

המשיח בברית החדשה

לאור ספרי חז"ל

המשיח
בברית החדשה
לאור
ספרי חז"ל

ריסטו סנטלה

קֶרֶן אחוזה משיחית – ירושלים

Copyright © 1980, 2001
by
Keren Ahvah Meshihit
P.O.Box 10382, 91103 Jerusalem, Israel

ISBN 965-447-072-1

כל הזכויות שמורות 1980, 2000
צילום העטיפה: יאסו היגה

קרן אחוה משיחית
ת.ד. 10382, ירושלים 91103

אין לצלם או להעתיק ספר זה או קטעים ממנו
ללא אישור בכתב מהמוציא לאור.

Printed in Israel, March 2001
הודפס בישראל, אדר תשס"א

תוכן העיניינים

7	מבוא
14	מהימנותה של הברית החדשה
15	א. האמונה המשיחית לאור היסטוריונים קדומים
22	ב. ישוע לאור המקורות היהודיים
27	ג. כיצד ואימתי חוברו הבשורות?
39	יוחנן המטביל — הכרוז של המשיח
42	הולדת ישוע לאור הבשורות
43	א. ישוע ראשית הבריאה לאור בשורת יוחנן
51	ב. הולדת ישוע לאור בשורת מתי
52	האם ישוע הוא בן דוד?
54	הופעת הכוכב בבשורת מתי
56	כוכב משה וכוכב המשיח
58	מתן השי למשיח
58	רצח הילדים בבית-לחם
60	ג. הולדת ישוע לאור בשורת לוקס
61	מוצאו של המבשר לוקס
63	הולדת ישוע בעיני לוקס הרופא
65	בשורת חג המולד ומהימנותה ההיסטורית
66	ילדותו ונעוריו של ישוע
70	הופעתו של ישוע בפרהסיה
73	העיתוי המדויק לחייו של ישוע
75	הופעתו של ישוע לאור נסיעותיו בארץ
78	המפות
91	השבוע האחרון בירושלים
92	אירועים אופייניים לחייו של ישוע
92	הפרוש נקדימון שומע על הלידה החדשה
99	ישוע והאשה השומרונית
103	שערורייה בבית המקדש

108	ישוע לאור מעשי הריפוי שלו
110	ריפוי עיוור מלידה
113	ריפוי איש מצורע
116	ישוע כאדון החיים והמוות
121	ישוע לאור תורתו
122	דרשת ההר כהכרות תכניתו של ישוע
125	השוואה בין תורתו של ישוע לבין תורת חז"ל
128	ישוע ועשרת הדיברות
132	מצוות האהבה בתורתו של ישוע
136	תורתו של ישוע על צום ותפילה
138	תפילת "אבינו שבשמים" לאור חז"ל
142	דברי עידוד ותוכחה
145	מה קדם למה – התרנגולת לביצה או להפך?
147	משלי ישוע לסוגיהם
150	דרשות ההוראה של ישוע לסוגיהן
154	תולדות סבלו של ישוע
156	המלך בא אל עירו
159	חג הפסח בזמנו של ישוע
163	סעודת האדון – סעודת המשיח
169	משפטו של ישוע והאפשרות לשחזור המשפט
171	מעצרו של ישוע בגן גת-שמוני
174	השליבים השונים במשפטו של ישוע
180	ישוע לפני רשויות השלטון הרומי
184	סבלו ומוותו של ישוע
190	נצחוננו ותחייתו של ישוע
193	ישוע לאור הכרזותיו על אחרית הימים
195	א. תורתו של ישוע על אחרית הימים
196	ב. מה לימדו השליחים על ימי הקץ?
198	ג. מה אומרים חז"ל על ימי הקץ?
201	ד. המסר על הדור האחרון ועל ישראל
207	מאי קא משמע לן?
213	ביבליוגרפיה לועזית, רשימות סימוכין

בעיוננו הראשון, "המשיח בתנ"ך לאור ספרי חז"ל", חפצנו להיענות לאתגר שניתן בכנס משותף של רבנים ושל נציגי כנסיות אוואנגליות בשנת 1976 בברלין. בכנס זה הומלץ להפיץ מידע על היהדות בין המשיחיים, ולהפך. בספר זה ראינו בפירוט שהרבנים, כמו גם עמיתיהם המשיחיים, דנו על הופעתו ועל אופיו של המשיח בצורה וזהה. אף על פי שהרעיון המשיחי נדחק ביהדות למעמד של בן חורג, והתורה שימשה כתחליף לו, שמרו הרבנים בכל זאת את התקווה המשיחית בלבם ואמרו: "כל הנביאים כלן לא נתנבאו אלא לימות המשיח".¹

הסקנן מסקנה מפתיעה שהמרכיבים העל-אנושיים בישותו של המשיח לא נבדו על-ידי הכנסייה בהשפעת החשיבה היוונית. הם נובעים דווקא מן הקרקע העשירה של היהדות הקדומה. בייחוד בשלב מוקדם יותר, במדרשים קדומים, בתרגום ובכתבי רבנים שחיו במאות הראשונות לסה"נ, כתבים שעדיין אינם משקפים את הצנוורה ברחוב היהודי, רואים את ישותו המסתורית של המשיח: "מוצאותיו מקדם, מימי עולם", "לפני שמש ינון שמו";² וכשאמר הקב"ה "יהי אור" הוא ברא אורו של המשיח;³ המשיח הכין את תורתו כבר בגן העדן, שם גם הבטיח לשאת את חטאת העולם, שהרי כתוב, "אכן חלינו הוא נשא";⁴ חז"ל מדברים על "רזי דשלושה", על המשיח כבן האלוהים והוא יושב לימין האלוהים. על כל הדברים האלה חוזרים ומדברים בצורות שונות, בגלוי ובנסתר. אולם, בשלב מסוים, כאילו נסגר התיק, ואסור עוד לפתחו. אמנם המשיח צריך היה לבוא בזמן

1. ברכות לד, ב.

2. מיכה ה: א; תהלים עב: יז.

3. פסיקתא רבתי סב, א וילקוט שמעוני נו.

4. למשל בווהר, נוסח אמסטרדם שמות, דף צח, עמוד ג.

בית שני, אבל, כפי שנאמר בתלמוד על ימות המשיח, "בעונותנו שרבו יצאו מהם מה שיצאו",⁵ ומדרש רבה מוסיף בעצב: "אין ישראל צריכין לתלמודו של מלך המשיח לע"ל שנא' וישעיה יא, יו אליו גוים ידרושון, לא ישראל".⁶ אמת היא שידיעותיהם של המשיחיים בשורשים המסורתיים שלהם בתנ"ך מעטות ודלות, ואמת לאמתה היא שאף ליהודים ידוע רק שמץ פעוט על אודות הרעיון המשיחי שלהם – שמץ בתרתי משמע, רק לשמחה! במצב כזה אנו זקוקים להידברות הדדית בונה.

בברית החדשה מוצג מועמד רציני למִשְׁרַת המשיח, מועמד אשר בחייו ובהכרזותיו התגלמו והתגשמו כל התכונות שאפיינו את הציפייה המשיחית הקדומה. בחדר החדרים ובחדר החדרים של החוקרים היהודים מדגישים בייחוד את הצד "הפוליטי, לאומי וארצי" שברעיון המשיחי⁷ ולא אווים לשמוע על ישוע אשר אמר שמלכותו אינה מן העולם הזה.⁸ אולם מה אם אמנם יש שחר להנחה שישוע אכן היה המשיח המובטח לעולמנו אנו?⁹ כתנאי לדרישה הדדי אמיתי, יש להכיר את המקורות ולהוקיר את הלך הרוח של הזולת. בספר הראשון שלנו סקרנו בשיטתיות את נבואות התנ"ך כולן אודות המשיח, לאור ספרות חז"ל. זאת היתה כעין קפיצת נחשון לתוך ים סוף של חז"ל. בספר זה נעשה צעד שני עד לחוף ההבטחות, שעל-פי הברית החדשה, נתמלאו בחייו של ישוע.

בספר הקודם הצגנו את דרך החשיבה העברית, שמתקדמת מן הפרט אל הכלל ומן המוחשי למופשט, ובונה את נימוקיה בשיטה "אסוציאטיבית" תוך גילוי הקשרים הפנימיים בין העניינים הנדונים. שיטה זו מופיעה בייחוד במדרש ובספרות חז"ל המסתמכים על הכתובים, וקובעים לעתים ש"הא בהא תליא"! יש אמנם הבדל מסוים בין המאמינים המשיחיים ובין היהודים: המשיחיים מבססים את תורתם על התנ"ך והברית החדשה, ואילו היהודים על תנ"ך ועל המסורת – ובעניין זה יש עדיפות לדברי חז"ל! "חמורים דברי זקנים מדברי נביאים".¹⁰ "וכל

5. סנהדרין צג, א.

6. מדרש רבה בראשית, פרשה צה.

7. J.B. Frey: Le conflit entre le Méssianisme des Juifs de son temps, Biblica 1933, p. 133-149 & 269-293

8. בשורת יוחנן יח: לו.

9. השם הוא "ישוע" באות "ע", כפי שגרס הרמב"ם בהלכות מלכים יא, ד.

10. תלמוד ירושלמי, מסכת ברכות, פרק א, הלכה ד.

המהרהר אחר רבו, כאילו מהרהר אחר שכינה.¹¹

עלינו גם לציין שהעולם המשיחי נמצא בעניין זה במצב חירום: לפני למעלה ממאה שנה שללו חוקרים גרמנים את ערכו של התנ"ך כמקור אמין ליסוד האמונה, וטענו שגם הרעיון המשיחי בברית החדשה נובע בעיקר מן החשיבה היוונית. דווקא משום כך חשוב מאוד להתוודע אל רעיון הציפייה למשיח ביהדות. אפשר להוכיח שהגשר בין שתי הבריתות אינו "מלאכותי", כפי שטוענים החוקרים הליבראליים. הנתונים מן הספרות הרבנית משמשים הוכחה "לגיטימית" לאמינותה של הברית החדשה. משום כך רוצים אנו לדון במפורט בעיונו זה בהופעתו של ישוע ובתורתו.

לאחרונה חל שינוי ניכר בתיאולוגיה של הברית החדשה. בעקבות גילוי מגילות ים המלח, שמצביעות מבחינת לשון ומונחים שבהן על קירבה לברית החדשה, גבר גם עניינם של חוקרים משיחיים בתרגום ובמדרש. התברר, שלאור הספרות הזאת יש לראות בכתבי הברית החדשה מעין מדרש קדום.¹² מגילות ים המלח שפכו אור על קטעים שבעבר פקפקו חוקרים במהימנותם בגלל סיגנון או מבנה תמוה; התברר שאין קטעים אלה משקפים שינוי מאוחר, אלא מדרש נסתר. לעתים ניתן לפענח סתומות במשלי ישוע, בבשורת לוקס או באגרותיהם של פולוס ושל יעקב, משחושפים את האמרה המדרשית שבתשתיתן. בשיטות כמו "אל תקרא", "מוקדם ומאוחר", "החלפת מלים" או "תרתי משמע", כשנותנים "למקרא אחד כמה טעמים", חוזר ומתגלה סגנון מדרשי שרק קורא יהודי יכול להעריכו ולהעריצו.

"תורה שאין לה בית אב אינה תורה", אומרים חז"ל. גם בין המשיחיים אפשר למצוא "דיסציפלינות", שיטות לימוד שונות. המונח "דיסציפלינה" מציין גם "משמעת" כלפי המורים – וזו נובעת לעתים מן האהבה ולא מן הידע. בקלות מטביעים תווית זו או אחרת על מצחו של הזולת, שמונעת בעדך מלהקשיב לו. כיום, השוני בין החוקרים אינו נעוץ בהכרח בפלג הכנסייתי שהם נמנים עמו. השוני העיקרי נובע מכך שהם ליבראליים או פונדמנטליסטיים, אפיקורסים או

11. סנהדרין ק, א.

12. See M. Gertner, Midrashim in the New Testament. J. Sem. Stud. 7, 1962, pp. 267-292 and I.L. Seeligmann, Voraussetzungen der Midraschexegeese. Sup. Vet. Test. 1, 1953, pp. 150-181.

שמרניים. האתגר המדעי דורש שנשתמש בתבונה ובשכל ישר, באיבחון לשוני, בביקורת היסטורית, במחקרים משווים, ולא פחות מכך – באוזניים קשובות למקורות ולקול הקב"ה. אין מנוס מכל המעלות האלה!

חז"ל ניסו לראות את כל האופקים ואת כל הפרטים שבתנ"ך, כי הם הדגישו, שבו קיבלנו את דברו של הקב"ה. מאידך גיסא, היה חשוב לפרש את הדברים לאור הנחת היסוד, כי דבר ה' לעולם אינו מאבד את משמעותו המילולית.¹³ הם רצו להיכנס לתוך ה"פרדס" ולגלות לפי ראשי תבות את הפשט, את הרמזים, את הדרש ואת הסודות. את הטעמים והמניעים שמצאו בתנ"ך כינו בשם "מידה". רבי עקיבא הנודע, אשר השתמש בשיטת "הריבוי ומיעוט" מצא לנכון להרחיב ולרכז את הנושא. רבי ישמעאל בן אלישע, שחי באותה התקופה, תיאם את פירושו "בכלל ופרט", כך שהשומעים יכלו להסיק מסקנות נכונות על האמור.¹⁴ רבי הלל הזקן השתמש בדיונו בשבע מידות, רבי ישמעאל בן אלישע ב-13 מידות, אחרים ב-32, ב-49 או אפילו ב-70 מידות. מכך אנו למדים שיש לנסות ולראות את כל הפנים שבתורה. כל זה מובן מאליו למי שמתאמת בו הכתוב כי "בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה". גם הברית החדשה מרחיבה את נושא הריבויים והמידות השונות באורח מלא.

האמונה המשיחית אינה נוגדת את המחקר המדעי. כבר המבשר לוקס מתייחס בביקורת לאירועים שהוא מוסר בבשורתו, ואומר: "לאחר שהתחקיתי היטב על כל הדברים מראשיתם, חשבתי לנכון לכתבם לך כסדרם, תאפילו הנכבד, למען תווכח באמתות הדברים שלמדת."¹⁵ יש שאומרים שבבשורת לוקס אפשר להבחין בכל הסימנים של מחקר ביקורתי מודרני. אפילו הנביאים לא היו חמומי מוח. לפי איגרתו של פטרוס, הנביאים "חקרו ודרשו" את הישועה העתידה לבוא והם "חקרו מה העת והנסיונות שהודיעה רוח המשיח אשר בקרבם, כשהעידה מראש על סבלות המשיח."¹⁶ אבל הביטוי "רוח המשיח" מעורר שאלה: האם אפשר לדבר על השראת ה' בתנ"ך ובברית החדשה? אם כן, אזי לא אפשר להבין את הכתובים בלי אותה ההשראה! ומהי ההשראה האלוהית?

13. See Addison G. Wright, *The Literary Genre Midras*, N.Y. 1967, pp. 62-65.

41. שבועות כו: א.

51. בשורת לוקס א: ג.

61. אגרת פטרוס הראשונה א: י"א.

השליח פולוס כותב, ש"כל הכתוב נכתב על-פי רוח אלהים ומועיל הוא להוראה, לתוכחה, לתיקון, לחנוך במעגלי צדק".¹⁷

ביוונית כונת המלה "הכתוב" ל"כתובים", למקרא, ונאמר עליהם "תיאופנאומטוס", ופירושו: "שרוח אלהים בהם". השליח פטרוס כותב על אותו עניין: "וזאת דעו ראשונה, שכל נבואת המקרא אינה עניין של פרוש אישי, כי מעולם לא יצאה נבואה על-פי רצון האדם, אלא רוח הקודש הניעה בני אדם לדבר מטעם אלהים".¹⁸ פטרוס משתמש בדיוק באותה המלה היוונית בקשר למקרא כמו פולוס! במקום אחר מדגיש פולוס בצורה זהה: "ואנחנו לא קבלנו את רוח העולם, אלא את הרוח אשר מאת האלהים כדי שנדע את הדברים שאלהים נותן לנו בחסדו".... "אנו מפרשים דברים רוחניים בהגדרות רוחניות... והם נבחנים באופן רוחני".¹⁹ המלה הלועזית "אינספירישון", שמשמשים בה כדי "להבדיל" את דבר ה' המואצל על-ידי רוח הקודש מדברי אנוש, אינה מופיעה בתנ"ך – בתנ"ך "מבדילים" בתדירות את דבר ה' מדברי אנוש.²⁰ השליחים הראשונים לימדו את הגויים קודם כול את התנ"ך כדי שיוכלו להוכיח דרכו את משיחיותו של ישוע, על מקרא זה מדובר בדבריהם. אבל על סמך הבטחתו של ישוע שתלמידיו יקבלו את רוח הקודש אשר "ינחיל אותם לכל האמת" ואת הבאות יודיעו,²¹ ועל סמך הסמכות שהם קיבלו מרוח הקודש, נחשבו גם כתבי השליחים לדברי השראה. במובן זה הם כתבו שסוד המשיח נגלה לשליחים "בדרך הרוח".²² או ש"הרוח אומרת בפרוש".²³ וכפי שהתווכחו היהודים ביבנה בשנות התשעים לסה"נ בעניין הספרים שנחשבים לדבר ה' "להבדיל", כך עשתה הכנסייה בעניין אוסף כתבי הברית החדשה. בכל זאת, גם התנ"ך וגם הברית החדשה נכתבו בידי בני אדם, ובתור שכאלה קיבלנו התגלות אלוהית. אם מישוהו מתנה תנאים לתנ"ך או לברית החדשה שאינם מצויים בכתובים המקודשים האלה, הוא חוטא לעיקר. בספר דברים יש לקח טוב בעניין "ההשראה" ועלינו לקבלו באופן אישי: "לא דבר

71. אגרת השניה אל טימותיאוס ג: טו.

81. אגרת פטרוס השניה א: כ"בא.

91. הראשונה אל הקורינתים ב: יב"ד.

02. ראה למשל ירמיה כג או תהילים קיט.

12. בשורת יוחנן טו: יג.

22. אגרת אל האפסים ג: ה.

32. אגרת הראשונה אל טימותיאוס ד: א.

רק הוא מכם כי הוא חייכם" ועוד, "הנסתרות לה" אלהינו והנגלות לנו ולבנינו!²⁴

החוקרים אשר נקטו במאות האחרונות שיטות ביקורתיות קיצוניות, הרסו למראית עין את הסמכות של התנ"ך ושל הברית החדשה. ד"ר יחזקאל קויפמן אומר על הביקורתיות ההרסנית, ש"בינתיים נתערערו ונתמוטטו היסודות אחד אחד... אנשי האסכולה הזאת הוכרחו להודות, שהראיות ברובן אינן עומדות בפני הביקורת. אבל מן המסקנות לא זו".²⁵

קבענו כבר שהתנ"ך והברית החדשה משקפים את החשיבה העברית שדורשת מן החוקרים שיטות עבודה מיוחדות. כבר החל מימי אריסטוטלס ידעו הפילוסופים שאפשר להפריד בין מדעים "נומוטאטיים" (נומוס) – חוק ביוונית שמצייתים לחוקי טבע ולבין מדעים "אידאוגראפיים", רעיוניים. בתורת הדיבור, באמנות, בתורת המשפטים ובדת צריכים למצוא את האספקטים המנחים – ביוונית קוראים לזה "טופוס", את ה"מקום" ואת המיקום במחשבה הכללית.²⁶ לדת יש מניעים פנימיים משלה. בתיאולוגיה עושים עוול לתנ"ך אם שוכחים את טיבה המיוחד של ההתגלות האלוהית. נוסף לכך נדרשת מחוקר הדת קירבה פנימית לנושא שהוא דן בו.

הרב, פרופסור גוטליב קליין, כתב בראשית המאה שלנו מחקרים מעמיקים על האמונה המשיחית ובהם הוא הצטער שהאסכולה הביקורתית ההיסטורית הסיקה את מסקנותיה בפוזיות בלי עיון מפורט במקורות. שם גם הדגיש, לפי תנא דבי־אליהו, ש"בדרך המוסר אנו מקבלים את רוח הקודש" ורק בן אדם מוסרי שאוהב את הזולת יכול להכיר את האלהים. והוא הוסיף, לפי איגרתו של יוחנן: "האלהים הוא אהבה; העומד באהבה עומד באלהים ואלהים עומד בו".²⁷ ברוח זו הוא הדגיש שרק בדרך ארץ נימוסית וסובלנית שנובעת מאהבה ומענווה אנחנו יכולים למצוא את האמת.

42. דברים לב: מז ועוד כט: כח.

52. ראה יחזקאל קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, מוסד ביאליק, תשל"ו, בדברי הקדמה.

26. See Lothar Bornecheuer, Topik, zur Struktur der gesellschaftlichen Einbildungskraft, Fr. am Main 1967, pp. 26-37 and Wilhelm Dilthey, "Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften", Ges. Werke, Band 7

27. Gottlieb Klein, Den första kristna katekesen, Stockholm 1908, 355 pp. 5 and 67.

בדברי הקדמה נוהגים לתת לקורא מידע שיהיה בו כדי לענות על השאלות, "מה ואיך"! בקיצור נמרץ אפשר לסכם את ההקדמה בשלושה מרכיבים שהם חשובים לחוקר המקרא, נימוקים שנאמרו גם על ידי כותבים קודמים: או התנ"ך משמש נקודת מוקד לכל הדיונים וקובע את צדקתם של כל הטענות,

בן השיטה שמשתמשים בה בחקר התנ"ך צריכה להיות שיטה שמתאימה לנושא ולדרך החשיבה העברית,²⁸ שהרי אמרו חז"ל, "כל התורה כולה עברית היא, אלא שיש בה דברים של תרגום",²⁹

גם על החוקר גם לעסוק במידת מה "בפרשנות פנאומטית"³⁰ ולשים לב למסר הרוחני שבתנ"ך. הברית החדשה נוקטת לעניין זה ביטוי יווני שלפיו אנו מפרשים את דבר ה' "לפי האנאלוגיה של האמונה",³¹ בהשוואה ובאבחון לאמונה. באתגרים אלא אנו ניצבים לפני דיין האמת – והאמת היא חותם ה'!

ירושלים, יב באדר תשמ"ד

ריסו סנטלה

28. These two theses were the main concern of Adolf Schlatter in Tübingen

29. מסכת סופרים, פרק א.

30. The phrasing of Karl Girgensohn in "Geschichtliche und übergeschichtliche Schriftauslegung"; Maier Gerhard, Wie legen wir die Bibel aus? 1978, S. 16

31. אג. אל הרומים יב: ו.

מהימנותה של הברית החדשה

בכתבי הברית החדשה מוזכר המונח "אמת" למעלה ממאה פעמים. מלה זו מורכבת מן האות הראשונה, האות האמצעית והאות האחרונה של האלף-בית, כלומר, שהדברים צריכים להיות מהימנים לחלוטין! לאור זה אפשר להבין את דברי השליח פולוס שאומר פעמיים: "מהימן הדבר הזה וראוי להסכמה מלאה."¹ בברית החדשה מדגישים תמיד את ה"מידות" הטובות כגון "אהבה, שמחה, שלום, אורך רוח, נדיבות, טוב לב, נאמנות, ענוה, ריסון עצמי" ועוד² – כיצד ייתכן שרוח כזו מצמיחה זיוף או כוזב? רק אותם אנשים שליוו את ישוע במשך כל שנות פעולתו עלי אדמות יכלו להיחשב לשליחים: "על כן צריך שאחד מן האנשים אשר נלוו אלינו בכל העת אשר האדון ישוע בא ויצא בתוכנו, החל מטבילת יוחנן עד יום הנשוא מאתנו, יהיה עד אתנו על תחיתו."³ השליח פולוס כותב בשנת 55 לספירה לקהילה בקורינתוס שהאדון נראה "אל יותר מחמש מאות אחים בפעם אחת, אשר רובם עודם בחיים ומקצתם ישנים."⁴ למשיחיים הראשונים היתה שאלת אמינותם של עדים אלה עניין של חיים ומוות.

על הנער שמואל מסופר שכאשר נגלה לו דבר ה', הוא "לא הפיל מכל דבריו ארצה."⁵ תלמיד חכם טוב צריך להיות כמו "בור סוד שאינו מאבד טפה."⁶ ההיסטוריון היהודי יוספוס כותב על היהודים "שאיש לא העז להוסיף או לגרוע מן הגרסה של הכתובים" ושהם היו אפילו מוכנים למות למענם.⁷ כלל זה יפה גם בנוגע לאמונה המשיחית!

1. אגרת טימותיאוס א, א: טו, ד: ט.

2. ראה אגרת אל הגלטים ה: כב-כג או אגרת יעקב ג: יו.

3. מעשי השליחים א: כא-כב.

4. קורינתים א, טו: ו.

5. שמואל א, ג: יט.

6. אבות ב: יא.

7. יוספוס פלאוויוס, נגד אפיין א, ח.

פרופסור יוסף קלוזנר דן בבעיית אמינותה של הברית החדשה, והוא מביא מדבריו המפורסמים של הפילוסוף רוסו: "ידידי, דברים כאלה אין ממציאים מן הסתם! העובדות על סוקראטס, שאיש אינו מטיל ספק בקיומו, הן פחות מבוססות מאלה שמספרים אותן על ישוע הנוצרי." "קשה יותר להסביר שאנשים שונים היו מחברים, תוך הסכמה הדדית, ספר זה מאשר לחשוב שאיש יחיד נתן לו את החומר – החיקוי אחרי טיבה של הבשורה הוא כל כך בלתי אפשרי שהאיש שהיה יכול להמציא דבר כזה היה צריך להיות גדול מן הגיבור בעצמו".⁸ הקורא המשוחרר מדעה קדומה ומשוחזת על הברית החדשה מבחין מיד שהדברים והאירועים המסופרים בה נראים אמינים ומהימנים.

אמרה רומית ידועה אומרת: "Ex nihilo nihil fit", "אי אפשר להוליד דבר מחלל ריק". כאשר זורקים אבן לתוך אגם, נוצרים עיגולים מתרחבים והולכים, שמתפשטים לכל הכיוונים – כך קורה גם בתולדות האנושות. אנו יכולים למצוא קטעים קדומים על הנצרות בהיסטוריה הכללית. דברים אלה יש בהם כדי ללמד אותנו על יחסו של העולם הרומי כלפי המשיחיים הראשונים. על תוכן אמונתם אין אמנם ללמוד ממקורות אלה.

א. האמונה המשיחית לאור היסטוריונים קדומים

אנשים משתוממים לפעמים שאין בידינו מידע כלשהו על ההתכתבות בין הפרוקוראטור פילטוס לבין הקיסר. בסביבות שנת 150 לסה"נ כתב אמנם יוסטינוס העד על "רשומים" כאלה אבל עדיין לא נתגלו אותם המסמכים.⁹ לא נמצאה גם כל תעודה אחרת המעידה על התכתבות בין מושלי יהודה ובין השליטים ברומא. לעומת זאת מקטעים שונים של סופרים רומיים אנו למדים על השפעתם של המשיחיים בבירה הרומית, בתקופה מוקדמת מאוד. בשנת 49 לסה"נ גירש הקיסר קלאודיוס את כל היהודים מרומא בגלל מהומות שהיו שם. במעשי השליחים יח: ב מסופר על עקילס ועל אשתו פריסקילה שעזבו את

8. Joseph Klausner, Jesus von Nazareth, Jerusalem 1952, S. 90 und 98

9. Justin, First Apology 35: 7-9

איטליה בגלל הרדיפה הזאת ובאו לקורינתוס, וכאן נפגשו עם פולוס. **ההיסטוריון סוֹאָטוֹניוס** אשר כתב על "חיויו של קלאודיוס" מספר בסביבות שנת 120 כדלקמן:

"הוא גירש את היהודים מרומא מפני המהומות שהם היו נתונים בהן בגלל ההסטה של קריסטוס" – כנראה המלה "קריסטוס", "משיח", נחשבה בעיני ההיסטוריון לשמו של המנהיג המורד. לפי זה המהומות היו תוצאה של ריב פנימי בין משיחיים ויהודים ברובע היהודי.¹⁰

ההיסטוריון קורנליוס טאקיטוס אשר נולד בערך באותם הימים וכתב את רישומו בשנת 116 לסה"נ מביא ב"אנאלים" שלו תיאור מדויק יותר של התנועה החדשה. כשנשרפה הבירה רומא בשנת 64 לסה"נ הטיל קיסר נירון את האחריות למעשה על המשיחיים. וכך כתב טאקיטוס: "לפי שמועה נמשכת התפשטה הסברה שהקיסר נירון הדליק את השרפה. כדי להעלים את השמועה האשים הקיסר במעשה כת שאינה זוכה להערכה רבה בציבור הרחב, בגלל הטקסים הדתיים שלה, וחבריה נקראו משיחיים. שם זה קיבלו לפי משיח אחד אשר נשפט על ידי הפרוקוראטור פונטיוס פילטוס ונצלב בתקופת שלטונו של טיבריוס. הדבר עצר את התפשטותה של האמונה הטפלה המסוכנת לזמן מה, אבל היא התפשטה מחדש, לא רק ביהודה שם הופיעה המגיפה בראשונה, אלא ממש ברומא שכל הדברים האיומים והמבישים מצטברים בה ומוצאים בה את ביתם."¹¹

בומנס של סואטוניוס וטאקיטוס היה סופר נוסף אשר התפרסם בהתכתבותו המעולה מבחינה ספרותית, עם המושלים של זמנו. ממנו נשתמרו עד היום עשרה ספרים ובהם גם חליפת המכתבים בינו לבין הקיסר טריאנוס. **סופר זה, פליני, נשלח בשנת 111 לסה"נ לביתיניה** אשר היתה מחוז רומי. לאחר כשנה שלח משם דיוח מפורט על המשיחיים שמתפקידו היה לשפוט על סמך ההאשמות שהעלו נגדם. במכתבו הארוך לקיסר טריאנוס הוא כותב שאינו יודע מה ניתן לעשות במשפטים כאלה כי לא היה נוכח בהם קודם לכן. כיצד עליו לחקור את הנאשמים? כיצד להענישם? האם יש להתייחס באותה מידה של חומרה אל צעירים, אל זקנים ואל נשים? אמנם, שלוש פעמים חזר ושאל את

10. See F.F. Bruce, *Jesus & Christian Origins Outside the New Testament*, Michigan 1974, pp. 20-31

11. טאקיטוס, "אנאלים" טו, מד.

הנאשמים אם הם משיחיים והזהיר אותם על העונש הצפוי להם. רק אחר כך הוא הוציא אותם להורג. במקרה אחד הוא עינה שתי שפחות שנקראו בשם "דיאקון", אבל לא מצא בהן דבר אחר מלבד "אמונה טפלה ומעוותת". הוא שמע גם כן "שהמשיחיים האמיתיים אינם משתחוים לפסילי אלילים" אף על פי שמכריחים אותם לעשות כן.

התברר שהמאמינים האלה "מתאספים ביום מסוים עם זריחת השמש, ומומרים בחילוף הימננים למשיח כאל ונודרים נדר שלא יעשו כל פשע, אלא יתרחקו ממעשי גנבה, שוד וניאוף ומהפרת האמונה שלא יתכחשו לאימון ששמו עליהם". במכתבו הארוך מספר פליני גם שהאמונה "המדבקת" התפשטה לא רק בערים אלא גם בעיירות ובכפרים ושמקדשי האלילים התרוקנו. לנוכח כל הנסיבות האלה הוא מבקש עצה מן הקיסר.

הקיסר טריאנוס בתשובתו קובע כי האמצעים שנקט פליני כלפי המשיחיים היו נכונים וכי יש להענישם אם לא יכחשו באמונתם. אולם "אם מניחים לפניך האשמה ממאשים בלתי מזהה, אל תשים לב אליה בשום מקרה; זה רק יהווה תקדים שלילי וחסר ערך בעידן שאנו חיים בו."¹² אנו יודעים שתקנה זו נתנה כיוון כללי לרשויות ביחסם למשיחיים.

מאגרתו של השליח פטרוס אנו יודעים שהבשורה הופצה גם לביתניה, שהרי פטרוס מיען את מכתבו "אל תושבי תפוצות פונטוס, גליטיה, קפדוקיה, אסיה וביתניה."¹³ התנועה גדלה בהתחלת המאה השנייה עד כדי כך שמקדשי האלילים הוזנחו בגללה. כנראה גם חיי הקהילה היו בריאים ותקינים. אפילו רודפי המאמינים ידעו שהמשיחיים התהלכו ביושר ובטהרה. במעשי השליחים מסופר כי בחג השבועות לאחר נאומו של פטרוס נטבלו שלושת אלפים איש, ובין השומעים היו "פרסים ומדים, עילמים ותושבי ארם נהרים, תושבי יהודה וקפדוקיה ופונטוס ואסיה, פריגייה ופמפיליה, מצרים ומחוזות לוב הסמוכים לקירנה – ותושבי רומא."¹⁴ חוקרים שונים שמו לב שהמקומות האלה היו מרכזים יהודיים ששילמו מס לרומא. וכבר בשנת 50 לסה"נ היתה ברומא הבירה קבוצה ניכרת של משיחיים.

21. פליני, אגרותיו י, צ.

31. אגרת פטרוס הראשונה א: א.

41. מעשי השליחים ב: טז.

הראשון מבין ההיסטוריונים הקדומים אשר מזכיר את ישוע הוא **טאלום**, יליד שומרון, אשר חיבר כבר בשנת 52 לסה"נ ספר על תולדות המזרח התיכון, החל ממלחמת טרויה ועד ימיו. בספרו השלישי הוא טוען כי החושך אשר נפל על הארץ בעת מותו של ישוע נגרם על ידי ליקוי השמש.⁵¹ גם זה מוכיח שחיי ומוות של ישוע היו נושא לדיון ולמחקר כבר בשלב מוקדם מאוד.

ההיסטוריון אשר תרם יותר מכולם לתולדות תקופת הבית השני היה **יוספוס פלאוויוס** אשר נולד בירושלים בסביבות שנת 37 לסה"נ. דרכו של יוספוס מנער דתי לכותב תולדות עם ישראל היתה רבגונית ומלאה הרפתקאות מאין כמודה. בהיותו בן שלוש-עשרה למד תורה בהדרכת רבנים. בגיל 16 התמסר במשך שלוש שנים לחיי התנזרות עם האיסיים. על פי עדותו הוא, חי יוסף הצעיר תקופת מה כפרוש, כצדוקי וכאיסיי. אחר כך נסע לרומא והשתתף בתככים פוליטיים. כשחזר לישראל היה מעורב בסכסוכים בין המפלגות השונות בארץ, ונטל חלק במרד נגד הרומאים. כמפקד המורדים ברח עם חבריו למערת ידפתה שם התאבדו כל חבריו לפי הסכם הדדי – רק יוסף אשר נותר אחרון הסגיר את עצמו לרומאים. הוא הסכים לשכנע את היהודים להיכנע לרומאים ונשא חן בעיני אספסיאנוס וטיטוס. בעיני העם הוא נחשב בוגד. בכל זאת כנראה אהב את עמו. ופעם כשתלה טיטוס שלושה יהודים בצלב בתקוע, הוא בכה והתחנן עבור הצלתם. אפשר לומר שיוספוס ממש חזה בבשרו את ההיסטוריה של עמו ונקודת התצפית שלו על האירועים הדתיים והפוליטיים המתוארים בספריו, מאוזנת.

על תולדות הארץ בין השנים 150 לפנה"ס ל־70 לסה"נ יש לנו מעט מאוד מידע. יוספוס נסע לרומא ושם, בשנת 77 לסה"נ, התחיל לכתוב את "מלחמות היהודים". בשנת 93 לסה"נ חיבר את "ההיסטוריה של היהודים". הספר מציג תחילה את תולדות עם ישראל בתנ"ך וכן את כל התככים הפוליטיים והדתיים בתקופת בית שני. שני חיבורים אלה לבדם מכילים כ־1800 עמודים! נוסף לכך הוא כתב על חייו הפרטיים וכן ספר פולמוסי "נגד אפיון". אף על פי שיוספוס נחשב בעיני בני דורו בוגד, בספריו הוא נוקט עמדת סניגוריה כלפי עמו. באשר לאמונה המשיחית, הוא ליקט ב"אלבום" שלו תמונות של האישים המוכרים לנו מן הברית החדשה: כגון ההורדוסיים, הכוהנים הגדולים בירושלים, פילטוס,

51. נמסר על ידי הסופר יוליוס אפריקאנוס.

קירניוס, ארכלאוס ואפילו יעקב, אשר היה "אחיו של ישוע שנקרא משיח". מובן מאליו שהיסטוריון כזה, שכותב אפילו על דברים פחותי ערך, מוסר גם מידע על יוחנן המטביל ועל ישוע.

על יוחנן המטביל כותב יוספוס בהקשר להורדוס אנטיפס אשר בנסיעתו לרומא התאהב בהורדיאס, אשתו של אחיו החורג פיליפוס. אשתו החוקית של הורדוס, בתו של מלך ערב אריטס, שמעה על כך, 'ארזה את מוודותיה' ונסעה לארמון מקאירוס בעבר הירדן, הסמוך לפטרא, מעון אביה. אריטס נעלב מעויבת בתו והכריז מלחמה נגד הורדוס אנטיפס. הורדוס סבל כנראה אבדות קשות בקרבות אלה למרות הסיוע שקיבל ממושל סוריה. לנסיבות אלה מוצא יוספוס הסבר משלו: 'רבים מן היהודים ראו באבדותיו של הורדוס יד ההשגחה העליונה. הם סברו שהקב"ה העניש אותו בגלל יוחנן המטביל, אשר נערף ראשו ממנו על ידי הורדוס אף כי היה איש צדיק. יוחנן האיץ את היהודים לחיי חסידות וצדק כלפי הזולת, וכדי להשמע לאלהים, הם היו צריכים להטביל. במובן זה היתה הטבילה רצויה לאלהים, לא כדי לכפר על החטאים אלא לטהר את הגוף כי הנפש היתה כבר טהורה על ידי חיי צדקה, אנשים נהרו אליו כי הם התעודדו מדבריו. אולם הורדוס היה ירא מאיש בעל השפעה כזו, שמא יגרום למרד. לכן הוא העדיף לדחות את הסכנה שלא יצטער אחר כך על הססנותו אם לא יוכל עוד לשלוט במצב. בחשדנותו ככל הורדוס את יוחנן ושלח אותו למבצר מקאירוס אשר עליו דובר לעיל, ושם נערף ראשו. אבל היהודים האמינו שזעם אלהים נפל על צבא הורדוס בגלל מותו של יוחנן.'⁶¹

יוספוס כתב על "מלחמות היהודים" תחילה בארמית בחשבו על יהודי מסופוטמיה, ואחרי כן תרגם את ספרו ליוונית; המהדורה הארמית נעלמה. בתחילת המאה שלנו יצא לאור בגרמניה אותו הספר ברוסית, עם תוספות שנמצאות בחלקן ב"היסטוריה של היהודים" – ייתכן שהכתובים האלה התגלגלו מן הגרסה הארמית לרוסית. ד"ר גוטליב קליין התייחס בחומרה לכתובים אלה אולם המדענים המודרניים נמנעים מלהסיק מסקנות ודאיות על הנושא. לפי הגרסה הרוסית הורדוס הוציא את יוחנן להורג, מפני שזה הוכיח אותו על נישואיו

61. ההיסטוריה של היהודים יד, ה. אריטס המלך מוזכר גם בקוירינתיס ב, יא: לב, הוא מלך משנת 9 לפנה"ס עד 40 לסה"נ.

עם הורדיאס אשת פיליפוס. הבשורה מתארת את המקרה ממש בפרוטרוט.¹⁷ יוספוס בעצמו חי שלוש שנים בין האיסיים, וזה מסביר את התעניינותו ביוחנן המטביל.

רבי גוטליב קליין דן בבעיית האמינות של הברית החדשה, ובהקשר לדברי יוספוס הוא מוסיף: "רבי הלל ראה את ראשו של יוחנן המטביל צף על פני הים ואמר: היות ואתה טבלת, טיבעו אותך, וסופם של אלה שטיבעו אותך, שהם יִשְׁמְדוּ בעצמם — לומר שצדקת ה' נוקמת לרשעים." "אם מישוהו חושב שאפשר בכלל לקבל מידע היסטורי, עליו לומר, שפה יש לנו עסק עם עובדות מאושרות על ידי מסמכים היסטוריים."¹⁸

יוספוס כותב על ישוע בקשר להפרעות סדר שהיו ביהודה בזמנו של פונטיוס פילטוס (26-36 לסה"נ). הוא מספר: "באותו הזמן חי ישוע, איש חכם, אם בכלל אפשר לכנות אותו בן אדם. הוא עשה ניסים ונפלאות ולימד כאלה שהם אוהבים ברצון את האמת. רבים מן היהודים והיוונים הלכו אחריו. הוא היה המשיח. ביוזמת אנשינו בעלי השפעה פילטוס דן אותו למיתת הצלב. אבל אלה שאהבו אותו מקודם נשארו נאמנים לו, כי הוא נגלה להם חי ביום השלישי כמו שנביאי ה' דברו עליו ברבבות נבואות נפלאות. ועוד היום ישנה כת שחבריה מכנים את עצמם משיחיים."¹⁹

חוקרים רבים טענו שיוספוס אשר היה גא על היותו יהודי, לא ייתכן שכתב מלים כאלה. בכל זאת היוונית בגרסה זו מגלה סגנון זהה לסגנון שיוספוס משתמש בו במקומות אחרים. ההיסטוריון אֵיסְבִּיוס אשר חי בתחילת המאה השלישית ידע את המלים האלה והכיר באמיתותם; כמו כן היארונימוס ואמברוסיוס. אפילו הרנאק הידוע בביקורתיותו הקיצונית היה סבור שהגרסה היא מקורית. עלינו גם לזכור שיוספוס הציל את עורו כשניבא לאספסיאנוס שהוא יהיה הקיסר הבא — וכך אכן קרה כעבור שנתיים. יוספוס טען גם שאספסיאנוס יהיה המשיח המובטח.²⁰ למלה "משיח" לא היה עדיין מובן ממשי כמו בימינו אנו.

17. ראה מתי יד: ג'יב ומרקוס ו: ידל.

18. Gottlieb Klein, *Är Jesus en historisk personlighet*, Stockholm 1910, s. 20

19. ההיסטוריה של היהודים יח: ג.

20. מלחמות היהודים, פרק ג.

יהודי יכול לראות בישוע משיח ואפילו להאמין בתחייתו כמו שעושים כמה חוקרים יהודים. בזה עדיין אין הם נהפכים למשיחיים. בסתיו 1959 שמעתי הרצאות מפי פרופסור דוד פלוסר על בעיות בברית החדשה. בשיעור הראשון אמר כבוד הפרופסור מלה במלה: "סקרתי אשתקד ביחד עם תלמידי את בעית התחייה של ישו, ואיני יכול להמנע מן העובדה שתלמידיו ראו אותו אחרי תחייתו". אחדים באולם קמו והתנגדו. אז קם גם הפרופסור וזעק בהתרגשות: "סטודנטים, אנחנו יהודים ואנחנו מאמינים בתחייה!" דברים אלה שיתקו את השומעים. אבל בהכרזה זו הפרופסור עדיין לא נהיה משיחי. האמונה היא דבר פנימי. התלמידים של ישוע נושאים את עולו ואת חרפתו והולכים אחריו בגלוי ומודים בכך שהם קיבלו אותו כמושיעם. המקרה הזה רק מראה שדברי הברית החדשה נראים מהימנים גם לחוקרים ביקורתיים.

ההשוואה בין הספרות העתיקה לבין כתבי הברית החדשה מגלה לנו עובדה מעניינת. בדרך כלל חלף זמן רב בין עצם כתיבתה של ספרות קדומה לבין כתב־היד הקדום ביותר שבידינו. למשל כתב־היד הקדום ביותר של סופוקלס מאוחר ב־1400 שנה משנת מותו של הסופר, של אוריפידס ב־1600 שנה, של אפלטון ב־1300 שנה ושל דמוסטנס ב־1200 שנה. בכל זאת אין מתייחסים באותה מידה של ביקורתיות ליצירות ספרותיות אלה כפי שמתייחסים לכתבי הברית החדשה.²¹ כתבי המשורר הרומי, ורגיליוס, יוצאים מן הכלל, כי נתגלו כתבי יד המאוחרים ב־400 שנה בלבד מתקופתו של המשורר. לעומת זאת יש לנו קטעי "פפירוס" מבשורת יוחנן משנת 125 לסה"נ,²² מיוחנן ולוקס משנת 200 לסה"נ,²³ או ממעשי השליחים ואיגרות פולוס השליח מהתחלת המאה השלישית.²⁴ במערת קומרן שליד ים המלח מצאו החוקרים כמה קטעי פפירוס מן הברית החדשה אשר הם כפי כל הנראה מן השנים 50 ו־60 לסה"נ.²⁵ מן השנים 200 ו־350 לסה"נ אפשר למצוא כתבי־יד של כל כתבי הברית החדשה. על הבשורות יש כ־2500 כתבי־יד עתיקים וארבעים מהם מלפני אלף שנים. נוסף לכך יש בערך 1500

21. Daniel Rops, Jesus and His Times, Vol. I, pp. 31-32

22. פפירוס "רילנד" 745.

32. פפירוס "בדמר" ב ריד־טו.

42. "טשסטר באטי" פ מהדמו.

52. מערה מספר 7.

"לקטיונרים", מדריכי קריאה, שבהם הבשורות נחלקו ל"סדרות" לקריאה בכל יום ויום. את כל אלה אפשר למצוא ביוונית, בקופטית, בארמנית, בסורית ובלטינית. מן המקרא הלטיני, ה"וולגטה", אפשר למצוא 8000 עותקים מסוף המאה החמישית. מהשוואה ביבליוגרפית כזו אפשר להסיק שהבשורה הועלתה על כתב בשלב מוקדם מאוד. לזה יש להוסיף את ה"לוגיות", לקט מלים בודדות של ישוע, אשר נשתמרו מחוץ לבשורה. במעשי השליחים כתוב שישוע אמר: "טוב לתת מלקחת!"²⁶ גם אוריגנס מביא את דברו של ישוע: "אם מישוהו קרוב אלי, הוא קרוב לאש, ואם הוא רחוק ממני, הוא רחוק ממלכות האלוהים." מלים כאלה אינן מוסיפות גוון חדש למידע שיש לנו על אישיותו של ישוע.

ב. ישוע לאור המקורות היהודיים

העמדה הכללית של היהודים כלפי ישוע נובעת מן הדברים הסתמיים שנמסרו בתלמוד ומן החיבור הפולמוסי "תולדות ישו" שנתגלגל בין היהודים בימי הביניים וכונה גם בשם "מעשי תלוי". האם יש בכתובים האלה כדי להשכיל וללמד מבחינה היסטורית?

"תולדות ישו" עורר ויכוח גם בין הנוצרים. האתאיסט המפורסם, וולטר, חשב שהסיפור הזה מוסר מידע מהימן על ישוע. לפי מרבית החוקרים, חוברו המעשיות האלה באיטליה במאה השמינית או כמה מאות לאחר מכן בתקופת הרדיפות של מסעי הצלב. ב"תולדות ישו" מסופר שישו גנב את "שם המפורש" מבית המקדש ועשה באמצעותו נסים ונפלאות וכך רימה את העם. גם יהודה איש־קריות גנב את השם הנסתר של הקב"ה ועשה את אותן הגדולות. תחילה חשבו שסיפור זה נפוץ אך ורק בעברית ובאידיש, עד שמצאו קטעים ארמיים מן הגניזה שבמצרים²⁷ ובהם חילופי נוסחאות חדשים. הדבר מוכיח שהנוסח הארמי

62. מעשי השליחים כ: לה.

72. ראה "גנוי שעכטער", ספר א, קטעי מדרש והגדה, עמ' 324-338 מאת הרב יצחק גינצבורג.

הוא המקורי. לפי הסיפור הארמי ישו ויהודה "פורחים באוויר" והשני שהוא גבוה מיישו מנצח אותו ומפיל אותו – אבל בנוסח העברי יהודה משתמש בתחבולות; "יהודה טינפו לישו בשכבת זרע ושניהם נפלו לארץ כאחד כאשר נטמאו". הסיפור מתייחס לבלעם שגם עליו מסופר דבר דומה. בתלמוד ישוע מכונה לפעמים בשם גנאי, "בלעם", ונאמר "שבלעם נדון בשכבת זרע ורותחת".²⁸ חלק מן הקטעים המגוחכים ביותר הוצא מן התלמוד בגלל הצנוורה של הכנסייה אבל נשתמר בעותק המוכר ליהודים החרדים. גם הכינוי "ישו" הוא אחד משמות הנאצה שאנו מוצאים בספר "תולדות ישו".²⁹ לפי "תולדות ישו" כלאו חכמי ישראל את ישו בבית סוהר בטבריה לאחר נצחונם של יהודה אישקריות, אולם הוא ברח משם לאנטיוכיה, ומשם למצרים. כשחזר שוב לירושלים, תפסו אותו היהודים וצלבוהו ביום שישי לפני הפסח. אבל יהודה הגן הסתיר אותו בגנו מתחת בור המים, כך שהתלמידים של ישו לא יכלו למצואו. זו הסיבה שבגללה התחילו תלמידיו לדבר על תחייתו, עד שהלנה המלכה האמינה בו ורצתה לרדוף את היהודים. אולם רב תנחומא (בר אבא) מצא את הגופה על ידי רוח הקודש. אז קשרוהו בוגבו של סוס וסחבו אותו אל המלכה כדי להראות שרימו אותה. כמו כן מסופר שתלמידו ישו הכריזו את הבשורה בכל העולם – וביניהם היו שנים עשר תלמידים אשר רדפו קשה את היהודים. את הסיפור הזה הכירו היהודים גם במערב וגם במזרח וקראו אותו בייחוד בחג המולד של המשיחיים. ב"תולדות ישו" יש לראות כעין ערבוביה היסטורית משונה.³⁰ רבי תנחומא אשר נחשב ל"חותם המדרש" היה אמורא מדור החמישי 375-350 לסה"נ והלנה המלכה, אמו של קונסטנטינוס, דור אחד מוקדם ממנו. הלנה ביקרה בארץ הקודש והשפיעה מאוד על הקיסר. על הולדתו של "ישו" מסופר שיוחנן, בעל תורה וירא'אלהים משבט דוד, התארס עם מרים – אבל איש בליעל, פנדירא, התגנב אליה בעת הווסת שלה בלילה ואנס אותה. לכן קוראים לישו שהוא "יחוס הזימה". גם בתלמוד אומרים שישו הוא "בן פנדירא".³¹

82. גיטין נגא.

92. בראשי תבות "ימח שמו וזכרו" או הכינוי "יחוס הזימה" או "מקולל", ראה למשל ב"ספר נצחון ישן", הוצאת בראילן 8197, עמ' 195.

30. J. Klausner, Jesus von Nazareth, S. 59-61. Shalom Ben-Chorin, Im jüdisch-christlichen Gespräch, S. 63

13. עבודה זרה כו, ב.

השם יוחנן והעיר טבריה משקפים כנראה את הדברים שנאמרו על יוחנן המטביל בברית החדשה. פרופסור קלוזנר המנוח אומר שלסיפורים האלה אין שום ערך היסטורי והם אגדתיים לחלוטין.

גם בתלמוד מוזכר ישוע, אבל מעט מאוד. כדי להשוות את הדברים ואת השיחות שאנו מוצאים במסורת המלוקטת שם עם דברי הברית החדשה, עלינו להקדים תחילה ולומר מלים אחדות על התלמוד, איך ומתי נוצר. אחרי חורבן הבית, בשנת 70 לסה"נ, היתה סכנה שהעם ישבח את מסורתו הרוחנית. לאחר שתלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי העבירוהו מן העיר הנתונה במצור בארץ מתים, התחיל המלומד הגדול לאסוף את חבריו הפרושים ביבנה. יוחנן בן זכאי פירש את התורה ברוח של קודמיו הלל הזקן וגמליאל, מורו של השליח פולוס.³² בהסכמת הרומאים הם יסדו את הסנהדרין אשר שימש בית-דין עליון בענייני התורה. רבן יוחנן וחבריו התחילו לאסוף את "המסורת של הזקנים". אחרי הצעד הראשון הזה בא ר' עקיבא וסידר את המסורת לפי עניינים עד מותו בשנת 135 לסה"נ. את העבודה הזאת המשיך תלמידו ר' מאיר, עד שבא יהודה הנשיא, דור שביעי להלל הזקן, והשלים את פעלו **בסידור המשנה**.³³ מאותה התקופה נאספו גם במקביל "תוספתות" אשר משלימות את המורשה שקיבלנו מתקופת התנאים. בדורות האמוראים, החל משנת 200 ועד 500 לסה"נ המשיכו חז"ל לא רק בארץ ישראל אלא גם בבבל את מפעלם, וחיברו את **הגמרא** – המשנה והגמרא נקראים בשם תלמוד. התלמוד הירושלמי או הארץ-ישראלי נחתם בסביבות שנת 350 לסה"נ, אולם האוסף העצום, "התלמוד הבבלי", הושלם בקירוב בשנת 500 לספירה. כשאנו משווים בין התלמוד ובין הברית החדשה, עלינו לקבוע תחילה באיזו תקופה נאמרו הדברים המקבילים.

היות שאנו מביאים את דברי התלמוד על פי רוב בהקשר לנושאנו, עדיף שנכלול בדיון זה רק את הדברים העיקריים. מועטים ועמומים הם הקטעים המדברים ישירות על ישוע – בנוסף לזה יש הוראות כיצד להתייחס ל"מינים", מאמיני ישוע הנוצרי. בתלמוד ישוע מכונה "ישו הנוצרי", ומסופר עליו שעשה נסים, שהסית את העם ורימה אותו; שהשמיץ את דברי החכמים אשר פירשו את

23. מעשי השליחים הילד, כב: ג.

33. יהודה היה נשיא סנהדרין משנת 170 עד 217 לסה"נ.

התורה בדרך הפרושים; שהיו לו חמישה תלמידים³⁴ ושומר כי לא בא לבטל את התורה ולא להשלימה;³⁵ כן מסופר כי נתלה בערב הפסח כמסית העם³⁶ וכי תלמידיו ריפאו חולים בשמו.³⁷ הבשורות נקראות בשם הגנאי "און גליון" או "עון גליון".³⁸ אחדים מן הרבנים חשבו שיש לשרוף אותם, ואחרים שצריכים תחילה להוציא מהן את שמו של הקב"ה.³⁹ החוקרים היהודים מדגישים שבדרך כלל הביקורת אינה נוגעת לאישיותו של ישוע. הוא נחשב יהודי. בקשר לתיאור צליבתו מופיעה בתלמוד הערתו של ר' עולא שישוע היה "קרב למלכות".⁴⁰ לפי התלמוד אין ספק שישוע עשה נסים, כפי שגם עשו מאוחר יותר תלמידיו בשמו; כן חל איסור לבקש את עזרתם של המינים אפילו במקרה של פיקוח נפש. בסוף המאה השנייה נעשתה עוינות זו גלויה וחרפה יותר.

ברי לנו, לאור התלמוד, שחז"ל רצו להימנע מכל דרשיח עם המשיחיים. רק כשהעלתה השאלה, איך להשיב למינים ולאפיקורסים, מתגלה ההסתייגות מהפירוש המשיחי. שני קטעים בתלמוד דנים במונח "בן האדם", מונח אשר היה חביב על ישוע. לפי דניאל, הדמות אשר "דומה לבן אדם" הובאה לפני "עתיק היום" וניתן לה "שלטון, וכבוד ומלכות", וכל "העמים, האומות והלשונות עבדו לו". שלטונו שלטון עולם שלא יסור וממלכתו לא תכלה. ישוע לא רצה להזהות עם הציפייה הפוליטית שהמשיח אמור היה להגשים, ולכן השתמש במונח "בן האדם" 44 פעמים. פעם נשאל ר' עקיבא, מדוע נאמר בחזונו של הנביא דניאל, בהקשר לבן האדם אשר בא עם ענני השמים, ש"רואה הייתי והנה הועמדו כסאות!" השיב ר' עקיבא: "אחד לה' ואחד לדוד" דאמר למשיח. או גער בו ר' יוסי ואמר: "עקיבא, עד מתי אתה עושה שכינה חול, אלא אחד לדין ואחד לצדקה."⁴¹ התנאים בדור השני היו מודעים מאוד לסכנה הטמונה לדעתם באמונה המשיחית לאחדות האומה. ר' אליעזר, ידידו הטוב של ר' עקיבא,

43. סנהדרין מג, א.

53. ראה את הסיכום בספרו של קלוזנר "ישו הנוצרי", בגירסה גרמנית עמ' 55.

63. סנהדרין מג, א.

73. עבודה זרה כו, ב.

83. שבת קט"ז, א.

93. תוספתא, שבת יג, ה.

04. הערה לסנהדרין מג, א.

14. סנהדרין לח, ב וחגיגה יד, א. ראה גם דניאל ז', ט, יג'טו.

ותלמידו של רבן יוחנן בן זכאי, אשר נישא לאחותו של ר' עקיבא, לקה בסוף חייו "במינות", ובית הוועד שביבנה מצא לנכון לנדותו – כך יושב הרב המעולה עד מותו בודד ומנוודה בביתו בלוד. אנו מבינים שאסור היה לעקיבא לחזק את ידם של המינים במצב זה. ייתכן שרבי עקיבא חשב על מזמור ק"י, שנחשב גם בעיני חז"ל לנבואה אודות המשיח: "לדוד מזמור, נאום ה' לאדוני, שב לימיני עד אשית אויבך הדום לרגלך". ההסתיונות והשתיקה הצליחו סוף סוף לדחוק את השפעתו של ישוע אל מחוץ לכותלי היהדות.

בספרי הלימוד בישראל כיום ניתן לראשונה אחרי הגלות ביטוי פומבי ליחסו של עם ישראל כלפי נציגו האציל ישוע. פרופסור פנחס לפיד חקר נושא זה וסקר עשרה ספרי לימוד עיקריים בארץ.⁴² בחמישה ספרים מדובר תחילה על יוחנן המטביל המתואר כגיבור עממי וכמורה אשר פעל לפני ישוע. בשבעה ספרים מייחסים את תורתו של ישוע לנבואות שעל פי התנ"ך. שלושה ספרים מבטאים את שמו של ישוע ב"ע" כפי הנוהג של היהודים המשיחיים בארץ וכפי שעשה הרמב"ם. כל הכותבים מדגישים את "יהודיותו" של ישוע ומבחינים בינו ובין הכנסייה. בכל עשרת הספרים מציינים, שהשליח פולוס למעשה הוא שהרחיק את הכנסייה מן היהדות ושינה את "הכת" ל"דת".

באשר לתורתו של ישוע, שבעה מספרים אלה מדגישים את הכרותו, שמלכות השמים קרבה, חמישה מדגישים את נאמנותו לתורה; שלושה קובעים כי הוא היה פרושי; ורק אחד טוען כי התנגד לפרשנות הרבנית. ישוע דרש צדק חברתי ואהבת אחים; הוא ביקש לאהוב אפילו את האויבים. בייחוד הוא שנא את הצביעות. רק באחד מן הספרים האלה נאמר כי ישוע האמין שהוא המשיח.

מבחינה כמותית ניתן לומר כי אחד מתוך עשרת הספרים מדבר על ישוע בשתי שורות בלבד אף על פי שדיונו על הציפייה המשיחית משתרע על פני כעמוד וחצי – לעומת זאת הדיון הארוך ביותר משתרע על פני ארבעה עמודים. בשישה מן הספרים האלה מובאים בסך-הכול 18 פסוקים שונים מתוך הברית החדשה, בייחוד מדרשת ההר.⁴³ מן התלמוד מצוטטים רק קטעים מבריתא

42. Pinchas E. Lapide, Jesus in Israeli School Books, Journal of Ecum. Studies, Vol. IV, 1973, pp. 515-531

43. בשורת מתי ה עד ו.

סנהדרין מג, א – ואילו את "תולדות ישו" או כתבים דומים מימי הביניים אין מזכירים כלל.

משרד החינוך והתרבות הוציא לאור בשנת 1970 מדריך להוראת חומר לימוד זה. במדריך, "הנצרות הקדומה", דנים במפורט בנושאים הבאים: אן ישוע והמשיחיים הראשונים ב־8 עמודים, בן איך הפכה הנצרות לאמונה הרשמית בממשל רומי ב־12 עמודים, גן הדת המשיחית והכנסייה ב־10 עמודים, דן הכנסייה והיהודים ב־5 עמודים. ספר זה מיועד לתלמידי כיתה ג, בני שלושה־עשרה בערך.

כסיכום לנ"ל אפשר לציין, לפי דבריו של פרופסור לפיד, שספרי הלימוד בישראל "מציירים תמונה חיובית יותר על ישוע מזו שלמדו ילדים יהודים בכל דור קודם על ידי מוריהם". יש להוסיף עוד שישראל היא היחידה בין ארצות המזרח התיכון אשר דוגלת ברב־מפלגתיות ובחופש דיבור. מצב זה מאפשר הידברות גלויה בין יהודים לבין משיחיים, הידברות שיש בה כדי להביא מרפא ליחסים העוינים ששררו ביניהם עד כה.

ג. כיצד ואימתי חוברו הבשורות?

כשאנו בודקים את אשיותיה של הברית החדשה מבחינה היסטורית עלינו לזכור בראשונה שהשליחים היו עדי ראיה. השליח פטרוס אומר במעשי השליחים: "הרי איננו יכולים שלא לדבר את אשר ראינו ושמענו". ובאיגרותיו הוא ממשיך: "לא אחרי אגדות מחוכמות הלכנו כאשר הודענו לכם את גבורת אדוננו ישוע המשיח ואת בואו, אלא במו עינינו ראינו את גדולתו" – ואני "עַד סבלות המשיח".⁴⁴ יוחנן השליח "מעיד ומודיע" את אשר "שמענו, את אשר ראינו בעינינו, אשר הבטנו בו ודיננו מששו אותו".⁴⁵ ספר מעשי השליחים מדגיש שרק אלה שנילוו אל ישוע החל מטבילת יוחנן המטביל ועד סוף חייו יכלו להיות עדיו.⁴⁶ מהימנותה של הברית החדשה מתבססת על עדויות אלה.

44. מעשי השליחים ד: כ, אגרת פטרוס ב, א: טו; אגרת פטרוס א, ה: א.

54. אגרת יוחנן א, א: אדג.

64. מעשי השליחים א: כאכב.

כל זה מעורר שאלה: כיצד ואימתי חוברו הבשורות וכתבי הברית החדשה? מאות ספרים נכתבו על הבעיה הזאת. האסכולה הביקורתית דוגלת בדעה שכל כתבי הברית החדשה נכתבו ביוונית והושפעו בוודאי מן החשיבה היוונית. לפי דעה זו ישוע לא יכול היה לחזות מראש את חורבן הבית, ולכן הנבואות על עיר הקודש ועל אחרית הימים נכתבו אחרי שנת 70 לספירה. רוב האיגרות של השליח פולוס אמנם נכתבו, לפי חוקרים אלה, בין השנים 50-60 לספירה, ואילו הבשורות ויתר כתבי הברית החדשה חוברו לאחר החורבן. נדון תחילה בבעיית הנבואות על עיר הקודש ובשאלה על השפה היוונית.

החוקרים הליבראליים מביאים כתובים אחדים מן הבשורות שלדעתם לא ייתכן כי ישוע אמר אותם, למשל: במתי כב: ז נאמר על המוזמנים, שסירבו לבוא לחתונה שערך המלך לבנו, כי המלך "שרף את עירם באש", במתי כג: לח אומר ישוע ש"ביתכם יינטש לכם", ובמתי כד: טו, ברמזו לדניאל, הוא אומר כי "תראו את השיקוץ המושמם... עומד במקום קדוש".⁴⁷ לדעת חוקרים אלה לא ייתכן כי ישוע אמר ש"ירושלים תהיה מרמס לגויים עד אשר ימלאו עתות הגויים".⁴⁸

מה למדים אנו על עניין זה ממקורות חו"ל או מדברי ימי עם ישראל?

התלמוד מספר על רבן יוחנן בן זכאי שגם הוא חזה את חורבן הבית השני. מסופר שם בנוגע לשנת מותו של ישוע בוזו הלשון: "ארבעים שנה לפני החורבן... היו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי, אמר לו, היכל היכל... יודע אני שסופך עתיד ליחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדוא, פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארויך". "לבנון" מסמל את בית המקדש אשר 'מלבין' את החטאים, וכאן רואה יוחנן בן זכאי את "האש" אשר תאכל בעצי הארז בבית ה'.⁴⁹

בדניאל ט מבואר שהדבר יקרה כאשר "יכרת משיח" אשר בא "לכלל הפשע ולחתם חטאות ולכפר עון ולהביא צדק עולמים"⁵⁰ — ישוע הסתמך על נבואות דניאל.

74. מתי כב: ז; כג: לח; כד: טו.

84. לוקס כא: כד.

94. יימא לט, ב.

05. דניאל ט: כדכז.

הדבר המזעזע ביותר בעניין זה נמצא בסיפורו של יוספוס פלאוויוס. ב"מלחמות היהודים" הוא מספר בהרחבה על איש בשם ישוע בן אנאנוס, שהופיע ארבע שנים לפני מרד היהודים ברומים "כשהעיר היתה עוד בשלום מוחלט ובשגשוגה" בימי חג הסוכות. הוא צעק בקול, "קול קורא נגד ירושלים ונגד בית ה' ונגד כל העם" – כך הוא המשיך יומם ולילה "בכל סמטאות העיר". ואף על פי שאיש זה נענש במלקות מטעם היהודים ובצליפות שוט מטעם הרומיים עד שנתפסקו עצמותיו, הוא לא בכה ולא גער במעניו. כך המשיך "שבע שנים וחמישה חודשים עד מצור העיר", ולא חדל מלצעוק, "אוי ואבוי לירושלים!" ובסוף הוא הוסיף גם, "אוי ואבוי לי!" כשצרו הרומים על העיר נורה האיש למוות מידוי אבנים, התותח דא.⁵¹

בבשורת לוקס מובא סיפור דומה לזה של יוספוס: "כאשר התקרב ישוע וראה את העיר, בכה עליה ואמר: לו ידעת היום גם את את אשר אלי שלום! אלא שעתה נסתר מעיניך. הנה ימים באים עליך ויקמו אויביך סוללה סביבך, ויקיפו ויצורו עליך מכל עברך. וימגרו אותך ואת בניך אשר בקרבך ולא ישאירו בך אבן על אבן עקב אשר לא ידעת את מועד פקודתך."⁵² לאור נתונים אלה אנו רואים שנבואות על חורבן עיר הקודש לא היו נדירות כלל ונטייתם של חוקרים ליבראליים לדחות את זמן חיבוך של הבשורות לאחר חורבן הבית איננה מוצדקת. ד"ר פוֹרֵיִיקָה כותב באחד מספריו, שזוהי "דוגמה מדהימה לדוגמיות הבלתי ביקורתית בחקר הבית החדשה שמאמינים כי כתיבתן של הבשורות הסינאופטיות"⁵³ נעשתה אחרי המלחמה היהודית (מ־66 ועד 70 לסה"נ) מפני שהן כוללות נבואות על חורבן הבית שהוכנסו לתוכן כאילו בדיעבד.⁵⁴

ומה בנוגע לשפה העברית ולשימושה בזמן הבית השני? לנו כיום יתרון לעומת עמיתנו שחיו בתחילת המאה שלנו. ישנה אמרה: "ככל שיועדים יותר, מנחשים פחות!" תחילה סברו החוקרים שארמית היתה השפה העיקרית בארץ ישראל בזמן הבית השני. אמנם כבר בשנת 1927 כתב החוקר היהודי הנודע מ. ה.

15. מלחמות היהודים ו: ה,ג.

25. לוקס יט: מאדמד. ראה גם ירמיה כז:ח ומיכה ג:יב.

35. מתי, מרקוס ולוקס.

54. See Bo Reicke, Synoptic Prophecies on the Destruction of Jerusalem, No. Test. Suppl. 33, Leiden 1972, 121-134

סָגֵל, שְׁחֹזֵל דִּיבְרוּ בִּעֵבְרִית מִשְׁנֵאִית, אֲבָל עֲמִיתֵיהֶם הַמִּשְׁחִיִּים הִתְעַלְמוּ מֵעֹבְדָה זוֹ.⁵⁵ לְאַחֵר שֶׁנִּמְצְאוּ מִגִּילוֹת יֵם הַמֶּלַח בִּשְׁנֵים 1947–1963, הִתְבַּרְר לְכוֹל שֶׁהֵעֲבִרִית לֹא הִיְתָה רַק לְשׁוֹן הַתִּנְכֿ׳ וְהַתְּפִילוֹת אֲלֵא שֶׁהִתְבַּטְאוּ בָּהּ גַּם בְּנוֹשְׂאִים לִאֲמִקְרָאִיִּים. הַמִּגִּילוֹת כֹּלְלוֹת כ־600 כְּתָבִיד שׁוֹנִים וּבֵהֶם 179 מִן הַתִּנְכֿ׳. הַמִּגִּילוֹת עֲתִיקוֹת בְּלִמְעֵלָה מֵאַלֶּף שָׁנָה מְכַל כְּתָבִי יָד אַחֲרִים עַד אֹ. מִתּוֹךְ עֶשֶׂר הַמִּגִּילוֹת הִכִּיתִּיתוֹת״ שֶׁל הָאִיסִּיִּים רַק אַחַת נִכְתְּבָה אֲרָמִית. אֲפִילוֹ מִגִּילַת הַנְּחוֹשֶׁת וְכֵן כְּתָבִיד מִן הַמָּאָה הַשְּׁנִיָּה מַעֲדִידִים עַל דִּיבּוּר עֵבְרִי בִּקְרֵב הָעַם, בְּתַקּוּפָה הָרֹמִית. פְּרוֹפֶסוֹר פֶּרֶנֶק קְרוֹס הַמוֹמַחַה לְכְּתָבִיד אֱלֹהֵ, עֶרֶךְ הַשְּׁוֹאָה בֵּין הַמַּעֲתִיקִים הַשְּׁוֹנִים שֶׁל מִגִּילוֹת יֵם הַמֶּלַח וְהַבְּחִין בִּבְרִיּוֹר שִׁידִיעִיתֵיהֶם שֶׁל אֲנָשִׁים אֱלֹהֵ בְּדִקְדּוֹק וּבִתְחַבִּיר הָאֲרָמִי נֹפְלוֹת מִיִּדְעוּתֵיהֶם בִּלְשׁוֹן הָעֵבְרִית.⁵⁶

בְּתַלְמוּד מוֹבָאֵת אֲנִקְדוּטָה עַל עֲנוּתֵנוֹתָיו שֶׁל ר' בְּבֹא בֵּן בּוּטָא אֲשֶׁר חֵי בְּדוֹר שְׁלֹפְנֵי הַחוּרְבָן. אִישׁ בְּבִלִי אֶחָד נָשָׂא לוֹ אִשָּׁה יְרוּשְׁלָמִית שֶׁלֹּא הִבִּינָה כְּהוֹגֵן אֶת שְׁפֵתוֹ הָאֲרָמִית. כֹּאשֶׁר צִוּוּהָ עֲלֶיהָ לְהִבִּיאַ לוֹ שְׁנֵי אֲבִטִּיחִים, הִלְכָה וְהִבִּיאָה לוֹ שְׁנֵי נִרוֹת. בְּכַעֲסוֹ עֲלֶיהָ אָמַר לָהּ: 'לְכִי וְשִׁבְרִי אוֹתָם עַל רֹאשׁ "בְּבֹא", עַל מִפְתָּן "הַדְּלֵת"'. זֶה לֹא יִרְדָּה לְסוֹף דַּעְתּוֹ וְהִלְכָה וְשִׁבְרָה אֶת הַנִּרוֹת עַל רֹאשׁוֹ שֶׁל ר' בְּבֹא בֵּן בּוּטָא. שֹׂאֵל אוֹתָהּ הָרַב: לְמָה עָשִׂיתָ לִּי כֵן? אָמְרָהּ לוֹ: כֵּךְ צִוּוּנִי בַּעֲלִי. אָמַר לָהּ: אֶת עָשִׂיתָ אֶת רִצּוֹן בַּעֲלֶךָ, יִתֵּן הָשֵׁם שִׁיעֲצֹא מִמֶּךָ שְׁנֵי בָנִים כְּמוֹ בְּבֹא בֵּן בּוּטָא.⁵⁷

כִּבְר אֲמַרְנוּ לַעֲלִיל שִׁמְלַחְמוֹת הַיְּהוּדִים״ נִכְתַּב תַּחֲזִילָה אֲרָמִית לִיְהוּדֵי מְסוֹפּוֹטָמִיָּה, שֶׁהָיָה שֵׁם הִיְתָה הַשְּׁפָה הַרְשָׁמִית אֲרָמִית עוֹד מִיָּמֵי דְנִיָּאֵל וְעוֹרָא. בִּירוּשָׁלַיִם לְעוֹמֶת זֹאת הַמִּשְׁכּוֹ לְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן הַקְּדוּשָׁה. עַל הַשְּׁלִיחַ פּוֹלוֹס מְסוֹפֵר שֶׁכֹּאשֶׁר נִאֲסַר בִּירוּשָׁלַיִם עַל יְדֵי הָרֹמָאִים וּבִיקֵשׁ לְדַבֵּר אֶל הָעַם שֶׁהִתְאַסַּף לִפְנֵי מִדְּרָגוֹת הַמַּצּוּדָה שֶׁל הַמּוֹשֵׁל – הוּא "נִשָּׂא דִּבְרוּ בִּשְׁפָה הָעֵבְרִית". וְגַם כְּשִׁקִּיבֵל אֶת הָאֲמוּנָה, בְּדִרְכוֹ לְדַמְשֶׁק, דִּיבֵר אֲלֵיוֹ הָאֲדוֹן "בִּלְשׁוֹן הָעֵבְרִית".⁵⁸

לְאוֹר הַנִּתְּנוֹנִים הָאֵלֶּה אֲפֶשֶׁר לֹמַר שֶׁהִתְבַּטְאוּוֹת עַל גּוֹרְלָהּ שֶׁל עִיר הַקְּדוּשָׁה בִּשְׁנֵים שְׁלֹפְנֵי הַחוּרְבָן, לֹא נִחְשְׁבוּ לְדַבֵּר חֲרִיג, וְטַעֲנוֹת הַחוֹקֵרִים דְּלַעֲלִיל

55. Black, Matthew, An Aramaic Approach to the Gospels and Acts, Oxford 1967, p. 47

56. See David Bivin & Roy B. Blizzard, Understanding the Difficult Words of Jesus, Makor Found. Calif. 1983, p. 43 about Frank Cross

75. נְדָרִים סִי, סוֹף ב.

58. מַעֲשֵׂי הַשְּׁלִיחִים כֹּא: מ, כו: יד.

אינן עומדות במבחן הביקורת. כל סיבה הגיונית להסתיר את עובדת חורבן הבית, אילו באמת התרחש החורבן קודם חיבורן של הבשורות – עובדה זו היתה בה דווקא כדי לאשש דברם. ומה בנוגע לשפה העברית? עלינו לציין שכל כתבי הברית החדשה משקפים את החשיבה העברית ורב בהם השימוש במונחים יהודיים. פרופסור דוד פלוסר כותב ש"כל חוקר רציני העוסק בברית החדשה צריך, אם אפשר, להתמחות ביהדות".⁵⁹ לחוקרים נוצרים היה קל יותר להשוות את הברית החדשה עם הספרות היוונית, והם עשו מחקרם ברוח שלילית ובדעות קדומות. בעשותם כן הם הרסו לעתים את האמון בכתובים. ידוע שרודולף בולטמן, אשר נתן את הכיוון המנחה למחקר הליבראלי, ואוסקר קולמן אשר עומד בראשם של המבקרים המתונים יותר, "אינם מבינים אף במידה מועטת" את העברית, כדבריו של מדען ישראלי יודע דבר – אף כי מבחינה אחרת הם עשו עבודה מכובדת. ומהי התמונה המתקבלת מתוך הסתמכות על מימצאי מגילות ים המלח ומקורות יהודיים אחרים?

■ **שערוייה ומהפכה!**

לפני כעשרים שנה גרם בישוף אנגליקאני שערוייה נוראה בארצו ובכל רחבי העולם כשפרסם את ספרו, "הישרה לפני האלהים" ועוד את "הרפורמאציה החדשה". בספרים אלה התכחש בישוף ג'ון א. ט. רובינסון לכל עיקרי האמונה המשיחית, בהיותו 'מודרני', ואמר "שעלינו לנטוש את כל המבנה הדתי שלנו ואתו גם את כל האמונה באלוהים", המצוות של התנ"ך אינן הולמות לזמננו.⁶⁰ למעלה מעשר שנים לאחר מכן שוב הפתיע איש זה את העולם המשיחי בספרו "תאריכים חדשים לכתבי הברית החדשה",⁶¹ שבו הוא מראה את מגמתו להשתמש ב"שכל הישר" שלו כאיש ליבראלי, ושוב הוא גורם למהפכה תיאולוגית – הפעם לכיוון השמרנים. ספר זה מכיל 380 עמודים ומעל ל-1300 מובאות, ביניהן הערות ארוכות. נציין כאן רק את העיקר במחקרו המקיף.

59. David Flusser, Die konsequente Philologie und die Worte Jesu, Jerusalem 1968, S. 32

60. Robinson, John A.T., Honest to God, London, SCM Press 1963, 143 pp. New Reformation, SCM press, 1965, 142 pp.

61. Robinson John A.T., Redating the New Testament, SCM Press 1976, 380 pp.

רובינסון דן בספרו בשאלות "איך ואימתי", ועונה עליהן בנוגע לכל כתבי הברית החדשה. למשל, ל"אגוז הקנטרן" – האיגרות של פטרוס ויהודה, הוא מקדיש 60 עמודים ומאתיים הערות, ובא לכלל מסקנה שאיגרת יהודה ואיגרתו השנייה של פטרוס נכתבו בין השנים 61 ו־62, ואיגרת פטרוס הראשונה – בשנת 65 לסה"נ. רובינסון משתומם שאין בברית החדשה אפילו רמז על הרדיפות שרדף נירון קיסר את המשיחיים אחרי שנת 64, ואף לא רמז על מותו של יעקב אחיו של ישוע ב־62, או על המרד נגד הרומאים שהחל בשנת 66 או על חורבן הבית בשנת 70 לסה"נ. לדבריו נכתב ספר מעשי השליחים לפני מאסרו הראשון של פולוס ברומא, בין השנים 57 ו־60, וכל כתבי הברית החדשה כולם הושלמו לפני החורבן. ובהסתמך על אמרתו של חוקר נודע אחר, מכרז רובינסון שעלינו לקבל את סברותיו "כשאלות ולא כטענות סופיות". בכל זאת המצב הנוכחי דורש גישה חיובית יותר למקורות והערכות חדשות. בסוף ספרו אומר רובינסון שאם יתברר כי אחדים מגילוייו אכן נכונים, הרי שייפתחו ודאי אפיקים רבים למסקנות חדשות ורבים הם ספרי המבוא שיהיה צורך לחברם מחדש.

"התאריכון" של ד"ר רובינסון משמש בסיס טוב לדיונונו הבא:⁶²

איגרת יעקב	בין	47-48 לסה"נ
איגרת אל התסלוניקים א	אביב	50
איגרת אל התסלוניקים ב	בין	50-51
איגרת אל הקורינתים א	אביב	55
איגרת אל טימותיאוס א	סתיו	55
איגרת אל הקורינתים ב	אביב	56
איגרת אל הגלטים	סתיו	56
איגרת אל הרומים	אביב	57
איגרת אל טיטוס	סתיו	57
איגרת אל הפיליפים	קיץ	58
איגרת אל הקולוסים	קיץ	58
איגרת אל האפסים	סוף קיץ	58

26. בספר הנדון עמודים 352-358; על "הדיאכרה" בהערה מ"ם 77.

58	סתיו	איגרת אל טימותיאוס ב
60-40 בקירוב	בין	"דידאכה"

רוב החוקרים תמימי דעים באשר לתאריכן של איגרות פולוס, אך הדעות חלוקות אשר לתאריכם של ספרים אלה:

60-45 לסה"נ	בין	בשורת מרקוס
60-40	בין	בשורת מתי
+60-57-		בשורת לוקס
62-61		איגרת יהודה
62-61		איגרת פטרוס ב
+62-57-		מעשי השליחים
65-60	בין	איגרת יוחנן ב, ג ר"א
65	אביב	איגרת פטרוס א
+65-40-		בשורת יוחנן
67 בקירוב		איגרת אל העברים
70-68	סתיו	חזון יוחנן (ההתגלות)

רובינסון מצרף בסוף ספרו את מכתבו של החוקר ס. ה. דוד שהיה בקיא בייחוד בבשורת יוחנן.⁶³ לפני מותו כתב איש זה ש"בשורת יוחנן שופחת אור רב-ערך על הכנסיה הראשונה וכן נותנת מידע אמין על ישוע ההיסטורי". והוא מוסיף שקשה לשכנע את החוקרים על השלב המוקדם ביותר לכתיבת הבשורה כפי שעושה רובינסון. בכל זאת נכון הדבר שבולטמן בעצמו היה מוכן לציין לה תאריך מוקדם בהנחה שהאמונה המשיחית התחילה כתופעה "גנוסטית", מן חשיבה יוונית, ורק אחר כך קיבלה גוון יהודי והיסטורי.⁶⁴ אולם דווקא בעניין זה, "אפכא מסתברא!" כיום רואים אנשי מדע את אופיין היהודי של הבשורות כחלק בלתי נפרד מהן.

63. Dodd, C.H., Commentary on the Johannine Epistles, 1946 and Historical Tradition in the Fourth Gospel, 1963

64. See Robinson, Redating the New Testament, p. 359

■ השאלה איך נתחברו הבשורות . . .

... העסיקה את החוקרים מזה מאתיים שנה. בדרך כלל הם מדגישים שהסיפורים על ישוע ועל מעשיו נתגלגלו מפה אל פה עד שהודגש צורך לאסוף אותם, והם הועלו על כתב בשפה היוונית בין השנים 70 ל-100 לסה"נ. לפי ההשקפה הרווחת ביותר, בשורת מרקוס היא הקדומה ביותר ומתי ולוקס השתמשו בה כתבנית לחיבוריהם. אחדים סברו שבשורת מתי חוברה כבר לפני מרקוס.⁶⁵ החוקרים מסכימים ביניהם גם שמתי ולוקס השתמשו במקור בלתי ידוע, שכונה בשם "ק".⁶⁶ רק קולות בודדים דיברו על קדמותה של בשורת לוקס.⁶⁷ בייחוד ו' לוקטון אסף כ-600 הוכחות נגד עדיפותו של מרקוס, והוא כתב: "מרקוס השתמש בלוקס, הבשורה הקדומה ביותר, ומתי בלוקס ובמרקוס".⁶⁸

כל זה חשוב לדעת כשאנחנו מחפשים את השורשים העבריים שבבשורה. אבות הכנסיה, פאפיאס, אירנאוס, אוריגנס ואוסביוס היו משוכנעים שמתי כתב את בשורתו תחילה "בעברית", "בין העבריים", "לאלה, שבאו לאמונה מבין היהודים" ו"בלשון מולדתו". פאפיאס, אשר חי באמצע המאה השנייה לסה"נ, כתב, ש"מתי העלה על הכתב את אמרותיו של האדון בשפה העברית ואחרים תרגמו אותם כמיטב יכולתם".⁶⁹ לפי ההערות האלה יש למצוא מאחורי הגרסה היוונית תמיד את המקבילות בעברית.

לפני כעשרים שנה התחיל פרופסור דוד פלוסר, המרצה באוניברסיטה העברית בירושלים על הנצרות הקדומה ועל הברית החדשה, לבחון ביחד עם ד"ר רוברט לינדסי את בעית זמן של הבשורות. פרופסור פלוסר הבחין כי קיימת השפעה שמית על התחביר היווני במאות מקומות בטקסט. קל היה לשחזר את הנוסח העברי שמאחורי טקסטים אלה, ולא היו בהם קטעים שניתן היה לשחזרם אך ורק לארמית.

ד"ר לינדסי הופתע לגלות במחקריו שדווקא מרקוס משתמש בלוקס, ולא להפך. לעובדה זו מאות הוכחות. נוסף לזה יש במרקוס כ-150 קטעים הקשורים

65. B.C. Butler, The Originality of St. Matthew, Cambridge 1951

66. "Q" = German "Quelle", Hebrew "makor"

67. E.A. Abbot and W. Lockton

68. A. H. McNeile, Introduction to the Study of the New Testament, Oxford 1953, p. 64

69. Eusebius, Ecclesiastical History III 39, 16; V 8,2; VI 25,4; and III 24,6

למעשי השליחים, ואחרים שהם קרובים מבחינת הלשון לאיגרת אל התסלונים, קורינתים, רומים, קולוסים ולאגרתו של יעקב. מזה הסיק ד"ר לינדסי שמרקוס, כדוגמת התרגומים, הרחיב את סיפורו של לוקס בידיעות הפרטיות שלו ובמקורות שכבר היו מוכרים לו.

כידו של ד"ר לינדסי הייתי זמן רב ספקן מאוד באשר למסקנותיו, עד שהחלטתי לבדוק אותן ביסודיות יתרה. שלושה דברים נראים בבירור: או אם נכון העיקרון שהסיפור הקצר ביותר הוא תמיד הקדום ביותר, אין בשורת מרקוס עומדת בקריטריון זה, באשר מרקוס אהב דווקא "ריבויים" – אף שהבשורה עצמה קצרה ביותר.⁷⁰ בו אם נכונה הדעה, ואכן היא נכונה, שמרקוס הכיר את שש האיגרות של פולוס ובייחוד את מעשי השליחים אשר נכתב אחרי לוקס, אזי אין ספק שלוקס קדם למרקוס. השכל הישר אינו מותיר מקום לאפשרות אחרת. גן לאור הנתונים שעולים מתוך השוואה בין הבשורות, נראה שעלינו לנטוש את "האגדה" שהן מבוססות על מסורת שנתגלגלה בעל-פה. הדברים שאמר ולהאזין במאה הקודמת בנוגע לתלמוד, יפים גם בנוגע לכתבי הברית החדשה: "ההנחה שהתלמוד מבוסס בעיקר על תורה שבעל-פה היא אמונה טפלה גרידא, הוא מבוסס על ספרות ומתייחס לספרות."⁷¹

פרופסור דוד פלוסר אומר ומדגיש, שאפשר אמנם לבחון את הגישה של לינדסי בשני תנאים: "רק אם בודקים לאור הנחותיו אלה את החומר הרלבנטי בבשורות רובו כולו, ושנית הסוקר צריך לדעת די יוונית, עברית וארמית כדי להבין את הראיות."⁷²

כבר לפני מאתיים שנה כתב י"י גריסבאך, האיש שטבע את המונח "סינאופטי", שמרקוס השתמש במתי ובלוקס,⁷³ גם ו. פארמר מארצות הברית דגל באותה הדעה, ביחד עם תלמידיו משנות השישים שלנו. נראה שה"אסכולה

07. השווה למשל את מרקוס ה: כבדל עם מתי ט: יחדכב ועם לוקס ח: מאדמח או מרקוס ט: יאדלג עם מתי יו: יכ ועם לוקס ט: לדמג.

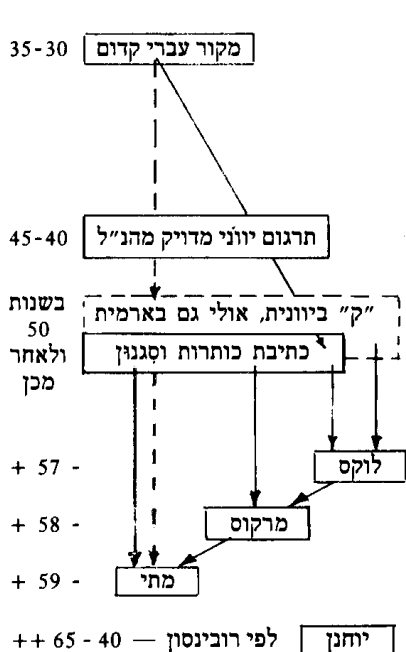
71. Julius Welhausen, Israelitische und jüdische Geschichte, 1894, S. 37; Canon Farrar says the same words in "Life of Christ", II, p. 485

72. Robert Lindsey, A Hebrew Translation of the Gospel of Mark, 2nd Ed., Jerusalem 1973, p. 2

73. J. J. Griesbach, Synopsis Evangeliorum 1774; The theory since 1789; See also W. Farmer

הירושלמית" הולכת בעקבותיהם, אלא שנקודת המוצא של החוקרים הירושלמים היא בלשנית יותר. יתר על כן: אם משווים את ההערות האלה עם התאריכון של ד"ר רובינסון, יתכן שכל שלושת הבשורות ה"סינאופטיות" חוברו קרוב מאוד זו לזו! בנוגע לאמינותן של הבשורות יש לזכור, שלפני חיבורן הסופי של הבשורות נכתבו הסיפורים בעברית, בארמית וביוונית. לפי סברה אחת אפילו המקור "ק" היה בארמית.⁷⁴ האסכולה הירושלמית קבעה כמה שלבים קודמים שמשתקפים מתוך הבשורות. גם לוקס רומז לכך באומרו ש"רבים שלחו ידם לחבר את סיפור הדברים אשר התקיימו בקרבנו" ולפיכך גם הוא. דבר זה ניתן לתיאור רק בשרטוט. בשיחה עם ד"ר לינדסי הגענו בערך לתמונה שכזו.⁷⁵

תוך חמש שנים בערך אחרי מותו ותחייתו של ישוע הועלו דבריו על הכתב בפשטות, ללא כוונה לסדר אותם לפי סדר האירועים. המסורת מייחסת

את הנוסח הקדום הזה למתי. כנראה היו בנוסח זה קטעים של דרשות, של משלים, של מעשי ריפוי, ושל הוראה על אחרית הימים. במתי אפשר לראות את שלבם הסופי של הקטעים האלה.⁷⁶ בבשורה שקיבלה את שמה לפי מתי, מורגש חומר זה. המלבנים שורטטו לפי קנה מידה זהה לחומר המשוער. **בשלב השני** תרגמו את כל החומר ליוונית לצורך הקהילות. מזה היו **שינויי נוסח** שונים (ראה תרשים).

בשלב השלישי נעשו הכותרות וסגנון ובמידת האפשר גם נקבע סדר האירועים. הבשורות

74. C. C. Torrey, The Gospels, A New Translation, 1933

75. See also Bivin / Blizzard, Understanding the Difficult Words of Jesus, pp. 93-98.

67. ראה מתי ז: כח; יא: א; יג: נג; יט: א; כו: א.

הסינאופטיות נכתבו כנראה תוך תקופה קצרה בזו אחר זו נוכח הלחץ והרדיפות שהתחילו באותם הימים. מרקוס הכיר את לוקס, את מעשי השליחים, את חמש האיגרות של פולוס, את איגרת יעקב ואת "דידאכה".⁷⁷

ומה בנוגע לבשורת יוחנן? קשה מאוד לדעת את זמן חיבורה. יוחנן הכיר בוודאי את יתר הבשורות ובכוונה כתב כמעט אך ורק על אותם דברים שלא נגעו בהם האחרים. הוא הכיר טוב מאוד את האיגרת אל הרומיים. בדרך כלל הוא השתמש במונחים הלניסטיים שהיו מובנים יותר ליוונים. בשורתו נותנת "דרש" יהודי ברוח הלניסטית. למעשה אין בשורה אחרת שהיא מלאה כל כך וגדושה ידיעות מדויקות על הגיאוגרפיה של הארץ ועל מנהגי היהודים בחגיהם. כדי לראות את טיב המיוחד של כל הבשורות נשרטט עוד טבלה אשר מראה את החומר העצמאי שבכל בשורה לעומת החומר המשותף שבהן:

החומר המשותף	החומר העצמאי
עם יתר הבשורות	
מתי	58%
מרקוס	93%
לוקס	41%
יוחנן	8%
	42%
	7%
	59%
	92%

ההצעה שלנו על קדמותה של בשורת לוקס אינה מובאת כפסיקת הלכה מהר סיני, אלא כאתגר לחקירה מעמיקה יותר של השורשים העבריים בבשורות. החוקרים בדרך כלל אינם מעים לשנות את דעותיהם מן הקצה אל הקצה כפי שקרה עם מציאתן של מגילות ים המלח, כששינו החוקרים את הערכתם בנוגע לבשורת יוחנן: היא נחשבה ליצירה הלניסטית מאוחרת, אך לפתע פתאום חלה תפנית מוחלטת בחשיבתם והיא זכתה להערצה מחודשת כאשר נוכחו החוקרים כי מונחים כמו "אור וחושך" וכדומה העידו על קשר עם מגילות אלה ודרך עם

77. "דידאכה" היה כעין ספר מדרך "לדרך ארץ" שגם היהודים וגם המשיחיים השתמשו בו בשוחותיהם עם הגויים.

חשיבה עברית. כדבר הזה קרה לד"ר רובינסון אשר לפי ההגדרה בלוקס, "לא ירא את האלוהים ובפני אדם לא התחשב"⁷⁸ – הוא נוכח לדעת שהבשורות וכתבי הברית החדשה נכתבו בשלב מוקדם מאוד.

כסיכום לדיוננו זה אפשר לומר שהיהודים הם כמו "בור סוד אשר אינו מאבד טיפה" – מסיבה זו טבעי היה שהם שימרו את המסורה של הברית החדשה בנאמנות האופיינית לכל המסורת של היהודים. בהשוואה לספרות עתיקה, שלא נשתמרו ממנה כתבי־יד קדומים כל־כך, כתבי הברית החדשה נשתמרו מבחינה איכותית וכמותית בצורה יוצאת מן הכלל. גם ההיסטוריה הכללית מעידה על התפשטותה המוקדמת של האמונה המשיחית ברחבי האמפריה הרומית. ולאור המחקר הביקורתי נראה שרוב כתבי הברית החדשה נכתבו תוך 20 או 30 שנה מעת התרחשות האירועים. אם כן, נכונה היא הכרתו של השליח פולוס: "מהימן הדבר הזה וראוי להסכמה מלאה!"

87. ראה לוקס יח: ב"ד.

יוחנן המטביל — הכרוז של המשיח

לעתים שואלים הישראלים, "מדוע מרביתם לצטט בברית החדשה את התנ"ך שלנו ואף מעתיקים ממנו פסוקים שלמים", ו"מה תפקידו של יוחנן המטביל, מה הוא עושה בברית החדשה?" בשיחות כאלה אי אפשר לדבר על "שלנו" ועל "שלכם" כי הברית החדשה נכתבה דווקא בידי יהודים¹ והיא נחשבת באוניברסיטה העברית לספרות יהודית. נוסף לכך דברים והתרחשויות שבה, מנומקים בכתבי התנ"ך.

ראינו לעיל שגורלו של יוחנן המטביל הטריד את ההיסטוריון היהודי, יוספוס, והוא כתב עליו בפרוטרוט. הוא ייחס את כשלונותיו של הורדוס אנטיפס בהיסטוריה של היהודים למותו של יוחנן, ובגרסה הרוסית הוא אומר שהורדוס הוציא את יוחנן להורג משום שזה גער בו על נישואיו עם הורודיאס, אשת אחיו החורג — הסבר שאנו מוצאים אותו גם בברית החדשה.² אבל כיצד מתקשרת הופעתו של יוחנן המטביל לתנ"ך ולרעיון המשיחי?

בבשורת יוחנן מסופר שכוהנים ולויים באו מירושלים אל יוחנן המטביל ושאלו אותו "מי אתה?" הוא השיב שהוא איננו המשיח. אז שאלו: "אם כן, האם אתה אליהו?" השיב: "לא". והוא אמר: "אני קול קורא במדבר, פנו דרך ה', כמו שאמר ישעיהו הנביא".³ בבשורת מתי שואלים התלמידים את ישוע: "מדוע זה אומרים הסופרים כי אליהו צריך לבוא תחילה?" משיב ישוע: "אליהו אמנם יבוא וישיב את הכל, אבל אומר אני לכם שאליהו כבר בא ולא הכירוהו אלא עשו בו כרצונם" — "אז הבינו התלמידים כי על יוחנן המטביל דבר אליהם".⁴

לפי דוגמאות אלה הכוהנים, הלויים והסופרים חשבו שלפני הופעתו של המשיח יבוא כעין כרוז אשר יכין את הלבבות לשובו. יוחנן עצמו ביסס את

1. לוקס היה הגוי היחיד מבין מחברי הבית.

2. מתי יד: א"ב, מרקוס ו: ידכט; לוקס ט: דט.

3. יוחנן א: יטכג; מתי ג: ג.

4. מתי יז: י"ג; מרקוס ט: יא"ג.

הקריאה שלו על נבואת ישעיה, "קול קורא במדבר", שהרי הוא בא מן המדבר והכריז: "פנו דרך ה', ישרו בערבה מסילה לאלוהינו!"⁵ בכתבי חז"ל לעומת זאת, תפקידו של "כרוז המשיח" משתקף בישעיה, במיכה, במלאכי ואפילו במזמורים. ואליהו נחשב בדרך כלל בסידור לשליחו של המשיח.

בישעיה נב: דח כתוב: "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר, משמיע שלום, מבשר טוב, משמיע ישועה, אומר לציון מלך אלוהיך. קול צופיך נשאו קול, יחדיו ירננו, כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון." ילקוט שמעוני מפרש את המלים הללו כך: "בשעה שהקב"ה גואל את ישראל, שלושה ימים קודם שיבוא משיח, בא אליהו ועומד על הרי ישראל ובוכה ומספיד עליהם."⁶

במיכה ב: יג כתוב: "עלה הפורץ לפניהם, פרצו ויעברו שער ויצאו בו, ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם." רש"י, רב שלמה יצחקי 1040-1105 ונ שפירש את התלמוד ואת כל התנ"ך, אומר על פורץ זה, שהוא "מושיעם הפורץ". לעומת זאת ראה רד"ק, רבי דוד קמחי, שזהו "אליהו, ומלכם זה צמח בן דוד". מצודת דוד, הפירוש העממי לנביאים ולכתובים, שנתחבר בסוף המאה השבע-עשרה, מברר שהפסוק הזה מדבר על "אליהו הנביא שיבוא קודם הגאולה ליישר לבות ישראל לאביהם שבשמים להיות מבוא אל הגאולה" ... "אבל מלכם הוא מלך המשיח וה' יעבור בראש כולם כי אז יחזיר גם הוא שכינתו לציון".⁷ בהסבר זה שלובים שלושה דברים הקשורים לציפיית המשיח: בואו של אליהו כ"מבוא אל הגאולה", שובו של מלך המשיח ומתן רוח הקודש בומנם.

בספר מלאכי ג: א כתוב: "הנני שולח מלאכי ופינה דרך לפני, ופתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא, אמר ה' צבאות". רד"ק מפרש באופן קטגורי: "האדון הוא מלך המשיח והוא מלאך הברית!" מצודת דוד לעומת זאת מבדיל בין שני המונחים הללו: "האדון וגו', זהו מלך המשיח אשר עין כל אדם מצפה ומיחל לו ומבקש ביאתו, ומלאך הברית, כן יקרא אליהו הנביא". תיאור זה הולם גם את סוף נבואת מלאכי: "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא. והשיב לב אבות

5. ישעיה מ: ג.

6. ילקוט שמעוני נב: יד שם.

7. ראה מקראות גדולות שם.

על בנים ולב בנים על אבותם פן אבוא והכיתי את הארץ חרם.⁸
ועוד כתוב במזמור מג: ג: "שלח אורך ואמיתך, המה ינחוני!" במדרש
תהילים מבררים את הדבר כלהו: "ולא שלחת בגאולה לדור ההוא אלא על ידי
שניים גואלים, שנאמר, שלח משה עבדי ואהרן אשר בחר בו (תה' קה: כו) וגם
לדור הזה שלח שניים כנגדך; שלח אורך ואמיתך, אורך זה אליהו הנביא מבית
אהרן ואמיתך זה משיח בן דוד."⁹

לדברים אלה אפשר להוסיף הערות נוספות מתוך סידור התפילה או
סיפורי עם אשר משקפים את האמונה שלאליהו הנביא היה תפקיד ככרו המשיח,
ועל כן יש לו מקום גם בברית החדשה. בלי עובדות אלה קשה להבין את הופעתו
של יוחנן המטביל.

לוקס מקדיש להולדתו של יוחנן למעלה מ־40 פסוקים וכן שירה פיוטית
יפה.¹⁰ אביו של יוחנן, זכריה, שיבח את האלהים על ש"הרים לנו קרן ישועה", והוא
אמר: "ואתה הילד, נביא עליון תקרא, כי תלך לפני ה' לפנות דרכיו, להודיע לעמו
ישועה בסליחת חטאותיהם, הודות לרחמי אלהינו אשר בהם יפקדנו הנוגה
ממרום, להאיר ליושבי חושך וצלמוות, לכון רגלינו אל דרך שלום."¹¹ החוקרים
רואים בהימנונים כאלה חומר מאוד אמין.

הואיל ואנחנו רוצים לשמור על המתכונת הנכונה בדיונו, ומשום שאנו
משווים את חייו של יוחנן המטביל ואת חייו של ישוע בהקשר אחר, נדגיש עוד
כסיכום שהופעתו של יוחנן המטביל כ"מבוא אל הגאולה" וכ"כרו המשיח" הולמת
את הציפייה למשיח בספרות חז"ל.

8. ראה מלאכי ג: א; ג: כג בד במקראות גדולות שם.

9. ראה מדרש תהלים מג: ג.

10. לוקס א: ה"ב, נ"ד.

11. לוקס א: סח"ד.

הולדת ישוע לאור הבשורות

טוב לזכור שהבשורות אינן זהות, אלא כל אחת מהן נותנת פנים שונות לאותם האירועים. מתי חיבר את ספרו כיהודי ליהודים, מנקודת ראות יהודית. מרקוס פנה בדבריו אל הגויים, והוכיח על סמך הניסים והנפלאות שישוע חולל, שהוא המשיח ובן האלהים. לוקס אשר עמל זמן רב כרופא ועבד יחד עם השליח פולוס, תיאר את ישוע כגואל שבא להושיע את החוטאים ולתת תקווה לכל העולם. יוחנן הציג את ישוע כדבר ה' אשר התגלם בו, כבנו היחיד של האלהים, כאור העולם, כ"דרך, אמת וחיים". בדרך כלל מבקשים בבשורות להשיב על השאלה, מיהו האיש אשר שינה את חייהם של מאמיניו, האם הוא המשיח אשר הובטח לעם ישראל ולכל העולם. לכן מרבים מחברי הבשורות לדבר על אישיותו של ישוע, על הולדתו, על סבלו, על מותו ועל תחייתו – לאור זה מסיקים אם אכן הוא הגואל המובטח בתנ"ך.

בחלק הראשון של חיבורנו זה, "המשיח בתנ"ך לאור ספרי חז"ל", ראינו בישותו של המשיח מרכיבים על-אנושיים ומסתוריים. "מוצאותיו מקדם, מימי עולם", "לפני שמש ינון שמו". הוא היה לפני היווסד העולם. רוח המשיח היתה מרחפת על פני המים. המשיח הכין את תורתו כבר בגן העדן ושם הוא הפגיע בעד עמו והבטיח לשאת את ייסוריהם. הוא יושב לימין האלהים ואברהם לשמאלו. שם הוא מתפקד כמליץ וכמתווך לתפילותינו. כמשה השני היה על המשיח להיוולד "דרוח קודשא", לפי התרגום, והמדרש מדגיש ש"בימיו יבולע המוות לנצח".¹ האם המרכיבים החידתיים שהוזכרו לעיל מן התנ"ך ומספרות חז"ל הולמים את ישותו של ישוע בברית החדשה?

הבשורה מקדישה מקום נרחב ללידתו של ישוע. רק מרקוס פוסח על התקופה המוקדמת הזאת ומתחיל בתיאור יוחנן המטביל. אם כבר הכיר מרקוס

1. ראה מדרש רבה לשמות פר. ל: ג.

את הבשורה של לוקס, לא היה לו שום צורך לנגוע באירועים ההיסטוריים האלה. לכן הוא מדגיש רק את ישותו של ישוע באמרו: "תחילת בשורת ישוע המשיח בך האלהים!" כיהודי מסורתי מתי מעגן את לידתו של ישוע בשני פרקים על ספר היוחסין של יוסף "אביו" ובסיפורו על "חכמי המזרח" שבאו לירושלים בעקבות הכוכב שראו, והם הביאו מתנות לילד הפעוט. לוקס דובב את מרים, אם ישוע, אודות כל האירועים הקשורים ללידתו של ישוע, וכך הוא ליקט שני פרקים שלמים מזיכרונה על אותם הימים. רק יוחנן המבשר הכין כעין "פתיחתא" מדרשית או פילוסופית, והוא מברר כיצד נהיה ה"מימרא", דבר ה', לבשר, והתגלם התגלמות היסטורית באישיותו של ישוע. גם הוא מדגיש, כמו מרקוס, שישוע הוא בן האלהים ומושיע כל היקום.

א. ישוע ראשית הבריאה לאור בשורת יוחנן

בשורת יוחנן שונה מן הבשורות הסינאופטיות במבנה שלה. מתי, מרקוס ולוקס הרכיבו מעין תמונת פסיפס מן הקוביות שמצאו במקורות קודמים והתרכזו בייחוד בשנה האחרונה לחייו של ישוע. יוחנן לעומת זאת, צייר ביד רחבה את כל האירועים במשך תקופה של כמעט ארבע שנים. החומר הכלול בחמשת הפרקים הראשונים שלו, חסר לגמרי בבשורות האחרות. הוא מתאר את ההתרחשויות כעד ראיה אשר היה נוכח בכול. אין הוא מוסר אף לא מקרה אחד שלא ראה בעצמו. את הגיאוגרפיה של ארץ־ישראל הוא מכיר היטב. גם במנהגים של היהודים הוא מתמצא טוב מכולם.² היוונית בבשורת יוחנן טובה, אף כי התחביר מצביע על אפשרות של טיוטה ארמית. הרבה זמן חשדו החוקרים שבשורה זו נכתבה בתקופה מאוחרת יותר, אפילו במאה השנייה. הם חשבו שהפתיחה של יוחנן מעידה על ההשפעה של חשיבה הלניסטית.

בשנת 1964 היתה לי שיחה עם פרופסור מרטין בובר על הנושא הזה והוא ציין שאין הוא "שומע את אותו הקול ביוחנן כמו בבשורות אחרות". ציטטתי אז כמה מובאות ממגילות ים המלח המעידות דווקא על אופיה היהודי של בשורת

2. יוחנן ז': יט, כג, מט; ח': יז, ט; כב, טז; ב', יטז ועוד.

יוחנן. על כך השיב בובר: "זה אמנם נכון, אבל עליך להבין שקנה המידה היחיד שלי הן האנוניים!" כעת שומעים רוב החוקרים בכתביו של יוחנן קול יהודי מקורי. יוחנן איננו מדבר על לידתו של ישוע בהתחלת הבשורה שלו. לעומת זאת הוא מציג אותו כ"לוגוס", "דבר ה'" או "מימרא", אשר הוא יסוד כל היקום – הוא הופיע בבשר כהתגלמות האלהים. רק ב"פתיחתא" שלו משתמש יוחנן במונח "לוגוס". כנראה שימש הוא בכותבו זאת "כרועה ראשי" באפסוס ורצה לומר ליוונים שהמידע הנסתר על האלהים, ה"גנוסים" האמיתי נגלה באישיותו של ישוע ובתורתו. לכן אנחנו רואים ב"פרולוג", ב"פתיחתא" של יוחנן, את המלים האופייניות לחשיבה ההלניסטית, כגון "לוגוס", "אור", "קוסמוס" ו"אמת". יוחנן רצה להוכיח "שחיי ישוע, מותו ותחייתו מייצגים את ההתגלות של אלוהי הנצח ובה אנו נפגשים באירועים ארציים עם האמת הנצחית".³

למעשה, הפתיחתא של יוחנן דומה במונחים שבה ובתבנית החשיבה שלה גם למגילות ים המלח, וכן גם לקטעים אחדים בברית החדשה שלא נגלו לעין כל כך לפני כן. הצד הפיזי רומז לספר הבראשית:

"בראשית היה הדבר והדבר היה אצל האלהים ואלהים היה הדבר.

הוא היה בראשית אצל האלהים.

הכל נהיה עלי־דו ומבלעדיו לא נהיה כל אשר נהיה.

בו היו חיים והחיים היו האור לבני האדם.

האור מאיר בחושך והחושך לא השיגו.

איש היה שלוח מאת אלהים ושמו יוחנן.

הוא בא לעדות, להעיד על האור כדי שעל־פיו יאמינו הכל.

הוא לא היה האור; הוא בא להעיד על האור.

האור האמיתי, המאיר לכל אדם, בא אל העולם.

בעולם היה ועל ידו נהיה העולם, והעולם לא הכירו.

הוא בא אל שלו ואלה אשר לו לא קבלו אותו.

אבל לכל אשר קבלו אותו, המאמינים בשמו, נתן תוקף להיות בנים לאלהים.

3. William Temple, Readings in St. John's Gospel. Introduction p. 23

והם לא מדם ולא מחפץ הבשר נולדו אף לא מחפץ גבר כי אם מאלהים.
הדבר נהיה בשר ושכן בתוכנו;

ואנחנו ראינו את כבודו, כבוד בן יחיד מלפני אביו, מלא חסד ואמת.⁴

יוחנן נותן להופעתו של ישוע פירוש "קוסמי", לפי המונח היווני "קוסמוס", "עולם" או "יקום". המשיח היה כבר במעשי הבראשית⁵ והעולם נהיה על ידו. בהתגלמותו של המשיח רואים אנחנו את האור האמיתי, את החסד ואת האמת. במגילות ים המלח אשר נכתבו רובם לפני הספירה שלנו מדובר על דבר ה' באותו הסגנון:

"כי לאל המשפט ומידו תום הדרך; ובדעתו נהיה כול וכול הווה במחשבתו יכינו ומבלעדיו לוא יעשה."⁶

"מאל הדעות כול הווה ונהייה ולפני היותם הכין כול במחשבתם ובהיותם לתעודתם כבודו ימלאו פעולתם ואין להשנות."⁷
— בראתה ובחכמת דעתכה הכינותה תעודתם בטרם היותם ועל פיכה ודברכה נהיה כול ומבלעדיו לוא יעשה."⁸

התבנית ש"הכל נהיה בדבריו" ומבלעדיו לא נהיה כל" נמצאת בשני מקורות אלה בהקשר של מעשה הבריאה. כל יהודי מכיר בוודאי את ברכת המים אחריו הסעודה: "ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, שהכל נהיה בדבריו". מוזר שזמן רב חשבו החוקרים המשיחיים כי תבנית זו של בשורת יוחנן אינה הולמת את החשיבה העברית.

גם בתרגום מדובר על מעשה הבראשית על ידי "הדבר". למשל בפרשת "וואת הברכה" בדברים לג: כו מדובר על הביטחון של עם ישראל ונאמר שם, "מעונה אלוהי קדם, ומתחת זרועות עולם" — ותרגום אונקלוס מפרש, ש"הזרועות הן המימרא אשר העולם נברא על ידו". בנוגע לבראשית א: כו אומר תרגום ירושלמי, "וברא מימרא דה' את האדם". בדברים אלה יש לראות את הקשר ההדוק ביותר לבשורת יוחנן. אך צר לנו לומר שהביטוי על המימרא המופיע כ-

4. בשורת יוחנן א: איד.

5. ראה בחלק הראשון "המשיח בתנ"ך" את הפרק "רוח המשיח בבראיה", עמ' 91-17.

6. מגילת הסרכים יא, י.

7. סרכים ג, טו.

8. מגילת ההודיות א, כ.

596 פעמים בתרגום, אינו נמצא אף לא פעם אחת בתלמוד. והסיבה לכך היא שהמימרא והמונח "לוגוס" היו דברים זהים והמאמינים המשיחיים השתמשו במונח זה כהוכחה לאמינות דברם. כבר הפילוסוף היהודי פילון התייחס ל"לוגוס" כממונה ה' וכשליח ומלאך האלהים אשר מכהן ככוהן גדול ומעתיר לפני הקב"ה למען ישראל ולמען העולם.⁹ לפי הפרופסור גוטליב קליין המימרא מודהה לעתים עם מטטרון, מלאך הפנים או שר הפנים אשר נחשב גם לכנויו של המשיח.¹⁰ בתרגום משמש המונח מימרא גם מלה נרדפת לקב"ה. למשל יעקב הבטיח שהמימרא יהיה לו לאלהא, אברם נצדק על ידי המימרא, התורה ניתנה בידי המימרא, משה התפלל למימרא, ישראל יושע על ידי המימרא, זרע ישראל יוצדקו על ידי מימרא וכפי שאמרנו, העולם נברא דרכו. ברי לנו שחז"ל השתמשו במונח זה כדי להימנע מהאנשת האלהות, אבל למונח זה יש בכתביהם גם הלך רוח משיחי.¹¹

אם אכן יוחנן כתב את בשורתו בהיותו "רועה ראשי" באפסוס, יתכן שיש קשר כלשהו בינה לבין דבריו של השליח פולוס אשר פנה לאותה הקהילה במונחים דומים, באיגרתו אל האפסיים. שם אומר השליח שהאלהים בחר בנו במשיח "בטרם היווסד תבל להיות קדושים ובלי דופי לפניו באהבה". "ובו נועדה לנו נחלה", כי נבחרנו מראש לפי תכניתו של הפועל בכל בהתאם למחשבת רצונו כדי שנהיה לתהילת כבודו.¹² ואנחנו "ברואים במשיח ישוע למעשים טובים אשר אלהים הכינם מקדם למען נחיה בהם". סוד המשיח ניתן כדי "להאיר עיני כל לדעת מהי תכנית הסוד אשר היה צפן מעולמים באלהים בורא הכל".¹²

הדגש של יוחנן, שהמשיח הוא בכור כל הבריאה, מתבטא גם באיגרתו של פולוס אל הקולוסים, איגרת שזמן חיבורה וזהה לזה של האפסים ונחשבת ל"תאומה". ובה כתוב:

"והוא צלם של האלהים הבלתי נראה, בכור כל בריאה, כי בו נברא כל אשר בשמים ואשר בארץ, מה שנראה ומה שבלתי נראה, גם כסאות ורשויות וגם ממשלות ושלטונות. הכל נברא באמצעותו ולמענו, והוא

9. ראה בהרצאותיו של ר' גוטליב קליין עמ' 88 בשוודית.

10. ראה דיון מפורט בספרנו הקודם "המשיח בתנ"ך", עמ' 49-75.

11. ראה שם ביחוד בעמ' 45.

12. איגרת אל האפסיים א: ד, יאדיב, ב: י: ג: ט.

קדמון לכל והכל קיים בו.¹³

גם באיגרת אל העברים יש כעין "פתיחתא" המציגה את המונחים שיידונו לאחר מכן. לפי המסורת נכתבה איגרת זו בידי פולוס ואולי היתה ממוענת לאיסיים או לקבוצה אשר באה מקרבתם. כפי שבקולוסים מדובר על המשיח כצלם האלהים ועל העולם "הבלתי נראה", כך מושווה המשיח באיגרת אל העברים למלאכים והוא פועל בדברו:

"האלהים אשר דיבר מקדם פעמים רבות ובדרכים רבות אל האבות ביד הנביאים, דיבר אלינו באחרית הימים האלה ביד הבן, אשר שם ליורש כל ובידו גם עשה את העולמים,

הוא זוהר כבודו וצלם עצמותו ונושא כל בדברו רב־הגבורה, ולאחר שעשה טיהור חטאים ישב לימין הגדולה והיה לגדול במאוד מן המלאכים, כהיות השם שירש נעלה משלהם, כי אל מי מהמלאכים אמר מעולם: בני אתה, אני היום ילדתך."¹⁴

מנקודת ראות של דיונונו, מעניין שיוחנן חוזר בבשורתו על אותם המונחים שהוא מציגם קודם בפתיחתא. במונחים אלה יש תמיד גם הכרזה משיחית.

המונח "בן היחיד" אשר אהוב מאוד על יוחנן,¹⁵ ביוונית "מונוגֶנֶס", אומר במקורו שהמשיח "נולד לבד" או שהוא "יחיד במינו". יוחנן לא דיבר ישירות על לידתו של ישוע, לעומת זאת הוא הדגיש שהוא היה "בראשית אצל האלהים" ו"על ידו נהיה העולם". במובן זה הוא היה "יחיד במינו". הכנסיה דנה בהצהרת "אני מאמין" שנעשתה ב"ניקיא־קונסטנטינופוליס" ובה נאמר שישוע "נולד מן האב בטרם ראשית הזמנים" והוא "לבש אנושות ברוח הקודש על ידי מרים הבתולה". כמובן הולדת המשיח היא בבחינת סוד ואין מענה מדויק לישותו לפי התנ"ך.¹⁶ במיכה ה: אֲב נאמר ש"מוצאותיו מקדם, מימי עולם" וגם חז"ל רואים אותו לעתים בתכונות על־אנושיות.

31. אל הקולוסים א: טריו.

41. איגרת אל העברים א: אדה. ראה גם איגרת אל הקורינתים א, ח: ו וחזון יוחנן ד: יא.

51. בשורת יוחנן א: יד, יח; ג: טו, יח; איגרת יוחנן א, ד: ט.

61. ראה "הולדת המשיח וישותו" בספרנו הקודם, ע' 121-127.

המונח "בן" מופיע בבשורות בקשר לישוע 32 פעמים, "בן האלהים" 19 פעמים ו"בן דוד" 9 פעמים. 58 פעמים מדגישים שישוע הוא "האדון". אף על פי שהמלה "משיח", "קריסטוס", מופיעה 55 פעמים בבשורות, ישוע בעצמו לא השתמש במונח זה, כי הוא לא רצה כנראה להזדהות עם הציפייה המשיחית של העם אשר היתה בעלת אופי פוליטי גרידא. לעומת זאת הכינוי "בן האדם" אשר מדגיש בעת ובעונה אחת את היותו אנוש ואת שובו "עם ענני שמיא",¹⁷ מופיע בבשורות 84 פעמים. בזמנו של ישוע העריצו היהודים מאוד את ספר חנוך אשר חובר במאה הראשונה לפני הספירה. בספר זה נאמר: "המשיח, בן האדם, נבחר ונסתר אצל האלהים מלפני הווסדו של העולם." "בטרם השמש וגלגל המזלות, שמים והכוכבים נבראו, קבע אדון הרוחות את שמו של המשיח."¹⁸ בייחוד המונח "בן" מדגיש את הקשר ההדוק שהיה לישוע כלפי אביו שבשמים. ובעצמו הוא ציין שהוא היה מלפני מוסדות התבל. בבשורת יוחנן מכריז ישוע שאברהם ראה את "ימי ושמח". אז אמרו לו: "עדיין אינך בן חמישים שנה ואת אברהם ראית? השיב להם ישוע: אמן אמן אני אומר לכם, בטרם היות אברהם אני הוא."¹⁹ במקום אחר מתפלל ישוע: "כעת אתה, אבי, פארני לידך בכבוד שהיה לי לידך בטרם היות העולם."²⁰ הפתיחתא של יוחנן מדגישה את אותה ה"קדם-קיומיות" של המשיח שראינו בספר חנוך.

גם בתנ"ך אפשר לראות את המשיח כבן האלהים.²¹ אפילו בספר הזוהר אשר משמש "ברסמכא" ליהודים מסורתיים, מכונה המשיח "בן עליון". את המזמור ב: יב מפרש הזוהר: "אתה הוא הרועה הנאמן, עליך נאמר נשקו בר, ואתה רב למטה, רבן של ישראל, האדון של מלאכי שרת, בנו של העליון, בנו של הקב"ה והשכינה."²² בוודאי תלמידי ישוע לא עשו חישובים ערטילאיים כאלה והאמונה המשיחית לא היתה דתיות של אנשים מלומדים יחידי סגולה – את מסקנותיהם האישיות הם עשו על סמך התרשמותם ממעשיו ומתורתו של ישוע.

71. דניאל ו: יג.

81. חנוך א', מח: ו, ג.

91. יוחנן ח: נרנח.

02. יוחנן ז: ה, כד.

12. ראה למשל מזמור ב: ו, ריב או משלי ל: ד והכנניים של המשיח בישעיה ו: יד, ט: ה.

22. זוהר חלק ג, עמ' 307 בהוצאת אמסטרדם.

המונח "חיים" היה אהוב מאוד על ישוע, לפי כל הבשורות. אצל יוחנן מופיע מונח זה למעלה מ-40 פעמים. במעשי השליחים ישוע נקרא "שר החיים".²³ ישוע בא כדי שיהיו "חיי עולם" למאמיניו. המים אשר הוא נותן לנו נהפכים בנו "למקור מים הנובעים לחיי עולם". הוא מכריז: "אני הוא לחם החיים". דבריו הם "רוח וחיים". הוא אמר: "אני באתי כדי שיהיו להם חיים ובשפע שיהיו להם". "אני התחיה והחיים, המאמין בי יחיה גם אם ימות". יוחנן מסכם את דבריו באומרו: "אלה נכתבו כדי שתאמינו כי ישוע הוא המשיח בן האלהים וכדי שבהאמינכם יהיו לכם חיים בשמו".²⁴ למעשה אין רבנים אחרים שדיברו באותה הצורה. ההכרזה שהוא "התחיה והחיים" מזכירה את אמרת חז"ל שיש "בידיו של המשיח מפתחות התחיה" או כמו שנאמר במדרש, ש"הוא יבלע המות לנצח".

המלה "אמת" מופיעה כ-25 פעמים בבשורת יוחנן ולעיתים ביחד עם המונח "חסד". ישוע היה "מלא חסד ואמת", "החסד והאמת באו" דרכו. עובדי-אל אמיתיים משתחוים לאב "ברוח ובאמת". תלמידים אמיתיים ידעו את "האמת והאמת תשחרר אותם". "העולם אינו יכול לקבל את רוח האמת" ו"רוח האמת ידריך אתכם אל כל האמת". ישוע התפלל. "קדש אותם באמת, דברך אמת". לפילטוס הוא אמר: "לשם כך באתי לעולם, כדי שאעיד על האמת, כל אשר הוא מן האמת שומע לקולי".²⁵

ראינו כבר לעיל בקשר לכרוז המשיח, שחז"ל פירשו את הצימוד "אורך ואמיתך" במומור מג: ג על המשיח. לפי מגילות ים המלח השתמשו גם האיסיים במונח "אמת": "בני אור" היו "אנשי אמת" והם רצו לגלות את "סוד האמת". לכן הם התבודדו כדי "להיחד עם בני אמתך". בייחוד הצימוד "חסד ואמת" המופיע פעמיים בהתחלת בשורת יוחנן היה מוכר לאיסיים בזמנו של ישוע, לפי מגילת הסרכים למשל, ובה נאמר: "כיא הכול יהיו ביחד, אמת וענות טוב ואהבת חסד ומחשבת צדק איש לרעהו בעצת קודש ובני סוד עולמים". לכן עליהם, האיסיים, "להוכיח איש את רעהו באמת וענוה ואהבת חסד לאיש".²⁶ אפילו בכתבי חז"ל איש תורה, בראורין, מדבר הרבה על האור.

32. מעשי השליחים ג: טו.

42. יוחנן ג: טו, ד: יד; ו: לה, סג, י: יא; כה, כ: לא.

52. יוחנן א: יד, א: יז; ד: כג, ח: לב, יד: יז, טו: יז, יג: יז, יח: לו.

62. מגילת הסרכים, כד ו, כה.

הקשר הטבעי ביותר לצימוד זה בין "חסד ואמת" נמצא בחומש בקטע המתאר כיצד עבר הקב"ה על פני משה וקרא, "ה' ה' אל רחום וחונן, ארך אפים ורב חסד ואמת!"²⁷ קריאה זו משקפת את אותן התכונות שהיו אופייניות לאישיותו של ישוע. בפרשנות חז"ל לירמיה טז: יג מכונה המשיח בשם "חניניה" או לפי איכה א: טז "מנחם" – כל זה הולם גם את טבעו של ישוע.²⁸

הבינוי "אור" ו"האור האמיתי" מופיעים בכל הבטית החדשה, ובבשורת יוחנן לבדה למעלה מ-20 פעמים. למונח זה יש גם משמעות משיחית בתנ"ך. בישעיה ט מובטח שבשובו של המשיח יראה העם ההולך בחושך "אור גדול". לפי ישעיה המשיח יהיה "לבבית עם, לאור גויים", וכאשר הוא יינתן "לאור גויים" הוא יהיה לישועה "עד קצה הארץ" ואז ילכו "הגויים לאורך".²⁹ כשאמר האלהים במעשה הבריאה "יהי אור" מפרשים חז"ל שד"אור הוא אור המשיח, כפי שכתוב במזמור לו: י "באורך נראה אור".³⁰ חז"ל רואים את המשיח גם בדניאל ב: כב: "הוא מגלה עמוקות וצפונות, הוא יודע את אשר בחושך והאור שורה אצלו" – מכאן קיבל המשיח שם חיבה "נהורא", אור. ואם כבר הובאו בהקשר זה רזי חז"ל, כדאי להוסיף את ההערות של פרופסור גוטליב קליין בעניין הגימטריה. לפי דבריו המלה "אור" שווה למספר 207 $11+6+200$ כמו כן גם "רז" $200+71$ ו"רז" $200+71$ ואפילו "אדון עולם" $11+4+6+50$; $70+6+30+40$ ו"אין סוף" $11+10+50$; $60+6+80$.³¹ לפי קליין כל זה קשור לרעיון המשיחי ויש לו קשר פנימי בעיני המאמינים החרדים.

יוחנן מציג את ישוע כ"אור אמיתי" אשר בא אל העולם. הוא "אור העולם, איש ההולך אחריו לא יתהלך בחושך אלא אור החיים יהיה לו". ישוע אמר לתלמידיו: "עוד זמן מועט האור ביניכם, התהלכו בעוד האור עמכם פן ישיג אתכם החושך – בעוד האור עמכם האמינו באור, למען תהיו בני האור".³² כל זה מכיל מסר משיחי מובהק.

72. שמות לד: ו.

82. ראה מדרש רבה דאיכה בשיחה על איכה א: טז וסנהדרין צח: ב.

92. ישעיה מב: ו; ס: אדג.

03. פסיקתא רבתי סב: א וילקוט שמעוני נו.

13. גוטליב קליין בהרצאותיו בשוודית, עמ' 311.

23. יוחנן א: ט; ח: יב; יב: להללו.

אפשר לומר כסיכום שהפתיחתא של בשורת יוחנן מראה את ישותו ה"קדם-קיומית" של ישוע במונחים שהיה להם גוון משיחי בקרב העם היהודי דאז. יוחנן נותן פשר קוסמי להופעתו של ישוע ומשתמש ברעיון של המימרא כממונה ה', אשר היה כבר לפני מוסדות התבל. לכן אין לו צורך לחזור על העובדות שהיו מוכרות כבר ללוקס ולמרקוס. סיפורו מתחיל "בבראשית" כדוגמת התנ"ך. באותה הצורה מתחילה התפילה הפיוטית של הפייטן הגדול, אלעזר הקליר שחי בארץ ישראל במאה השביעית. לפי מחזור רבה במסגרת לתפילת מוסף ליום כיפור נאמר שכבר "פנה מנו משיח צדקנו, פולצנו ואין מי לצדקנו" – אבל "הוא מחולל מפשענינו" ו"סליחה מצוא לעונותינו".³³ תפילה יפה זו פותחת במלים: "אז מלפני בראשית נזה וינן השית, תלפיות מרום מראשון תיקן טרם כל עם ולשון". הרי כאן רואים בהקשר של תפילה "משיחית" שהקב"ה "תיקן טרם כל עם ולשון" את תכנית הישועה וכבר "אז מלפני בראשית", "ינן", המשיח, הושת לתפקידו. וזהו הדבר שיוחנן מסבירו בפתיחתא הפיוטית שלו.

ב. הולדת ישוע לאור בשורת מתי

ההיסטוריון אוסביוס אשר נקרא גם "אבי תולדות הכנסייה", אסף את רוב המידע הידוע לנו על אבות הכנסייה והסיק מסקנות משלו על סמך החומר הרב שהיה לו. בעניין הולדת ישוע הוא אומר: "ברי לנו שיוחנן לא דן במוצאו התורשתי של גואלנו, כי מתי ולוקס כבר כתבו על זה קודם לכן, ומשום כך הוא התחיל את הבשורה שלו בתורה על אלוהותו של המשיח, כי רוח ה' הדריכו ומכיוון שהוא היה מוכשר מעמיתיו".³⁴ והוא מוסיף: "אני אינני מפקפק להוסיף לביאורי את אשר למדתי ממורי הוותיקים ואת אשר אני זוכר היטב, ואני אחראי לאמינותם".³⁵ יוסטינוס "העד", שחי במחצית הראשונה של המאה השנייה, מכנה את הבשורות בשם היווני "אפוקליפטיקה", "זכרונות", ולפי זה יש לראות בכל בשורה ובשורה את המסר המיוחד לכותב.

33. ראה ספרנו הקודם עמ' 213.

43. אוסביוס, תולדות הכנסייה ג: כד, יג.

53. אוסביוס ג: לט, ג.

לאור הגדרתו זו של יוסטינוס מתייחדת בשורת מתי בהדגשת הגשמת הנבואות באישיותו של ישוע. במתי ישנן כ-65 מובאות מן התנ"ך. 43 מהן הובאו כלשונן ממש. 12 פעמים נאמר ישירות שהנבואות "נתמלאו" בישוע, במרקום ההערה הזאת מופיעה פעם אחת, בלוקס אינה מופיעה כלל וביוחנן שבע פעמים. מתי עבד כגבאי בבית המכס בכפר נחום ולכן היה מנוסה בהנהלת ספרים וידע כנראה יוונית טוב מחבריו. את המסים הוא גבה עבור הורדוס אנטיפס. למתי היו כל הכישורים להיות דווקא הראשון מבין מחברי הבשורות. אם הטיטה הראשונה נכתבה בשנות ה-40 או "כשפטרוס ופולוס לימדו ברומא"³⁶ בסוף שנות ה-50, בכל זאת העבודה הבסיסית שלו נתנה אחר כך את השם לגרסה הסופית שמצויה בדינו. מתי פונה בבשורתו אל היהודים ולכן הוא גם מנמק את משיחיותו של ישוע בכתובים.

■ האם ישוע הוא בן דוד?

בראש ובראשונה רוצה מתי להוכיח, שישוע הוא בן דוד. משום כך הוא פותח את חיבורו באומרו: "ספר היוחסין של ישוע המשיח בן דוד, בן אברהם". ואחרי זה הוא מציג את ספר היוחסין, החל מאברהם ועד יוסף בעל מרים אשר ממנה נולד ישוע הנקרא משיח". בבשורות אין כל רמז לזיווג על מוצאו של ישוע מבית דוד. אילו היתה זו קביעה בלתי נכונה, יכלו המתנגדים לשלול אחת ולתמיד את משיחיותו. בפי העם נקרא ישוע "בן דוד".³⁷ הוכחה זאת היתה חשובה בגלל הנבואה בברכת יעקב שלפיה "לא יסור שבט מיהודה ... עד כי יבוא שילה", המשיח. לפני חורבן הבית עוד ידעו האנשים לאיזה שבט הם משתייכים. בירושלים היתה "מגילת יוחסין וכתוב בה, הלל מדוד".³⁸ לא היה צורך לכתוב במגילות אלה את כל החוליות בשלשלת הדורות – אם משווים את עזרא ז: אדה עם דבה"א ו, חסרים בו שישה שמות, החל מאמריה. לא היחס התורשתי היה העיקר אלא ההתייחסות הרוחנית. במובן זה נאמר בפרקי אבות ש"עשרה דורות מאדם ועד נח, להודיע כמה ארך אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין – עשרה דורות מנח ועד

63. לפי איראניוס, ראה אוסביוס ג: לט, טו.

73. מתי ט: כו; טו: כב, כל, לא.

83. ראה ספרנו הקודם, עמ' 57-95.

אברהם, להודיע כמה ארך אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין".³⁹ הכוונה היא שהקב"ה היה ממתין בחסדו אף כי אנו "מכעיסין" אותו. החלוקה של מתי מבוססת על גימטריה 14X3(דורותו ומובנה שלוש פעמים "דוד", 4+6+4. מבנה זה אינו מופיע באקראי. אפילו "קיסר אספסיאנוס היה מודע להבטחות שהובטחו בתנ"ך לבית דוד. ההיסטוריון אוסביוס מספר שכבר הקיסר אספסיאנוס ציווה לחפש את כל צאצאי דוד אחרי חורבן הבית. ולפני הקיסר דומיטיאנוס 81-96 שרדף משיחיים הובאו הנכדים של יהודה, אחי ישוע. משהתברר לו כי הם אנשים עניים, שיבולות קשות בידיהם המוכיחות על עבודתם כאיכרים פשוטים, הם שוחררו. הקיסר שאל אותם אודות אמונתם, ושמע שמלכות המשיח אינה ארצית אלא שמימית וכי תבוא במלואה לכשישוב מושיעם באחרית הימים וידן את החיים והמתים.⁴⁰ אין ספק שישוע היה משבט דוד.

בתור "בן אברהם" מזכיר המשיח שבו יתברכו כל משפחות האדמה. התנ"ך מדבר פעמיים על "זרע אברהם אוהבך".⁴¹ הערבים מכנים את אברהם בשם "אל-חליל אר-רחמן", "ידידו של האל הרחמן". נחמיה אומר: "ומצאת את לבבו נאמן לפניך וזכות עמו הברית".⁴² באיגרת אל הגלטים מפרש השליח פולוס שההבטחות נאמרו לאברהם כמו על יחיד, "לזרעך", והוא המשיח.⁴³ במקביל מפרשים חז"ל כי "זרע האשה" או "זרע אחר תחת הבל" הוא "מלך המשיח".⁴⁴ האלהים כרת את בריתו עם אברהם על סמך האמונה.⁴⁵ בנוגע לברית זו פולוס אומר ש"התורה שניתנה אחרי ארבע מאות ושלשים שנה, לא תוכל להפר אותה ולבטל את ההבטחה".⁴⁶ במובן זה אין צורך בתרי"ג המצוות, כפי שאומר גם התלמוד ... "בא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר וצדיק באמונתו יחיה".⁴⁷ בתור "משיח צדקנו", מצדיק אותנו ישוע "בן אברהם" על סמך האמונה.

93. פרקי אבות פרק ה: ב, ג.

04. אוסביוס, ההיסטוריה של הכנסיות ג: כ, איו.

14. דברי הימים ב, כ: א; ישעיה מא: ח.

24. נחמיה ט: ח.

34. גלטים ג: טו.

44. בתרגום לבראשית ג: טו ובראשית רבה כג ורות רבה ח.

54. בראשית טו: ו ואיגרת רומים ד: ג.

64. גלטים ג: יז.

74. מכות כג"כד שם.

אם נשווה את ספר היוחסין של מתי עם ספר היוחסין של לוקס⁴⁸ אנו נמצא מספר הבדלים. לוקס מתחיל בחותן של יוסף, מציג את ספר היוחסין של מרים, וממשיך עד לאדם הראשון ועד לאלהים – דבר הגיוני מאוד בהתחשב בהולדתו העל-טבעית של ישוע. מתי מציג את היוחסין של יוסף, אביו החוקי של ישוע. שניהם נפגשים בדוד. לפי זה ישוע הוא היורש החוקי של דוד ו"בן דוד" המובטח משני הצדדים כאחת. התרגום העברי של לוקס אומר בצורה מתעתעת שישוע היה "לפי מה שנחשב בן יוסף, בן עלי". ביונית לעומת זאת נאמר שישוע היה "הוס אנומיצטו", "חזוק" או כמו ש"אישרו" בן יוסף, בן עלי – הכוונה שיוסף נעשה מתוקף נישואיו, בן רשמי לעלי. כך הוא היה במעמד של בן לחותנו עלי. משום שיוסף ומרים היו צאצאי דוד, הם גם יצאו בעת רישום התושבים שערך הקיסר אוגוסטוס, "להתפקד" בעירם בית-לחם כי הם היו "מבית דוד וממשפחתו".⁴⁹ בית-לחם היתה עירו של דוד.⁵⁰ לפי המשנה היו בני בית דוד חוטבי עצים לבית המקדש ורבים מהם התעסקו בנגרות היות שהם קיבלו את חומר הגלם שלהם מן העצים שנפלו בסופות השלגים בחורף. גם יוסף היה נגר במקצועו. העובדה שישוע היה בן דוד לא שימשה יסוד למשיחיותו בדבריו הוא – למתי וללוקס וליתר כותבי הברית החדשה לעומת זאת עובדה זו היתה חשובה.⁵¹

■ תופעת הכוכב בבשורת מתי.

על בשורת מתי נאמר שהיא משקפת את החשיבה היהודית יותר מן הבשורות האחרות. לכן נראה מוזר שדווקא מתי מתאר לנו את תופעת הכוכב בעת היוולדו של ישוע. הגויים נקראים בפי היהודים "עכו"ם", "עובדי כוכבים ומזלות". לעומת זאת אומרים ש"אין מול לישראל", אין לו כוכב שיוכל לחזות על-פיו את עתידו. הנביא ישעיה לועג לעם ואומר: "יעמדנא ווישיעוך הוברי שמים החוים בכוכבים!"⁵² מתי מספר על נס הכוכב כנראה אך ורק מפני שמאורע היסטורי זה

84. מתי א: אדיו; לוקס ג: כג'לח.

94. לוקס ב: אדג.

05. שמואל א, טז: ד.

15. ראה למשל רומים א: ג; טימותיאוס ב: ב; ח; או התגלות יוחנן ג: ז; ה; כב: טז.

25. ישעיה מז: יג.

אכן אירע, ושנית משום שלעניין זה יש קשר הדוק עם נבואות התנ"ך ועם הציפייה למשיח.

במתי ב: א״ב מסופר שבעת שנולד ישוע בבית־לחם, באו לירושלים ״חכמים מן המזרח״ ושאלו: ״היכן מלך היהודים הנולד? כי ראינו את כוכבו במזרח ובאנו להשתחוות לו״. המלך הורדוס התייעץ עם ראשי הכהנים ועם סופרי העם, ואלה השמיעו בפניו את נבואת מיכה שלפיה עתיד המשיח להיוולד בבית־לחם. לכן הוא השיב למגושים אלה: ״לכו וחקרו היטב על אודות הילד וכאשר תמצאו אותו, הודיעו לי כדי שאבוא ואשתחוה לו גם אני״! הכוכב הדריך את החכמים עד המקום ששם היה הילד ״ומרים אמו״. שם השתחוו לו ופתחו את צרורותיהם והגישו לו מתנות, ״זהב ולבונה ומור״.

לפי התנ״ך וגם לפי הציפייה של חז״ל יש יסוד להופעת כוכב בקשר עם ביאתו של המשיח. כבר בלעם בן בעור אמר: ״אראנו ולא עתה, אשורנו ולא קרוב, דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישׂראל״.⁵³ חז״ל פירשו דברים אלה על המשיח. אבן עזרא מדגיש שיחלוף זמן רב עד בואו של המשיח ״וחסרי דעת יחשבו כי המפרש דרך כוכב על דוד, הוא מכחש ביאת המשיח״, אולם הוא יבוא בזמן שמועד לו לפי ספר דניאל.⁵⁴ בתקופת המרד נגד הרומאים, בשנים 132 עד 135 לס״ה, האמינו האנשים במשיחיותו של שמעון ברכוויבא, בין היתר, גם בזכות השם שנתן לו רבי עקיבא — בר כוכבא. אפילו שבתאי צבי, אשר נעשה למשיח שקר כמו ברכוכבא לפניו, הסתמך על שמו ״שבתאי״ — כוכב הלכת ״סטורנוס״ — ואין תימה שרבים האמינו בו.

חכמי ערב חקרו מזה אלפי שנים את תנועתם של הכוכבים. ביחוד עניין אותם גלגל שנים־עשר המולות. כאשר התלכדו יופיטר וסטורנוס בקו הרקיע, ב־17 בפברואר 3102 לפני הסה״נ ושלושה כוכבי־לכת אחרים הצטרפו אליהם בגלגל החיות, התחילו היהודים את ספירת ה־״קאליוגא״ שלהם. גם הסינים ראו את הצטרפותם של ארבעה כוכבי־לכת בגלגל הדגים ואת ליקוי השמש אשר קרה באותו הזמן ב־29 בינואר 2449, והחלו את ספירתם מתאריך זה. כבר כ־3000 לפני הספירה שלנו פיתחו המצרים לוח שנה בן 365 יממות והם ידעו שמספר זה חסר

35. במדבר כד: יז.

45. ראה בספרנו הקודם, עמ' 59-76.

שש שעות. מתעודות ולוחות שנחשפו על ידי הארכיאולוגיה אפשר לברר מהי התופעה שמתני מדבר עליה.

חכמי האסטרונומיה סבורים שבעת הולדתו של ישוע היתה "קוניונקציה מאגנה", התלכדות גדולה, של יופיטר וסטורנוס בגלגל הדגים. את הרעיון הזה הציג לראשונה אבי האסטרונומיה המודרנית, יוהאן קפלר בשנת 1603. הוא הבחין בחודש דצמבר של אותה שנה ב"כוכב חדש ומבהיק בצבע משונה, בין יופיטר וסטורנוס" והוא קבע שהכוכב של בית-לחם היה מחוזה נדיר כזה "בעלייתו". במתי ב: נאמר ביוונית שהכוכב נראה "אֵן טַה אַנאַטוֹלִיָה", "בעלייתו" ולא דווקא "במזרח", מוצא השמש. תופעה כזאת אשר נראתה בכל ארצות ערב יכולה להסביר את התעניינותם של המגושים. בבבל היו בימים ההם מרכיבים גדולים של יהודים, ואפילו בתימן הכריזו המלכים אמונה יהודית מ־120 שנה לפני הסה"נ ועד המאה השישית לספירה. גם באלכסנדריה היו למעלה ממאה אלף יהודים. אין פלא אפוא אם יהודים אלה ראו בתופעת הכוכב סימן לבואו של המשיח.

■ כוכב משה וכוכב המשיח

ד"ר אלפרד אדרסהיים אשר כתב על עבודת בית המקדש ועל חייו של ישוע לאור זמנו,⁵⁵ מציין בספרו השני 1883 שלתופעת הכוכב יש מובן מיוחד ליהודים. הוא אומר שהרב יצחק בן יהודה אברבנאל אשר מת בשנת 1508 לסה"נ כתב בפירושו על ספר דניאל, שלהתלכדות יופיטר וסטורנוס בגלגל הדגים יש משמעות מיוחדת. שלוש שנים לפני לידתו של משה קרתה, לפי דבריו, תופעה דומה אשר הצביעה מראש על שחרור העם ממצרים. ד"ר אדרסהיים מציין אמנם שהרב אברבנאל טעה בחישוביו, אבל מסכים בכל זאת שהערה זו מבוססת על מסורת קדומה מאוד. במדרשי ילינק, ב"הגדת משיח" מסופר על כוכב אשר "דורך ממזרח, והוא כוכבו של המשיח". בסוף האוסף שלו מובאות הערות דומות ב"ספר אליהו", ב"פרקי המשיח" וב"נסתרות שמעון בן יוחי". באחרון נאמר ש"הכוכב יופיע שנתיים לפני הולדת המשיח". בהקשר זה כותב ד"ר אדרסהיים: "אבל שנתיים

55. Alfred Edersheim, The Temple, Its Ministry and Services and The Life and Times of Jesus the Messiah, two volumes, Eerdmans Publ. 1883. יצחק בן יהודה אברבנאל חי מ־1437 ועד 1510. בפירושו לדניאל, "מעניי הישועה", הוא התאמץ לחזק את האמונה בביאת המשיח בימי וקבע את הקץ לשנת רס"ג, 1502 לסה"נ.

לפני הולדת ישוע אשר קרה לפי חשבוננו בדצמבר 749 אחרי היווסדה של העיר רומא (נוסדה ב־753 לפנה"ס, וזאת ב־5 לפני הסה"נ, שנתיים אלה מובילות אותנו לשנת 7 לפנה"ס ואז היה כוכב כזה צריך להופיע במרח"ן.⁵⁶ כאשר הנזיר דיוניסיוס הקטן קבע בשנת 525 לסה"נ בדיעבד את הלוח המשיחי, טעה למעשה בחמש או בשבע שנים, בגלל ידיעותיו המוגבלות.

לפי חכמי האסטרונומיה התלכדות כזאת של יופיטר וסטורנוס אירעה שלוש פעמים בשנת 747 להיווסדה של רומא: בחודש מאי, באוקטובר ובדצמבר – ואם המגושים ראו את הכוכב "בעלייתו", בשלבי ההתחלה, נותר להם ודאי די זמן לעלות לירושלים. לאור זה אפשר גם להבין את הפקודה של המלך הורדוס להרוג "את כל הילדים שבבית-לחם ובכל סביבותיה מבני שנתיים ומטה לפי העת אשר קבע מפי החכמים".⁵⁷

מימצאים ארכיאולוגיים חדשים מאשרים את העובדות הללו. בברלין נשמר הלוח המצרי אשר מציג את התנועות של כוכבי-לכת מן השנים 17 לפני הספירה שלנו ועד 10 לאחריה. לוח זה הועתק על פפירוס בשנת 42 לסה"נ ובו סופר גם על התלכדותם של יופיטר וסטורנוס בגלגל הדגים בשנת 7 לפני הספירה. ישנם גם חישובים מקיפים יותר שנעשו על לוחות חומר במגדל סיפאר על שפת נהר פרת. בכתבי היתדות האלה שנשמרו בפרברי העיר בבל חושבו מראש כל שינויי הכוכבים בשנת 7 לפני הסה"נ בדיוקנות לפי החודשים והימים. חמש פעמים מדובר בלוחות אלה על התופעה של "יופיטר וסטורנוס בגלגל הדגים". התלכדות זו נמשכה כחמש חודשים בשלבים שונים.

אף על פי שהיהודים אינם "עובדי כוכבים ומזלות", בכל זאת עקבו כל אנשי המזרח בימים ההם אחרי תנועתם של הכוכבים. ידועים במיוחד האסטרונומים של בבל. גלגל הדגים היה נחשב לנציגם של בני סוריה וארץ ישראל באחרית הימים. סטורנוס נחשב באסטרוולוגיה הבבלית לכוכבם של הפלשתים ויופיטר סימל מלוכה ותור זהב מבחינה פוליטית. לכן אין תימה אם המגושים פירשו את האירועים בשמים בצורה כזאת שיוולד מלך חדש בארץ ישראל.

65. אדרסהיים, חייו של ישוע, עמ' 211-221.

75. מתי ב: טו.

■ מתן השי למשיח

בשורת מתי מספרת גם שחכמי המזרח הביאו מתנות בצרורותיהם, "זהב ולבונה ומור", והגישו אותם לילד. בתור יהודי ראה בכך מתי התגשמות הנבואות. במזמור סח: ל נאמר, "לך יובילו מלכים שי". מזמור עב: י מוסיף, "מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו, מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו". ובמזמור עו: יב נאמר ש"כל סביבו יובילו שי למורא" – שם חידתי כזה מדגיש, לפי רש"י, את יראת הכבוד ששומעיו של המשיח מרגישים כלפיו. גם ישעיה ס אשר מתחיל במלים, "קומי אורי כי בא אורך" ומוסיף שגויים ילכו "לאורך ומלכים לנוגה ורחך", ממשיך בפסוק ו: "שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה, כלם משבא יבואו, זהב ולבונה ישאו ותהילות ה' יבשרו". חז"ל רואים בפסוקים אלה נבואה על המשיח. הנושא נדון בתלמוד ונאמר בו ש"עתיד מצרים שתביא דורון למשיח".⁵⁸

בשירה פיוטית של הכנסייה מפרשים את ה"אשכר", "שי" או "דורון" המוגש למשיח כלהלן: הזהב מסמל את מלכותו של המשיח, הלבונה את אלוהותו והמור את סבלו ואת מותו. במתן הדורנות על ידי הגויים מדגישים את האוניברסליות של המשיח. יעקב בברכתו חזה את ביאת "שילה", אשר "לו יקחת עמים" – בקשר לאותו הפסוק אומר ר' חנין במדרש רבה, ש"אין ישראל צריכין לתלמודו של מלך המשיח לע"ל שנא' וישעיה יא: יו אליו גוים ידרושו, לא ישראל".⁵⁹ ובכל זאת, המשיח מיועד קודם כול לעם ישראל כמו ששאלו חכמי המזרח: "היכן מלך היהודים הנולד?"

■ רצח הילדים בבית־לחם

זמן מה אחרי הולדתו של ישוע אירע אסון בבית־לחם, אשר עורר דיונים בין החוקרים. לפי מתי שלח הורדוס את חייליו לעיירה זו כדי להרוג "את כל הילדים שבבית לחם ובכל סביבותיה מבני שנתיים ומטה". האם ייתכן שדבר אכזרי כזה יכול היה לקרות באותם הימים? ד"ר אדרסהיים אומר בספרו שכפי כל הנראה מספר הילדים הנרצחים לא עלה על עשרים, כי העיירה הזאת היתה קטנה מאוד,

85. פסחים ק"ח, ב.

95. מדרש רבה בראשית, פרשה צ"ה.

ולכן לא היה גם שום צורך ליוספוס לדבר על עניין זה בספרו. ובכל זאת אירועים כאלה הולמים את אופיו של המלך הורדוס.

בקשר לקורות חייו ולאישיותו של הורדוס, יוספוס מספר פרטים מזעזעים ומחרידים. כשהיתה ידו על העליונה הרג שני שלישים מחברי הסנהדרין. בטיורפו הוציא להורג מבניו ומנשיו. את מתנגדיו הוא עינה ביחד עם נשיהם וטפם. במובן זה הוא דמה לפרעה אשר רדף את בני ישראל. בערך בין השנים 6 ל-15 לסה"נ נכתב ספר התגלות בידי קבוצה שחיה כנראה בסמוך לחירבת קומראן. בספר זה מדובר על "עלייתו של משה השמימה". בין היתר מובא שם תיאור על המלך הורדוס בוו הלשון: "אחר זה יבוא מלך חסר בושה אשר אינו ממשפחת לוויים, איש חצוף וכופר – את אנשי שלומו הוא מכה לפי חרב וסוחב את גיותיהם למקום לא נודע שאיש איננו יודע היכן הם. הוא הורג את הקשישים ואת הצעירים ולא מותיר איש בחיים. אז תהיה אימה גדולה כלפיו בכל הארץ. והוא זועם בינם ונותן פקודות רצח כפי שקרה במצרים בימי קדם".⁶⁰

יוספוס מדבר גם על צדדים חיוביים באישיותו של הורדוס, על "גדולת נפשו", על אומץ לבו ועל התרומות העצומות שתרם למטרות צדקה. פעם הוא הציל את כל העם מרעב. הוא בנה יד לאביו ולאמו, אחרי רעידת אדמה שהוא עצמו ניצל ממנה, התחיל בעבודות בנייה עצומות בקיסריה, בשומרון, ביריחו ובירושלים. את בית המקדש הוא הרחיב כדי מחציתו, אך הואיל ועבודת הקודש נמשכה כל עת הבנייה, מכנים חז"ל את בניינו של הורדוס בשם "בית שני". לכן התגשמה גם בחייו של ישוע הנבואה שבחגי ב: ט שלפיה "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון".

עם הזמן חל שינוי גמור בחייו של הורדוס והוא נהיה מוכה שיגעון הרדיפה. ההיסטוריון יוספוס מספר על ידידו של הורדוס, מנחם, נזיר איסיי, אשר עוד בימי נעוריהם ניבא להורדוס, שהוא יהיה מלך. בהיותו בגיל העמידה קרא לפניו הורדוס את הנזיר המלומד וביקש שינבא לו כמה זמן הוא זכאי עוד למלוך. אבל מנחם אמר לו עוד בהיותם צעירים שאם הוא לא יתהלך ביראת ה' ובצדק, ייענש בסוף חייו. ויוספוס אומר: "בהתחשב בנדיבותו ובגמילות החסדים שהוא הראה לכל האנשים, ואיש אינו יכול להכחיש זאת, הוא היה באופיו לבבי ביותר, אולם

60. ה"צעירים" אשר הורדוס הרג מכונים במילה "iuvenes".

כשרואים את החמס ואת העקמימות שבה הוא התיחס לנחותי דרגה ולקרוביו ובהתחשב בקשי לבו ובעקשנותו, עלינו להודות בסוף, שהוא היה חיה טורפת נטול כל רגש אנושי.⁶¹

סיפורו של מתי על רצח הילדים בבית-לחם איננו חורג באופיו מיתר מעשיו של הורדוס. גם הקיסר אוגוסטוס הרג באותם הזמנים, לפי "רשימות שחורות" שהוא קבע, כ־300 סנטורים ואלפי אצילים תושבי רומא. ואפילו הוא התבטא פעם בנוגע לריבוי מעשי הרצח של הורדוס. כותב על כך מקרובים בשנת 500 לסה"נ: "כאשר שמע אוגוסטוס, שבין הילדים שטרם מלאו להם שנתיים ואשר הורדוס החניק אותם בסוריה עד צאת נפשם, היה גם בנו של המלך עצמו, אמר: עדיף להיות חזיר (ביוונית "היס") להורדוס מלהיות בנו (ביוונית "היוסני"). ידוע היה לו לקיסר שהיהודים אינם אוכלים את החזיר. ייתכן שבדיחה זו של הקיסר משקפת את האירועים שהתרחשו בבית-לחם.

על פי המבשר מתי היה ישוע "בן דוד ובן אברהם", השמים ששו בבואו, המלכים הביאו לו שני, וכ"משה השני" הוא נרדף כבר בילדותו.

ג. הולדת ישוע לאור בשורת לוקס

המבשר לוקס מקדיש שלושה פרקים שלמים להולדתו של ישוע. נראה שהוא דובב וריאין את מרים, אם ישוע, ועל פי זכרונותיה מלאי הנועם והרגש הוא כתב את חיבורו. רק לוקס כותב על זכריה ואשתו אלישבע ועל הולדת בן הזקונים שלהם, יוחנן המטביל זא: הִכְהֵנָה, רק לוקס מספר שמלאך ה' הודיע למרים על הולדתו של המשיח ועל השם שיינתן לו זא: כִּרְלָחָן.

במתי מדובר על הופעת המלאך ליוסף באותו ההקשר זמתי א: יִחְדְּכָה. רק לוקס מביא את שיר השבח ששרה מרים בביקורה אצל אלישבע זא: מִרְנָה, את הודייתו של זכריה זא: נִדְפַּנּוּ ואת הברכות של שמעון וחנה בבית המקדש זב: כֹּא־לָחָן. רק לוקס מתאר מה שקרה בשדה הרועים בבית-לחם ואת ביקורם של הרועים הפשוטים בעיר ששם שכב התינוק מחותל באבוס בדיר העזים זב: אִי־כֹן ורק לוקס מספר על ביקורו של ישוע בירושלים ביחד עם הוריו בהיותו בר מצווה

16. ראה "תולדות היהודים" טז: ה.

זב: מא־נבנ. רק אם הילד יכולה לזכור פרטים רגשיים כאלה. בכל זאת באירועים אלה רואה לוקס גם את התגשמות הנבואות.

ללוקס היתה עין פקוחה לאנשים שהם בשולי החברה וגם לנשים ולגורלן. לא מקרה הוא שרק לוקס מספר את משל הבן האובד. בבשורתו ובמעשי השליחים הוא מרבה לדבר על הנשים יותר מעמיתיו. היהדות והאיסלאם ידועות בתור דתות הגברים. אף על פי שהיהדות מכבדת את האשה כאם המשפחה, הגברים משבחים בתפילת שחרית את הקב"ה על שלא עשאם גוי, עבד או אשה – הנשים לעומת זאת מודות לאלהים שהן נעשו "כרצונו". בבשורות אין הנשים נדחקות ל"עזרת הנשים". לוקס ח: א־ג מספר שנשים אחדות, כמו מרים המגדלית, יוחנה אשת כוזא מנהל משק ביתו של הורדוס אנטיפס, שושנה ורבות אחרות נלוו אל ישוע ושירתו אותו מנכסיהן. לוקס מספר שקבוצת נשים באה מן הגליל והן נשארו במקום הצליבה ביחד עם מכריו של ישוע והסתכלו מרחוק על הנעשה, וגם כשהונחה גופתו בקבר הן היו נוכחות (כג: מט, נה). ואף על פי שחז"ל אומרים כי "הנשים פסולות לעדות מן התורה",⁶² הנשים היו הראשונות שבאו לקבר וסיפרו לשליחים על התחייה, וביניהן היו "מרים המגדלית, יוחנה, מרים אם יעקב ואחרות" (כד: יו). מאוחר יותר, כשהתמידו התלמידים בלב אחד בתפילה היו אתם "הנשים ומרים אם ישוע ואחיו" (מעשי השליחים א: יד). הנשים השתתפו גם בהפצת הבשורה, ואין פלא שהסופר הרומי ליבניוס כתב: "איזה נשים נפלאות יש למשיחיים!"

לוקס מלמד סנגוריה על העניים, החלשים והחוטאים, ואת המונח "חוטא" הוא מזכיר לעתים קרובות יותר מאחרים. הוא גוער בעשירים ובבוטחים בנכסיהם זב: יג־כא, טו: יט־לא. במעשי השליחים הוא מדגיש את הרכישה המשותפת ואת עבודת הצדקה והנדבנות. מאין נבע כל זה? בוודאי בחר כל אחד מן המבשרים, מתוך החומר הרב שעמד לרשותו את אשר היה קרוב אל לבו!

■ מוצאו של המבשר לוקס

ההיסטוריון אוסביוס מספר שלוקס "היה מאנטיוכיה ורופא במקצועו. זמן רב הוא בילה עם פולוס השליח – ויש שאומרים שפולוס התכוון לבשורתו של לוקס

26. הלכות ערות ק, ט, א.

בכותבו כאילו על בשורתו, 'כדבר בשורתי' (רומים ב: טז; טימוטיאוס ב, ב: חנ).⁶³ לוקס היה היחיד מבין המבשרים שלא ראה את ישוע באופן אישי. סבורים שהוא היה עבדו של תיאופילוס, איש אציל ועשיר אשר אפשר לו לרכוש השכלה כרופא, אבל שחרר אותו כשנעשה משיחי. בכל זאת תיאופילוס המשיך כ"פטריקי", תומכו ומעודדו בעבודות היצירה שלו.⁶⁴ בעיר מולדתו של פולוס, בטרסוס, היתה אז אוניברסיטה אשר נחשבה לאחת מן הטובות ביותר ביחוד בשטח הרפואה. לפי המסורת, המורה והיועץ של הקיסר נירון, לוקיוס אנאיוס סֶנֶקָה הצעיר היה ידידו של פולוס. שניהם למדו אצל הפילוסוף הסטואי אטינודורוס אשר נחשב למלומד מעולה ביותר בטרסוס. אירניוס מספר שלוקס היה מלווהו "הבלתי נפרד"⁶⁵ של פולוס. ייתכן שקשר זה נקשר לראשונה בימי התיידדותם באוניברסיטת טרסוס, או כתוצאה מבקשתו של תיאופילוס להיות רופא פרטי לפולוס – אלא שללוקס, בתור עבד לשעבר, היה קל יותר להיכנע למרותו של השליח.

כהיסטוריון וכאיש מדע מעגן לוקס את בשורתו בהיסטוריה הכללית של רומא. מבשרים אחרים אינם מזכירים את הקיסרים בשמם. אחדים מן האירועים שלוקס מדבר עליהם מוזכרים גם בכתביו של יוספוס. לוקס מספר על תודם אשר גרם מהומה עם ארבע מאות אנשיו,⁶⁶ הוא מדבר על הרעב הגדול בימיו של קלודיוס⁶⁷ ועל מותו הדרמטי של הורדוס אנטיפס.⁶⁸ גם על הנציב הרומי פורקיוס פסטוס מדבר לוקס.⁶⁹ וכן מאריך הוא בדברים על המלך אגריפס השני אשר נקרא במקורות יהודיים לעיתים רק "מלך אגריפס".⁷⁰ גישה היסטורית כזו של לוקס מונעת פרשנות אליגורית מדי ומבליטה את אמינות דבריו. התרגום הלטיני מתחיל את הסיפור על הולדת ישוע במלים, "פאקטום אַסֶט" במקום "ידיה" – "זוהי עובדה"! את העובדות רצה לוקס להעביר לקוראיו.

36. אסביוס, תולדות הכנסייה ג: ד, ו.

64. "patronus"

65. "inseparabilis a Paulo"

66. מעשי השליחים ה: לו ותולדות היהודים של יוספוס כ: ה, א.

76. מעשי השליחים יא: כדל.

86. מעשי השליחים יב: ככג ויוספוס, תולדות היהודים יט: חב.

96. מעשי השליחים כד: כז ויוספוס, תולדות היהודים כ: חט.

07. בין 50 ל-100 לסה"ג, מעשי השליחים כה: יג.

■ הולדת ישוע בעיני לוקס הרופא

כשלוקס מציג את מרים, הוא מכנה אותה פעמיים "בתולה"; גם מתי משתמש באותה המלה היוונית "פֶּרְתֶּנוֹס".⁷¹ כאשר מרים שומעת שהיא תלד בן, היא משיבה: "איך יהיה הדבר הזה, הרי אינני יודעת איש"? המלים האלה דומות לדברים שנאמרו על רבקה, שהיתה "בתולה ואיש לא ידעה"; גם השם "עלמה" מופיע באותו ההקשר.⁷² על הולדת המשיח נאמר בישעיה ז: יד, שה"עלמה הרה ויולדת בן וקראת שמו עמנו אל". בתרגום השבעים משתמשים במלה "פרתנוס", "בתולה", כמקבילה לעלמה זו. ליהודי חרדי חשוב מאוד שהכלה תהיה בתולה בהיכנסה לחופה. לוקס מספר גם על חנה הנביאה אשר בירכה את התינוק ישוע בבית המקדש, שהיא היתה "שבע שנים עם בעלה מעת בתוליה". בתור רופא, לא התכחש לוקס להולדתו הנסית של ישוע ממרים אמו.

במתי נאמר שמרים "נמצאת הרה לרוח הקודש" וכי מה שקרה לה "מרוח הקודש הוא".⁷³ לוקס מספר שמלאך ה' משיב למרים: "רוח הקודש תבוא עליך וגבורת עליון תצל עליך, לכן קדוש יקרא הילוד, בן אלהים".⁷⁴ אחר כך חוזה מרים את הדבר שהודגש באופן מופרז בכנסייה הקתולית: "הן מעתה 'אשריה' יאמרו עלי כל הדורות, כי גדולות עשה לי שדי".⁷⁵ לגבי חידה זו צריך היה לוקס, בתור רופא, להסתפק באותה התשובה שקיבל אברהם בזמנו: "לא יפלא מאלהים כל דבר".⁷⁶

את אותם המרכיבים שאנו רואים בבשורת לוקס בנוגע להולדתו של ישוע, אפשר למצוא גם בספרות חז"ל בקשר לרעיון המשיחי. בתרגום יונתן בן עוזיאל נאמר פעמיים על הנביא אשר ידמה למשה, שהוא יוקם "דרוח קודשא". בכמה מקורות אומרים במדרש שהאלהים יעד "זרע אחר ממקום אחר והוא מלך המשיח". מוצאותיו שלו "מקדם מימי עולם". ורמב"ן אומר על המשיח "בן פרץ" שהוא "בכור בכח עליון כמו שנאמר גם, אני בכור אתנהו — והמשכיל יבין". אנחנו רואים כי חז"ל ובשורת לוקס נוקטים לשון זהה כמעט.

17. לוקס א: כו; מתי א: כג.

27. בראשית כד: טו, מג.

37. מתי א: יח, כ.

47. לוקס א: לח.

57. לוקס א: מחדמט.

67. לוקס א: לו, ובראשית יח: יד.

לוקס היה הראשון שקיבץ קטעי שירה משיחיות. גם בתנ"ך נשתמרו שירים דומים לשירת מרים, זכריה או שמעון. בדברים פרק לב משה משבח באותה צורה את האלהים אשר נוצר את עמו "כאישון עינו".⁷⁷ חנה, אם שמואל, מהללת בשירתה את השם כי הוא "ידן אפסי ארץ ויתן עזו למלכו וירם קרן משיחו". פירוש התרגום ל"קן משיחו" בפסוק זה, בשמואל א, ב: י, הוא שהאלהים "יעשה את מלכות המשיח למשובח". גם רד"ק רואה באותו הפסוק דברי נבואה על המשיח. חנה התפללה ואמרה: "עלץ לבי בה", רמה קרני בה' – ה' ממית ומחיה, מוריד שאול ויעל. ה' מוריש ומעשיר, משפיל אף מרומם, מקים מעפר דל, מאשפת ירים אביון".⁷⁸

היות שהכנסייה הראשונה השתמשה בתפילותיה בהימנונה של מרים, נשווה הימנון זה לתפילתה של חנה ונראה כמה שהשירה "המשיחית" של חנה דומה לשירת מרים.

"תרומם נפשי את ה', ותגיל רוחי באלהים מושיעי
כי ראה בשפל אמתו.

הן מעתה 'אשריה' יאמרו עלי כל הדורות
כי גדולות עשה לי שדי, קדוש שמו,
ורחמיו על יראיו לדור ודור.

חיל עשה בורעו, הפיץ גאים במחשבות לבם.
שליטים מגר מכסאותם, ושפלים הרים.
רעבים מלא טוב, ועשירים שלח ריקם.
תמך בישראל עבדו, בזכרו את רחמיו
כמו שדבר לאבותינו,
לאברהם ולזרעו עד עולם".⁷⁹

גם זכריה בשיר השבח שאמר מודה לאלהים על ששלח פדות לעמו "והרים לנו קרן ישועה". כל אחד שיש לו עין פקוחה לשירה יפה רואה בשירה פיוטית זו יצירה מקורית אשר שורשיה נעוצים בתנ"ך.

77. דברים לב: י.

87. ראה שמואל א, ב: א"י.

97. לוקס א: מרנה.

■ בשורת חג המולד ומהימנותה ההיסטורית

זמן רב הטילו החוקרים ספק באמינות דבריו של לוקס בעניין ה"מפקד" שהיה, לפי דבריו, בזמנו של "קירניוס מושל סוריה".⁸⁰ בסיפורו על הולדת ישוע אומר לוקס, שבאותם הימים "יצא צו מאת הקיסר אוגוסטוס לערוך רשום תושבים בכל הארצות". קיסר זה מלך משנת 30 לפנה"ס ועד שנת 14 לסה"נ. ולוקס מוסיף: "המפקד הזה, הראשון, נערך בהיות קירניוס מושל סוריה". האם באמת ערך קירניוס מפקד כזה, ומה הכוונה ב"רשום התושבים הראשון"?

יוספוס מדבר אמנם על קירניוס בקשר לגירושו של המלך ארכילאוס.⁸¹ הוא היה בנו של המלך הורדוס, ומלך ביהודה בין השנים 4 לפנה"ס עד 6 אחרי הסה"נ, אולם בגלל אכזריותו הוא הוגלה ל"גליה" כפי שניבא לו נזיר איסיי, שמעון, על סמך חלומותיו. "וכך ארץ ארכילאוס נהיתה מחוז סורי וקירניוס, אשר היה קונסול מלפני-כן, הועמד על ידי הקיסר לפיקוד סוריה, ועליו היה למכור את ביתו של ארכילאוס". בהקשר זה מדבר יוספוס על המפקד של קירניוס.⁸² היהודים התנגדו ומרדו נגד הרשום הזה כמו שעשה "יהודה הגלילי בימי מפקד התושבים".⁸³ יוספוס אומר על יהודה, שלא רצה "להיכנע למפקד".⁸⁴ כל האירועים האלה התרחשו אחרי גירושו של ארכילאוס.

על-פי פרטים אלה נראה לכאורה שלוקס טעה בתיאורו שתיאר את המפקד הראשון. אבל מקטע רומי אשר נתגלה באנטיוכיה, התברר שקירניוס היה "לגאטוס", "ציר" רומי עוד בזמנו של הפררקונסול סטורנינוס. בסתיו של שנת 12 לפני הספירה הופקדו בידיו של קירניוס כל ההכנות לקראת המפקד במחוזות המזרחיים. בשנת 8 לפני הספירה סר חינו של הורדוס ברומא, ובשנת 7 לפני הסה"נ התחיל המפקד בכל סוריה. סולפיציוס קירניוס היה בזמנו האיש החשוב ביותר בכל המחוזות המזרחיים של רומא. ענייני המורח היו מופקדים בידיו במשך כל התקופה שמשנת 12 לפנה"ס ועד שנת 16 לספירה, להוציא פרק זמן קצר שהוא נעדר ממחוזו. אין תימה אפוא שלוקס מזכיר אותו בסמיכות לקיסר.

80. לוקס ב: אדה.

81. יוספוס, תולדות היהודים יז: יג, ה.

82. ראה יוספוס, תולדות היהודים יח: א.

83. מעשי השליחים ה: לו.

84. יוספוס מלחמות היהודים ז: ח.

אולם מה היה "המפקד הראשון" כלשונו? בדרך כלל היו שני שלבים במפקד כזה. תחילה נערך ה"אפוגראפה", רישום התושבים, וכל אחד ואחד צריך היה להופיע במקום מגורי משפחתו כדי שיעשה רישום שמו ורכושו. אסור היה ליהודים למכור את נחלת אבותם לנכרים. לכן באו יוסף ומרים לעירם בית-לחם, כי הם היו "מבית דוד וממשפחתו". בשלב השני היה "אפטימקסיס", גביית מסים רשמית. כאשר לוקס מדבר על "המפקד הראשון", מובן מאליו שהוא מדגיש את שלב ה"אפוגראפה" ואת החובה להתפקד בעיר המוצא – ביוונית נאמר ברור יותר, "אפוגראפה פרוטה", הרישום הראשון.

בשנת 1674 לסה"נ נתגלתה בוונציה מצבת אבן חשובה המספרת על פעולתו של קצין בשם אוגוסטוס, ב"אפאמיה". תחילה סברו החוקרים שזהו זיוף, עד שחשפו בשנת 1880 גם את תשתיתה של המצבה והתברר שהכתובת שבה, מאשרת את המידע שמוסר לוקס: "בפקודת קיריניוס ערכתי מפקד באפאמיה, עיר בעלת 117,000 תושבים; גם צעדנו על סמך הצו של קיריניוס נגד האיטורים וכבשנו את מבצרם בהר לבנון".

לא נוכל כמובן להביא את כל ההבטים ההיסטוריים של לוקס לעיוננו זה כי כל ה"מוסיף גורע". ברי לנו כבר מן הנאמר לעיל, שלוקס רצה לעגן את עניין הולדתו של ישוע באירועים היסטוריים ובעדותם של אנשים שהיו "מתחילה עדי ראיה" לחיי ישוע, ומרים אמו היתה אז במקום מפתח. בתור רופא הוא היה יכול רק להודות ש"גבורת עליון" ו"רוח הקודש" הניעו את האירועים, ודבר זה אינו נוגד את מה שאנו למדים בתנ"ך או בחז"ל.

■ ילדותו ונעוריו של ישוע

ראינו כבר שסיפור חייו של המשיח מתחיל בעצם עוד לפני היוולדו, כי "מוצאותיו מקדם מימי עולם". משום כך מקדישות הבשורות כל כך הרבה מקום להולדתו של ישוע, ומועטים הם הדברים שנכתבו על ילדותו או על ימי נעוריו. ושוב, רק לוקס מצביע על צד זה.

רק לוקס מדבר על ברית המילה של ישוע וממשיך לספר על טכס "פדיון הבן" אשר נערך בבית המקדש לפי התורה.⁸⁵ בויקרא פרק יב נאמר שהאשה

58. לוקס ב: כא; לוקס ב: כב-לח.

צריכה להיות "שלושים יום ושלושה ימים" בביתה "כימי טהרה" – כעין "חופשת היולדת". במקרה שהיא ילדה נקבה, ימי הטומאה היו שישים ושישה ימים. לאחר מכן באו ההורים להקריב קרבן, "ואם לא תמצא ידה די שֶׁה ולקחה שתי תורים או שני בני יונה". יוסף ומרים הקריבו יונים והודוה בזה עם העם העני.

התינוק הקטן התקבל בשמחה בבית המקדש. היה שם באותה העת איש צדיק וחסיד ושמעון שמו. הוא היה "מחכה לנחמת ישראל ורוח הקודש היתה עליו". ונגלה לו "על ידי רוח הקודש שלא יראה מוות בטרם יראה את משיח יהוה", איש זה לקח את ישוע בורעותיו וברך את האלהים ואמר: "אדוני, עתה פטור נא את עבדך בשלום כדברך, כי ראו עיני את ישועתך אשר הכינות לפני כל העמים, אור להאיר לגויים ותפארת ישראל עמך". ושמעון הוסיף עוד אל מרים אמו: "הנה זה נוסד למכשול ולתקומה לרבים בישראל ולאות אשר יתנגדו לו – וגם בנפשך את תעבור חרב, למען תגלינה מחשבות לב רבים". גם אשה נביאה היתה שם, חנה בת פנואל משבט אשר, אשר הודתה לאלהים ודיברה על הילד "באוני כל המחכים לגאולה בירושלים". בסיפור זה רואים את המשיח כנחמת ישראל וכמשיח ה', כאור לגויים וכתפארת לעמו ישראל אף על פי שלרבים הוא "נוסד למכשול". סיפור זה מעיד על ציפייה גדולה למשיח בקרב עם ישראל באותם הימים.

הורי ישוע ברחו מפני הורדוס ושהו זמן מה במצרים; יש לראות בכך מעין הזדהות עם כל הפליטים בכל הדורות. בבשורת מתי מסופר שהוריו של ישוע שמעו כי "ארכלאוס מולך ביהודה במקום הורדוס אביו" (בין 4 לפנה"ס עד 6 לספירה). לכן הם פחדו לחזור ליהודה ובאו וישבו "בעיר הנקראת נצרת, למען יתקים הנאמר על פי הנביאים כי נצרי יקרא לו".⁶⁸ מזה לומדים שני דברים: ראשית, אם חזרו הורי ישוע "אחרי מות הורדוס", כפי שמתאר מתי את הדבר, הרי שנשארו במצרים שלוש או אולי חמש שנים. והשנית, המבשר מתי היה מודע לפירוש המשיחי לישעיה יא: א"ב, "יוצא חוטר מגזע ישי, ונצר משרשיו יפרה, ונחה עליו רוח ה' וגו'". השורש "נצר" משמעותו "לשמור"; ה' "נוצר" ו"נוטר" אותנו. "נצר", "שורש", "יונק", "חוטר" ו"צמח" מסמלים את התקווה של ישראל; למרות מצבו הנואש והאבוד עם צאתו לגלות ממושכת, מובטח לו במשיח עידן

68. מתי ב: יט"ב.

חדש אשר "ינון" מקרקע הנרמס. בזכירה ו: יב נאמר עליו, "צמח שמו ומתחתיו יצמח" – "צמח" מושווה בגימטריה ל"מנחם", כי שתי המלים האלה מסתכמות ב-138, ומן המלה "נצר" גוזרים חז"ל את השם הארמי הנסתר "נטירותא", ככינוי למשיח.⁸⁷

בנצרת נקלטו הפליטים שוב בחיים תקינים. לוקס מספר יפה ש"הילד גדל, התחזק ונתמלא חכמה, וחסד אלהים היה עליו". ידוע לנו שדרך הים, "ויא מאריס", התפלגה בקרבתה של נצרת, וייתכן שהנער ישוע ראה מדי יום ביומו שיירות מסחר אשר הובילו מוצרים שונים וכן עבדים לנמל עכו. חלק מתושבי העיירה התפרנס ממסחר. חז"ל אמרו אן, שכל המלמד מסחר לילדים כאילו מלמדם "לגנוב". בבשורת יוחנן נאמר כי אחד מתלמידי ישוע, בשומעו על מקום מגוריו שאל: "מנצרת יכול לבוא משהו טוב?"⁸⁸ הנער ישוע למד בוודאי נגרות בביתו. מקצוע זה היה נפוץ בין צאצאי דוד. גם הרבנים הלל ושמואל הוקנים היו נגרים. המלה היוונית המשמשת ל"נגר", "טקנון", מציינת גם את עבודות ה"בנאי".⁸⁹

את היסודות בתורה קיבל ישוע בביתו, ואולי גם אצל חזן העיר, כפי שהיה נהוג באותם הימים. לוקס מספר על מקרה חריג שקרה בהיות ישוע בגיל בר מצווה. "מדי שנה בשנה עלו הוריו לירושלים בחג הפסח". אך במלאות לישוע שתים-עשרה שנים "נשאר הנער בירושלים ואילו הוריו יצאו את העיר ולא חשו תחילה בהיעדרו. משהבחינו בהיעדרו חזרו לירושלים לחפש אותו. לאחר שלושה ימים מצאוהו במקדש "והוא יושב בין המורים, שומע אותם ושואל אותם, וכל שומעיו התפלאו על שכלו ועל תשובותיו". הוא נחשב כנראה ל"גאון" או ל"אב-רך", "אב בחכמה ורך בשנים", כפי שמכונים הילדים המוכשרים. ואז אמרה לו אמו: "בני, למה עשית לנו ככה? הנה אביך ואני חפשנו אותך בדאגה רבה? למה חפשתם אותי? השיב להם. האם לא ידעתם כי עלי להיות במה ששייך לאבי? אך הם לא הבינו את הדבר שדבר אליהם".⁹⁰ כבר בתשובה זו מתגלה החידתיות שהיא כה אופיינית לדבריו של ישוע. ולוקס מוסיף שאמו מרים שמרה "את כל

78. ראה השיחה בסנהדרין צח: ב.

88. יוחנן א: מו.

98. מרקוס ו: ג, מתי יג: נה.

09. לוקס ב: מאדנא.

הדברים האלה בלבד". אחרי מקרה זה ירד ישוע עם הוריו לנצרת, "והיה נכנע למרותם" והוא "הוסיף לגדול בחכמה ובקומה ובחן לפני אלהים ובני אדם". על הישגים השקטות של ישוע עד גיל שלושים אין לנו מידע בברית החדשה. אחדים ניחשו שהוא חי בין האיסיים, אחדים שלחו אותו למצרים, להודו ואפילו לטיבט – אולם אין שום הצדקה מדעית לסברות אלה. לפי המסורת של הכנסייה, אביו החורג, יוסף, נפטר כאשר היה ישוע כבן תשע-עשרה. על כך מדובר גם ב"תולדות יוסף הגנן", אגדה עתיקת ימים. אפשר להבין שכל עול המשפחה נפל על כתפיו של ישוע. היו לו ארבעה אחים ועוד מספר אחיות, ולא היה קל לו להשגיח על כולם. האחים של ישוע, יעקב, יוסף שמעון ויהודה האמינו במשיחותיו רק לאחר תחייתו.⁹¹

יעקב אחיו של ישוע היה מנהיגה של הקהילה בירושלים זמן רב.⁹² לפי מסורת הכנסייה הוא היה נוכח בסעודת ליל הסדר האחרון לפני מותו של ישוע וישוע נתגלה לו גם לאחר תקומתו.⁹³ הוא היה בין אלה שנתאספו בחג השבועות להתפלל למתן רוח הקודש והוא נחשב בכול כאחד השליחים.⁹⁴ בזכות מעלותיו הרוחניות הוא מכונה בין המשיחים ובין היהודים "יעקב הצדיק". יוספוס מספר שהכוהן הגדול אנאנוס דן אותו לסקילה בשנת 62 לסה"נ.⁹⁵ ההיסטוריון אוסביוס כותב, שלפני מותו התפלל למען רוצחיו, כפי שעשה אחיו ישוע. איגרותיהם של יעקב ושל יהודה נשתמרו בברית החדשה. כל העובדות האלה, שיש בהן כדי לבסס את אמינותה של הברית החדשה, מאמתות אף את משיחותיו של ישוע.

19. על האחים מסופר במתי יג: נדהנ; במרקוס ו: ג.

29. מעשי השליחים יב: יז; טו: יג; כא: יח.

39. איגרת קורינתים א, טו: ז.

49. מעשי השליחים א: יד; איגרת אל הגלטים א: יט.

59. יוספוס, תולדות היהודים כ: ט.

הופעתו של ישוע בפרהסיה

"כבן שלוש שנה היה ישוע כאשר החל בפועלו", אומר לוקס על הופעתו של ישוע בפומבי.¹ הוא הפתיע את שומעיו בכל המובנים. הוא חולל אמנם נסים אשר לא נעשו כלל לפניו והוא דיבר "כמו שלא דבר איש מעולם",² אבל הוא לא רצה שמתוך דברים אלה ייווצר יחס חיצוני כלפיו – העיקר היה שבני האדם יסיקו מסקנה על אישיותו ועל ישותו ויאמינו בו. אפילו בלבו של יוחנן המטביל, ברגעי ייאוש בבית הסוהר, התעורר ספק אם אכן ישוע הוא המשיח המובטח, שהרי הוא לא פעל כמו ש"בידו קלשון המזרה לנקות את גרנו", כפי שציפה יוחנן.³ או שלח לו ישוע דרישת שלום באומרו: "לכו והגידו ליוחנן את אשר אתם שומעים ורואים; עיוורים רואים, פסחים מהלכים, מצורעים מטוהרים, חרשים שומעים, מתים קמים, עניים מתבשרים, ואשרי מי שלא אהיה לו למכשול".⁴

התמונה אשר מצטיירת לעינינו על ישוע בבשורות דומה יותר לציור ולא לצילום מדויק. בציור זה יש צבעים שונים וכולם משלימים זה את זה. אם סופרים את כל הסיפורים והאירועים שבבשורות, אפשר למצוא בהם למעלה מ-360 יחידות שונות שגם הן מתחלקות לתת-יחידות. מבחינה כמותית אין רב יהודי אחר מגיע אפילו לקרסוליו של ישוע. ובכל זאת אנו רואים בבשורות רק מעין תמצית או עמוד שדרה שמסביבו עלינו לבנות את גוף העניינים עצמם.

כאשר אנו חוקרים את הבשורות עלינו לנסות לראות את כל ההיקף שבהן – את היער ואת הדובים! הנשיא של היהדות הליבראלית ד"ר סיג מונטפיורה אשר חי משנת 1858 עד 1938 היה מבין היחידים שהשתדלו לראות את חייו של ישוע בשלמותם. בספרו "הבשורות הסנאופטיות" הוא טוען

1. לוקס ג: כג.

2. יוחנן ז: מו.

3. מתי ג: יב.

4. מתי יא: דו.

שלפעמים אומרים היהודים כי אין בבשורות כל חידוש, "ניהיל נווי"⁵ וכי המסר שלהן נראה להם כבלתי מציאותי ומשולהב מדי – ישוע דורש שלמות אשר איננה ניתנת ליישום. אבל דווקא היהודים צריכים להיוהר "שלא יאבדו ויכבו את השאיפה אחרי האידיאלים, את דחף כוחם ואת הפרדוכסאליות שבהם". "בבשורה זורם עוז עצום, קנאות ולהט של התלהבות. באישיותו של ישוע מצטרפים הדת והמוסר כשהם טעונים בכוח מוצבר כביר. הכול מגיע בו לשיא. על זאת מעידה ההכרזה: 'רק אחת היא מן הצורך'".⁶ על זאת מעידה גם הפרדוכסאליות של הבשורה. תורתו של ישוע, אשר היתה לה השפעה עצומה בעולם כולו, אינה רק לקט הלכות סתמיות או כעין סך-הכול של חלקיה: יש בה שלמות, יש בה רוח. לרוח זו סימני זהויו של גאונות. היא כבירה, משיבת נפש ונועות. אולי אי אפשר להסכים עמה תמיד, אולי היא אינה תמיד מעשית אבל על פי רוב היא נהדרת ועצומה. אף אם יכולנו ללקט, נאמר אפילו 970 מקבילות לכל אלף אמרות של ישוע ולאספן בספר קטן מעשי, לעולם לא היינו מצליחים לברוא יצירה שווה בעלת ערך בבשורות; האחדות, הארומה, הרוח והגאונות היו חסרים בה".⁷

ד"ר מונטיפיורה ראה את תמצית הבשורה בשלוש הכרזותיו של ישוע:
 אן "בן-האדם לא בא כדי שישירתוהו אלא כדי לשרת ולתת את נפשו כופר בעד רבים".

בן "לא באתי לקרוא את הצדיקים לתשובה כי אם את החוטאים".

גן "הן בא בן-האדם לבקש ולהושיע את האובד".
 "בדבריו אלה על האהבה המושיעה ומחפשת אבודים מוסר ישוע את עצמו לתפקיד זה בכל אישיותו".⁸

אם אנחנו רוצים לקלוט את כל ההיקפים, כל הנסיבות וכל הגורמים ולאור הנתונים האלה להעריך את חייו של ישוע, עלינו לברר לעצמנו כמה שאלות בסיסיות: אימתי החל ישוע את פעולתו, היכן הוא פעל, כמה זמן הוא הופיע בפרהסיה, לאן הוא נסע בזמנו, מה הוא דיבר, ואיך ומה עלה בגורלו. הבשורות

5. בלטינית "nihil novi".

6. לוקס י: מב.

7. Gösta Lindeskog, Jesus och Judarna, s. 129. See also Svensk Exegetisk Årsbok 1940, ss. 270-298

8. מרקוס י: מה; לוקס ה: לב; יט: י.

הסינאופטיות, מתי מרקוס ולוקס, מרחיבות את הדיבור על פי רוב על התקופה האחרונה בחייו, ורק יוחנן מספר בחמשת פרקיו הראשונים על דברים שאירעו בשנה הראשונה להופעתו של ישוע. החוקרים ניסו לפעמים להבחין בתקופות שונות בהופעתו הציבורית. חלוקה כזו לתקופות אפשר למצוא למשל בספרו של ויי הרשל, והנה תיאורה:⁹

תקופת הכנה החל מחורף 26 ועד כמה שבועות אחרי הפסח בשנת 27 לסה"נ. ישוע היה ביהודה ובגליל.

תקופת ההוראה מתי ג: אד: יא; לוקס ג: אד: יג; יוחנן א; רד: נד. מחג השבועות 27 וקרוב לפסח 28 לסה"נ. ישוע מפקיד את שנים-עשר תלמידיו לשרותו ועובד אתם בגליל וחלקית בירושלים.

מתי ד: ידיג: נג; מרקוס א: ידו: יג; לוקס ד: ידט: ו; יוחנן ה.

תקופת השיא בפועל החל מפסח 28 ועד קרוב לחג הסוכות באותה שנה. ראשו של יוחנן המטביל נערף וישוע נשאר בגליל. מתי יד: איח: ליה; מרקוס ו: ידט: ס; לוקס ט: דס; יוחנן ו.

המשבר המשיחי באופק מחג הסוכות 28 ועד הפסח 29 לסה"נ. ישוע יוצא מן הגליל לעבר ירדן, פָּרָדָה, ויבוא ליהודה. מתי יט: איכ: לד; מרקוס י: אי: נב; לוקס ט: נאיט: כח; יוחנן ז: איא: נו.

סבלו של המשיח בפסח 29 לסה"נ, שישה ימים לפני החג וארבעים יום ותקומתו אחריו.

מתי כא: איכח: כ; מרקוס יא: אטו: כ; לוקס יט: כט-כד: נב; יוחנן יב: איכא: כג.

כפי שרואים בחלוקה זו הופעתו של ישוע נמשכה כמה שנים. החוקרים מסכימים כמעט פה אחד שישוע נצלב בפסח של שנת 30 לסה"נ. באותה השנה היה יום

9. W. J. Herschel, The Four Gospels in Parallel, London 1933, p. XVII

י"ד בניסן יום השישי בשבוע, כפי שמסופר גם בבשורות.¹⁰ או שחטו ואכלו "כל עדת ישראל" את שה הפסח.¹¹ האסטרונומיה מחזקת את העובדה הזאת.¹²

■ העיתוי המדויק לחייו של ישוע

אף כי אפשר היה לקבוע את זמן מותו של ישוע במדויק באמצעות האסטרונומיה, קשה יותר לקבוע את זמן תחילת הופעתו בציבור. ידוע אמנם שתלמידיו הראשונים של ישוע נבחרו מבין האנשים שהלכו אחרי יוחנן המטביל. על יוחנן נאמר שהוא היה "במדבר עד יום הראותו אל ישראל".¹³ המלה "מדבר" מופיעה ביוונית בלשון רבים וייתכן שהוא לא בילה את כל זמנו באזור אחד. מתי מוסר שיוחנן התחיל את ההטפה שלו "במדבר יהודה" ויוחנן מוסיף שהוא טבל את האנשים "בבית־אניה" ו"בעינן על יד שלם".¹⁴ בית־אניה היה כעין "בית־עברה" לאלה שהם "עברו" לעבר השני דרך הירדן. ישוע נפגש עם יוחנן כנראה בשלב המוקדם יותר, כי זה קרה על יד נחל ירדן.

על תחילת פעולתו של יוחנן המטביל ניתן לנו מידע מדויק. לוקס מביא שש נקודות אחידה היסטוריות בקשר לתקופה הזאת.¹⁵ **טיבריוס** היה הקיסר (בשנים 14-37 לסה"נ), **פונטיוס פילטוס** היה מושל ביהודה (26-36), **הורדוס אנטיפס** משל כשר־רובע על הגליל, **אחיו פיליפוס** היה שר־רובע על מדינות יטור וטרכונה ו**ליסניוס** היה שר־רובע על אבילין. **חנן וקיפא** היו באותה עת הכוהנים הגדולים. קירניוס מינה את חנן לתפקידו (6-15), מאוחר יותר שימש חנן גם כיושב ראש בסנהדרין.¹⁶ החתן שלו, קיפא, היה מעין בובה בידיו של חנן ונתמנה אחריו באופן רשמי לתפקיד הכוהן הגדול (18-36). בתלמוד מסופר שחנן לקה בחטא מיוחד, "לחישדה", כי הוא ניהל את העסקים שלו בעורמה. ובאותם הימים "המוסר

10. יוחנן יט: יד; מרקוס טז: א; לוקס כב: סו.

11. שמות יב: אדו.

12. J. K. Fotheringham, Evidence of Astronomy. Journal of Theol. Studies, 1910, pp. 120-127, 155-162; G. Ogg, The Chronology of the Last Supper and Chronology of the Public Ministry, Historicity and Chron. of the New Test., 1965, pp. 92-96 and 261-277.

13. לוקס א: פ.

14. מתי ג: א; יוחנן א: כח; ג: כג.

15. לוקס ג: אדג.

16. מעשי השליחים ד: ו.

היה נשחת, דיינים היו ניתנים לשיחוד והשכינה עזבה את ישראל".¹⁷ לוקס בחר באנשים שחיו במשך כל תקופת שירותו הפומבי של ישוע כדי לקבוע את העיתוי המדויק של שנות פעולתו. ובנוגע ליתר הדיוק קובע לוקס ש"בשנת חמש-עשרה לשלטון הקיסר טיבריוס" הלך יוחנן המטביל "בכל ככר הירדן" והכריז את טבילת התשובה.¹⁸

באיוז שנה קרה דבר זה? הקיסר אוגוסטוס מת ב־19 באוגוסט של שנת 14 לסה"נ. טיבריוס החל כעוזרו כבר שנתיים לפני כן. ד"ר אלפרד אדרסהיים מדגיש שנהוג היה במחוזי רומא למנות גם את תקופת "הסגנות" לשלטון הקיסר, ומכאן שיוחנן התחיל את פעולתו בשנת 26 לסה"נ. תאריך זה הולם טוב גם את הערתו של לוקס שישוע היה אז "כבן שלושים בערך".¹⁹

קיימת שיטה שנייה לקבוע את זמן תחילת שירותו הפומבי של ישוע. ביוחנן ב מסופר על ביקורו של ישוע בירושלים באביב, זמן קצר אחרי טבילתו. שם הוא גירש מוכרי בקר ומחליפי כספים מבית המקדש וגער בהם באומרו שהם עשו את בית אביו לבית מסחר. אז הם ביקשו ממנו אות כדי שידעו באיוז סמכות הוא עשה זאת. והוא השיב להם: "הרסו את ההיכל הזה ובשלושה ימים אקים אותו." הם אמרו: "ארבעים ושש שנים נבנה ההיכל הזה ואתה בשלושה ימים תקים אותו!" ברי לנו שישוע דיבר על "היכל גופו", על מותו ותקומתו, בחידתיות שהיתה כה אופיינית לו. המלך הורדוס התחיל את עבודות הבנייה בבית המקדש בשנת 19 לפני הספירה. אם נוסיף לתאריך זה 46 שנה, נגיע לשנת 27 לסה"נ. ונראה לנו שדווקא בחג הפסח של שנה זו בא ישוע לבית המקדש.

גם דרך שלישית ניתנת לנו לקביעת העיתוי בעניין זה. החוקר הנודע ה"י שונפילד טוען ש"שנת החמש עשרה" לקיסר טיבריוס התחילה בסוף ספטמבר או בהתחלת אוקטובר של שנת 26 לסה"נ ואז היתה שנת שמיטה ליהודים.²⁰ קל מאוד להיווכח כי בין הלוח המשיחי ללוח היהודי יש הבדל של 3761 שנים – ואם מוסיפים לזה 26 שנה נגיע למספר 3787 אשר ניתן לחלקו במספר שבע. בדברים פרק טו נאמר שבשנת השמיטה יושמטו כל החובות למען לא יגוש איש את רעהו.

71. תוספתא יד.

81. לוקס ג: א.

91. בלוקס ג: כג נאמר ביוונית "הֶוֹסִי", "בערך", ראה גם ספרו של אדרסהיים על חייו של ישוע עמ' 426.

02. דברים לא: י.

בשנה זו יש לעזור לאביונים ולעניים בארץ, והעבדים העבריים נשלחו לחופשי, אך לא בידים ריקות. בשנת השמיטה היה יותר פנאי לבני אדם להיפגש איש עם רעהו. אפשר לראות שהנושא העיקרי בהטפת התשובה של יוחנן המטביל נבע מן החובה הרוחנית שנקבעת לשנת השמיטה בתורה. יוחנן כינה את שומעיו "ילדי הצפעונים" ואמר שְׁאֵל להם לשים מבטחם בעובדה שאברהם הוא אביהם – הגרזן כבר מונח על שורש העצים וכל אחד צריך לשוב בתשובה. "אם כן, מה עלינו לעשות?" שאל המון העם. והוא השיב: "מי שיש לו שתי כותונות, יחלוק עם מי שאין לו, ומי שיש לו מזון יעשה כן גם הוא". על המוכסים הוא ציווה שלא יגבו יותר ממה שנקבע להם: לאנשי צבא הוא אמר שלא יעשקו איש ולא יגזלו ושיסתפקו במשכורתם.²¹ כל הדברים האלה מעידים שיוחנן נשא את דבריו בתחילת שנת השמיטה בסתיו של שנת 26 לסה"נ. הדבר אף מסביר כיצד היה לעם פנאי כה רב להתאסף ולשמע אותו בעמק הירדן. החל מן המפגש הראשון עם יוחנן המטביל התחיל גם ישוע את פועלו בפומבי.

■ הופעתו של ישוע לאור נסיעותיו בארץ

בבשורות הסינאופטיות מדגישים מעל הכול את השיא בתולדות הישועה: את השיחות האחרונות של ישוע לפני סבלו, את מותו ואת תקומתו, ומשום כך הסיפור מביא לפנינו בייחוד את השנה האחרונה בחייו. לעומת זאת יוחנן מתאר את כל מגוון פעילותו של ישוע במשך כל שנות שירותו הפומבי החל מטבילת יוחנן ועד סוף פועלו – ובכך מביא אותנו יוחנן המבשר ארבע פעמים לירושלים ומספר גם תמיד על העיירות והכפרים שישוע ביקר בהם. על סמך הערות גיאוגרפיות אלה ניתן לשרטט מפת נסיעותיו של ישוע. ניסיונות כאלה נעשו גם בחו"ל ואף בישראל.²²

עלינו לומר בכל החומרה על המפות הללו שאין לראות בהן פתרון מדעי למהלך חייו של ישוע. ניסיון זה דומה יותר לתחרות ההתמצאות בשטח שכל המשתתפים בה טועים בכמה קטעים – אבל רק מי שהתהלך בארץ וחרש אותה

12. ראה לוקס ג: דיד.

22. ראה למשל מיכאל אבריונה, אטלס לתקופת הבית השני, המשנה והתלמוד, הוצאת כרטא, ירושלים

1974, עמ' 46-63. See also John Stirling, "An Atlas of the New Testament", London, 1966.

ברגליו ובזיעתו מכיר אותה כפי שהיא באמת. ולמעשה רק בדרך זו ניתן להכיר את הבשורה בכללותה ובכל היקפה.

פעילותו של ישוע התרכזה בעיקר באזורים שנוכרו בנבואת ישעיה לבואו של המשיח. בנבואה זו מובטח שאלהים יתן כבוד ל"דרך הים, עבר הירדן ולגליל הגוים" ואז יראה העם הזה אשר הולך בחושך "אור גדול". "כי ילד יולד לנו, בן ניתן לנו, ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו, פלא, יועץ, אל, גבור, אבי־עד, שר שלום".²³ האזורים הללו שישעיה מדבר עליהם שילמו מסים כבדים לתגלת פלאסר מלך אשור.²⁴ מחוץ מסים אלה אשר היו תחילה בחושך היו האזורים העיקריים שישוע הופיע בהם ובישר את הבשורה. אפילו שיר השבח של זכריה, אבי יוחנן המטביל, מתייחס לנבואה זו, כשהוא מדבר על "קץ הישועה" ועל רחמי אלוהינו ש"בהם יפקדנו הנוגה ממרום להאיר ליושבי חושך וצלמוות".²⁵

הקורא הישראלי מבחין בבשורה בעונות השנה השונות, בדשא המשגשג ולפעמים אפילו בכיוון הרוח הנושבת. למשל לפי מפה מס' 8 אשר מראה את האירועים באביב שנת 29 לסה"נ בצד המזרחי של ים כנרת, מקום הונת חמשת אלפים איש הוא עמק "אלי־כורסי", שם מצאו הארכיאולוגים בשנות השבעים שרידים של כנסייה עתיקה מאוד. מתי ויוחנן מספרים שבאותו המקום היה "דשא לרוב", דבר אופייני לאזור זה באביב.²⁶ לפנות ערב שלח ישוע את תלמידיו אל **כפר נחום שממול**. בערך בין חמש לשש אחה"צ, כל הצד המערבי של האגם מוצל, כך שהאוויר החם עולה למעלה ורוח חזקה נושבת דרך "ואדי חמס", עמק היונים, ומעל הר ארבל אל הכנרת. אפילו הדייגים אינם מעזים או לשוט בים. תלמידי ישוע הספיקו לחתור "כשנים או שלושה מילין", כחמישה קילומטרים החושך ירד והים החל לסעור. מתי מוסיף שהסירה היתה "מטולטלת על ידי הגלים והרוח נושבת נגדה".²⁷ ברם, כמעט בכל ערב ובכל לילה מרימה רוח זו גלים עצומים שניתנים בסלעי החוף המזרחי.

32. ישעיה ח: כג"ט: ו.

42. מלכים ב טו: דח; דברי הימים ב, כח: יט"ב.

52. לוקס א: עח"עט.

62. מתי יד: יט, יוחנן ו: י.

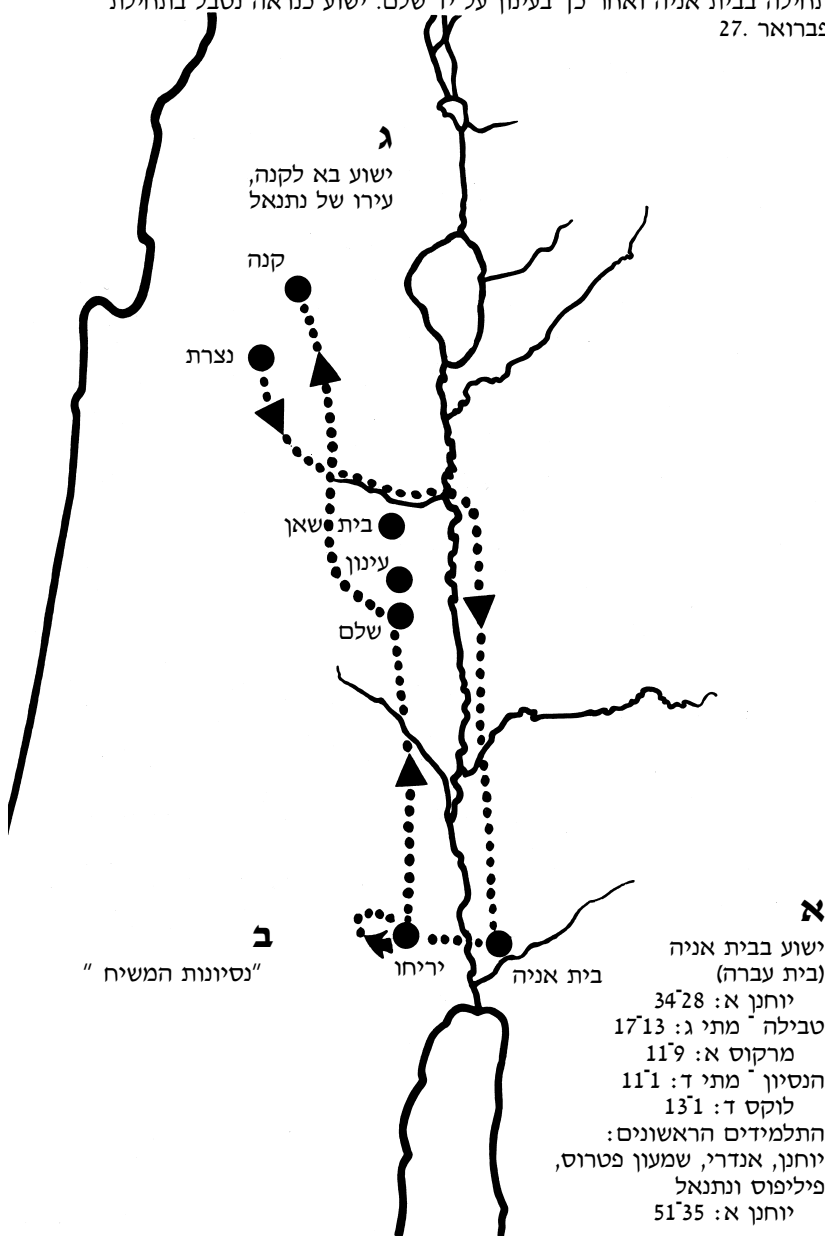
72. יוחנן ו: יד"ט; מתי יד: כד.

מפות 9 ו-10 מראות את הדרך שהוביל ישוע את תלמידיו מן השרב הקיצי ליערות הארזים בלבנון כדי שינוחו שם באוויר הצח ויראו גם את הנוף שנפתח משם לים התיכון הכחול – ייתכן שהם החכירו, בהיותם בצידון, כעין "בקתת קיץ" לעצמם כפי שאפשר להבין מדברי מרקוס.²⁸ גם בהר החרמון יכלו התלמידים להינפש אחרי עמלם, ודווקא שם החל ישוע לגלות שעליו לסבול ולהיהרג ולקום לתחייה לאחר שלושה ימים. מפות אלו אף מציינות את החגים השונים שישוע ביקר בהם בירושלים, ואין זה מן הצורך להביא תמיד את כל המקומות המקבילים בבשורות שונות בהקשר לשרטוטים הללו.

82. מרקוס ז': כד.

מס' 1 — סתיו 26 לספירה, וחורף 26-27

שנת שמיטה החלה. לאנשים יש פנאי לבוא ולשמוע את יוחנן המטביל המופיע תחילה בבית-אניה ואחר-כך בעינון על יד שלם. ישוע כנראה נטבל בתחילת פברואר 27.

מס' 2
אביב 27 לספירה

ב

ישוע יורד אל כפר נחום
עם אמו, אחיו ותלמידיו
ושוהה שם ימים אחדים

א

כפר נחום
קנה
חתונה בקנה
יוחנן ב: 11'1

עינון

יוחנן המטביל בעינון
ועדותו על ישוע
יוחנן ג: 22'36

ג

ישוע בירושלים
טיהור בית המקדש
יוחנן ב: 13'25
השיחה עם נקדימון בלילה
יוחנן ג: 1'21

ד

ירושלים
כנראה מחדש
מאי עד דצמבר
שוהה ישוע עם
תלמידיו ביהודה
ומטביל את הבאים אליו
יוחנן ג: 22; ד: 2

**מס' 3
חורף 27-28 לספירה**

אירועים הנזכרים
בבשורת יוחנן בלבד

ב

בקנה:

ריפוי בנו של איש הממשל
יוחנן ד': 46'54
בעונת הגשמים (חודשים
ינואר-אפריל) שוהה ישוע
בגליל, אולי בביתו של
נתנאל

אין דיווח ברור
על פעילותו בחודשים אלה

ג

בירושלים:

בפורים או בט"ו בשבט
ביקר ישוע בעיר הקודש
יוחנן ה': 1
ריפוי חולה על יד בריכת
בית-חסדא
יוחנן ה': 47'1

א

בסיכר:

ישוע והאשה
השומרונית
יוחנן ד': 42'4

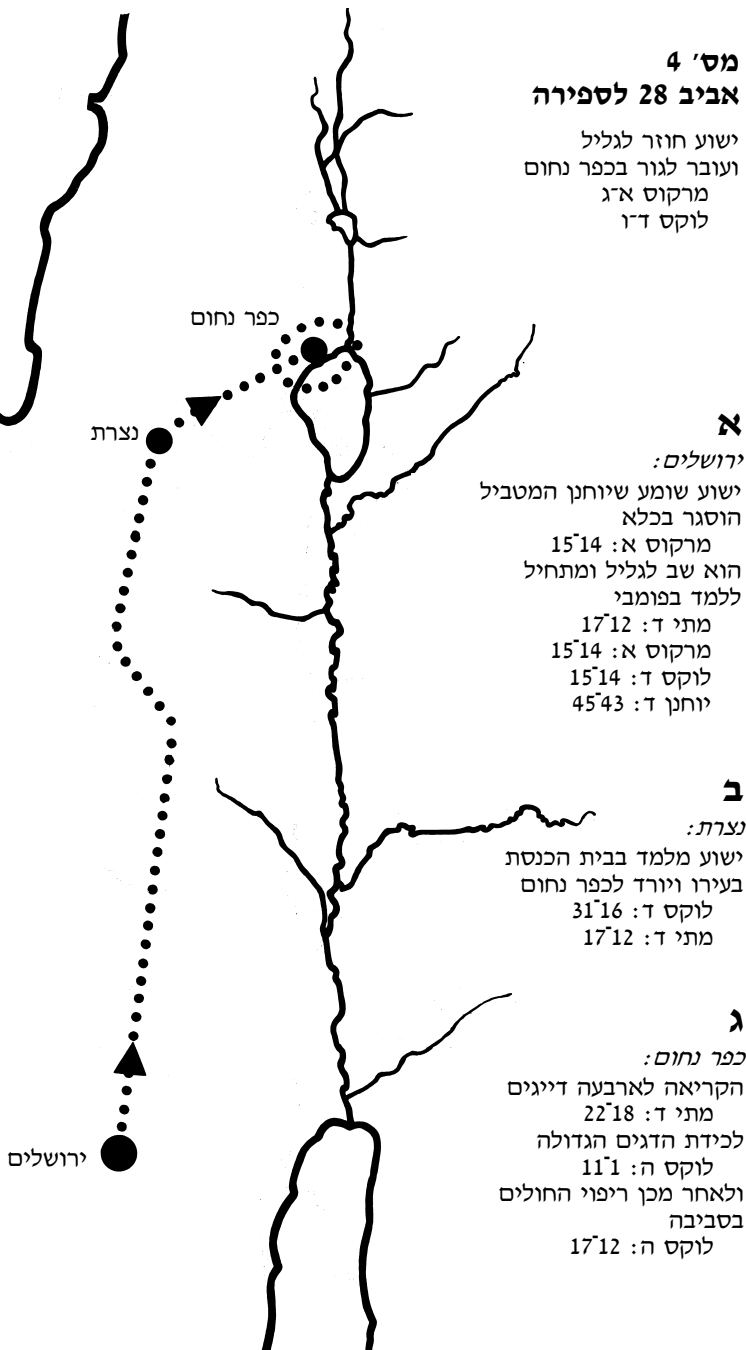
קנה

סיכר

ירושלים

מס' 4 אביב 28 לספירה

ישוע חוזר לגליל
ועובר לגור בכפר נחום
מרקוס אג'
לוקס דו'

מס' 5
קיץ 28 לספירה

א

כפר נחום:

ריפוי איש משותק

לוקס ה: 26'17

ישוע קורא ללוי המוכס

לוקס ה: 32'27

שאלה בעניין צום

לוקס ה: 39'33

בן־האדם הוא אדון השבת

לוקס ו: 5'1

ריפוי בעל יד יבשה

לוקס ו: 11'6

ישוע משרת את ההמונים

לוקס ו: 19'17

דרשת ההר

לוקס ו: 49'20

מתי ה ז

עבד שר המאה נרפא

לוקס ז: 10'2

(לא צוינו

כאן כל המקבילות)

כפר נחום

נעים

ב

סביבת נעים:

בן האלמנה מוקם לתחיה

לוקס ז: 17'11

שליחי יוחנן באים אל ישוע

מתי יא: 19'2

לוקס ז: 35'18

ישוע אוכל אצל שמעון הפרוש

לוקס ז: 50'36

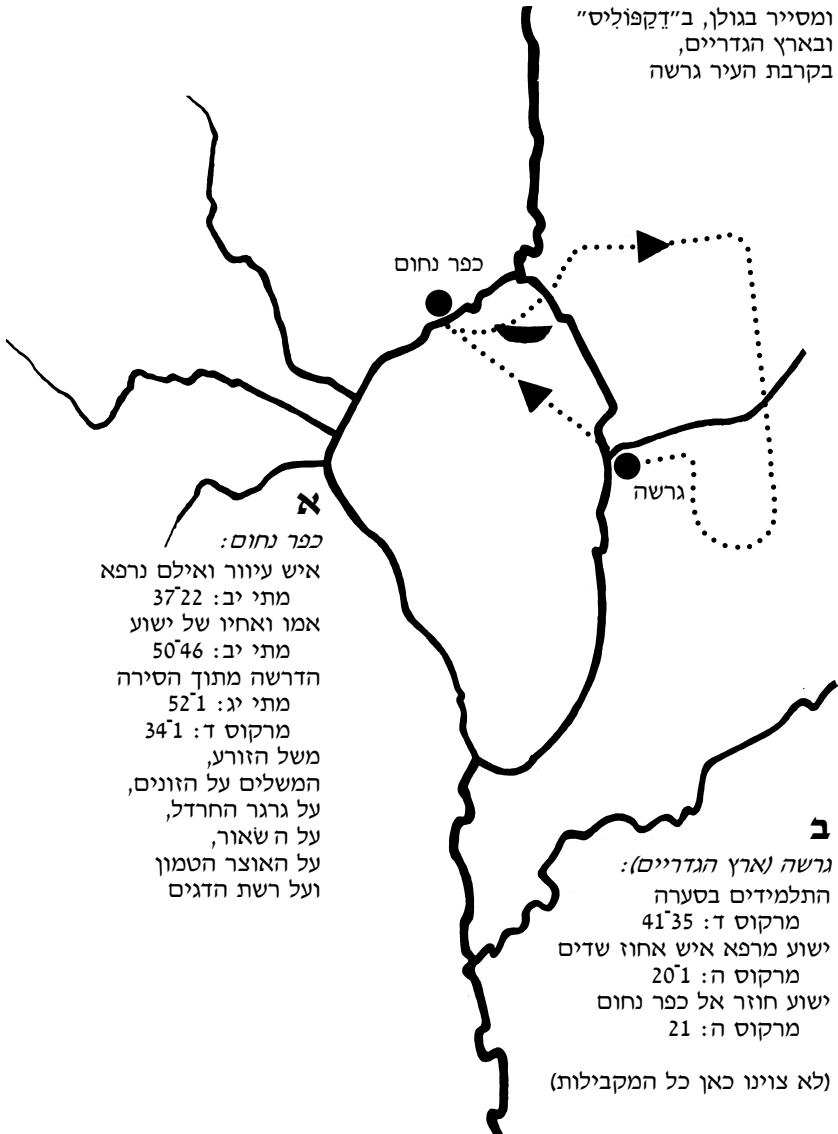
נשים נלוות אל ישוע

לוקס ח: 3'1

ישוע חוזר לכפר נחום

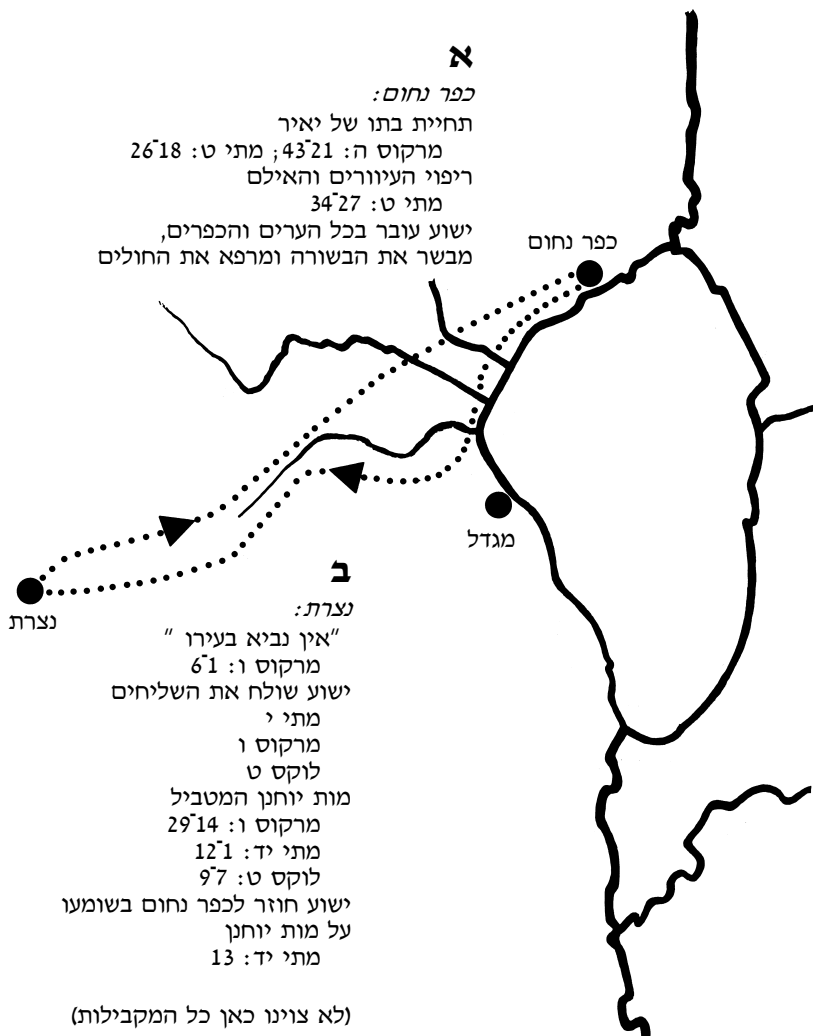
מס' 6 סתיו 28 לספירה

ישוע פועל באזור כפר נחום
ומסייר בגולן, ב"דקפוליס"
ובארץ הגדריים,
בקרבת העיר גרשה

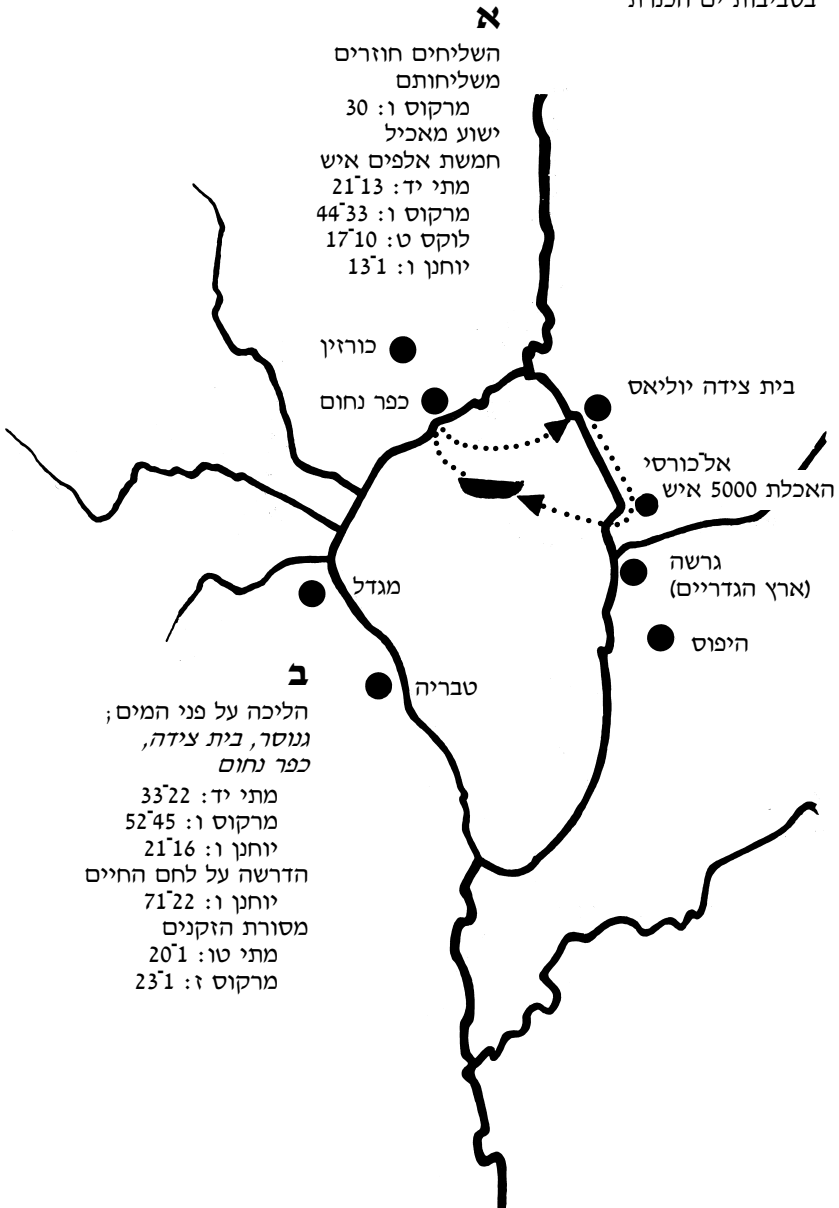
מס' 7 חורף 28-29 לספירה

ישוע נשאר רוב הזמן בכפר נחום, להוציא ביקור קצר בנצרת. התלמידים מתחילים לפעול לפי הוראותיו.

מס' 8
אביב 29 לספירה

ישוע ממשיך בפועלו
בסביבות ים הכנרת

**מס' 9
קיץ 29 לספירה**

ישוע מביא את תלמידיו לצור ולצידון
ולהרי הגולן

א

ישוע יוצא לצור וצידון

מרקוס ז': 24

אשה פניקית באה

אל ישוע

מרקוס ז': 24-30

מתי טו': 21-28

ב

איזור דְּקִפּוּלִים:

ריפוי איש חרש וקשה דיבור

מרקוס ז': 31-37

ישוע מאכיל ארבעת אלפים איש

מתי טו': 32-38

מרקוס ח': 9-1

ג

דלמונתא

הנקראת גם מגדל:

הפרושים מבקשים אות

מרקוס ח': 10-12

ישוע מפליג שנית

לבית צידה

שאור הפרושים

והצדוקים,

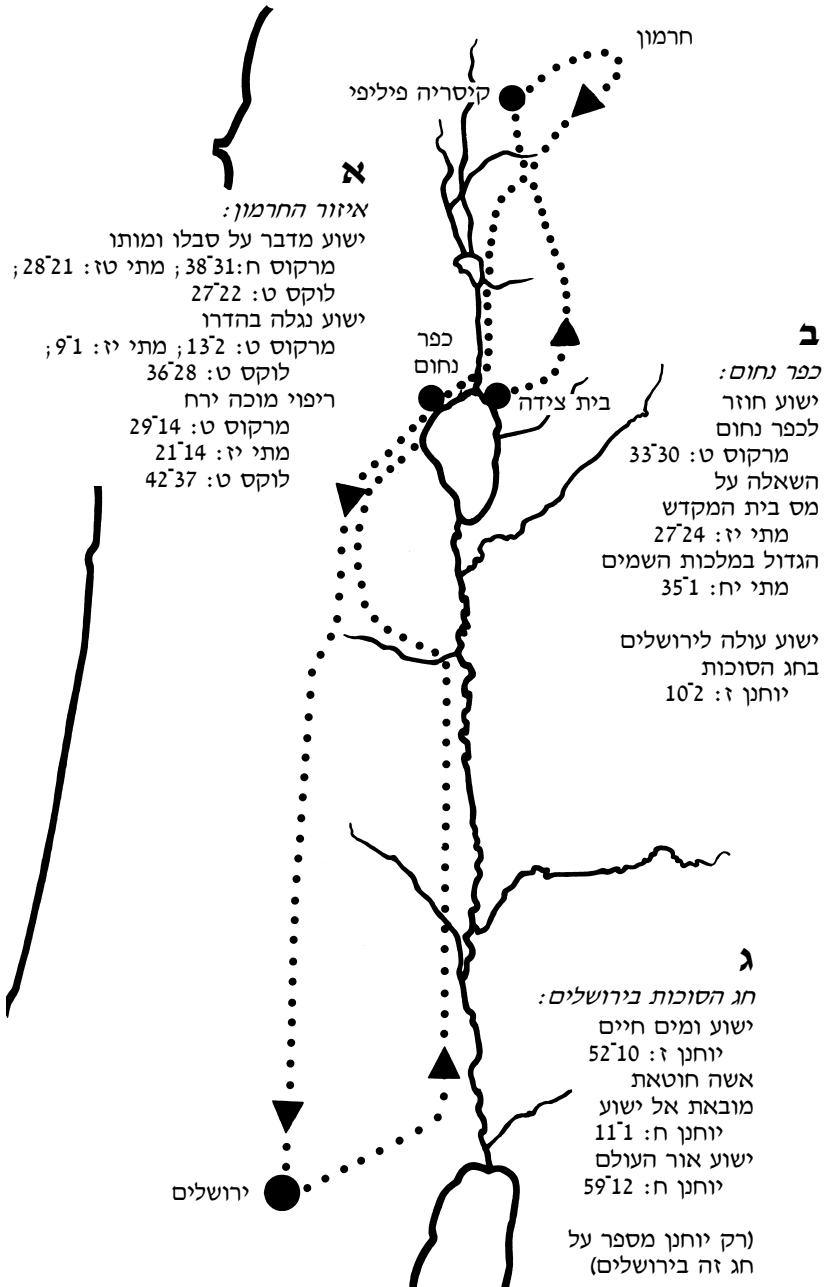
ושאור הורדוס

מתי טז': 5-12

מרקוס ח': 13-21

מס' 10 — סתיו 29 לספירה

מס' 11 — חורף 29 לספירה

השומרונים מסרבים לקבל את ישוע כי הוא עולה לירושלים. לכן הוא עובר לעבר הירדן לפי לוקס ט': 56-51. על תקופה זו בחבל פְּרִיָה מדבר רק לוקס.

א

פְּרִיָה

בדרך ישוע שולח את התלמידים לפניו למקומות אליהם הוא מתעתד להגיע. לוקס י': 24

בפרקים י עד יג מדבר לוקס על השומרוני הטוב (י': 25-37), על העשיר הטיפש (יב': 13-21), על הגליליים שפילטוס הרגם (יג': 1-5) ועל המסר של ישוע להורדוס אנטיפס (יג': 31-35)

כפר נחום

שומרון

איזור פְּרִיָה

ב

ירושלים:

ריפוי עיוור מלידה

יוחנן ט': 41

בחג החנוכה ישוע מדבר

על עצמו כעל הרועה הטוב

יוחנן י': 22

... ועל יחסו המיוחד לאביו

יוחנן י': 38

הוא יוצא לבית־אניה

בעבר הירדן ונשאר שם

יוחנן י': 40

השם בית־אניה נובע כנראה מכך ששם הועברו האנשים באוניה לעברו השני של הירדן (לכן גם "בית־עֶבְרָה", יוחנן א': 28)

- ביוונית זהה שמו של מקום זה עם "בית־עֶנְיָה" שליד ירושלים.

ירושלים

**מס' 12
חורף ואביב 29-30 לספירה**

א

בית־אניה
בחבל פְּרִיָה:

ישוע מסב בביתו
של אחד מראשי
הפרושים וממשיל משל
על הסעודה הגדולה ועל
מה שנדרש מתלמידיו
לוקס יד
המשלים על השה האובד
והבן האובד
לוקס טו

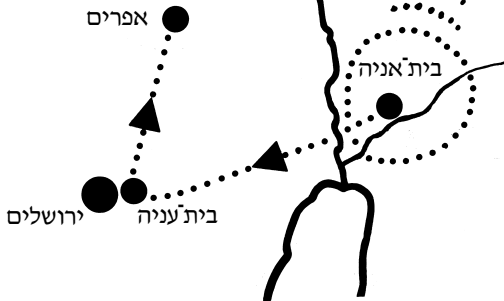
על הסוכן הבלתי ישר ועל האיש
העשיר ואלעזר
לוקס טז
ישוע מלמד על המכשולים
ועל אמונה וציות
לוקס יז: 10

אגוז פְּרִיָה

ב

בית־עניה:

ישוע מקים לתחיה
את אלעזר
יוחנן יא: 44
מזימה נגד ישוע
יוחנן יא: 57
מתי כו: 5
מרקוס יד: 2
לוקס כב: 2
ישוע עובר לעיר אפרים
יוחנן יא: 54

הערה:

- (א) החומר לפרקים יב עד יז בלוקס נאסף ברובו בחבל פְּרִיָה מעבר לירדן ואיננו מצוי אצל המבשרים האחרים.
(ב) הבשורות הסינופטיות אינן רואות את פעולתו של ישוע בפְּרִיָה בשני שלבים – אולם היות שלפי יוחנן היה ישוע בחג הסוכות בירושלים, ומשם המשיך לבית־אניה בעבר הירדן, לבית־עניה ולאפרים, עלינו להציב מסע זה בין המסופר בבשורות הסינופטיות.

מס' 13
אביב 30 לספירה

■ השבוע האחרון בירושלים

החל מיום ראשון ועד יום רביעי לן ישוע בשבוע האחרון לחייו אצל מרתא, מרים ואלעזר בבית-עניה על יד ירושלים, יוחנן יב: א. ביום הוא לימד בבית המקדש והשיב לשאלותיהם של החכמים, מתי כא ועד כג. ביושבו על הר הזיתים הוא דיבר על אחרית הימים, מתי כד, מרקוס יג ולוקס כא. באותו ההקשר הוא המשיך את מלכות האלהים לעשר עלמות אשר לקחו את מנורותיהן ויצאו לקראת החתן, חמש מן "המננין" הזה היו כסילות וחמש נבונות, ראה מתי כה: א-ג. גם משלים אחרים המשיך על חשיבות השקידה לפני ביאתו השנייה. חייו ומעשיו הגיעו לפסגה במתן הסעודה האחרונה בערב יום החמישי, בסבלו ובמותו ביום השישי ובתקומתו מן המתים עם עלות השחר של היום הראשון - על הדברים האלה נדון מאוחר יותר.

המפות הללו ודומיהן מראות לנו בתמונה מלוכדת את מיקומם ואת עיתוים של האירועים. ולהופעתו של ישוע מצורף גם מידע על המעשים וההטפה בכל שלב ושלב. אין אמנם לראות בהן פתרון סופי על מהלך חייו של ישוע, אך הן נותנות תמונה מקיפה עליו והן עשויות לשמש כלי עזר יעיל לכל מי שידעו בנשואות קלושות.

אירועים אופייניים לחייו של ישוע

הסופר מארק טוויין אמר בזמנו שההבדל בין המלה הבלתי נכונה לבין זו הנכונה כה גדול כמו ההבדל בין גחלילית לבין ברק. סופרים רבים ניסו לתאר את חייו של ישוע, אבל עלינו לומר שיצירות אלה אינן מגיעות לרמה של הבשורות בעצמן. פעם נשאל אלברט אינשטיין מהי דעתו בנוגע לספרו המפורסם של הסופר היהודי אמיל לודוויג על ישוע ב"סטורדי איבנינג פוסט" – והוא השיב: "ישוע של אמיל לודוויג הוא נבוב. ישוע הוא ענקי מדי לגדול שבסופרים. אי אפשר לאפיין את האמונה המשיחית 'בן מו', במלים בלבד... איש לא יכול לקרוא את הבשורות בלי להרגיש את נוכחותו האמיתית של ישוע. אישיותו פועמת (pulsates) בכל מלה. באגדה אין חיים כאלה."

הפילוסוף היווני פיתאגורס הכריז בפני שומעיו שאין הוא חכם, "סופוס", אלא "פילוסופוס", "אוהב חכמה". השליט לאן שאל אותו אם היה לו סוד מיוחד בדרך עיונו בדברים. השיב פיתאגורס: "אחדים באים למשחקים אולימפיים כדי לקבל זר המנצחים, אחדים כדי להרוויח בהימור. אולם ישנה גם קבוצה שלישית, הם אינם רוצים אהדה או רווח, הם באים רק לראות, כיצד הכול מתרחש. הם רוצים לחקור את טיבם הפנימי של האירועים." ¹ לעיין "אינטואיטיבית" כזאת אנו זקוקים בחקר המקרא.

אפשר לבודד מן החומר העצום שבבשורה מעין תמונות מיניאטוריות ולהראות בהן את ההיקף ההיסטורי, התנ"כי והלימודי. כך מבחינים שאין בה סיפורי בדים ומעשיות. הכול מבוסס על דברים המוכרים ליהודים יודעי דבר.

■ הפרוש נקדימון שומע על הלידה החדשה

אמרנו כבר לעיל שיוחנן מצטיין בזה שהוא מצייר ביד רחבה אירועים שעדיין לא סופרו על ידי עמיתיו. כן הזכרנו שהוא מרבה להעביר הערות גיאוגרפיות יותר מן

1. "Qui rerum naturam intuerentur"!

האחרים. לעתים הוא מפתיע את הקורא בידיעותיו על המנהגים היהודיים. אף על פי שהוא מתאר את הדברים בפשטות, עם כל זה יש לקרוא בין השיטין סודות כמוסים. בעינו הפנימית ראה יוחנן כאילו לתוך לבו של ישוע. לכן ננסה לשחזר כמה מן ההתרחשויות באותה עין פנימית.

בפרק השלישי כותב יוחנן על אחד הפרושים שהיה ממנהיגי היהודים ונקדימון שמו. הוא בא אל ישוע בלילה כדי לשוחח אתו על תורתו. יוחנן גם מספר שאיש זה הגן על ישוע לפני הסנהדרין בטענו שאין התורה שופטת את האדם בלא שתשמע תחילה מה שעשה.² ועוד בקבורתו של ישוע הביא נקדימון "תערובת מור ואהלות כמאה ליטראות" כדי לכבד את זכרו.³ מי היה איש זה ומה אופיו?

בתור פרוש היה נקדימון שמרן וכיבד את אושיות האמונה. היה לו ידיד, יוסף הרמתי, "איש טוב וצדיק ומחכה למלכות אלהים" ושניהם היו חברי הסנהדרין.⁴ אלה הן כל הידיעות שהברית החדשה מוסרת לנו אודותיו.

בתלמוד לעומת זאת מספרים ששמו המלא היה נקדימון בן גוריון.⁵ הוא נחשב לאחד משלושת העשירים ביותר בירושלים. בסוף חייו הבעירו המורדים את אסמיו באש והוא נהיה עני. בקשר לכך מספר התלמוד סיפור מאלף:⁶ יום אחד רכב רבן יוחנן בן זכאי מירושלים ופגש באשה ענייה שהיתה "מלקטת שעורים" בשדה. היא בקשה: "רבי, פרנסני! אמר לה; בתי מי את? אמרה לו; בת נקדימון בן גוריון אני. אמר לה; בתי, ממון של בית אביך היכן הלך?" על כך השיבה האשה באופן סתום: "מלח ממון חסר" — רק בעוני מבינים מהו הממון. והיא המשיכה: "הזוכר אתה כשחתמת על כתובתי?" ורבן יוחנן בן זכאי פנה אל תלמידיו שהיו "מהלכין אחריו"; "זוכר אני כשחתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה, אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה". אז זכרו שנקדימון "לא עבד צדקה" — כנגד "מלח ממון חסד". מעשה זה מלמד שרק בדרך גמילות החסדים רואים

2. יוחנן ז: ג.

3. יוחנן יט: לט.

4. יוחנן יט: לח; לוקס כג: ג.

5. גטין נו: א.

6. ראה כתובות סו: ב.

את החסד שבממון. כנראה היה נקדימון קמצן מאוד ואופי זה התבטא לא בדברים חומריים בלבד אלא גם בחייו הרוחניים.

גם ההיסטוריון יוספוס מדבר על קרוביו של נקדימון במלחמות היהודים. יוסף בן גוריון נבחר לאחד ממנהיגי המגינים בירושלים הנצורה וגוריון בן יוסף השתתף במשא ומתן עם הרומיים שבסופו נגמר בכך שהיהודים הסגירו את עצמם לידיהם.⁷ ובכן, אם כך הדבר, שאנחנו מכירים את נקדימון ואת הצאצאים שלו בשני הדורות, אין ספק שגם הברית החדשה מביאה דברים אמינים לפנינו. בעיני היהודים נחשבו בנו ונכדו של נקדימון לגיבורים עממיים ואפילו דוד בן גוריון לקח את שמו העברי מאישים אלה – כי שמו הקודם, גרין,⁸ לא היה הולם את תפקידו כמדינאי לטווח ארוך. עסקן מדיני איננו יכול להיות "ירוק" במשך כל חייו!

המפגש הלילי בין נקדימון לבין ישוע היה בחג הפסח בעת ירח מלא. אולי היה זה "בליל שימורים" אחרי סעודת הסדר.⁹ ייתכן שנקדימון נשלח לשיחה זו מטעם הפרושים. לפי הנוהג לקחו היהודים לויכוחים אלה תמיד עדים, לפעמים תלמיד צעיר יותר. כדי להימנע מאי הבנות נראה שגם ישוע לקח את יוחנן, התלמיד הצעיר שלו אל העלייה או אל הגג ששם התנהלה השיחה. גם נקדימון וגם ישוע מדברים בלשון רבים.

ביוחנן נאמר שישוע עשה בירושלים הרבה נסים בהיותו שם בחג הפסח.¹⁰ לכן אפשר להבין את ההתעניינות שגילו בו הפרושים. נקדימון מתחיל את השיחה באומרו: "רבי, אנחנו יודעים כי מאת אלהים באת להיות מורה, שהרי אין איש יכול לעשות את האותות שאתה עושה אלא אם כן אלהים אתו." השיב ישוע ואמר אליו: "אמן אמן אני אומר לך, אם לא יוולד אדם מלמעלה, לא יוכל לראות את מלכות האלהים."¹¹

זמן רב טענו החוקרים, בייחוד החוקרים הגרמניים, שישוע לא היה יכול להשתמש בביטוי "אמן אמן אומר אני לכם" אשר מופיע אפילו בגרסה היוונית. אין

7. מלחמות היהודים ב: כ, ג וד: ט.

8. "ירוק" בגרמנית.

9. שמות יב: מב.

10. יוחנן ב: כג.

11. יוחנן ג: בד.

משתמשים במלה "אמן" במובן כזה בתנ"ך או בספרות חז"ל. מלה זו מופיעה רק בסוף התפילות, טענו.

לפני כעשרים וחמש שנה מצאו הארכיאולוגים בישראל קטע משטר מכירה בלוח חרס ובו כתוב, "אמן אמן אני לא אשם". ייתכן שישוע רצה כאילו להישבע ולהדגיש שאמינים הדברים האלה שהוא עומד לומר. בדברים אלה שוב נכון האמרה, "לא ראיתי אינה ראיה!"

נקדימון משיב לישוע: "איך יכול אדם להיוולד בהיותו וקן? האם הוא יכול להכנס שנית לרחם אמו ולהיוולד?" וישוע עונה לו: "אמן אמן אני אומר לך, אם לא יולד איש מן המים והרוח, לא יוכל להיכנס למלכות האלהים — אל תתמה על שאומר אני לך כי עליכם להיוולד מלמעלה". ושוב מתעקש נקדימון: "כיצד יתכנו הדברים האלה?" עונה ישוע ואומר אליו, "אתה מורה הוראה בישראל ואינך יודע זאת?"

הלידה החדשה אינה חדשה כלל בעיני חז"ל. כבר במחזור רבה בתפילת המוסף ליום כיפור ראינו כי המשיח היה "מלפני בראשית" וכי את "עוונותינו ועול פשעינו" הוא נשא — ושם נאמר: "נרפא לנו בחבורתו, נצח בריה חדשה עת לברואתנו". המשיח נותן לנו "בריאה חדשה". גם פולוס אומר בגלטים ו: טו ש"לא המילה חשובה אף לא הערלה, אלא בריאה חדשה". כל אלה הולמים את אשר אנו למדים ביחזקאל על העדן המשיחי שבו נותן הקב"ה למאמיניו "לב אחד ורוח חדשה" ובמקום לב אבן, "לב בשר".¹²

לפי יחזקאל הנם הזה יתרחש באמצעות "מים טהורים וטהרתם" ובאמצעות הרוח החדשה שה' יתן בקרבנו. גם ירמיה מדגיש בדברו על הברית החדשה, שהקב"ה יכתוב את תורתו "על לבם", "כי אסלח לעוונם ולחטאתם לא אוכור עוד".¹³ שני המרכיבים הללו, המים והרוח, מופיעים גם בדבריו של ישוע על הלידה החדשה.

השלוח פולוס כותב על סוד זה שהאלהים מושיענו באהבתו, "לא בגלל מעשי צדקה שעשינו הוא הושיע אותנו כי אם ברחמיו, על ידי רחיצת הלידה החדשה וההתחדשות ברוח הקודש".¹⁴ גם פטרוס השליח כותב על הלידה

21. יחזקאל יא: יט, לו: כו.

31. ראה ירמיה לא: לא-לד, לב: לו.

41. איגרת אל טיטוס ג: ה.

החדשה, והוא מוסיף לה מרכיב שלישי: "הרי נולדתם מחדש לא מזרע נשחת כי אם מבלתי נשחת, **בדבר אלהים** החי וקים".¹⁵ באופן מעשי ישנם שלושה מרכיבים עיקריים בתהליך הלידה החדשה; הטהרה על ידי סליחת החטאים, ההתחדשות על ידי רוח הקודש והיבנות פנימית על ידי דבר ה'.

כנראה שגילה נקדימון סימני פקפוק בדבריו של ישוע, משום שישוע הוסיף: "אם באמרי לכם **דברים מעניני הארץ** אינכם מאמינים, איך תאמינו אם אומר לכם **דברים מעניני השמים**. איש לא עלה השמימה מלבד זה שירד מן השמים – בן האדם. וכמו **שהגביה משה את הנחש** במדבר, כך צריך שיוֹרם בן האדם למען יהיו חיי עולם לכל המאמין בו".

קורא יהודי מבחין שישוע מכון בדבריו ל"נגלות" ול"נסתרות". בספר הדברים נאמר במקביל, "הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו".¹⁶ אם לא הבין נקדימון דברים פשוטים, כיצד יבין "רזי אלהים" כמו ענין הלידה חדשה. ואז מביא ישוע שני סודות המשתקפים גם בכתובים אחרים בברית החדשה ובכתבי חז"ל: עלייתו וירידתו של המשיח וסוד נחש הנחושת!

העלייה והירידה של המשיח משמשים כעין מפתח לתורת הכפרה. בדברים ל': יא-יג נאמר: "המצוה הזאת אשר אנוכי מצווך היום לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה היא, לא בשמים היא לאמור, **מי יעלה לנו השמימה** ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה. ולא מעבר לים היא לאמור, **מי יעבור לנו אל עבר הים** ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה. כי קרוב אליך הדבר מאוד, בפך ובלבבך לעשותו". לפי האמונה המשיחית התורה נתקבלה על ידי המלאכים.¹⁷ לכן עלינו לכבד אותה ולמלא את דרישותיה. אולם אם לא נתהלך באורחותיה, מי יעלה לנו ובמקומנו להביא את התורה מן השמים או מי יעבור לנו ובמקומנו שאולה אל עבר הים כדי לשאת את העונש. כשייכרת המשיח כדי לכרות ברית עם האנושות החוטאת, הוא עושה את זאת כדי "לכלא הפשע ולחתם חטאות ולכפר עון ולהביא צדק עולמים"¹⁸ – משום כך צריך היה המשיח להופיע. זהו "התיקון" המשיחי.

51. איגרת א לפטרוס א: כג.

61. דברים כט: כח.

71. מעשי השליחים ז: נג; איגרת אל הגלטים ג: יט; איגרת אל העברים ב: ב.

81. דניאל ט: כד-כו.

כל יהודי מכיר את המלים בדברים ל'. לכן הפסוקים הללו היו גם כעין נקודת מוצא לפולוס כשהוא כתב על המשיח כתכלית התורה.¹⁹ על אותו הסוד הוא כתב גם באיגרתו אל הקהילה באפסוס, שם שימש יוחנן המבשר רועה עדה ראשי בעת שכתב את בשורתו. וכך כותב פולוס: "העובדה שעלה, מה היא אם לא שגם הקדים וירד אל תחתיות ארץ. היורד הוא אשר גם עלה אל מעל כל השמים, למען ימלא את הכל".²⁰ יוחנן ופולוס הכירו שניהם את סוד העלייה והירידה של המשיח. במשלי ל: ד נאמר באותה הלשון: "מי עלה שמים וירד... מה שמו ומה שם בנו כי תדע?" על הנסתרות האלה דיבר ישוע לנקדימון.

גם חז"ל מדברים על "עלייה" ועל "ירידה" בקשר למשיח.²¹ בדברים ל: ד נאמר שאפילו אם יהיו נדחי ישראל "בקצה השמים" משם יקבץ אותם האלהים. תרגום יונתן מפרש שזה ייעשה "על ידי אליהו הכהן הגדול ומשם הוא מביא אותם על ידי מלך המשיח". ותרגום ירושלמי אומר על העלייה, "הלואי והיה לנו נביא כמשה שהיה עולה השמימה ונותן לנו תורה ומשמיע את פיקודיה". אפשר בוודאי ליחס דברים אלה ל"משה השני", למשיח. רבי יוסי הגלילי, אשר גער ברבי עקיבא מפני שזה פירש את הנבואה על בן־האדם על המשיח ויעשה כך את השכינה חול", מוזכר גם בשיחה שעניינה ה"עלייה" של המשיח. שם אומר רבי יוסי: "מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום שנאמר, השמים הם של האלהים".²² רבי אבהו אשר ישב בקיסרין בסוף המאה השלישית והתווכח הרבה עם המינים, הכריז באותה הרוח "אני ראשון – שאין לי אב, ואני אחרון – שאין לי אה, ומבלעדי אין אלהים – שאין לי בן, אם יאמר לך אדם 'אל אני' – מכוב הוא, 'בן־האדם אני' – סופו לתהות בו, 'שאני עולה לשמים' – ההוא אמר ולא יקימנה".²³ ישוע הביא את האגוז הקנטרן הזה לפני הפרוש, נקדימון.

למעשה "סוד הנחש הנחשת" גם הוא מתייחס לעלייתו של המשיח. ישוע אמר: "כמו שהגביה משה את הנחש במדבר, כך צריך **שיוורם בן־האדם** למען יהיו

91. איגרת אל הרומים י: דח.

92. איגרת אל האפסים ד: טז.

101. סנהדרין לח: ב, חגיגה יד: א.

22. סוכה ה: א.

32. ירוש' תענית פרק ב, סוף ה"א.

חיי עולם לכל המאמין בו, כי כה אהב אלהים את העולם עד כי נתן את בנו יחידו למען לא יאבד כל המאמין בו, אלא ינחל חיי עולם.

עניין נחש הנחושת מבוסס כמובן על אירוע היסטורי. במלכים ב, פרק יח, מדובר על הרפורמה הרוחנית בימיו של המלך חזקיהו ושל ישעיהו ונאמר שהמלך "כתת נחש הנחושת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחושתן".²⁴

המלך חזקיהו הבין שהעם הפך דבר חיובי כשהוא לעצמו למעין תחליף לאמונה – לאלילים מקטרים כי הם מייצגים את הקטגוריה השטן; אבל את האלהים אנחנו עובדים מתוך יחס אישי! לכן השמיד המלך את הסמל שעשה משה בומנו לעמו. אלהים ציווה עליו בעת הצורך: "עשה לך שרף ושם אותו על הנס והיה כל נשוך וראה אותו וחי".²⁵

התמונה על ה"שרף" כסימן הישועה היתה צריכה להיות מוכרת לנקדימון. זמן מה לפני הספירה שלנו נכתב ספר "חכמת שלמה", ובו נאמרו דברים דומים למשל של ישוע. בקשר לנחשים במדבר כתוב: "ומנחשים השרפים נושכו..." "כי אות ישע נתת למו, להזכירם חוקי רצונך; כי כל מביטי אליו חיו, לא על הביטם, כי אם בידך אל המושיע".²⁶ בהמשך מדובר עוד על ה"עלייה וירידה": "החיים והמוות בידך המה, אתה תוריד שאול ותעלה!" גם תרגום יונתן בן עוזיאל מפרש בקשר לנחש הנחושת ש"אלה אשר מרימים את לבם בשם מימרא דה', יחיו". וכבר ראינו לעיל שחז"ל רואים לעתים במימרא את המשיח.

בתלמוד יש ראייה שלישית על "הרמת הלב" לישועה בקשר לאהרון וחור אשר חיוקו את ידיו של משה, וכך נאמר שם: "כאשר ירים משה ידו... כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים, היו מתגברים ואם לאו, היו נופלים כיוצא בדבר; אתה אומר, עשה לך שרף ושם אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי, וכי נחש ממית או נחש מחיה, אלא בזמן שישאל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים, היו מתרפאין ואם לאו, היו נמקים".²⁷

42. מלכים ב, יח: ד.

52. במדבר כא: ח.

62. חכמת שלמה טז: ה, יג.

72. ראש השנה, פרק ג, כט, א.

ישוע דיבר אל נקדימון על ה"נסתרות". שיטה זו שהיא כה נפוצה אצל חז"ל דומה לפעמים לחיפוש הבלשים או לתצלומי רנטגן החודרים ממש לתוך גופו של הדבר. בחידה שלנו מתברר שהנחש מסמל את "אות הישועה" וה"נס" את עץ הקלון שעליו הורס ישוע, ואם אנו "משעבדים את לבנו" אליו ונאמין בו, נקבל "חיי עולם".

לעניין זה נעיר עוד, שבגימטריה סכום אותיותיה של המלה "נחש" שווה ל-358, וכן גם המלה "משיח". אפשר לפרש את הדברים כפי שפירשם פרופסור גוטליב קליין בזמנו: "זה מסמל בקבלה שהמשיח דורך על ראש הנחש".²⁸ ישוע מסיים את הדברים החידתיים שלו בהכרזה המכונה בפי מאמיניו "הבשורה הקטנה": "כי כה אהב אלהים את העולם עד כי נתן את בנו יחידו למען לא יאבד כל המאמין בו, אלא ינחל חיי עולם". ההתחדשות הפנימית על ידי לידה חדשה במתן סליחת החטאים מביאה אתה "חיי עולם". את זאת למד נקדימון במפגשו הלילי עם ישוע.

בעולם המשיחי מדברים לפעמים באופן רומנטי על "המשיחיים הנקדימוניים", כאילו אפשרי הדבר שיהיה אדם מאמין בסתר, כמו נקדימון. איש זה היה הססן ולפי התלמוד אפילו קמצן, ואין פלא שהוא לא העז לגלות בפומבי את אמונתו. בבשורת יוחנן מסופר אחר כך שהיהודים "החליטו לנדות את כל מי שיוודה כי ישוע הוא המשיח", ולמרות שגם "רבים מן המנהיגים האמינו בו, הם לא הודו בזה בגלל הפרושים כדי שלא ינודו מן הקהל, שכן אהבו כבוד בני אדם יותר מכבוד אלהים".²⁹ אולם ישוע אמר: "כל מי שיוודה בי לפני בני אדם גם אני אודה בו לפני אבי שבשמים, וכל המכחש בי לפני בני אדם גם אני מכחש בו לפני אבי שבשמים".³⁰ לאור זה המחשבה הרומנטית על "משיחיות נקדימון" אינה אלא אחיות עיניים ואין לה יסוד בבשורה.

■ ישוע והאשה השומרונית

בהופעתו של ישוע היתה תכונה מהפכנית מסוימת: הוא הגן בקביעות על אותם אנשים בחברה שנחשבו לחוטאים. הפרושים והסופרים התלוננו עליו: "הנה זה

82. גוטליב קליין בהרצאותיו בשנת 1898, עמ' 311.

92. יוחנן ט: כב, יב: מבמג.

03. מתי י: לב-לג.

מקבל את החוטאים ואוכל בחברתם!³¹ ביריחו התלונן העם כשהוא נכנס לאכול אצל ראש המוכסים: "אצל איש חוטא הוא בא להתאכסן!"³² הוא נקרא "ידיד של המוכסים והחוטאים".³³ והוא אמר בעצמו: "לא הבריאים צריכים לרופא אלא החולים. לא באתי לקרוא את הצדיקים לתשובה כי אם את החוטאים."³⁴ עמדה כזאת מאוד נדירה ביהדות. הרבנים יכולים אמנם לנאום על התשובה, אבל אינם מזדהים עם יאושם של האנשים המנוסים. בסוף חייו ישוע אפילו נצלב בין שני שודדים. רב פלוני אלמוני אמר פעם, שיהודי לעולם לא יוכל להאמין במשיח שנשפט כפושע על צלב. ישוע העז לשאול בפומבי: "מי מכם על עון יוכיחני?"³⁵ למרות כל זאת הוא השפיל את עצמו והודהה עם הפושעים.

יחס מיוחד זה מתבטא יפה בפרק הרביעי בבשורת יוחנן. בסיפור זה שוחח ישוע עם אשה שומרנית וגילה לה את חייה. המפגש מתפתח באורח פסיכולוגי להפליא. ישוע בא עם תלמידיו לעיר שומרנית וסיכר שמה, ושם הוא התיישב על יד באר יעקב. "השעה היתה שעת הצהרים בערך". אז באה אשה לשאוב מים. בדרך כלל עשו זאת השכם בבוקר או בערב. אמר לה ישוע: "תני לי לשותות", כי תלמידיו הלכו העירה לקנות אוכל והוא היה צמא. אמרה לו האשה השומרנית: "איך אתה, שיהודי אתה, מבקש ממני לשותות ואני אשה שומרנית?"

כל יהודי מבין את השאלה הזאת. אסור היה ליהודי חרד בזמנו של ישוע לדבר בדרך אפילו עם אשתו הוא. באכסניה אסור היה לו להיות בארבע עיניים עם אשה זרה או אפילו עם בתו. חז"ל מספרים על יוסי הגלילי אשר נפגש עם אשתו של רב ירושלמי ושאל אותה בחמש מלים, כיצד אפשר להגיע לעיר לוד. היא ענתה בקפיצת פה: "גלילי טיפש כמוך הלא לימדו החכמים, שלא להרבות שיחה עם אשה!"³⁶ די היה לומר אפילו במלה אחת, לוד? משיחה זו נולדה אימרת הכנף, "גלילי טיפש כמוך!" ובאמת, דווקא הגליליים התייחסו ביתר כבוד לנשים. לעומת זאת כבר בפתיחת הלכות תלמוד תורה נאמר: "נשים ועבדים וקטנים

13. לוקס טו: ב.

23. לוקס יט: ז.

33. מתי יא: יט.

43. לוקס ה: לא-לב.

53. יוחנן ח: מז.

63. אבות א, ה.

פטורים מתלמוד תורה ו"אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל אינו כשכר האיש מפני שלא נצטוותה". וסיבה לכך אפשר למצוא באימרה: "אין חכמה לאשה אלא בפלך", בעבודת יד.³⁷ לאור חז"ל האשה ניתנה במה שקרוי "חכמת הלב". ואין העמדה הזאת רק הלצה גברית. ישוע הגל ליתר שוויון בין הגברים והנשים.

בייחוד השומרונים נחשבו ל"ערב רב" ולבוגדים. טינה זו החלה כבר מימי מלך אשור אשר הביא בני עמים זרים לערי שומרון והם ניסו להכשיל את נסיונם של היהודים להתחזק בארצם.³⁸ העיר סיכר נקראה בפי היהודים בשם גנאי, עיר ה"שיכורים" או מקום "שקר". אולי היה בזה קצת מן האמת, כי ישעיה אומר עליהם: "היו עטרת גאות, שיכורי אפרים!"³⁹ אין תימה שהאשה השומרנית אומרת, שאין היהודים והשומרונים מתערבים זה בזה.

אחרי דברי פתיחה אלו רואים אנו שוב את החידתיות בדברי ישוע: "לו ידעת את מתנת האלהים ומי הוא האומר לך, תני לי לשתות, היית את מבקשת ממנו והוא היה נותן לך מים חיים". אמרה לו האשה: "אדוני, אפילו דלי אין לך והבאר עמוקה, אם כן מאין לך מים חיים?" ברם, עומק הבאר היה למעלה מעשרים מטר. והאשה הוסיפה: "האם גדול אתה מיעקב אבינו שנתן את הבאר ושתה ממנה, הוא ובניו ומקנהו?" ענה לה ישוע: "כל השותה מן המים האלה יצמא שוב, אבל השותה מן המים אשר אני אתן לו, לא יצמא לעולם; המים שאותן לו יהיו בו למקור מים נובעים לחיי עולם".

לפי הסופר וולטר טרוביש כל "יעוץ רוחני" טוב כולל חמישה שלבים:

- א) הדרכה טבעית שבה אנו נפגשים עם הזולת במקום הנכון ובזמן המתאים.
- ב) פתיחת השיחה באופן שהיא מעוררת את הסקרנות ואת ההתעניינות הכנה בשותף.
- ג) הפתעה כזאת שהיא מפשיטה את השומע ממנגנון ההתגוננות הפנימית.
- ד) חשיפת נקודת התורפה והבאת האדם, ללא כל כפייה, להכרה ולהודאה שהוא עצמו אשם במצב שהוא נקלע בו.

73. יומא סו: ב.

83. ראה מלכים ב, יז: כד; עזרה ד.

93. ישעיה כח: א.

הנ התרת הזולת על ידי הצהרת סליחת החטאים מן האשמה, על סמך חסדו של אל רחום – מחילה זו שכל מאמין משיחי יכול להעניק לזולתו המתוודה על חטאותיו על סמך כפרתו של ישוע, נקראת בלועזית "אבסולושון", התרה "מוחלטת". נוהג זה מבוסס על "שירות הריצוי" שנמסר לנו על ידי המשיח.⁴⁰

ראינו שישוע מצא מקום נכון וזמן מתאים למפגשו עם האשה השומרונית. הוא הצליח גם לעורר את התעניינותה. היא מבקשת כבר: "אדוני, תן לי את המים ההם כדי שלא אצמא ולא אבוא הנה לשאוב!" ברגע זה מפתיע אותה ישוע: "לכי וקראי לבעלך ובואי לכאן." "אין לי בעל", השיבה האשה. אמר לה ישוע: "צדקת באמרך, אין לי בעל, כי חמישה בעלים היו לך וזה שיש לך כעת איננו בעלך, בזה אמת דברת." זאת היתה נקודת התורפה שלה, ומסיבה זו היא באה בסתר, בצהרי היום לשאוב את המים. בעיני העיר היא נחשבה ליצאנית וזולה ללא ערך אנושי.

תוך התגוננות עצמית משנה האשה את כיוון השיחה: "אדוני, אני רואה שאתה נביא. אבותינו השתחוו בהר הזה, ואתם אומרים כי בירושלים המקום שצריך להשתחוות שם." לפעמים מנסים האנשים להסתיר את הבעיות שלהם מאחורי מסווה של דתיות מסוימת, אך מסווה זה אינו אלא מסך עשן. ישוע משיב אמנם לשאלתה ואומר, שהישועה היא באמת "מאת היהודים" אבל העיקר הוא ש"עובדי האל האמיתיים משתחווים לאב ברוח ובאמת". אז מסיקה האשה את המסקנה שלה: "אני יודעת שיבוא משיח, זה שקוראים לו כריסטוס. כשהוא יבוא הוא יגיד לנו את הכל." אומר ישוע: "אני המדבר אליך, אני הוא!"

בוה למעשה תם הסיפור. האשה עובת בחיפון את כדה, ממהרת העירה ואומרת: "בואו וראו איש שאמר לי כל מה שעשיתי, האם לא זהו המשיח?"

האמת שחררה את האשה. הוענקה לה הכרת הערך העצמי שלה. בדרך כלל הכריז ישוע לאנשים: "נסלחו לך חטאין!"⁴¹ האשה השומרונית איבדה תחילה את כבודה העצמי. ביחזקאל כתוב פעמיים על התיעוב העצמי: "זוכרתם

04. יוחנן כ: כב-כג, אגרת ב לקוריתים ה: יח-כא.

14. למשל מתי ט: ב, לוקס ה: כ, ז: מת.

את דרכיכם ואת כל עלילותיכם אשר נטמאתם בם ונקוטותם בפניכם".⁴² גם ישעיה אומר ש"הכרת פניהם ענתה בם".⁴³ עכשיו אותה האשה שפניה כוסו כלימה,⁴⁴ זוהרת משמחה ואומרת כעין הלצה: "בואו לראות איש אשר אמר לי כל מה שעשיתי!" והם באו וביקשו מן היהודי לשהות אתם. והוא שהה שם יומיים. אז אמרו הם בתורם לאשה: "לא עוד בגלל דברך אנחנו מאמינים, כי בעצמנו שמענו ויודעים אנו שזהו באמת מושיע העולם".⁴⁵

סיפור זה שלפנינו נותן לנו נקודות אחיזה היסטוריות בהזכירו מקום מוכר ובתארו מצב מסוים שהולם את המציאות של אותם הזמנים. אנו רואים בו גם את האורח הפסיכולוגי העמוק שבו התייחס ישוע לאשה אומללה, ולבסוף את עדותו של ישוע על משיחיותו. שיטת ההפתעה של ישוע דומה לזו הנפוצה בין רופאים למחלות הנפש: על ידי שיחה סתמית ללא שום הכרעה או לחץ הם חושפים תחילה את הנקודה המכאיבה בנפשו של החולה, כך שהוא עצמו מזהה את הבעיה – וברגע זה מתרחשת בנפשו, בצורה מפתיעה, מעין "התפוצצות", "פתיחה עד לשחקים".⁴⁶ עמוק בנפשה חשבה האשה השומרונית על הדברים הרוחניים. כעת היא קיבלה סיפוק לצמאונה. ולפי דבריו של ישוע המים שהוא נתן נהיו "למקור מים נובעים לחיי עולם".

■ שערורייה בבית המקדש

בעברית המקראית ישנה אות "קסם" – "ורדהיפוך" – המהפכת את העתיד לעבר ואת העבר לעתיד. בדקדוק פשוט אפשר לעשות נס שכזה. גם במחקר התנ"ך אנו עושים מעין "קפיצת הדרך" או קפיצת הזמן – עלינו לשחזר את הכתוב כפי שהכול היה בעת חיבורו. נכון אמר הצייר היהודי מארק שגל לעזורו אשר העתיק את ציוריו על הגלופות: "עליך לשיר אותו, עליך לבכות אותו, זהו התנ"ך!"

24. יחזקאל כ: מג, לו: לא.

34. ישעיה ג: ט.

44. יחזקאל ז: יח.

54. ראה את כל הסיפור ביוחנן ד.

64. אימרה לטינית זו, "apertura ad coelum" מסמלת את השחרור המוחלט בנפשו.

בתיאור חג הסוכות בבשורת יוחנן ז, ח, אנו מובילים כאילו למקום האירועים וצופים בהם כביכול במו עינינו. בטרם היה החג אמרו אחיו של ישוע אליו: "אין איש עושה דבר בסתר ועם זאת מבקש להיות ידוע ברבים. אם אתה עושה את המעשים האלה, גלה עצמך לעולם". ויוחנן מוסיף שאחיו עדיין לא האמינו בו. אבל ישוע השיב שזמנו "טרם הגיע". והוא נשאר בגליל. אולם לאחר מכן בכל זאת עלה גם הוא לירושלים "לא בגלוי אלא כמו בחשאי". "לכן חפשוהו היהודים בחג ואמרו, איפה הוא? התלחשות רבה היתה על אודותיו בקרב המון העם. אלה אמרו שהוא טוב, ואלה אמרו: לא, הוא מתעה את העם. אך איש לא דבר עליו בגלוי". ואז "בחצי ימי החג עלה ישוע לבית המקדש ולימד. תמחו היהודים ואמרו: מאין הוא יודע ספר בלי שלמד? השיב להם ישוע ואמר: תורתני אינה שלי כי אם של שולחי. הרוצה לעשות את רצוני יידע אם תורתני מאלהים היא או אם מעצמי אני מדבר". גם משרתי בית המקדש שנשלחו לתפוס את ישוע השתוממו ואמרו: "מעולם לא דבר איש כמו שמדבר האיש הזה".⁴⁷

פעמיים בחג זה היה ישוע ממש במרכז האירועים וגרם בהופעתו למהומה. התרחשויות אלו אירעו בעיצומו של החג ואפשר לראות בהם גם את "הנולד". ושוב בדבריו החידתיים של ישוע יש עומק נסתר.

אנ "ביום האחרון, ביום הגדול של החג, עמד ישוע והכריז: מי שצמא יבוא נא אלי וישתה! המאמין בי כדבר הכתוב, נהרות של מים חיים יזרמו מקרבו. זאת אמר על הרוח שהיו עתידים לקבל המאמינים בו, שהרי עוד לא נשלחה רוח הקודש, כי ישוע טרם נתפאר בכבוד".⁴⁸

חג הסוכות נמשך שמונה ימים והיום השביעי נקרא בפי העם ה"יום הגדול" או כמו שאומרים בזמננו "יום הושענא רבה". בגלל יום זה קיבל החג גם את השם חג שמחת בית השואבה. לפני הקרבן השכם בבוקר היה הכהן הגדול יוצא בתהלוכה חגיגית מבית המקדש ויורד לברכת השילוח כדי להביא משם מים בגביע זהב. בשובו דרך שער המים – והשם נתקבל בגלל הטכס שנערך שם בשמחת בית השואבה – הריעו הכהנים שלוש תקיעות שופר. בבואו אל המזבח

74. ראה יוחנן ז: אדלג, מו.

84. יוחנן ז: לדלט.

פנה הכוהן שמאלה מקום שהיו שני חריצים צרים, אחד ליין ואחד למים. היה עליו לשפוך את המים בדיוק במקום המיועד משם זרמו אל מתחת למזבח. כל זה קרה בעת ובעונה אחת עם העלאת העולה. העם קרא אל הכוהן: "הרם את ידיך!" הם רצו לראות שהכול נעשה לפי התקנון. המלך החשמונאי אלכסנדר ינאי ששימש אף ככוהן גדול שפך פעם ברשלנותו את המים על הקרקע 95 לפנה"ס. משום זה החל העם הנרגז לסקול אותו באתרוגיהם. הם היו ודאי הורגים אותו אבל הוא נתן סימן לשומרי ראשו הזרים והם הצילו אותו והרגו באותה מהומה כששת אלפים איש.⁴⁹ בגמר טכס ניסוך המים התחילה המוסיקה ושירת הלל בבית המקדש.

בתפילות חג הסוכות מבקשים בייחוד שיתן האלהים "את היורה ומלקוש בעתו". העם היה שר לפי ישעיה יב: "הנה אל ישועתי, אבטח ולא אפחד, כי עזי וזמרת יה' יהי לי לישועה. ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה." המים סימלו את הישפכות רוח הקודש. גם בתלמוד נשאלת השאלה מפני מה נקרא חג הסוכות חג השואבה? מכיון שהאלהים ישפוך את רוח קודשו כי נאמר, ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה. ועוד נאמר שאין שמחה כשמחת בית השואבה. ולפי חז"ל רוח הקודש שוכן בנו בחדווה. במשך כל ימי חג הסוכות היו מקיפים את המזבח עם הלולבים פעם אחת, אולם ביום האחרון הגדול שבע פעמים ואז ניערו את לולביהם שם לרסיסים. אחרי הקפות אלה נשמעו עוד תרועות והעם שר את מזמור קייח: "אודך כי עניתני ותהי לי לישועה. אבן מאסו הבונים, היתה לראש פינה. מאת ה' היתה זאת, היא נפלאת בעינינו. זה היום עשה ה', נגילה ונשמחה בו. אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הצליחה נא, ברוך הבא בשם ה'..."

כנראה ברגע זה כשנדם הקול האחרון, קם ישוע והכריז: "מי שצמא יבוא נא אלי וישתה! המאמין בי כדבר הכתוב, נהרות של מים חיים יזרמו מקרביו!" ויוחנן פירש שזה נאמר על מתן רוח הקודש. אין מועד מתאים יותר בכל החג להכרזה כזאת. בתור משה השני היה על המשיח לתת מים חיים למאמיניו. "מה גואל ראשון העלה את הבאר, אף גואל אחרון יעלה את המים שנאמר יואל דן ומעין מבית ה' יצא."⁵⁰

94. ההיסטוריה של היהודים מאת יוספוס יג, ה.

05. מדרש קהלת רבתי א.

האנשים התרשמו מאוד מדבריו של ישוע. הם אמרו, "זהו באמת הנביא" או "זהו המשיח". אבל אחדים שאלו: "מה – מהגליל יבוא המשיח?" גם לנקדימון אשר הגן על ישוע לפני הפרושים, הם אמרו: "האם גם אתה מן הגליל? חקור וראה שלא יקום נביא מהגליל!"⁵¹ כנראה שכחו שיונה הנביא היה מגת חפר שבגליל⁵² וגם מוצאו של נחום היה לפי המסורת מכפר נחום.

היום האחרון הגדול קיבל את השם "הושענא רבה" על פי הכתוב במומור קי"ח, "אנא ה' הושיעה נא!" תפילה זו מופיעה בספר "סדור תפילה השלם" בסדר הושענות קרוב למאה פעמים בצורה "אני יהוה הושיעה נא" או רק "הושע נא". לפי דבריו של הרב גוטליב קליין מקור הביטוי "אני יהוה" בשם "יהוה". באימרה זו מזדהה עם ישראל עם אלוהיו והיא משקפת את ה"דבקות" בין האלהים ובין מאמיניו. הביטוי "אנא הוה" בלי האות וו נראה לו לפרופסור קליין כ"שם המפורש" שאסור היה לאיית אותו בדיבור. פרופסור קליין ראה בדבריו של ישוע הזדהות מלאה עם אביו שבשמים. הוא הכריז אפילו: "אני והאב אחד אנחנו!"⁵³ והוא אמר לעתים קרובות ש"אני הוא" לחם החיים, אור החיים, דרך אמת וחיים, התקומה והחיים ועוד. ובחג השואבה הוא הזמין את האנשים אליו והבטיח שבאמונה בו ינהרו מי החיים בקרבם. במשנה סנהדרין נאמר אמנם ש"המגדף אינו חייב עד שיפרש השם".⁵⁴ בכל זאת הזדהות כזאת גרמה צמרמורת לשומעים.

בן ידוע לנו שיום גדול זה נמשך גם בערב ביחוד בעזרת הנשים בבית המקדש. פרחי הכהונה העמידו ארבע מנורות גדולות שבכל אחת מהן כד זהב. המנורות הודלקו בידי ארבעה פרחי כהונה שעלו על ארבעה סולמות. את הפתילות עשו הצעירים מבגדי כהונה בלויים שכבר יצאו מכלל שימוש. המוסיקה והריקודים נמשכו עד עלות השחר. כשאבוקות ולפידים בידיהם רקדו הצעירים לא רק במקדש אלא בכל שוקי העיר. גם על אדני החלונות ולפני המבואות הם שמו משואות וכל העיר היתה מוארת.⁵⁵

15. יוחנן ו: מ"מב, נב.

25. מלכים ב, יד: כה.

35. יוחנן י: ל.

45. משנה סנהדרין פרק ו: ה.

55. See Alfred Edersheim, The Temple, its Ministry and Services, Eerdmans Publ., Michigan 1975, pp. 268-287

למחרת השכם בבוקר חזר ישוע לבית המקדש וישב ולימד שם. אבל הסופרים והפרושים זממו להכשיל אותו. הם עקבו אחר הנעשה באוהלים על הר הזיתים וראו שאשה אחת טעתה בכתובת והם תפסו אותה בניאוף – את הגבר הם התיירו. הם העמידו אותה באמצע הקהל ואמרו לישוע: "רבי, האשה הזאת נתפסה בניאוף, בשעת מעשה. משה ציוונו בתורה לסקול נשים כאלה, ומה אתה אומר?" זאת עשו כדי שיהיה להם במה להאשימו. "אולם ישוע התכופך ובאצבעו כתב על הארץ. כשהוסיפו לשאול אותו, וקף קומתו ואמר: מי מכם נקי מחטא, שיהא הוא ראשון להשליך עליה אבן! ושוב התכופך וכתב על הארץ. כשומעם זאת יצאו אחד אחד, החל מהזקנים. הוא נותר לבדו והאשה עודנה במקומה. הזדקף ישוע ואמר לה: אשה, איפה הם? האם לא הרשיע אותך איש? השיבה ואמרה: אף לא אחד, אדוני. גם אני אינני מרשיע אותך, אמר לה. לכי ואל תוסיפי לחטוא עוד!"⁶⁵

מקרה זה מראה שוב את העדינות ואת ההתחשבות של ישוע כלפי הנרשעים. הוא לא רצה להגביר את מבוכתה. גם נגד המרשיעים לא רצה להשתמש בכוח. לכן הוא התכופך וכתב משהו על הארץ. מה יכול היה לצייר באבק הריצוף? אולי המלים הנאמרות בבית המשפט: "חייב או זכאי?" זוהי השאלה. וגם בפעם השנייה כשהציע ישוע שהנקי מחטא ישליך את האבן הראשונה, הוא התכופך כדי לתת לאנשים הזדמנות להחליט, ללא הפעלת לחץ, מה הם יעשו. ומה כתב אז? אולי את האימרה הארמית: "אית דנא ואית דנא?" כל יהודי חרד יודע אז שהוא ניצב בפני דיין האמת. יהיו באשר יהיו המלים שכתב, בכל זאת המרשיעים יצאו אחד אחד, החל מהזקנים, כי אין איש נקי מחטא לפני האלהים.

ברגע זה פנה ישוע אל העם והכריז: **"אני אור העולם"**. איש ההולך אחריו לא יתהלך בחושך, אלא אור החיים יהיה לו. כל זה הלם את הנושא הכללי של החג. והוא הוסיף עוד כאילו בקשר לתפילת "אני והוא הושיעה נא": "גם אם אני שופט, משפטי אמת, שכן אינני לבדי, אלא אני והאב אשר שלחני. אף בתורתכם כתוב שעדות שני אנשים מהימנה היא. **אני הוא** המעיד על עצמי וגם האב אשר שלחני מעיד עלי." – "אתם מלמטה, אני מלמעלה. אתם מן העולם הזה, אני

65. יוחנן ח: א"יא.

אינני מן העולם הזה. לכן אמרתי לכם שתמותו בחטאיכם, שכן אם אינכם מאמינים כי אני הוא, מות תמותו בחטאיכם.⁵⁷

רק יהודי יכול להבין את חומרת ההכרזות האלה. זאת היתה ממש שערווייה! הנה לפניכם איש אשר מכרזו שהוא הוא, אור העולם, הנהורא האמיתי, הוא בא מלמעלה ובאמונה בו מקבלים חיים אמיתיים. הייתכן דבר כזה? אפילו המונח "אור העולם" היה שגור בפיהם של היהודים. היום אנו מתפללים במחזור בשחרית לשמיני עצרת כלהלן: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, יוצר אור ובורא חושך, עושה שלום ובורא את הכל: **אור עולם באוצר חיים** אורות מאופל, אמר ויהי!"

בסוף התיאור על חג הסוכות ישוע מדבר בחידתיות: "כאשר תרימו את בן האדם אז תדעו כי אני הוא..." "אם תעמדו בדברי, תלמידי אתם באמת, ותדעו את האמת והאמת תשחרר אתכם..." "מי מכם על עון יוכיחני?"... "אברהם אביכם שש לראות אם יומי. ואכן ראה ושמח..." "אמן אמן אני אומר לכם, בטרם היות אברהם אני הוא". והסיפור תם במלים הללו: "משום כך הרימו אבנים להשליך עלי, אלא שישוע הסתתר ויצא מבית המקדש". אולי היה זה משום שהוא הרגיש ש"זמנו טרם הגיע".

■ ישוע לאור מעשי הריפוי שלו

ריפוי חולים הוא מתפקידיו של המשיח. לפי המחשבה היהודית יחזיר המשיח את העולם למצב גן העדן. שם לא היו עדיין חטא, מחלה או מוות. לכן כאשר מתקן המשיח את העולם, הוא מכפר על החטא, מרפא את חליינו ומנצח את המוות. ישוע הרבה לרפא חולים. המלה היוונית "לרפא", "תרפאו", שמופיעה בבשורות, מציינת לא רק ריפוי אלא גם "שירות". ישוע רצה לשרת את האדם בכללותו ובוה נכללה לא רק הנפש אלא גם הגוף. אם נמנה את כל מעשי הריפוי שהבשורות מדווחות עליהם, נראה שמספרם מגיע לארבעים. בשבעה מקרים שונים ריפא ישוע עיוורים, בתשעה מקרים שונים הוא ריפא אנשים חולי נפש ואחוזי שדים, שמונה מעשי ריפוי התייחסו לאילמים ולמצורעים וחמישה עשר – למחלות שונות. אחדים מן הסיפורים האלה מופיעים בכל הבשורות הסינאופטיות.

75. יוחנן ח: טז, כג, כד.

נוסף לכך העיר ישוע מן המתים את בנה של האלמנה מן העיר נעים,⁵⁸ את אלעזר מבית-עניה⁵⁹ ואת בתו של יאיר.⁶⁰

לעתים מציינים בבשורה גם את משך הזמן שהאדם סבל ממחלתו. האיש אשר נשלח על ידי ישוע לברכת השילוח היה עיוור מבטן ומלידה.⁶¹ האשה בעלת המום אשר לא יכלה לזקוף את קומתה סבלה מחולייה שמונה עשרה שנה.⁶² האיש המשותק אשר ישב על יד ברכת בית-חסדא ציפה לרפואה במשך שלושים ושמנה שנים.⁶³ לפעמים האנשים מתוארים בפרטות, ולעתים רק משום שישוע ריפא אותם בשבת. ישוע לא עשה את הנסים לשם התהללות עצמית, למעשה הוא רצה להימנע מפרסומת יתרה. הסיפורים האלה על מעשי הריפוי שלו מופיעים רק משום שאכן כך אירעו הדברים. חז"ל לא פקפקו בכך שישוע ותלמידיו אכן חוללו נסים בזמנם הם ולא שללו עובדה זו. לכן כדאי לנו להיות ריאליסטים ולהאמין בנסים.

בריפוי חשוב שהרופא מכיר את המחלה ויודע איך לרפאה. כוח גרידא יכול רק להזיק לחולה. במובן זה יש לראות תמיד מאחורי ריפוי אמיתי את האלהים כאישיות בעלת ייחוד. בתור בורא הוא מכיר את היצור האנושי ואת ישותו. ומה היה סודו של ישוע? כתוב שהוא ריפא "את כל החולים לקיים את אשר נאמר בפי ישעיה הנביא: חליינו הוא נשא ומכאובינו סבלם."⁶⁴ הוא פעל "בגבורת הרוח" והיתה בו "גבורת ה' לרפא."⁶⁵ "כל ההמון בקשו לגנוע בו, כי גבורה יצאה ממנו ורפאה את הכל."⁶⁶ במעשי השליחים ישוע נקרא "שר החיים".⁶⁷ הוא ידע באופן אינסטינקטיבי להבחין במחלות לסוגיהן ולרפא אותן.

85. לוקס ו: יא-יז.

95. יוחנן יא: א-ז.

06. מתי ט: יח-כ; מרקוס ה: כא-מג; לוקס ח: מד-נ.

16. יוחנן ט: א-לח.

26. לוקס יג: ריז.

36. יוחנן ה: א-מז.

46. מתי ח: טז-יז.

56. לוקס ד: יד; ה: יז.

66. לוקס ו: יט.

76. מעשי השליחים ג: טז.

ויתר על כן, בכל מעשיו הוא צירף לריפוי לקח נסתר ובכך חזק את המסר הכללי שלו.

■ ריפוי עיוור מלידה

בפרק התשיעי בבשורת יוחנן מצטייר לפנינו מחזה מלהיב על איש שהיה עיוור מבטן ומלידה ונרפא. הדמויות העיקריות במחזה זה הם האיש העיוור, הוריו, ועדת החוקרים של הפרושים וישוע. המאורע מתרחש ביום שבת, שבוע אחרי חג הסוכות. ישוע בא בבוקר אל בית המקדש ביחד עם תלמידיו. שם עומד איש עיוור במקומו הרגיל. שואלים תלמידי ישוע: "רבי, מי חטא שהוא נולד עיוור? הוא או הוריו?" עונה ישוע: "לא הוא חטא ולא הוריו, אין זה אלא כדי שיגלו בו פועלי אלהים. עלינו לפעול את פועלי שולחי כל עוד יום. יבוא לילה ואז לא יוכל איש לפעול. בעודני בעולם אני אור העולם."

אחרי מלים אלה יורק ישוע על האדמה ועושה טיט מן הרוק ומורח אותו על עיני העיוור ואומר: "לך ורחץ בברכת השילוח!" העיוור מציית וחוזר כשהוא רואה.

לעתים דווקא המחלה "מגלה" פועלי אלהים ומפשטת את החיים. היא מלמדת אותנו לראות את החיים כמתת האלהים ולא כדבר שהוא מובן מאליה. העם ההולך בחושך רואה אור! אולי זוהי הסיבה שלפעמים נקראים העיוורים בשם חיבה, "סגינהור", "רב־אורי"! אפילו הומרוס, מחבר שירי העלילה היווניים, "אילים" ו"אודיסיאה", היה עיוור. איש סגינהור רואה תכופות את הנולד והוא יכול ממש להפתיע אחרים במחשבותיו העמוקות. ישוע אמנם "גילה" את פועלי האלהים בכך שהוא ריפא את העיוור.

אחרי הריפוי התחילו השכנים והאנשים שראוהו קודם לכן בדיותו קבצן לשוחח ואמרו: "הלא זהו שישב וקבץ נדבות?" אחדים הסכימו שהוא האיש, אחרים אמרו שהוא דומה לו. בעצמו הוא הודה, "אני הוא", והיה עליו לספר כיצד נפקחו עיניו. לבסוף הביאו אותו אל הפרושים שהבחינו מיד שכל זה נעשה בשבת, ולכן לדעתם, לא ייתכן שמחולל הנס מאת האלהים הוא. אבל היו כאלה שהתנגדו לדעתם ואמרו: "איך יכול איש חוטא לעשות אותות כאלה?" לבסוף קראו עוד להוריו של הנרפא ושאלו אותם: "האם זהו בנכם שאתם אומרים כי

נולד עיוור?" ההורים השיבו בחיוב, אך הוסיפו שאינם יודעים איך קרה השינוי וכי יש לשאול את הבן בעצמו; הרי הוא מבוגר ויכול לדבר בעד עצמו. כך אמרו הוריו כי הם פחדו שהפרושים ינדו אותם מבית הכנסת.

או קראו שנית לאיש שהיה עיוור ואמרו: "תן כבוד לאלהים. אנחנו יודעים שהאיש הזה איש חוטא הוא." השיב להם הנרפא: "אם חוטא הוא אינני יודע. דבר אחד אני יודע: הייתי עיוור ועכשיו אני רואה!" ושוב ביקשו שהוא יספר את כל המעשה מתחילתו. ענה להם: "כבר אמרתי לכם ולא שמעתם. למה תרצו לשמוע עוד פעם? גם אתם רוצים להיות תלמידיו?" על כן כעסו עליו החוקרים ואמרו, "אתה בכלל בחטא נולדת ואתה מלמד אותנו!" ודחפוהו החוצה.

בפעולתו אכן הפר ישוע את חוקי השבת המקובלים אצל החרדים. אסור היה לרפא בשבת ואסור היה לעשות טיט מאדמה ולמרוח אותו על העיניים. דווקא ה"עיסוי" נכלל בשלושים ותשע המלאכות האסורות בשבת. גם רכיבה, שחייה, ריקודים או עשיית שני תלמים או שני תפרים היתה אסורה ואפילו "אירוסין" כי טכס זה היה מלווה במתן כסף או שי. לעיסוקים עיקריים נלוו גם עבודות משניות, שש או אפילו שלושים ותשע במספן – לכן כל מצוות השבת הסתכמו ב־39 כפול 39 עבודות, כלומר ב־1521 סעיפים. עד היום אסור ליהודי חרדי להיכנס בשבת לבית הכנסת בנעליים בעלות סוליות עור, כדי שהמסמרים שבהן לא יעשו ניצוצות. אסור ללכת בשבת יותר מאלפיים אמות. תחום השבת המסתכם בכ־880 מטרים חושב כך שלא יעשה אדם יותר מאלפיים פסיעות בממוצע מחוץ לכותלי הבית. הכפרים הקרובים לירושלים נכללו בתחום השבת, כפי שהם נכללים אף כיום – בתחום זה אין לספור את הצעדים. בשמירת השבת שהיא כה חשובה לכל המאמינים ברוכה גם הסכנה שהיתה ידועה לנביא ישעיה שבע מאות שנים לפני הסה"נ בכותבו: "צו לצו, צו לצו, קו לקו, קו לקו, זעיר שם, זעיר שם למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו... מִצֹּת אנשים מלומדה." ⁸⁶

בקשר למקרה אחר של ריפוי בשבת שאל ישוע: "האם מותר להיטיב בשבת או לעשות רע? להציל נפש או להרוג?" ואז שתקו שומעיו. ⁸⁷ כל יהודי יודע ש"פיקוח נפש דוחה את השבת", אולם, לפי תורתו של ישוע, מותר גם להיטיב

86. ישעיה כח: יג, כט: יג.

96. מרקוס ג: ד, לוקס ו: ט.

בשבת, אם אין הדבר נוגד לרוח יום המנוחה. בעולם המשיחי יש שמפרשים כי מותר לעשות ביום המנוחה "דברים אשר האהבה המשיחית והצורך הדחוף דורשים". פעם שאל ישוע: "האם לא קראתם בתורה כי בשבתות מחללים הכוהנים את השבת במקדש ואין עליהם אשמה? ואני אומר לכם שגדול מן המקדש נמצא כאן. אך אילו ידעתם מה המשמע, חסד חפצתי ולא זבת, לא הייתם מרשיעים את הנקיים, שהרי בן־האדם הוא אדון השבת."⁷⁰ בתור המשיח היתה "לבן־האדם" הוזה הזכות לקבוע "טעמי תורה חדשים".

הוריו של האיש העיוור פחדו שהם "ינודו" מבית הכנסת אם יגלו עמדה חיובית כלפי ישוע. עונש כזה היה חמור מאוד בשכונה הדתית בירושלים. לפי התלמוד העונש הקל ביותר בבית הכנסת היתה "הנזיפה" שניתקה את המואשם מכל קשר עם הקהילה לשבוע ימים. על עברות חמורות יותר חל עונש "הנידוי" אשר נמשך בדרך כלל חודש ימים. ואילו עונש חמור עוד יותר בשלב השלישי היה עונש ה"חרם" שנידה את החוטא מן החברה נידוי גמור. בן אדם כזה נחשב למעשה מת בעיני האחרים. כבר הנידוי היה קשה כי היה על המנודה כאילו לשבת "שבעה" – אסור היה לו להתגלח או להסתפר ואפילו להתרחץ. הוא לא יכול היה להופיע בציבור ובני אדם התחמקו ממנו כמו ממצורע. החכמים אמרו לאיש הנרפא, "האיתה מלמד אותנו?" די היה בחשד זה כדי לסכן את מעמדו בחברה. בתלמוד נאמר בעניין זה: "כל החולק על רבו כחולק על השכינה... כל העושה מריבה על רבו כעושה מריבה עם השכינה... כל המתרעם על רבו כאילו מתרעם על השכינה... והמהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר השכינה."⁷¹ בגלל העזה כזאת דחפו החכמים את העיוור הנרפא החוצה.

לסיפורנו סיום נאה: "ישוע שמע כי דחפוהו החוצה, וכשפגש אותו שאל: האם אתה מאמין בבן־האדם? השיב האיש: ומי הוא, אדוני? – למען אאמין בו. אמר לו ישוע: גם ראית אותו וגם המדבר אתך, זה הוא! ענה האיש: אני מאמין, אדוני, והשתחוה לו. אמר ישוע: אני באתי לעולם הזה לשם משפט, כדי שיראו הלא רואים, והרואים יהיו לעיוורים." במלים חידתיות אלה מכריז ישוע על עצמו

07. מתי יב: דו.

17. סנהדרין ק, א.

כעל בן־האדם אשר בא לעולם הזה בתור "נהורה" ו"אור העולם", והאיש העיוור אשר נרפא מצא אותו גם "כאור העולם באוצר החיים".

■ ריפוי איש מצורע

הריפוי לגבי ישוע היה תפקיד בלתי נמנע, שהיה הכרח לעשותו. פעמיים הוא גער בשומעיו ואמר: "דור רע ומנאף מבקש אות, ואות לא ינתן לו מלבד אות יונה הנביא."⁷² "אשרי אלה שאינם רואים ועם זאת מאמינים."⁷³ אבל כשראה ישוע את העם ובייחוד את החולים הוא "נתמלא רחמים עליהם".⁷⁴ במדע הפסיכולוגיה מכונה החדירה לרוחו של הזולת ולרגשותיו בשם "אמפתיה". על הזדהות זו מדובר באיגרת אל העברים: "מאחר שהוא עצמו סבל כאשר התנסה, הוא יכול לעזור לאלה אשר נתונים בניסיון..." "אין לנו כוהן גדול שאינו יכול לחוש עמנו את חולשותינו, אלא אחד שהתנסה בכל כמונו אך מבלי חטא."⁷⁵ המצורעים היו אנשים שבמיוחד עוררו את רחמיו של ישוע. על אחד המקרים הרבים של ריפוי מצורעים מסופר במרקוס ובשתי הבשורות הסינאופטיות האחרות.⁷⁶

"בא אליו איש מצורע והתחנן לפניו. הוא כרע על ברכיו ואמר לו: אם תרצה תוכל לטהר אותי! ברוב רחמיו הושיט ישוע את ידו, נגע בו ואמר אליו: רוצה אני, הטהר! באותו רגע סרה ממנו הצרעת והוא נטהר. ישוע הזהיר אותו ומיהר לשלח אותו. אמר אליו: ראה, אל תגיד דבר לאיש. ברם, לך, הראה אל הכוהן והקרב לטהרתך את אשר ציווה משה לעדות להם. אך הוא יצא והרבה להכריז ולהפיץ ברבים את הדבר, עד אשר ישוע לא היה יכול עוד לבוא אל עיר בגלוי, אלא ישב מחוץ לעיר במקומות שוממים; ומכל מקום באו אליו."

ההזדהות של המשיח עם המצורעים מתוארת גם במסכת סנהדרין בשיחה הארוכה שמתנהלת שם בעניין הופעתו של המשיח ושמותיו. בתחילת השיחה נאמר כי המשיח יבוא בענני השמים, אם ישראל יהיה זכאי לכך, אך אם אין ישראל זכאין — יבוא כעני ורוכב על חמור. לאחר מכן מגלה אליהו את "סימן"

27. מתי יב: לט; טו: ד.

37. יוחנן כ: כט.

47. מתי ט: לו; כ: לד.

57. איגרת אל העברים ב: יח; ד: טו.

67. מרקוס א: מ"ד; מתי ח: א"ד; לוקס ה: יב"טו.

המשיח; הוא יושב על יד שער העיר "בין העניים סובלי חולאים" ואוסר ומתיר אותם במשאלותיהם. פעמיים מוזכרת הערתו של רבי הלל ש"אן להם לישראל משיח שכבר אכלוהו בימי חזקיה" – שהרי הוא אמור היה לבוא כבר בימי "הבית השני". והמשיח מכונה "שילה", "ינון", "חנינא" ו"מנחם משיב נפשי" ... "ורבנן אמרי חיוורא דבי רבי שמו שנאמר, אכן חליינו הוא נשא ומכאובינו סבלם ואנחנו חשבנוהו נגוע מוכה אלהים ומעונה.⁷⁷ בשם "חיוורא" מכנים אדם שהוא "נגוע בצרעת". לפי שיחה זו מזדהה המשיח עם סובלי חולאים עד כדי כך שהוא אפילו נקרא "חיוורא", מצורע.

הצרעת נחשבה למחלה חשוכת מרפא. רק האלהים יכול היה לעשות נס ולרפא את החולה. בספר ויקרא יג ריד ניתנות הוראות מדויקות כיצד לזהות את המחלה, כיצד לחטא את לבושו ואת ביתו של המצורע וכיצד להסגירו מחוץ למחנה. ומה בנוגע למצורע? עליו נאמר: "והצרוע אשר בו הנגע, בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא. כל ימי אשר הנגע בו יטמא טמא הוא, בדד ישב מחוץ למחנה מושבו."⁷⁸ חיו של טמא כזה גרועים ממות.

חז"ל הפעילו חוקים נוספים כדי למנוע הידבקות במחלה זו. המצורע חייב היה לשמור מרחק של ד' אמות, כשני מטרים, בינו לבין הבריאים. אסור היה לו לעבור מתחת לעץ שהבריאים עברו תחתיו. ואם נשבה הרוח מכיוון החולה, חייב היה המצורע להתרחק מן הבריאים מרחק שעלה על שלושים מטרים. בבית הכנסת היתה לפעמים "מחיצה נפרדת", שמידותיה ד' אמות על ד' אמות, וגובהה כשתי אמות. במקום זה יכלו המצורעים לבוא לפני התפילה בתנאי שיצאו משם אחרונים. על כניסה לעיר מוקפת חומה נענש המצורע במלקות. מותר היה לגרש אותו בידי אבנים. יש שאמרו שמוטב לבריא לברוח בעצמו מן המקום.

נגע הצרעת סווג לשני מינים עיקריים: החמור יותר והקל יותר. אך למעשה קיימת היתה חלוקה ל-16 או אף ל-72 סוגים שונים. בבבל היה אחוז חולי הצרעת קטן מזה שבארץ ישראל, והחכמים חשבו שהדבר נובע מהרגלם של בני בבל לאכול יותר ירקות. חז"ל סברו שמחלת הצרעת היא עונש על גאווה או על

77. ראה סנהדרין צג, ב – צט, א.

87. ויקרא יג: מהדמו.

רכלנות. סימוכין לכך מצאו בענישתה של מרים בספר במדבר יב. כתוב שם: "ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית אשר לקח, כי אשה כושית לקח". בתנ"ך אין הפליה גזעית – אשת משה, ציפורה, היתה מ"אווהלי כוש" ושחומת עור.⁷⁹ אבל האלהים שמע את הרכילות הזאת "ויחר אף ה'". וכשמשה, אהרן ומרים חזרו מאווהל ה' "הנה מרים מצורעת כשלג". אז אמר אהרן אל משה: "בי אדוני, אל נא תָּשֶׁת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו, אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו". לכן התפלל משה בעדה והיא הושמה בהסגר שבוע ימים בלבד מחוץ למחנה כדי ללמוד את הלקח. מרים נראתה כמו עֹבֵר מת שחצי בשרו נאכל מעליו! כך נראים מצורעים עד היום באפריקה למשל – אין מראה מגעיל מזה. אולם לו היתה הסברה נכונה שהקב"ה מעניש אנשים בצרעת בגלל רכלנותם, צריכה היתה מחצית האנושות להיות נגועה בנגע זה. חז"ל מתייחסים למחלה במלים שונות: "אין מוות בלי חטא ויגון ללא אשמה", "אין מחלימין מן המחלה עד שמחילין החטאים" או "קשה יותר לרפא את המצורע מלהחיות המתים". כאשר ריפא ישוע את החולים לעתים הקדים ואמר להם שנשלחו עוונותיהם – האשמה הפנימית היתה הבעיה הראשונית אצל המצורעים: הצעקה, "טמא טמא", היתה התודותם התמידית! שמו של ישוע הלך לפניו בעניין הריפוי. לכן הוא נפגש לפעמים עם המצורעים שבאו אליו ממחנותיהם. כך אירע פעם קרוב לשומרון. בכפר אחד "באו לקראתו עשרה אנשים מצורעים. הם נעמדו מרחוק וקראו לו בקול רם: ישוע אדוננו, רחם נא עלינו! כראותו אותם אמר: לכו וקראו אל הכוהנים! הם הלכו ובהיותם בדרך נטהרו... אולם רק אחד מהם חזר להודות לישוע. "אותו האיש היה שומרוני".⁸⁰ בדרך כלל "נגע" ישוע בחולה והוא נרפא.⁸¹ במקרה של עשרת המצורעים ישוע רק ציווה עליהם לשמוע בקולו, ובצייתם לדברו הם נרפאו בדרכם אל בית המקדש.

שם בחצר הנשים היה חדר מיוחד לקבלת המצורעים שנרפאו. אחרי הבדיקה הם קיבלו היתר לחזור לחיים נורמליים, והקריבו קרבן סמלי: שתי ציפורים, אחת לשחיטה ואחת לשחרור! וכאשר שילח החולה הנרפא "את הציפור

97. חבקוק ג: 1.

98. לוקס יז: יא-ט.

99. מרקוס א: מא; ה: ה; ו: ה; ז: ח; כב; י: יג.

החיה אל מחוץ לעיר אל פני השדה", אז חזה ממש בבשרו גם את שחרורו הוא!⁸² בריאות היא תמיד מתת ה'! אבל אל נא נשכח שהאנושות כולה חולה, ובכלל זה גם אנחנו. אם מוקצות לנו מנה של מחלות בחיינו, לא נותר לנו אלא לומר, "ייסורי אהבה המה". ומפני שהאנושות סובלת שלח לנו האלהים את האחד אשר הוא "מחולל מפשעינו ומדוכא מעוונותינו". משום זה היה על המשיח לשבת "בין העניים סובלי חולאים". בתור משיח "חיוורא" הוא מזדהה אתנו ועוזר לנו. הזדהות זו של המשיח עם מוכי הצרעת היא שהניעה למעשה את הקמתם של כל המוסדות המיוחדים לחולי צרעת באירופה והוציאה את הנגע הזה כליל מתחומיה. התנועה הזאת החלה כשהאציל הצעיר פרנסיסקוס אסיסי קיבל את המשיח – בדרכו הביתה ראה בשולי הדרך חולה צרעת וחמלת ה' מילאה את לבו עד כדי כך שהוא קפץ מן האוכף, ניגש אל המצורע ונשק לו. לאחר מכן הוא הקים מוסדות מיוחדים למצורעים, ולפי דוגמתו הקימו נשים מוסדות לנשים מצורעות. והכול בזכות ה"חיוורא" האמיתי.

■ ישוע כאדון החיים והמוות

בריפוי העיוורים הופיע ישוע כ"אור העולם". בריפוי המצורעים הוא הראה את ה"אמפתיה" שלו כלפי האנושות הסובלת ובהעירו אנשים מן המתים הוא הוכיח כי הוא "התחייה והחיים". אמנם נס הוא אם אדם מודרני מאמין בנסים. פעם גער ישוע בשומעיו ואמר שאם הם "אינם שומעים אל משה ואל הנביאים, הם לא ישתכנעו גם אם יקום אחד מעם המתים".⁸³

ההיסטוריון אוסביוס מספר על קבדרטוס אשר חי בתחילת המאה השנייה וחיבר ספר שהוא "כתב הגנה" לקיסר על האמונה המשיחית. העותק היה בידיו של אוסביוס. שם נאמר על הנסים של ישוע כדלקמן: "המעשים של הגואל היו תמיד מוחשיים כי הם היו מציאות. הנרפאים ואלה שקמו מן המתים לא נראו רק בשעה שהם נרפאו או קמו לתחייה, אלא הם היו נוכחים תמיד. הם לא הופיעו רק כשהגואל שדה עלי אדמות אלא גם זמן רב לאחר מכן, כך שאחדים מהם חיו עד ימינו אנו".⁸⁴

28. ויקרא יד: מט"ג.

38. לוקס טז: לא.

48. אוסביוס ד: ג.

בבשורות אנחנו מוצאים שלושה סיפורים שבהם ישוע מקים אנשים מן המתים. במקרה של הקמת בתו של יאיר מבקש האב שישוע ישים את ידו על הבת והיא תחיה. כשישוע "ראה את המחללים בחלילים ואת העם הרגוש, הוא אמר: צאו כי הילדה לא מתה היא רק ישנה! אך הם צחקו לו. לאחר שהוצאו האנשים נכנס, אחז את ידה והנערה קמה." לסיפור זה אין מצרפים לקח כלשהו.⁸⁵

בסיפור השני ישוע מתקרב אל שער העיר נעים בשעה שנושאים באלונקה מת שהוא הבן היחיד לאמו האלמנה. "כשראה אותה האדון נכמרו רחמיו עליה ואמר: 'אל תבכי!' הוא ניגש, נגע במיטה ונושאי המיטה נעמדו. אז אמר: 'בחור הריני אומר לך, קום!' המת ישב והחל לדבר וישוע נתן אותו לאמו."⁸⁶ גם בסיפור זה אנו רואים רק כי ישוע ריחם על האלמנה אבל אין מעשהו משמש יסוד לשום שיחה נוספת.

למקרה השלישי בהחייאת אלעזר מקדיש יוחנן פרק שלם.⁸⁷ אלעזר היה מונח מזה ארבעה ימים בקבר ובכל זאת הבטיח ישוע למרתא אחותו של אלעזר: "אחיך יקום!" "השיבה לו מרתא: אני יודעת שהוא יקום בתחייה ביום האחרון. אמר לה ישוע: אני התחייה והחיים. המאמין בי יחיה גם אם ימות. וכל מי שחי ומאמין בי לא ימות לעולם. האם מאמינה את בזה? אמרה לו: כן אדוני, אני מאמינה שאתה המשיח בן האלהים הבא אל העולם." גם האחות מרים נפלה לרגליו של ישוע ואמרה לו: "אדוני, לו היית פה, לא היה מת אחי. כראותו אותה בוכיה ויהודים שבאו אתה בוכים גם הם, נסער ישוע ברוחו והודעו: איפה הנחתם אותו? הוא שאל. השיבו לו: אדון, בוא וראה. בכה ישוע. הגיבו היהודים ואמרו: ראו עד כמה אהב אותו! אך כמה מהם אמרו: הפוקח עיני עיוור, האם לא היה יכול גם למנוע את מותו של האיש הזה? כשהוא שוב סוער בקרבו ניגש ישוע אל מערת הקבר המכוסה אבן. הסירו את האבן! אמר ישוע. אמרה לו מרתא אחותו של המת: אדוני, הריהי כבר מעלה ריח, כי עברו ארבעה ימים. השיב לה ישוע: הלא אמרתי לך שאם תאמיני תראי את כבוד האלהים. הם הסירו את האבן וישוע נשא את עיניו למרום ואמר: אבי, אודך כי שמעתני. ידעתי כי תמיד אתה

58. מתי ט: יחדי; מרקוס ה: כא-מג; לוקס ח: מדנ.

68. לוקס ז: יא-יז.

78. יוחנן יא: אדמד; יב: טדא.

שומע אותי, ואולם למען העם העומד מסביב אמרתי זאת, כדי שיאמינו כי אתה שלחתני. לאחר שאמר את הדבר הזה, קרא בקול גדול: אלעזר, צא החוצה! יצא המת כשרגליו וידיו כרוכות בתכריכים ופניו עטופות במטפחת. אמר להם ישוע: התירו אותו והניחו לו ללכת!"

למעשה זה יש גם המשך. ראשי הכוהנים והפרושים כינסו את הסנהדרין כדי לדון במצב, כי הם הרגישו שעוד מעט וכולם "יאמינו בו ויבואו הרומאים ויחריבו את מקומנו ואת אומתנו". ואז קם קיפא, שהיה הכוהן הגדול באופן רשמי באותה השנה ואמר: "אתם אינכם יודעים כלום, אף אינכם מבינים שכדאי לנו כי ימות איש אחד בעד העם ולא תאבד כל האומה". ורבים מן היהודים שמעו שישוע נמצא בבית-עניה והם "באו שם לא רק בגלל ישוע, אלא גם כדי לראות את אלעזר אשר ישוע הקימו מן המתים. נועצו ראשי הכוהנים להרוג גם את אלעזר, כי בגללו הלכו רבים מן היהודים והאמינו בישוע."

רוב הכוהנים היו צדוקים שלא האמינו בתחייה, בנסים או במלאכים.⁸⁸ אין תימה שהם לא יכלו לקבל את תורתו של ישוע. הפרושים לעומת זאת גילו על פי רוב יחס של כבוד כלפי ישוע. היהדות בימינו ירשה את עיקר השקפותיה מתורת הפרושים. לכן גם היחס שלה לחיי הנצח הוא חיובי. בסידור התפילה בשחרית לחול מובאת תפילה יפה: "אתה גבור לעולם אדוני, מחייה מתים אתה, מכלכל חיים בחסד, מחייה מתים ברחמים רבים, סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקיים אמונתו ליושני עפר, מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך, מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה."⁸⁹ ובעיקר הי"ג מבין שלושה עשר העיקרים של הרמב"ם נאמר: "אני מאמין באמונה שלמה שתהיה תחיית המתים בעת שתעלה רצון מאת הבורא יתברך שמו."⁹⁰ האמונה בתחייה מתבטאת גם במקורות אחרים ביהדות. חז"ל אינם מקבלים כדבר מובן מאליו שהמשיח מחייה מתים. בתלמוד נאמר אמנם על אליהו שיש לו "מפתחות של התחייה" ולפעמים מפרשים את זאת על המשיח.⁹¹ ואפילו השם הנסתר של המשיח, "ינון", מסמל שהמשיח "מחייה יושני עפר", אבל אין לסברה זו מקום מרכזי ביהדות.

88. מתי כב: כג.

98. ראה סידור תפילה השלם, הוצאת בית-דפאל, תל-אביב, עמ' ס"ז.

09. ראה שם עמ' ק"ד.

19. מסכת סנהדרין ק"ג, א.

לאור זה יש לשאול כיצד היה ישוע יכול להכריז שהוא "התחייה והחיים". תשובה אחת לכך אפשר למצוא במדרש שמות רבה. שם כתוב: "אלה תולדות השמים והארץ ולא היה מלאך המוות בעולם ובשביל כך הוא מלא; וכיוון שחטא אדם וחוה חיסר הקדוש ברוך הוא כל תולדות שבמקרא; וכיוון שעמד פרץ, נעשה תולדות שלו מלא, שהמשיח עומד הימנו, ובימיו הקדוש ברוך הוא מבליע המוות, שנאמר 'יש' כה: חנו בלע המוות לנצח."⁹² לפי היגיון זה העולם ה"חסר" מקבל בתיקון משיחי שוב את "מלאו" כאשר מלאך המוות יבולע "לנצח".

בקשר לתקומתו הוא הכריז ישוע: "דור רע ומנאף מבקש אות ואות לא ינתן לו מלבד אות יונה הנביא. כמו שהיה יונה במעי הדג שלושה ימים ושלושה לילות, כך יהיה בן־האדם בלב האדמה שלושה ימים ושלושה לילות."⁹³ ושוב שואל הקורא היהודי, הייתכן שמשל זה על יונה הנביא יש לו קשר כלשהו לתחייתו של המשיח מן המתים? בקטעי בראשית רבה מן הגניזה מובא דיון של חז"ל על שאלה זו בקשר לבראשית מב: ית. הפסוק הזה אומר:

"ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי, זאת עשו וחיו!" בקטעי הגניזה נאמר: "...ויאמר אליהם יוסף ביום שלישי וגו'; ביום השלישי שלמתן תורה, ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר; שלישי למרגלים ונחבאתם שמה שלשת; **ביום השלישי** / - - / **ויהי יונה במעי הדג וגו'.**" המלה החסרה היא כנראה "**ליונה**" לפי מבנה המדרש. בהמשך נאמר עוד: "**ביום השלישי של תחיית המתים, יחיינו מיו** / - - / **ביום** / - - / **לאסתר**, ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מל', לבשה מלכות ... בזכות יום השלישי שלמתן תורה, ר' לוי א' בזכות יום השלישי שלאברהם" -- כנראה בעקדת יצחק! שוב קל מאוד למלא את החסר בהושע ו: ב, "**יחיינו מיומים, ביום השלישי יקיימו ונחיה לפניו.**"⁹⁴

דוגמה זו מן המדרש מוכיחה שישוע דיבר באותה החידתיות שהיא כה אופיינית לחשיבה היהודית ודווקא חידתיות זו מוסיפה עומק וכוח לדבריו הוא. בהקימו אנשים מן המתים הכין אותם ישוע למותו ולתחייתו. בידי מפתחות התחייה, ולכן הוא ינצח את מלאך המוות. כבר איוב חזה את זאת באומרו: "ואני

29. שמות רבה, פרשה ל: ג.

30. מתי יב: לט"ז.

40. קטעי בראשית רבה מן הגניזה, נט: יא שם.

ידעתי, גואלי חי, ואחרון על עפר יקום; ואחר עורי נקפוצאת ומבשרי אחזה אלוהי!⁹⁵ וישעיה ניבא: "ובילע בהר הזה פני הלוט, הלוט על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים; בילע המוות לנצח ומחה אדוני ה' דמעה מעל כל פנים."⁹⁶ חיי הנצח הם מציאות. המוות איננו הסוף, הוא רק מחיצת ביניים. המשיח היה צריך לברות "ברית עולם" עם מאמיניו.⁹⁷ זאת התכוון גם פטרוס בהכריזו על כפרת המשיח: "ברוך האלהים אבי אדוננו ישוע המשיח אשר ברוב רחמיו הוליד אותנו מחדש לתקווה חיה בתחיית ישוע המשיח מן המתים."⁹⁸

59. איוב יט: כה"כ.

69. ישעיה כה: זח.

79. ישעיה כד: ה; נה: ג; סא: ח; ירמיה לב: לט"ז; יחזקאל לו: כו.

89. איגרת פטרוס הראשונה א: ג.

ישוע לאור תורתו

המשיח צריך למלא תפקיד של נביא, של מלך ושל כוהן גדול. בתור מלך הוא מולך במלכותו. המלכות של ישוע לא היתה לפי דבריו מן העולם הזה כי "בקרבכם היא".¹ בתור כוהן גדול הוא בא "לתת את נפשו כופר בעד רבים".² ובתור נביא ישוע הופיע כמורה. ישראל, הם עם הספר, ולכן גם המשיח שלהם צריך לשקף את המסר של התנ"ך.

יהודי חרד מקבל את האסמכתא הלגיטימית שלו אמנם מן התנ"ך ומכתבי חז"ל ולכן נוכיר בקצרה הערות אחדות של חז"ל על תפקידו של המשיח כמורה. לפי המדרש "התורה חוזרת לחידושה" על ידי המשיח.³ בילקוט ישעיה נאמר: "הקדוש ברוך הוא יושב (בגן־עדן) ודורש תורה חדשה לישראל, שעתיד ליתן על־ידי המשיח".⁴ ובתלמודו נאמר: "אלו ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה", כפי שתרי"ג מצוות התורה נחלקות למצוות "עשה" ו"לא תעשה".⁵ ובקשר לפירוש "שלושים המצוות" אשר עומד המשיח לתת לישראל על פי מדרש רבה, מברר "מתנות הכהונה" שם "שמלך המשיח מלבין להם דברי תורה באר היטב, טעיותיהן במה שטעו בדברי תורה עד עתה".⁶ העיקר היה שהמשיח יתן "טעמי תורה חדשים", נימוקים חדשים וזווית חדשה וקנה־מידה חדש להערכת הדברים. במובן זה תורתו של ישוע אינה מאכזבת את הקורא.

1. לוקס יז: כא.

2. מתי כ: כח.

3. פסיקתא רבתי פט, ו.

4. ילקוט ישעיה כו, ס' רצ"ו.

5. שבת קנ"א, ב.

6. מדרש רבה בראשית, פר' צ"ה.

דרשת ההר כהכרזת תכניתו של ישוע

המבשרים מתי ולוקס שומרים באוסף אחד את כל המרכיבים המאפיינים את תורתו של ישוע. באוסף זה, "בדרשת ההר" ישוע מצהיר תחילה מי הם אלה המוצאים חן בעיני ה' ולאחר מכן הוא מפרש את עשר הדברות כיסוד לחיי מוסר משיחיים.⁷ בשתי הדרשות האלה ניתן תחילה מבוא המסביר כיצד "המונים המונים הלכו אחריו מהגליל ומדקפוליס, מירושלים ויהודה ומעבר הירדן" או "עם רב מכל יהודה וירושלים ומחוף צור וצידון באו לשמוע ולהפא מחלייהם". כראותו את המון העם עלה ישוע במעלה ההר וישב ולימד אותם.

רוב המפרשים חושבים שדבר זה אירע על "הר האושר" ליד כפר נחום. יש גם כאלה המסתמכים על מסורת שלפיה הדרשה נאמרה על "קרני חטין" מערבה לעיר טבריה, מקום שניצח צלאח א דין את צבא הצלבנים בשנת 1187 לספירה. ישוע פנה בדבריו אל "עם הארץ" ולא לחרדים יחידי סגולה. ייתכן שבדרשה זו מצורפים גם דברים שנאמרו בהקשר אחר. בכל זאת ידוע לנו שישוע לימד החל מן הבוקר ועד הערב ולאור זה ייתכן שהדרשה המקורית כללה מרכיבים שאינם בדרשה זו. במתי אנו מוצאים עשר הכרזות "אשרי" ובלוקס לעומת זאת רק ארבע, אף כי הוא מביא גם בהקשר זה ארבע קריאות "אוי לכם!". הבה נראה תחילה את המסר כלשונו:

פתח ישוע פיו ולימד אותם באמרו:

"אשרי עניי הרוח, כי להם מלכות השמים.

אשרי האבלים, כי הם ינוחמו.

אשרי העניים, כי הם יירשו את הארץ.

אשרי הרעבים והצמאים לצדקה, כי הם ישבעו.

אשרי הרחמנים, כי הם ירוחמו.

אשרי ברי לבב, כי הם יראו את אלהים.

אשרי עושי שלום, כי בני אלהים יקראו.

אשרי הנרדפים בגלל הצדקה, כי להם מלכות השמים.

אשריכם אם יחרפו וירדפו אתכם ויעלילו עליכם בגלל,

7. ראה מתי ה ועד ו; לוקס ו: ידמט.

שמחו וגילו, כי שכרכם רב בשמים;
הרי כך רדפו את הנביאים שהיו לפניכם.
"אך אוי לכם העשירים, כי השגתם כבר את נחמתכם,
אוי לכם השבעים כעת, כי תרעבו,
אוי לכם הצוחקים כעת, כי תתאבלו ותבכו,
אוי לכם אם כל האנשים משבחים אתכם,
כי כן עשו אבותיהם לנביאי שקר."

בדרשת ההר אנו מוצאים הרמוזים לאירועי הר סיני. יש שמפרשים את המלה "סיני" בקשר ל"שנאה" ואומרים שחרון אפו של הקב"ה נגד החטא מתבטא דווקא בסיני. פה על הר האושר לעומת זאת רואים את "משה השני", את ה"חנינא" ואת "מנחם משיב נפשי", המשיח אשר "מבשר טוב ומשמיע ישועה".⁸ אפילו הנוף הרך והנעים בגליל הולם את אופיו של "המשיח שהוא חד ורך" כמו שמכנים אותו במדרש שיר השירים,⁹ ו"הדרך" זה היה "עתיד להדריך כל באי העולם בתשובה לפני הקב"ה".

הרוך של ישוע מתבטא במלת "אשרי" ואילו חומרתו, היותו "חד", בקריאת "אוי לכם". רק האלהים פונה בתנ"ך במלים כאלה אל בני אדם אף על פי שהדברים נאמרים על ידי שליחיו. "אשרי נשוי־פשע כסוי חטאה, אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עוון". "אשרי אדם עז לו בך". "אשרי איש ירא את ה'".¹⁰ המלה התנכית הזו מדגישה שהאלהים מסכים עם דרכו של אדם כזה. גם הקריאה "אוי לכם" נשמעת רק מפיהם של הנביאים אשר מדברים בשם אלהים. בישעיה ה, הבעת מחאה זו מופיעה שש פעמים: "הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע, חושך לאור ואור לחושך!" "הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים!" "הוי גבורים לשתות יין!" גם בירמיה נאמר: "הוי בונה ביתו בלא צדק!" "הוי רועים מאבדים ומפיצים את צאן מרעיתי נאום ה'!" דוגמאות דומות אפשר למצוא ביחזקאל, בהושע, בעמוס, במיכה ובחבקוק.¹¹

8. ישעיה נב: ז.

9. ראה מדרש שיר השירים ז.

10. תהלים לב: א; פד: ו; או ק"ב: א.

11. ישעיה ה: יא, כ"ב ועוד. ירמיה כב: יג, כג; א; יחזקאל לד: ב; הושע ז: יג, עמוס ו: א; מיכה ב: א; או חבקוק ב: טו.

ישוע הכריז "אושר" לקבוצה משונה, לעניי רוח, לאבלים, לענווים, לרעבים לרחמנים, לטהורי לב, לעושי שלום ולנרדפים. אנשים אלו אינם מאושרים בעצמם. רק בעיני האלהים הם מקובלים. ישוע הבטיח שהם אכן ינחמו, הם יירשו את הארץ, ישבעו, ירוחמו, יראו את האלהים וייקראו בני אלהים. פעמיים נאמר שלהם מלכות השמים ופעם אחת ששכרם רב בשמים. במקביל לזה נאמר בדניאל על "בן־האדם" שיבוא עם ענני השמים, שלו "ניתן שלטון וכבוד ומלכות... שלטונו שלטון עולם שלא יסור וממלכתו לא תכלה". ושם נאמר גם שאלהי השמים יקים "מלכות שלא תחרב לעולם".¹² על ביטחון זה נאמר באיגרת אל העברים שאנו "מקבלים מלכות אשר לא תמוט".¹³

אנחנו יכולים למצוא את אותה הנחמה בפסוקים שונים בספר ישעיה ובתהילים, אבל הדגשה כזו של נחמה נדירה מאוד ביהדות. ישוע ראה בעם כאלה שנחשבו ל"עניי רוח" והוא ראה את ה"אבלים" – אליהם הוא פנה בראש ובראשונה. המונחים עני, עניו ומעונה באים מאותו השורש. בהופעתו הראשונה בפומבי קרא ישוע מישעיה ס"א את הנבואה על המשיח: "רוח אדוני ה' עלי יען מושח ה' אותי לבשר עניים, שלחני לחבוש לנשברי לב ... לנחם כל אבלים!"¹⁴ זהו העיקר בקריאתו של ישוע וזה משקף את הלך רוחו. במקרה אחר הוא ייחס לעצמו את הדברים, "לא יצעק ולא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו, קנה רצון לא ישובור ופשתה כהה לא יכבנה".¹⁵ בפרופיל הנמוך הזה בחר ישוע באופן עקבי בכל תקופת שירותו.

אנחנו יודעים ש"קרוב ה' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע". יזכיר אלהים רוח נשברה, לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה".¹⁶ התנ"ך מבטיח גם ש"עניים יירשו ארץ".¹⁷ ומה בנוגע לשכר בשמים? אפילו בתלמוד יש אימרה: "כל המרחם על הבריות, מרחמין עליו מן השמים וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים".¹⁸ אבל העמדה הסלחנית והסובלנית הזאת לא נעשתה למרכיב

21. דניאל 1: יד, ב; מד.

31. איגרת אל העברים יב: כח.

41. ישעיה סא: אדג, לוקס ד: טזיט.

51. ישעיה מב: אדג, מתי יב: יחדיט.

61. תהילים לד: יט, נא: יט.

71. תהילים לו: יא.

81. מסכת שבת קנ"א, ב.

ההטפה ולמניע עיקרי אצל רבנים אחרים מלבד ישוע. על החמלה הזאת דיבר ישוע בפתיחת דרשת ההר.

השוואה בין תורתו של ישוע לבין תורת חז"ל

בדרשת ההר מפרש ישוע את עשר הדברות לשומעיו. אבל לפני דבריו אלה הוא מראה את המטרה של האמונה: "אתם מלח הארץ, אך אם המלח נהיה תפל במה יומלח?" – "אתם אור העולם ... גם אין מדליקים מנורה ושמים אותה תחת כלי, אלא על כן שמים אותה ואז תאיר לכל באי הבית. כך יאר נא אורכם לפני בני אדם, למען יראו את מעשיכם הטובים ויכבדו את אביכם שבשמים".¹⁹ "אם לא תהיה צדקתכם מרובה מצדקת הסופרים והפרושים לא תכנסו למלכות השמים".²⁰

בבואנו להשוות את דרישותיו של ישוע עם אלה של הפרושים, כדאי לזכור שהוא עצמו נחשב לפרושי לפי שיטת ההוראה שלו ולפי תוכן דבריו. הפרושים רצו לפרוש מן הציבור ולהבדיל את עצמם לעבודת ה'. הם ניסו לשמש דוגמה לעם. הם צמו פעמיים בשבוע והפרישו מעשר מכל הכנסותיהם; ונוסף לכך הפרישו סכום ניכר ל"מעשים טובים" כגון לעניים, יתומים, אלמנות או נזקקים אחרים. לפי תקנותיהם היה גם רצוי לבקר אצל החולים, לעזור לזוגות צעירים לבסס את חייהם ולשחרר את האסירים מחובותיהם. הם היו סולתה ושמנה של החברה. הם נחשבו למחדשים רוחניים בזמנם. אולם במה טעו יחידי סגולה אלה?

ישוע אמר לתלמידיו: "זהוהו משאור הפרושים שהוא הצביעות".²¹ במתי כג, הוא מבהיר את כוונת דבריו: "הסופרים והפרושים יושבים על כסא משה. לכן כל אשר יאמרו לכם עשו ושמרו, אך כמעשיהם אל תעשו, כי אומרים הם ואינם עושים. הם קושרים משאות כבדים ועומסים אותם על שכמי האנשים, אך אינם רוצים להניע אותם אף באצבעם ועושים את כל מעשיהם כדי להראות לבני אדם, בהרחיבם את תפיליהם ובהאריכם את ציציותיהם. אוהבים הם את מושב הראש

91. מתי ה: יג'טו.

92. מתי ה: כ.

93. לוקס יב: א.

בסעודות ואת המושבים הראשונים בבתי הכנסת ... ולהקרא רבי על ידי אנשים. אך אתם אל יקרא לכם רבי ... הגדול בכם יהיה משרתכם. המרומם את עצמו יושפל והמשפיל את עצמו ירומם". אחרי זה מכריו ישוע שבע פעמים קריאות מחאה: "אוי לכם סופרים ופרושים צבועים!" "אוי לכם סופרים ופרושים צבועים, כי סוגרים אתם את מלכות השמים מלפני בני אדם; הן אתם אינכם נכנסים לתוכה וגם לבאים אינכם מניחים להכנס". "אוי לכם סופרים ופרושים צבועים, כי מפרישים אתם מעשרות מצמחים כגון מנתה ושבת וכמון, ומוניחים את הדברים החשובים יותר שבתורה: את המשפט, את החסד ואת האמונה".²² הדתיות יכולה להפוך למסווה שמאחוריו מסתתר אדם צבוע אשר אינו מעז לגלות את פניו האמיתיות.

מתוך השוואה בין הפרושים לצדוקים, כפי שעשה יוספוס, מתברר ההבדל העיקרי ביניהם.²³ "הפרושים הטילו על העם מצוות רבות שהם ירשו מן האבות אבל שהן אינן בתורת משה הכתובה; ובגלל זה סרבו הצדוקים לעשותם באומרם שעלינו להעריך ולקיים רק חוקים כאלה שנכתבו בתורה ... ומשום כך התעוררו ביניהם ויכוחים וחילוקי דעות קשים". יוספוס מספר גם שהצדוקים חשבו שגורלו של האדם נתון בידיו, אולם לפי הפרושים הכול צפוי והרשות נתונה, ולכן אין האדם יכול למלא את כל מה שנדרש ממנו. זו הסיבה שהפרושים התאימו את חוקי התורה לרוח הזמן ועשו כל מיני הקלות כדי שאפשר יהיה לקיימם. הצדוקים מצאו את תומכיהם מבין העשירים והפרושים מבין המוני העם. אחרי חורבן הבית נעלמו הצדוקים כליל אבל המסורת של הפרושים המשיכה בקיומה וקיבלה בסופו של דבר זכות יחיד ברחוב היהודי.

ישוע לא הסכים להקלות ולתירוצים שתוקנו כדי להתחמק מעשיית רצון האלהים. מרקוס מביא דוגמה לעמדה זו. ישוע אומר: "היטב ניבא ישעיה עליכם הצבועים, ככתוב: העם הזה בשפתיו ולבו ריחק ממני ותהי יראתם אותי מצוות אנשים מלומדה. כי עוזבים אתם את מצוות אלהים להחזיק במסורת בני אדם. יפה בטלתם את מצוות אלהים כדי לשמור את המסורת שלכם! הן משה אמר, כבד את אביך ואת אמך, ומקלל אביו ואמו מות יומת; ואתם אומרים, איש

22. מתי כג שם.

32. ההיסטוריה של היהודים יג: י, ו ריג: ה, ט.

אם יאמר לאביו או אמו: כל דבר משלי שאתה יכול להנות ממני – קרבן! הרי שאינכם מניחים לו עוד לעשות מאומה למען אביו או אמו, ומפירים אתם את דבר אלהים על ידי המסורת שלכם אשר מסרתם. ודברים רבים דומים לזה אתם עושים".²⁴

קשה לקרוא דברים חריפים כאלה אף כי האמת היא תמיד "חותם האלהים".²⁵ הפרושים רצו להתאים את התורה לרוח זמנם הם. אבל ידוע לנו שדבר שהוא מודרני היום, ייחשב מחר למיושן ויאבד עליו הכלח. רק "דבר אלהינו יקום לעולם". לכן היה ישוע בעד דבר ה' אבל נגד מצוות אנשים. המסורת יכולה לעזור לנו למצוא את השורשים ההיסטוריים אבל היא יכולה גם לשתק ולהקפיא את החיים. "בטלתם את מצוות אלהים כדי לשמור את המסורת שלכם", הכריז ישוע. אין בדבריו הוא אף לא מקרה אחד שהוא דרש מצוות כשרות או מצוות המגבילות את היחסים שבין חרדים לבין נכרים.

במבט ראשון ישוע מורה דברים בלתי מציאותיים: "היו שלמים, כמו שאביכם שבשמים שלם הוא!" "נקל לגמל לעבור דרך נקב מחט מהכנס עשיר אל מלכות האלהים". בשומעם זאת תמהו אפילו התלמידים של ישוע ושאלו: "אם כן, מי יכול להושיע?"²⁶ לזאת השיב ישוע: "מבני אדם נבצר הדבר, אבל האלהים כל יכול". רק כשאנחנו ניצבים לפני השלמות של האלהים, הוא יכול לרוקן ולרכך אותנו כך שנתייחס בענווה כלפי עצמנו וכלפי הזולת. ודווקא "פרדוקסאליות" זו הולמת את המציאות הרוחנית שבה הגדול יהיה קטן, החזק חלש והעשיר עני, ולהפך. בנוגע למשל על "נקב המחט" יש שטוענים שפעם היה בירושלים "שער הגמלים" וקשה היה לגמלים להיכנס דרכו. ד"ר גאורג לאמסה, אשר דיבר ארמית כשפת אם, מסביר שהמלה "גמלא" מסמלת לא רק גמל אלא גם "חבל" ו"מוט".²⁷ אבל אין כל טעם לנסות ולפרש את הדברים הבלתי מתקבלים על הדעת באופן שכלי. אפילו חז"ל אמרו שאין אפשרות "לפיל לחדור דרך נקב המחט" או במקור אחר: "אמר הקב"ה לישראל: הכינו לי פתח קטן כנקב המחט לתשובה ואני פותח

42. מרקוס ז': ד"ג.

52. סנהדרין סד': א.

62. מתי ה': מח, יט: כג"כ.

27. George M. Lamsa, Die Evangelien in aramäischer Sicht, Lugano, 1963, S. 169.

לכם שער שאפשר לנהוג דרכו בכרכרה". לעתים האלהים דורש ממאמיניו דברים כאלה שרק הוא יכול להגשים אותם כדי שהוא יקבל כבוד בכול.

ישוע ועשרת הדיברות

בדרשת ההר מפרש ישוע תחילה את הדיבר החמישי ולאחר מכן את הדיבר הששי. בהוראותיו המוסריות הוא נוגע גם בדיבר השני ובשמיני. בשיא דבריו הוא מדבר על אהבה לאויב.

הדיונים בתלמוד מתנהלים בדרך-כלל על-פי דגם קבוע: תחילה מצוטט פסוק מן המקרא או מוצגת אימרה של רב מסוים, ולאחר מכן מובאת התדיינותם של רבנים שונים בנושא. גם ישוע משווה את הכרזותיו לאלו של אחרים, אבל בצורה נדירה: "שמעתם כי נאמר, אבל אני אומר לכם" או "אמן אמן אומר אני לכם!" צורת התבטאות זו נקראת לפעמים בלטינית "אנוכי מלכותי".²⁸ דבריו שקולים כאילו כנגד דבריהם של כל הרבנים האחרים.

על הדיבר החמישי אומר ישוע: "שמעתם כי נאמר לראשונים, לא תרצח, וכל רוצח יחויב לדין. ואני אומר לכם: כל הכועס על אחיו יחויב לדין, האומר לאחיו 'ריק' יחויב למשפט הסנהדרין; והאומר 'אוי' יחויב לאש גיהנום. לכן אם תביא את קרבנך אל המזבח ושם תזכר כי לאחריך דבר נגדך, עזוב את קרבנך שם לפני המזבח ולך תחילה להתרצות לאחריך ואחר כך בוא והקרב את קרבנך. מהר להתפייס עם איש ריבך..."²⁹

ישוע ראה בעצם הזלזול בזולת עברה חמורה. המלה "ריק" מופיעה בגרסה היוונית בשפה העברית. ד"ר גאורג לאמסה אומר שהמונח "ריק" יכול לרמוז גם בארמית וגם בעברית לשורש "רוק" כי לא אחת כשהאנשים רוצים לבזות זה את זה הם יורקים איש בפני רעהו. גם המלה לקלל באה מהשורש "קל" – ניבול פה וגידוף ממעטים את ערכו של הזולת. אולם כשחולקים כבוד לאדם, הוא נהיה כאילו "כבד" בעינינו. גם בתלמוד מזהירים מפני הכעס: "כל הכועס כוחות שאול

28. "ego majestatis"

92. מתי ה: כא"כו.

גיהנום) שולטין בו שנאמר, יחסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך ואין רעה אלא גיהנום.³⁰ העברה מתחילה כבר בלב. חז"ל אומרים ש"הרהורי עבירה קשין מעבירה".³¹ עדיף ש"יהא אדם מן הנרדפין ולא מן הרודפים".³² בתלמוד דנים על פי רוב בעונש שחייב המואשם לקבל. חשוב היה או לדעת אם נעשה המעשה במזיד או בשגגה. למשל במסכת סנהדרין מובאת שיחה ארוכה על מעשי אלימות האם איש "נתכוין להכותו על לבו והיה בה כדי להמית על לבו" או לאו.³³ אצל ישוע הדבר העיקרי הוא שנדע כי אנחנו אשמים לפני הקב"ה. ועלינו לקחת בעצמנו את היומה להתפייס עם איש ריבנו. אפילו כשיש לאחינו משהו נגדנו אנחנו צריכים לבנות את הגשר אליו.

על הדיבר השישי מלמד ישוע: "שמעתם כי נאמר, לא תנאף. ואני אומר לכם שכל המביט באשה מתוך תאוה אליה כבר נאף אותה בלבו. אם עיניך הימנית תכשיל אותך, נקר אותה והשלך אותה ממך, כי מוטב לך שיאבד אחד מאברייך משיושלך כל גופך לגיהנום. ואם ידך הימנית תכשיל אותך, קצץ אותה והשלך אותה ממך, כי מוטב לך שיאבד אחד מאברייך מרדת כל גופך לגיהנום".³⁴

שוב אנו רואים שישוע דיבר על המוסריות שבלב. כבר בהרהורי הלב אנו חוטאים. בפסיקתא רבתי נאמר שגם זה אשר "נואף בעיניו, אשם בניאופים".³⁵ גם הרב שישת, אמורא בבלי שחי בסביבות שנת 300 לסה"נ, אשר היה "סגי נהור" ופקפק אם אפשר להכניס "פיל לתוך קופו של מחט",³⁶ החמיר בתורתו עד מאוד. הוא אמר: "כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף".³⁷ ולאחר מכן נאמר: "קול באשה ערווה" ו"שער באשה ערווה". ישוע לא התכוון שבאשה עצמה יש תורפה או ערווה כלשהי אלא האנוכיות והתאוה מבאישה את היחס שלנו כלפיה. אפילו המוסלמים מדברים על ה"חטא שבמבט" ועל ה"עין הרעה" — במבט יכולים להעליב ולהזיק גם למושא, לזולת.

03. נדרים כב, א.

13. יומא כט, א.

23. בבא קמא צג, א.

33. ראה סנהדרין עה, ב — עט, א.

43. מתי ה: כדל.

53. פסיקתא רבתי כ"ד: ב.

63. בבא מציעא לח, ב.

73. ברכות כד, א.

הפרושים אשר תיקנו תקנות כדי להקל על קיום התורה, ידעו על עמדתו הקיצונית של ישוע בעניין הדיבר השישי. פעם הם באו לנסותו ושאלו: "האם מותר לאיש לגרש את אשתו על כל דבר?" השיב להם ואמר: "האם לא קראתם שהבורא עשה אותם זכר ונקבה מבראשית וגם אמר, 'על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו שניהם לבשר אחד'? ובכן אינם עוד שניים אלא בשר אחד. לפיכך מה שחיבר האלהים אל יפריד האדם. שאלו אותו: "אז למה ציווה משה לתת לה ספר כריתות ולשלחה?" השיב להם: "בגלל קשי לבבכם התיר לכם משה לשלח את נשיכם, אך מראשית לא היה כך. ואני אומר לכם, המגרש את אשתו שלא על דבר זנות ונושא אחרת נואף הוא."³⁸

היהדות קיבלה את עמדתם של הפרושים בעניין הגט. חז"ל מלמדים: "בית שמאי אומרים, לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה ערוות דבר, בפשטות אם לא תמצא חן בעיניו לפי שמצא בה ערוות דבר, ובית הלל סברו, אפילו הקדיחה תבשילו, כלומר כי מצא בה ערוות דבר או ערוה או דבר אחר שפשעה כנגדו, ור' עקיבא סבר, אפילו מצא אחרת נאה הימנה."³⁹ הרעיון הכללי היה ש"האשה מתגרשת ברצונה ושלא ברצונה". בהוראות הגירושין נאמר גם: "לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה, ואם הודיעה בתחילה שהוא נושא אותה לימים, מותר."⁴⁰

ישוע רצה להגן על כל נחותי הדרגה ולהשוות את זכויותיהם. בייחוד הנשים סבלו לעתים בגלל "קשי לבס" של הגברים. גם הנביא מלאכי גער בבני דורו כי כיסו את מזבח ה' "בדמעה, בבכי ובאנקה". והם שאלו, מדוע אין ה' מקבל את מנחתם. ומלאכי משיב שהקב"ה מעיד "בינך ובין אשת נעורך אשר אתה בגדתה בה והיא חברתך ואשת בריתך". וכך לא עושה אפילו אחד "ושאר רוח לוי". "ואשת נעורך אל יבגוד, כי שנא שלח, אמר ה' אלהי ישראל."⁴¹ בעולם המודרני קורה לפעמים שאדם נותן גט לאשתו בהיותם בגיל חמישים כדי להחליף אותה בשתי נשים בנות עשרים וחמש, אף כי אין לו כוח־גברא לכך. לפי מלאכי אין בבן

83. מתי יט: א"ט.

93. הלכות גטין, ארבעה טורים א.

04. הלכות גטין באבן עזר, א.

14. מלאכי ב: י"ד"טו.

אדם כזה אפילו "שארית" של רוח אלהים. רשלנות מוסרית אינה מביאה ברכה לעם כולו.

עשרת הדיברות מכונים בתנ"ך גם בשם "דברי הברית".⁴² אי אפשר להיות בקשר עם הקב"ה אם לא נתהלך לפי "דברי הברית" שלו. בדיבר השני נאמר: "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא". בדיבר השמיני כתוב: "לא תענה ברעך עד שקר". לפי דבריו של ישוע אסור להישבע כלל כי על האדם לדבר תמיד את האמת. בתלמוד ישנה מסכת שלמה על "שבועות" ו"נדרים". בדרשת ההר אומר ישוע: "עוד שמעתם כי נאמר לראשונים, לא תשבע לשקר ושלם לה' את נדריך. ואני אומר לכם שלא להשבע בכלל ... אך תהא מלתכם כן, כן; לא, לא; יותר מזה מן הרע הוא".⁴³ גם בתלמוד מזהיר ר' אביי "שלא ידבר איש, אחד בפה ואחד בלב".⁴⁴ בכל זאת הנוהג להישבע "באלהים", בכיסאו של האלהים, בבית המקדש או בשערות הראש, השתרש בעם עד שקשה היה להחליט מתי להאמין במלה ומתי לאו.

חז"ל מבדילים בין שבועות "שקר", שבועות "שוא" ושבועות "ביטוי". בשבועות ביטוי המדובר פוחד ונמהר לומר דברים שלא התכוון לאמרם. ועל כך אומרים חז"ל: "מי שנשבע שבועת בטוי ונחם על שבועתו וראה שהוא מצטער אם קיים שבועה זו ונחם על שבועתו וראה שהוא מצטער אם קיים שבועה זו ונהפכה דעתו לדעת אחרת, או שנולד לו דבר שלא היה בדעתו בשעת השבועה ונחם בגללו, הרי זה נשאל לחכם אחד או לשלושה הדיוטות במקום שאין שם חכם ומתירין לו שבועתו. והיה מותר לעשות דבר שנשבע שלא לעשותו או שלא לעשות דבר שנשבע לעשותו וזה הוא הנקרא היתר שבועות, ודבר זה אין לו עיקר כלל בתורה שבכתב, אלא כך למדו ממש רבנו מפי הקבלה..."⁴⁵ מדברים אלה אנו למדים שיש בתורה שבעל-פה דברים שאינם בתורה שבכתב. בנוגע לשבועת "ביטוי" אי אפשר לדעת אם משנה האדם את דעתו בינתיים "לדעה אחרת". לכן דרכו של ישוע אמינה יותר.

24. ראה שמות כ ודברים ה ועוד שמות לד: כח.

34. מתי ה: לג'ל.

44. בבא מציעא מט, א.

54. הלכות שבועות ו, א, ב.

■ מצוות האהבה בתורתו של ישוע

תורתו של ישוע אינה ניתנת להגשמה כל עוד לא עבר האדם שינוי מוחלט בלבו על ידי התרככות פנימית והתחדשות ברוחו. רק מי שהוא "בריאה חדשה" מסוגל לבצע מעשים שאינם אנוכיים – וזאת אך ורק בחסדו של הקב"ה. בהתנהגות שלנו אנו משיבים בדרך כלל "מידה כנגד מידה". אבל ישוע לימד שיש לנקוט עמדה שונה כלפי הזולת, עמדה של אהבה בכל המצבים: "שמעתם כי נאמר, עין תחת עין, שן תחת שן. ואני אומר לכם שלא להתקומם על עושה רע. אדרבא, הסוטר לך על הלחי הימנית, הפנה אליו גם את האחרת. מי שרוצה לתבוע אותך לדין כדי לקחת את כותונתך, הנח לו גם את מעילך. ומי שמאלץ אותך ללכת אתו מרחק של מיל אחד, לך אתו שניים. תן למבקש ממך ואל תפנה מן הרוצה ללוות ממך. שמעתם כי נאמר, אהב את רעך ושנא את אויבך. ואני אומר לכם, אהבו את אויביכם והתפללו בעד רודפיכם למען תהיו בנים לאביכם שבשמים, כי הוא מזריח שמשו על הרעים ועל טובים וממטיר גשם על צדיקים ועל רשעים ... לכן היו שלמים כמו שאביכם שבשמים שלם הוא".⁴⁶

גם לוקס מביא פעמיים בקשר לדרשת ההר את ההערה על אהבת האויב. "אבל לכם השומעים, אומר אני: אהבו את אויביכם, היטיבו לשונאיכם. ברכו את מקלליכם והתפללו בעד הפוגעים בכם. המכה אותך על הלחי, הטה לו גם את השנייה ... מה שתמצאו שיעשו לכם בני אדם, כן תעשו להם גם אתם ... אדרבא, אהבו את אויביכם היטיבו והלוו מבלי לצפות לגמול ורב יהיה שכרכם ובני עליון תהיו ... היו רחמנים כשם שאביכם רחמן הוא".⁴⁷ ומתי מוסיף עוד בעניין זה: "לכן כל מה שתמצאו שיעשו לכם בני אדם, כן גם אתם עשו להם, כי זאת התורה והנביאים".⁴⁸

אם נחפש כביכול בזכוכית מגדלת בספרות חז"ל נמצא בה הוראות בודדות על נדיבות הלב כגון: "אם חברך מבקש ממך חמור, תגיש לו גם את האוקף".⁴⁹ עמדה כזו אמנם יוצאת מן הכלל כי על פי רוב מחויב האדם להשיב רק "מידה כנגד מידה". אהבת האויב אינה מצויה כלל בספרות חז"ל.

64. מתי ה: לחימה.

74. לוקס ו: כדל.

84. מתי ו: יב.

94. בבא קמא צב, ב.

זמן רב טענו החוקרים שישוע לא יכול היה לציין שנאמר "אהב את רעך ושנא את אויבך", שהרי אין אימרה כזאת בתנ"ך או בקבלת האבות. חידה זו היתה סתומה עד שנתגלו מגילות ים המלח. במגילת הסרכים מצוים האיסוסים "לאהוב כול אשר בחר ולשנוא את כול אשר מאס" האלהים.⁵⁰ גם המצווה השלילית "לשנוא כול בני חושך" נמצאת שם.⁵¹ ברי לנו כעת שישוע דיבר על האיסוסים.

על אהבת האויב יש אמנם רמזים בתורה. בספר שמות נאמר: "כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה, השב תשיבנו לו. כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזור לו, עזוב תעזוב עמו."⁵² גם במשלי נאמר: "אם רעב שונאך, האכילהו לחם ואם צמא, השקהו מים, כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך."⁵³ ייתכן שהתמונה על הגחלים מתייחסת לנוהג מזרחי יפה לתת לאורחים גחלים חמים בצלחת על ראשם ביוצאם – ושם בבית הם יכולים להצית שוב את התנור באהבת הזולת. בתור בן דוד צריך המשיח גם להידמות לדוד. עליו מסופר שראש הצבא יואב בא לגנות אותו לאחר מות בנו אבשלום. כשהסתגר דוד בביתו לאחר מות אבשלום ובכה, "אבשלום, אבשלום, בני, בני!" גער בו יואב ואמר שהוא מבייש את פני עבדיו, ובהתנהגותו זו הוא מלמד "לאהבה את שונאך ולשנוא את אוהבך".⁵⁴

לימודו של ישוע על אהבת האויבים לא היה לימוד אקראי – זאת היתה תכניתו הקבועה: "אהבו את אויביכם, היטיבו לשונאיכם, ברכו את מקלליכם והתפללו בעד הפוגעים בכם!" אפילו בעת שגסס על עץ הקלון ביקש: "אבי, סלח להם, כי אינם יודעים מה שהם עושים!"⁵⁵

לפי השקפתם של החרדים נותן המשיח "טעמי תורה חדשים" לשומעיו. ישוע נימק את היחס החדש כלפי האויב בהערה שכך נהיה "בנים לאבינו שבשמים" "ובני עליון". אולם מהי הכוונה במלים "שלא להתקומם על עושה

05. מגילת הסרכים א: ד.

15. מגילת הסרכים א: י.

25. שמות כג: דו.

35. משלי כח: כאכב.

45. שמואל ב, יט: רז.

55. לוקס כג: לד.

הרע?" בעניין של סטירת הלחי אפשר אמנם להפנות את הצד השני למכה, אבל האם כלל זה מתאים לכל מצב? מבחינה פסיכולוגית ההתגוננות הפנימית מעידה תמיד על המצב הרגשי שלנו – עדיין לא ניצחנו את עצמנו. רק איש אשר שולט ביצרו ואוהב את הזולת למרות התנהגותו הגסה מסוגל להתאפק בעת ניסיון מסוג זה. בישעיה נ מובא תיאור שהולם את התנהגותו של ישוע. יש שרואים בתיאור זה נבואה משיחית. שם נאמר שאדוני "נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר"... "גווי נתתי למכים ולחיי למורטים, פני לא הסתרתי מכלימות ורוק. ואדוני ה' יעזור לי, על כן לא נכלמתי, על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש; קרוב מצדיק, מי יריב אתי!"⁵⁶ ההתגוננות וההתקוממות על עושה הרע מביאות רק למצב חמור יותר מקודמו. אמת זו עדיין לא למד עולמנו אנו.

המצווה על אהבת הרע נמצאת פעמיים בספר ויקרא: "ואהבת לרעך כמוך, אני ה'!" "כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם, ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים, אני ה' אלהיכם!"⁵⁷ והמניע ליחס זה בשני הפסוקים הוא: "אני ה' אלהיכם!" אבל כיצד ניתן לפרש את המלה "כמוך"? ישוע נותן פתרון פשוט: "כל מה שתצטוו שיעשו לכם בני אדם, כן גם אתם עשו להם, כי זאת התורה והנביאים!" היוזמה צריכה לבוא מצדנו אנו.

בשיחה ארוכה המובאת במסכת שבת נאמרים דברים הדומים לדבריו של ישוע על מצוות האהבה. שתי מעשיות מסופרות על שמאי, אשר היה מחמיר בתורה ועל הלל "הענוותן": "מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי. אמר לו לשמאי: כמה תורות יש לכם? ענה לו: שתים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה. אמר לו: על תורה שבכתב אני מאמינך, ותורה שבעל פה – אינני מאמינך. גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב בלבד. גער בו שמאי והוציאו בניזיפה. בא אותו גר לפני הלל וגיירו. והתחיל ללמדו תורה." "ושוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת! דחפו שמאי במוט הבנין שבידו, כי היה שמאי בנאי במקצועו. "בא אותו גר לפני הלל, גיירו ואמר לו הלל: מה שעליך שנא אל תעשה לחברך, זוהי כל התורה כולה, והשאר פירושה הוא, לך ולמד!"⁵⁸ גם הלל השתמש בביטוי, "זוהי כל

65. ישעיה נ: דח.

75. ויקרא יט: יח, לד.

85. שבת ל"א, א.

התורה" אבל שלא כישוע, היתה עמדתו על דרך השלילה. הוא הציע לגר: "מה שעליך שנוא, אל תעשה לחברך!"

תרגום ירושלמי נותן את אותה העצה בקשר לויקרא יט: יח: "אל תעשה לרעך מה שאתה בעצמך שנוא!"⁵⁹ גם ב"דיאכזה", ספר "דרך ארץ" אשר לעתים נקרא גם בשם "תורת שנים עשר השליחים" ונכתב כנראה לפני חורבן הבית, נאמר: "מה שלא תרצה שיעשו לך, אל תעשה לזולתך!"⁶⁰ הפרשנות הרבנית דורשת בדרך כלל את המינימום לעשיית רצון האלהים ומצוות "אל תעשה" בשלושת המקורות הללו משקפת מינימום זה. ישוע לעומת זאת גרס עמדה פעילה ללא הסתייגות כלשהי: "עשו", "אהבו", "תנו אתם", "היטיבו", "הלוו", "התפייסו", "רחמו", "התפללו", "סלחו"! "כל מה שתצו שיעשו לכם בני אדם, כן גם אתם עשו להם, כי זאת התורה והנביאים!"

גם הפילוסופים היוונים שוחחו על נושא זה. כבר בסביבות שנת 400 לפנה"ס אמר החכם איסוקרטס כי "אסור לעשות לזולת אותם דברים שהיו פוגעים בנו אילו הוא עשה אותם לנו". גם הוגה הדעות אריסטו, אשר נפטר בשנת 322 לפני הספירה נשאל פעם, איך עלינו להתייחס כלפי הזולת. והוא השיב ש"עלינו להתייחס כלפיו כפי שהיינו רוצים שהוא יתנהג כלפינו".

בבשורת יוחנן ישוע אומר לתלמידיו: "מצווה חדשה אני נותן לכם: אהבו זה את זה; כמו שאהבתי אתכם, כך גם אתם אהבו זה את זה. בזאת ידעו הכל שתלמידי אתם, אם תהיה אהבה ביניכם."⁶¹ ודאי מצוות האהבה מצויה כבר בתורה, כפי שראינו – החידוש הוא בנימוק, "כמו שאהבתי אני אתכם!". מאוחר יותר ישוע מברר: "זוהי מצוותי: אהבו זה את זה כמו שאהבתי אתכם. אין אהבה גדולה מאהבתו של הנותן את נפשו בעד ידידיו."⁶² במלים אלה רואים אנחנו את העיקרון המנחה לאמונה משיחית: עלינו להתנהג לפי דוגמתו של ישוע. עמדה זו אפשר לראות בהימנעו של השליח פולוס אשר נחשב לפי דבריו של דוד בן גוריון ל"קטע יפה ביותר בספרות היהודים": "אם בלשונות בני אדם ומלאכים אדבר ואין בי אהבה, הריני כנחושת הומה או כמצלתים רועשים ... האהבה סבלנית היא

95. תרגום ירושלמי לויקרא יט: יח.

06. דיאכזה א: ב.

16. יוחנן יג: לד-לה.

26. יוחנן טו: יב-יג.

ונדיבה, האהבה אינה מקנאת, האהבה לא תתפאר ולא תתנשא, היא לא תנהג בגסות, לא תדרוש טובת עצמה, לא תתרגז ולא תחשוב רעה. האהבה לא תשמח בעוולה כי באמת שמחתה. היא תכסה על הכל, תאמין בכל, תקווה לכל ותסבול את הכל.⁶³ לפי דוגמה זו האהבה אינה דורשת את טובת עצמה אלא היא עושה את הטוב והמועיל לזולת, לעניין שלנו, אין היא מחפשת את השווה לה אלא היא עושה את מושא אהבתה שווה לה, מי שיהיה! זוהי מצוות מלך המשיח שנאהב גם את השונא ואת האויב. וכחותם לאהבה כזאת נתן ישוע את חייו כפדיון לנפשנו.

■ תורתו של ישוע על צום ותפילה

בדרשת ההר מלמד ישוע שהחיים הרוחניים צריכים להתבטא באופן טבעי ובסתר ולא בראויותנות. בייחוד הצום, מתן נדבות ואפילו התפילות נהפכים ל"מַנְרִיזִים", למין גינוניות מלאכותית שבה רק מעמידים פנים כדי להראות טובים בפני אחרים. משום כך הזהיר ישוע את שומעיו ואמר: "כאשר אתם צמים, אל תהלכו קודרים כמו הצבועים, המשגים את פניהם כדי להראות צמים לבני אדם. אמן אומר אני לכם, שכרם אתם. ואתה כאשר תצום, משח את ראשך בשמן ורחץ את פניך, כדי שלא תראה צם לבני אדם כי אם לאבך אשר בסתר, ואביך הרואה במסתרים, הוא יגמול לך."⁶⁴ בעניין זה אמר ישוע: "כיצד תוכלו להאמין בעת שאתם מקבלים כבוד איש מרעהו ואת הכבוד מאלהים האחד אינכם מחפשים!"⁶⁵ שוב אנו רואים במלים אלה את ההתרסה נגד החנופה. אין זה דבר חדש בחז"ל. במסכת סוטה אומר ירמיה בר אבא (בין 250-290 לסה"נ): "ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה, כת ליצים וכת חניפים וכת שקרים וכת מספרי לשון הרע."⁶⁶ במקום אחר אומר ר' אלעזר: "גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבנו."⁶⁷ ר' ינאי שחי סמוך לזמן חתימת התלמוד אומר: "זה הנותן צדקה לעני בפרהסיא, בפומבי, מבייש אותו."⁶⁸

36. איגרת אל הקורинתיים א, יג: אדו.

46. מתי ו: טדיח.

56. יוחנן ה: מד.

66. סוטה מב, א.

76. בבא בתרא ט, ב.

86. חגיגה ה, א.

הצדקה היתה כעין "שריון" שעל המאמץ ללבוש אותה בענווה. אבל למרות כל אלה היתה לפרושים נטייה לצביעות.

בתנ"ך הצום הוא חלק בלתי נפרד מחיי האמונה. בשמואל ב' נאמר על דוד שהוא צם ושכב על הארץ בגלל הילד שילדה לו אשת אוריה.⁶⁹ כאשר מת הילד, קם דוד ואכל והעבדים שלו השתוממו. דוד השיב להם: "בעוד הילד חי, צמתי ואבכה... ועתה מת; אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי!" בעתות צרה, רוחנית או פיסית, היה העם צם, מחלות, מצב רוחני ירוד, סכנת מלחמה, בצורת, רעב, כל אלה היו מניעים לצום.⁷⁰ אך למעשה היה העם מחויב לצום רק ביום הכיפורים וביום תשעה באב, יום חורבן הבית. הפרושים צמו פעמיים בשבוע, ביום החמישי וביום השני כי לפי המסורת עלה משה על הר סיני ביום חמישי וירד משם ביום שני. לפי "דידאכה" צמו המשיחיים ביום רביעי וביום שישי.

מסכת שלמה בתלמוד מוקדשת להלכות צום, מסכת "תענית" – מלה זו מרמזת לעינוי שהמאמץ מענה את עצמו בכך שהוא נמנע מאכילה. אין היהודים צמים בשבת כי יום זה מיועד למנוחה ולשמחה. הצום עושה אותנו רגישים יותר לא רק לטוב אלא גם לרע – ולכן אנו צריכים לשקוד ולהתפלל בימי הצום. לפני הופעתו הפומבית צם ישוע ארבעים יום במדבר. אז ניסה אותו השטן וביקש שישוע יהפוך את האבנים ללחם. כמו כן הראה השטן לישוע את כבוד בית המקדש ואת ההדר של כל העולם. בשלושת הנסיונות האלה פיתה המסית את ישוע לבחור במשיחיות של מחולל פלאים, של כוהן גדול מכובד או אפילו של מנהיג מדיני – אך ישוע סירב וגירש את השטן בדבר האלהים. תחת זאת הוא בחר להיות "שה אלהים אשר נושא את חטאת העולם".⁷¹ פעם שאלו תלמידי יוחנן המטביל את ישוע: מדוע אנחנו והפרושים צמים הרבה ותלמידך אינם צמים? השיב להם ישוע: "האם יכולים בני החופה להתאבל בעוד החתן אתם? אך יבואו ימים שילקח מהם החתן ואז יצומו".⁷² בכתבי הברית החדשה הצום הוא נוהג חיוני.

96. שמואל ב, יב: טז.

07. מזמור לה: יג, סט: יאריב, דניאל ט: ג.

17. ראה מתי ד: אריא; לוקס ו: אריג.

27. מתי ט: יד-טו.

על התפילה מלמדת דרשת ההר: "כאשר אתם מתפללים אל תהיו כצבועים האוהבים להתפלל בעמדם בבתי כנסת ובפינות של רחובות למען יראו לבני אדם. אמן אומר אני לכם, שכרם אתם. ואתה כאשר תתפלל, הכנס לחדך, סגור את הדלת בערך והתפלל לאביך אשר בסתר, ואביך הרואה במסתרים יגמול לך. כאשר אתם מתפללים המנעו מלגבב מלים כגויים, החושבים שברוב דבורם ישמעו. אל תהיו דומים להם, כי יודע אביכם את צרכיכם בטרם תבקשו ממנו".⁷³

התפילה חיונית מאוד לחיינו הרוחניים. ישוע היה תמיד משכים לקום, אולי כבר בשעה ארבע או חמש, ועולה על ההרים להתפלל. ושוב עם שקיעת החמה היה מתבודד בתפילה. בנוגע למתפללים הדגיש ישוע דבר שהוא חשוב מאוד ביהדות, שעל המתחנן לומר את משאלותיו "בכוונה" ובכל נפשו. לעומת זאת את התפילה "במסתרים" אין מדגישים באותה המידה. התפילה בציבור אפשרית רק אם נאסף "מניין" של עשרה גברים. מנהג זה מבוסס על תפילתו של אברהם אשר הפגיע למען סדום ועמורה, בהתמקחו עם הקב"ה על מספר הצדיקים שבעבורם לא ישחית אלהים את העיר, החל בחמישים איש וכולה בעשרה. ואז הבטיח ה' שהוא אינו משחית את העיר אם "ימצאון שם עשרה".⁷⁴ מספר זה משמש ביהדות מספר מינימלי לקהילה. גם ישוע קבע "מניין" משלו: "במקום אשר שנים או שלושה נאספים לשמי, שם אני בתוכם".⁷⁵

תפילת "אבינו שבשמים" לאור חז"ל

על תפילת "אבינו שבשמים" אפשר לומר שהיא מכילה את "כל לשון הגאולה" ולכן אם אנחנו רוצים לראות אותה בממדיה הנכונים, עלינו לזון בה בפרטיות. לוקס מספר שאחד מתלמידי ישוע ביקש: "אדוני, למדנו להתפלל, כשם שגם יוחנן לימד את תלמידיו".⁷⁶ מתי לעומת זאת מוסר את התפילה הזאת בהקשר של דרשת ההר.⁷⁷ יש לראות בתפילה זו את הצוואה היקרה ביותר שהותיר ישוע

37. מתי ו: ה"ח.

47. בראשית יח.

57. מתי יח: כ.

67. לוקס יא: א"ג.

77. מתי ו: ט"ט.

לתלמידיו. בספרות חז"ל נמצא אמנם בקשות בודדות המזכירות בקשות שבתפילה זו, אך כתפילה המהווה שלמות אחת – אין לה אח ורע. ד"ר גוטליב קליין, הרב השוודי הנודע, כתב על התפילה הזאת שהיא משקפת את התודעה המשיחית בזמנו של ישוע. "כל התקוות והציפיות בלב החרד של ישוע מתלכדות בתפילה זו." "בה יש לנו תפילה משיחית שרק ישוע יכול היה לאמרה בזמנו. זה הדבר האישי ביותר שיש לנו ממנו." "תפילה זו עשתה נסים בלבב אנוש".⁷⁸ קליין ראה בתפילה זו את כל התכונות האופייניות לתפילה יהודית. את המבנה שלה חילק קליין כלהלן:

שבח: "אבינו שבשמים, יתקדש שמך,
תבוא מלכותך, יעשה רצונך כבשמים כן בארץ".
תפילה: "את לחם חוקנו תן לנו היום,
וסלח לנו על חטאינו כמו שסולחים גם אנחנו
לחוטאים לנו.
ואל תביאנו לידי נסיון כי אם חלצנו מן הרע".
הודיה: "כי לך הממלכה והגבורה והתפארת לעולמי ועולמים,
אמן".⁷⁹

לפי דבריו של קליין כל תפילה אופיינית ביהדות מתחילה בשבח, ממשיכה בתחנונים ומסתיימת בהודיה. נוסף לזה המתפלל מציג את בקשותיו בגוף ראשון רבים. אנו יודעים שחז"ל מבדילים בין הפנייה "אבינו" ו"אבי". רבי אביי, אשר חי במאה הרביעית, הדגיש שעל הפרט להזדהות תמיד בתפילותיו עם הקהל ולומר, "יהי רצונך אלהים אדוננו שתדריכנו לשלום..." גם רש"י ציין שבייחוד בתפילות קצרות יש לנקוט לשון רבים. הפנייה "אבינו שבשמים" מופיעה פעם אחת במשנה⁸⁰ וגם פעם אחת בצורה "אביך שבשמים".⁸¹ הסידור מעדיף לעומת זאת את הפנייה "אבינו" או "אבינו מלכנו". היחס הקרוב הזה כלפי הקב"ה מנומק בברית החדשה בכמה מקומות: "קבלתם רוח המקנה מעמד של בנים, וברוח זאת

87. גוטליב קליין, "האם ישוע הוא אישיות היסטורית", סטוקהולם 1910, עמ' 93-38.

97. מתי ו: ט"ג.

08. סוטה ט: טו.

18. רומים ח: טו.

אנו קוראים 'אבא', אבינו".⁸² "וכיון שאתם בנים, אלהים נתן בלבבכם את רוח בנו הקוראת 'אבא', אבינו".⁸³ בנוסח היווני מופיעה המלה 'אבא' בעברית. בכל זאת לימד ישוע בתור יהודי לפנות אל האב בלשון רבים, "אבינו שבשמים"! האלהים הוא קדוש, ולכן מציעים חז"ל לפעמים להיות שעה תמימה בשתיקה קודם שפונים אליו.

בקשר לשבח בתפילה זו הרב קליין מביא דברי מדרש שנאמר בהם: "הקדוש, יתברך שמו, מקים את המתים מעולם זה כדי ששמו הגדול יתקדש. לכן על כל איש להתפלל: יתקדש שמך, תבוא מלכותך. כשתמלאנה תפילות אלה תתגשם התחייה".

גם בקדוש הארמי אומרים בנוסח זהה לשבח שלנו: "יתגדל ויתקדש שמך הגדול בעולם אשר הוא ברא לפי רצונו וימלוך הוא במלכותו בחיינו ובימינו ובחיי כל בית ישראל במהרה ובזמן קרוב ואמרו אמן". והקהל משיב: "יהיה שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמים, אמן".

בנוגע לדגש על התחייה שראה קליין בתפילתו של ישוע, אפשר להוסיף קטע מ"חותם המדרשים". בקשר לפרשת "לך לך" מפרש ר' תנחומא: "ואברך; שאני בכבודי מברךך ואגדלה שמך, ששמך מתגדל בעולם והיה ברכה, מהו; שברכתך קודמת לברכתי: בתחילה אומרים מגן אברהם ואחר כך מחייה המתים".⁸⁴ בפירוש זה מתחילים בהבטחה לאברהם וגומרים בתחיית המתים. ילקוט שמעוני אומר על אותה הפרשה שזו "לשון גאולה", ועתיד הקב"ה לגאול את ישראל "שנאמר, איש צמח שמו ותחתיו יצמח".⁸⁵ אין תימה אפוא, שראה הפרופ' קליין בתפילתו של ישוע הלך רוח משיחי ורמו לתחייה.

בשחרית לחול בסידור התפילה יש אימרה שחוזרת פעמים מספר בסידור. בתפילה "ובא לציון גואל" נאמר: "ה' ימלוך לעולם ועד; ה' מלכותו קיים לעולם ולעולמי עולמים ... יהי רצון מלפניך... ונוכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא". גם בזה יש "לשון הגאולה" וקשר לחזון עולם הבא.

28. גלטים ד: ו.

38. גלטים ד: ו.

48. תנחומא, פרשת לך לך, ד.

58. ילקוט שמעוני, לך לך, סד.

בחלק התחנונים ישוע מלמד אותנו להתפלל עבור לחם חוקנו, בעד סליחת החטאים במידה שאנחנו בעצמנו סולחים לאחרים ושלא נתנסה אלא ניחליץ מן הרע. אחרי התפילה ישוע מוסיף שאם נסלח לבני אדם על חטאותיהם, גם אבינו שבשמים יסלח לנו. וְלֹא, אֵין לָנוּ סְלִיחָה.

שורש המלה להתפלל מדבר על הצד ה"פלילי" שבנו והשורש של המונח להתחנן מזכיר לנו כי "רחום וחנן ה'" – וייתכן שהמודעות לדברים אלה הולידה את התפילה בקרב האדם. לכן אין להפריד בין הווידוי על חטא ובין סליחת החטאים באמונתנו אנו. האלהים אמר לקין: "הלוא אם תיטיב, שאת, ואם לא תיטיב, לפתח חטאת רובץ ואלֵיךְ תשוקתו, ואתה תמשול־בִּי"⁸⁶ במצבנו זה אנחנו מבקשים: "אל תביאנו לידי נסיון כי אם חלצנו מן הרע".

בברכות השחר בסידור התפילה יש קטע שיש לו ודאי קשר עם בקשה זו. נאמר בו: "ואל תביאנו לא לידי חטא, ולא לידי עבירה ועוון, ולא לידי נסיון, ולא לידי בזון, ולא תשלט בנו יצר הרע, והרחיקנו מאדם רע ומחבר רע, ודבקנו ביצר הטוב..." לפני תפילה זו מכריזים: "אלוהי, נשמה שנתת בי טהורה היא". מתפילות אלה מתקבל הרושם שהאדם מיסודו טוב הוא – אלא שיש לו נטייה להידבק ברע בהשפעת אנשים וחברים רעים. הרב האהוד אביגדור הכהן אמר פעם בטלוויזיה בפתיחת ערב שבת: "בבן אדם יש יותר טוב מרע, ואור יותר מחושך – המשיחיים מלמדים בצורה אחרת!"

איש מכובד זה צדק. ישוע הדגיש פעם בקשר למסורת הזקנים בעניין המאכלים: "היוצא מן האדם, זה מטמא את האדם, כי מבפנים, מלב בני אדם יוצאים מחשבות רעות, זנונים, גנבות, רציחות, נאופים, חמדנות, רשעה, רמיה, זימה, עין רעה, גידוף, גאווה, אוילות. כל הרעות האלה יוצאות מבפנים ומטמאות את האדם."⁸⁷ אולי השקפה זו היא שלילית מדי, אבל היא הולמת את התיאור שנותן ספר בראשית לאחר שנפל האדם הראשון בחטא: "וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום."⁸⁸ בחטא הקדמון נשחת האדם עד כדי כך ש"כל יצר מחשבות לבו רק רע". בגלל עובדה זו בא המשיח

68. בראשית ד: ז.

78. ראה מתי טז: ירכ, מרקוס ז: יחדכג.

88. בראשית ז: ה.

כדי "לכלא הפשע ולחתם חטאות ולכפר עון ולהביא צדק עולמים". ובגלל זה אנו מתפללים, "חלצנו מן הרע", ואין הבדל אם מקור השרץ בנו או מחוצה לנו. את ההודיה ראה פרופ' קליין במלים: "כי לך הממלכה והגבורה והתפארת לעולמי עולמים, אמן". בסידור התפילה יש הודיות כאלה לרוב, למשל בסוף תפילת שחרית: "ברוך אתה ה', שומע תפילה... ברוך אתה ה', המחזיר שכינתו לציון ... ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד". רק יהודי יכול לחוש את הטמון מאחורי דבריו של ישוע.

דברי עידוד ותוכחה

כשאנו באים להתבונן בישוע לאור תורתו, עלינו לקרוא את דברי העידוד והתוכחה שבסוף דרשת ההר. נציג את עיקר הדברים בשם אומרם: **"אל תאצרו לכם אוצרות עלי אדמות.** במקום שהעש וחלודה משחיתים והגנבים חופרים וגונבים. אצרו לכם אוצרות בשמים, במקום אשר עש וחלודה לא ישחיתו והגנבים לא יחפרו ולא יגנבו; כי במקום שאוצרך נמצא, שם יהי גם לבבך. מנורת הגוף היא העין. לפיכך אם עינך טובה כל גופך יאור. אך אם עינך רעה כל גופך יחשך; ואם יחשך האור אשר בקרבך, מה רב החושך! **אין איש יכול לעבוד שני אדונים,** שכן או ישנא אחד ויאבה את השני, או יהי מסור לאחד ויולול בשני; אינכם יכולים לעבוד את האלהים ואת הממוץ". ... **"לכן אל תדאגו** לאמור: מה נאכל? מה נשתה? מה נלבש? הן את כל אלה מבקשים הגויים, והרי אביכם שבשמים יודע שצריכים אתם לכל אלה. אתם בקשו תחילה את מלכותו ואת צדקתו וכל אלה יווספו לכם!" ... **"אל תשפטו למען לא תשפטו.** כי במשפט אשר אתם שופטים תשפטו ובמידה אשר אתם מודדים ימדד לכם. מדוע אתה רואה את הקיסם אשר בעין אחיך ואינך שם לב לקורה אשר בעינך? איך תאמר לאחיך: הנח לי להוציא את הקיסם מעינך, והנה הקורה בעינך? צבוע! הוצא תחילה את הקורה מעינך; אחרי כן תראה היטב ותוכל להוציא את הקיסם מעינו של אחיך". ... **"הכנסו דרך הפתח הצר,** כי רחב הפתח ומרווחת הדרך המוליכה לאבדון ורבים ההולכים בה. אך צר הפתח וצרה הדרך המוליכה לחיים ומעטים המוצאים אותה. **הזהרו מנביאי השקר** הבאים אליכם בלבוש כבשים ובתוך תוכם זאבים טורפים הם. בפרותיהם

תכירו אותם. האם אוספים ענבים מן הקוצים או תאנים מן הברקנים? **כן כל עץ טוב עושה פרי טוב** והעץ הנשחת עושה פרי רע. עץ טוב איננו יכול לעשות פרי רע ועץ נשחת איננו יכול לעשות פרי טוב. כל עץ שאינו עושה פרי טוב, כורתים אותו ומשליכים אותו לתוך האש. לכן בפרותיהם תכירו אותם. לא כל האומר לי 'אדוני, אדוני', יכנס למלכות השמים, אלא העושה את רצון אבי שבשמים. רבים יאמרו אלי ביום ההוא: הלא בשמך נבאנו ובשמך גרשנו שדים ובשמך עשינו נפלאות רבות; אז אודיע להם: מעולם לא הכרתי אתכם, סורו ממני עושי הרע" ... "כשגמר ישוע את דבריו אלה, השתומם המון העם על תורתו, כי לימד אותם כבעל סמכות ולא כדרך שלימדו סופריהם".⁸⁹

בדרשה זו אנחנו רואים דבר מאוד חשוב שעד כה לא נגלה לחוקרים משיחיים. כל הדרשה כולה היא דוגמא מאלפת למבנה המדרש היהודי ולצורה הריטורית שבמדרש. פרופסור מירון ביאליק לרנר, במחקרו על מדרש רות, מזכיר דווקא את הקטע שלפנינו, ומראה את התבנית המדרשית בדברי ישוע.

הן	כל עץ טוב	א
	עושה פרי טוב	א
	וכל עץ רע	ב
	עושה פרי רע	ב
אבל	לא יוכל עץ טוב	א
	לעשות פרי רע	ב
	ולא יוכל עץ רע	ב
	לעשות פרי טוב.	א

בדוגמאותיו הרבות על מבנה זה מביא פרופ' לרנר בקשר לאיוב ג: יט קטע נוסף שדומה לדבריו של ישוע על "עבודת שני אדונים":

"ועבד חפשי מאדוני;

האדם הזה

כל זמן שהוא חי

98. ראה מתי ו: יט – ו: כט.

הרי הוא עבד לשני אדונים

עבד ליוצרו ועבד ליצרו

א בשעה שהוא עושה רצון יוצרו

ב הוא מכעים את יצרו

ב בשעה שהוא עושה רצון יצרו

א הוא מכעים את יוצרו.⁹⁰

במסקנותיו על מדרש רות שנמנה עם הקדומים שבמדרשים מקיש פרופ' לרנר מדרשת ההר ובייחוד מקריאות "אשרי" ו"אוי לכם" ואומר: "לפי הנראה, משקף סגנון הדרשות שבאוונגליון צורה קדומה של דרשה ריטורית כפי שנהגו לשאתה במאה הראשונה לספירה או לאחריה. סגנון דומה בשכבה המקורית של הדרשה שברות רבה עשוי לרמוז לכך שלפנינו דרשה מתקופת התנאים".⁹¹

באשר לתוכנם של הדברים יש להדגיש שישוע היה מודע לכך ש"הדרך המרווחת מוליכה לאבדון". במסכת ברכות מדובר על עונש עולם ומיתת עולם ונאמר שלפנינו "שתי דרכים, אחת של גן עדן ואחת של גיהנום".⁹² בעניין של שיפוט הוולת אמר ישוע: "אל תשפטו למען לא תשפטו... מדוע אתה רואה את הקיסם אשר בעין אחיך ואינך שם לב לקורה אשר בעיניך". במסכת סנהדרין מובאים דבריו של רבי מאיר אשר היה תלמידו החשוב ביותר של ר' עקיבא במאה השנייה: "במידה שאדם מודד, מודדין לו!"⁹³ מאוחר יותר נאמר גם: "הדן חברו לכף זכות, דנין אותו לזכות... כשם שדנתני לזכות, המקום ידן אותך לזכות".⁹⁴ בגלל שפה כזאת נתקבלו הכרזותיו של ישוע על ידי שומעיו.

גם התמונה על ה"קיסם" וה"קורה" משתקפת בתלמוד. רבי טרפון, אשר קיבל את תורתו מרבן גמליאל הזקן ומרבן יוחנן בן זכאי בתחילת המאה השנייה, אומר שבדורו מי שמקבל תוכחה ליטול קיסם מבין עיניו, משיב "טול קורה מבין עיניך".⁹⁵ כמאה שנה לאחר מכן אומר רבי יוחנן בהקשר לרות א: א, "ויהי בימי

90. מירון ביאליק לרנר, אגדת רות ומדרש רות רבה, חלק א, עמ' עהמב.

91. שם עמ' קנ"ו.

92. ברכות כח, ב.

93. סנהדרין ק, א.

94. שבת קכ"ו, ב.

95. ערכין טז, ב.

שפוט השופטים", שידור זה שופט את שופטיו, אומר לך, טול קיסם מבין עיניך, אומר לו, טול קורה מבין עיניך!⁹⁶

בסוף דרשת ההר מדבר ישוע על יום הדין ועל אלה הטוענים שאפילו עשו נסים בשמו הוא. אך אנשים אלה לא עשו את רצון אביו שבשמים, וישוע משיב להם במלים קשות: "מעולם לא הכרתי אתכם, סורו ממני עושי הרשע". האם מדובר כאן לפי ההקשר על כך שאנשים אלה עשו פרי רע? או מה היתה הסיבה שישוע התאכזב מהם? המונח היווני ל"רשע" הוא "אנומיה". בתרגום השבעים מונח זה מתרגם לעתים את המלה העברית "חמס". על דורו של נח נאמר פעמיים שהארץ "מלאה חמס". ישוע תיאר נביאי שקר שבאים "בלבוש כבשים ובתוך תוכם זאבים טורפים הם". אם לא עברנו בלבנו, כמו שנאמר בקבלה, את "שבירת הכלים", הדתיות שלנו מייצגת כוחות חמס ושיפוט הזולת. ייתכן שדבר זה היה על לבו של ישוע. "לעומת זאת פרי הרוח הוא אהבה, שמחה, שלום, אורך רוח, נדיבות, טוב לב, נאמנות, ענווה, ריסון עצמי, על מידות כאלה אין תורה חלה". "אבל החכמה אשר ממעל ראשית טהורה היא, לאחר זאת אוהבת שלום, סובלנית, נוחה להתרצות, מלאה רחמים ופרי טוב".⁹⁷

מה קדם למה – התרגולת לביצה או להפך?

החוקרים שואלים את השאלה הקלאסית הזאת כשמדובר בדבריו של ישוע. האם קיבל הוא את תורתו מחכמי התלמוד או להפך? על שאלה קלאסית זו אפשר להשיב בפשטות כפי שכתוב בבראשית על היום החמישי של הבריאה: האלהים ציווה ש"עוף יעופף על הארץ". על השאלה השנייה אין מענה מדויק. לפעמים מתייחסים החוקרים למקורותיהם כמו אספן הבולים לבוליו: ככל שהדבר קדום יותר, הוא יקר יותר. ביהדות אין תחושה כזאת, אלא דווקא הפירושים המאוחרים נחשבים לעתים טובים יותר, וכל עניין נחקר לגופו.

כשאנו משווים בין דברי ישוע ולבין דברים דומים לדבריו מתברר תחילה שרוב האימרות המקבילות בתלמוד נאמרו מפי רבנים שחיו מאה שנה ואפילו ארבע מאות שנים אחרי ישוע. בתלמוד יש נטייה לשלול עד כמה שאפשר את

69. בבא בתרא טו, ב.

70. איגרת אל הגלטים ה: כב-כג; איגרת יעקב ג: יז.

הפירוש המשיחי. זאת רואים למשל מכך שהמונח "מימרא" שאינו מופיע אפילו פעם אחת בתלמוד אף כי הוא כה נפוץ בתרגומים, יצג את המשיח למשיחיים הראשונים ולאחרים מן החכמים בני זמנם. אנו זוכרים גם את המסופר בתלמוד על רבי יוסי שגער ברבי עקיבא על שהוא "עושה שכינה חול" בפירושו על ה"כסאות" בדניאל ז, ש"אחד מהם לה' ואחד למשיח".⁹⁸ אסור היה לתת בצורה כזאת יד למינים. גם ידידו של רבי עקיבא, ר' אליעזר, הואשם בסוף חייו במינות וישב מנודה בביתו בלוד.

אף על פי שהתלמוד מתייחס בכבוד מסוים אל ישוע, נודו המינים מקרב העם היהודי, במשך כל ההיסטוריה של האמונה המשיחית. עוד היום יושבים "שבעה" בגללם. הם נחשבים ל"משומדים" בעיני החרדים. כבר רבי עקיבא הכריז בזמנו שאם מיישהו "קורא בספרים חיצוניים אין לו חלק בעולם הבא". והתנאים פירשו ש"הכוונה היא לספרי המינים".⁹⁹ חז"ל קבעו גם ש"הגילוינים וספרי מינין אין מצילין אותן מפני הדליקה, אלא נשרפין במקומן הן והזכרותיהם". ואין מצילים אותם גם "מן המפולת ולא מן המים".¹⁰⁰

הצנזורה הצליחה אמנם להוציא מן המסורת התלמודית את ההשפעה המשיחית עם פירושה, אבל לעומת זאת, כפי שאמרו כמה חוקרים, משתקפים בתלמוד אמונות תפלות ומנהגים זרים שנקלטו מן השכנים הבלים. מנהגים אלה מנוגדים בתכלית לרוח היהדות.¹⁰¹ לכן אין תימה שגם כמה אימרות ומשלים חדרו מהבשורות לשיחותיהם של הרבנים וחלק ניכר מהם היה כאילו רכוש משותף ביניהם. המקבילות המשותפות שוכבות כמו מרגליות ופנינים נדירות בתשתית הים העצום ואין הן רבות.¹⁰² לגבי כל אימרה ואימרה יש לקחת בחשבון תחילה את הפער בין זמן אמירתם. העיקר איננו שנדע תמיד באופן מוחלט דבריו של מי קדמו, העיקר הוא אם דברים שנאמרו הולמים את החשיבה התנ"כית ואת הציפייה המשיחית הכלולה בה.

89. סנהדרין לח, א.

99. ראה סנהדרין ק, ב.

1010. שבת קט"ז, א.

101. This item was discussed about hundred years ago by Renan, Wellhausen, Edersheim and the Jewish writer E. Deutsch

102. See Canon Farrar, Life of Christ, II, p. 485.

משלי ישוע לסוגיהם

בהתחשב בחומר הרב הכלול בכתבי הברית החדשה עלינו לנסות ולהבינו בשלמותו ובכללותו. בהתוואת קווים מנחים עיקריים אנו מצליחים לראות את ייחודם של החלקים השונים. כך למשל לגבי הבשורות: מרקוס מתאר בדרך כלל את ישוע לאור מעשיו. מתי מציג לפנינו את תורתו של ישוע לאור דבריו ומשליו. לוקס הסתובב בכל הארץ, ודובב אנשים על אודות הופעתו של ישוע והצליח לאגור בשיטה זו אוסף רב של דרשות ומשלים שאינם מצויים בבשורות האחרות. מתי, בתור יהודי נלהב, לא התעניין בתקופת ביקורו של ישוע באזור פְּרִיָה שבעבר הירדן, שם הוא נפגש עם יהודים הלניסטים ועם גויים. אבל לוקס לעומת זאת אסף חומר רב מתקופה זו. ליוחנן קו ייחודי הבולט מיד לעין: הוא תיאר אך ורק אותן התרחשויות שהוא עצמו היה נוכח בהן ושהאחרים עדיין לא סיפרו עליהן. ייחודה של כל בשורה נראה הגיוני יותר לאור קווים אלה. הבה נראה את המשלים לפי סוגיהם:

■ א. המשלים באיזור הגליל:

יוחנן	לוקס	מרקוס	מתי	
	ז: לא־נ			1. שני בעלי חוב
	ח: ד־טו	ד: א־כ	יג: א־כג	2. משל הזורע
				3. הזרע הצומח בעת שהאיכר ישן
		ד: כ־כט		4. החטים והזונים
			יג: כד־ל	5. גרגיר החרדל
		ד: ל־לב	יג: לא־לב	6. השאור
			יג: ל־לה	7. אוצר טמון
			יג: מד	8. המרגלית היקרה
			יג: מה־מו	

יוחנן	לוקס	מרקוס	מתי	
			יג: מורג	9. רשת הדגים
				10. העבד שלא רצה
			יח: כא־לה	למחול

שמונה מן המשלים האלה עניינם מלכות השמים.

■ ב. המשלים באיזור פְּרִיָה:

י: כה־לז	11. השומרוני הטוב
יב: יג־כא	12. העשיר הטיפש
	13. התאנה שלא נתנה
יג: ר־ט	פרי
	14. מושבי הכבוד
יד: ז־יג	בחתונה
יד: טרכד	15. הסעודה הגדולה
	16. משל על השיקול
יד: כה־לה	בענין האמונה
טו: א־ז	17. השה האובד
טו: ח־י	18. המטבע שאבד
טו: יא־לב	19. הבן האובד
טז: א־יג	20. הסוכן הבלתי ישר
טז: יט־לא	21. העשיר ואלעזר
יז: א־ב	22. אבן הרחיים
יז: ה־ז	23. האמונה ועץ השקמה
	24. הלך רוחו של עבד
יז: ד־י	מסור
יח: א־ח	25. האלמנה והשופט
	26. הפרוש והמוכס
יח: ט־יד	במקדש

מתי מרקוס לוקס יוחנן

27. הפועלים שנשכרו

לעבוד בכרם כ: א"טז

28. עשרת המנים יט: יא"כח

■ ג. המשלים האחרונים בחג הפסח:

29. שני הבנים כא: כח"לכ

30. בעל הכרם

והחוכרים כא: לג"מו יב: אי"ב כ: ט"טז

31. המלך שערך חתונה כב: אי"ד

32. עשר העלמות כה: אי"ג

33. ככרי הכסף כה: יד"ל

אנו רואים שהמשלים מחולקים ברובם בין מתי ולוקס. מתי שמר את משלי המלכות והשתמש במונח "שמים" במקום מלכות "האלהים". באותו הסגנון דיברו גם חז"ל על "שם שמים", "יראת שמים" או "עבודת שמים". המאמין היה עמל "לכבוד שמים". חייו היו "בידי שמים" והוא קבל "מתנות שמים". בזמננו נוהגים לומר "השם" או "המקום" כשמדובר על הקב"ה. לוקס אסף בייחוד את אותם המשלים המדגישים את אהבתו הבלתי מוגבלת של אלהים כלפי כל היצורים ואנשים אבודים במצוקתם. לעומת זאת המשלים על השקידה לפני שובו של המשיח ושלושת המשלים על כרם ה', שמסמל את עם ישראל, נמצאים במתי.

דרשות ההוראה של ישוע לסוגיהן

כפי שניתן לראות חלוקה הגיונית בין הבשורות באשר למשלי ישוע, כן ניתן להבחין שוני ביניהן בקשר לדרשות ההוראה שלו. בעניין זה בולטת דווקא בשורת יוחנן. האחדות בין הבשורות הסינאופטיות היא גדולה ביותר בעניין הנסים של ישוע. אופייני מאוד ששלושה עשר מעשי הנסים מופיעים בשלוש או ארבע בשורות, שמונה – בשתיים, ששה מהם אך ורק ביוחנן וחמשה אך ורק בלוקס. כנראה שמעשי ישוע נחשבו לעדות חשובה יותר מדבריו. במתי ובמרקוס אין אנו מוצאים אף לא נס עצמאי אחד. מן הטבלה המשווה את המשותף לבשורות לעומת העצמאי לכל אחת מהן, התברר שמן החומר המובא במרקוס שבעה אחוזים בלבד הם חומר בלעדי לבשורה זו, ואילו מתוך כלל החומר המובא בבשורת יוחנן מהווים 92 אחוזים חומר בלעדי לבשורה זו. דבר זה בולט לעין בדרשות ההוראה של ישוע כשממיינים אותן לסוגיהן.

■ א. הופעתו של ישוע בשלב הראשון:

מתי	מרקוס	לוקס	יוחנן
1. בירושלים			
נקדימון לומד על			
הלידה החדשה			ג: א"כא
2. בשומרון			
האשה השומרונית			
שומעת על מים חיים			ד: ד"כו

■ ב. הופעתו של ישוע בגליל:

3. סמכותו של בן			
האדם			ה: יט"כט

יוחנן	לוקס	מרקוס	מתי	
	ו: יזמט		הז	4. דרשת ההר
			יא: כה-ל	5. הדרך אל האב
ו: כב-עא				6. ישוע לחם החיים
ז: יד-מו				7. התורה על מי החיים
		ז: א-כג	טו: א-כ	8. מסורת הזקנים
				9. הגדול בעיני
	ט: מרנ	ט: לג-נ	יח	הקב"ה ומחילה
ח: יב-ל				10. המשיח אור העולם
ח: לא-נט				11. ישוע ויורשי אברהם

■ ג. ההוראה בתקופת פריה:

י: א-כא				12. ישוע הרועה הטוב
	יא: א-יג			13. כיצד להתפלל
				14. דברי תוכחה לבעלי התורה
	יא: לז-נד			15. יסודות האמונה
	יב: א-נט			16. בואה של מלכות
		יז: כ-יח: ח		האלהים

לכל הדברים האלה בלוקס יש אמנם מקבילות אבל לוקס מוסיף בהם פרטים שאינם מצויים אצל האחרים.

■ ד. ההוראה של ישוע בשבוע האחרון לחייו:

				ביום שלישי ורביעי בחג הפסח
				17. דברי תוכחה
	כ: מה-מו	יב: לחדס	כג: א-לט	לפרושים
				18. דבריו על אחרית הימים
	כא: הדלח	יג	כד-כה	

■ ה. דברי של ישוע בליל הסדר:

יוחנן	לוקס	מרקוס	מתי	
				19. ישוע הדרך האמת
יד				והחיים
טז				20. ישוע הגפן האמיתית
				21. מתן רוח הקודש
טז				והרדיפות
				22. תפילת הפרידה
יז				של ישוע

לגרסאותיו של יוחנן ברשימה זו אין מקבילות כלל והוא מביא לנו כשנים עשר קטעים עצמאיים על הוראתו של ישוע. כל הבשורות הסינאופטיות מביאות את התוכחה של ישוע לפרושים ואת תורתו על אחרית הימים. לפעמים מתמדה הדבר שאין אצל יוחנן אפילו רמז לדברים אלה, אבל אל נא נשכח שדווקא יוחנן הוריש לנו את ספר ההתגלות שנמצא בסוף הברית החדשה.

ארבעה דברים מאפיינים את משליו ואת הוראתו של ישוע. קודם כל אנו רואים כי דרישותיו מוחלטות. כשמוצא האדם את אוצר האמונה הוא "מוכר את הכול" כדי לרכוש את מלכות השמים, וכשהוא מוצא מרגלית אחת יקרת ערך הוא מוכר את הכול כדי לקבל אותה. "המוצא את נפשו יאבד אותה והמאבד את נפשו למעני ימצא אותה."¹ "האודה את אביו או את אמו יותר ממני אינו כדאי לי. והאודה את בנו או את בתו יותר ממני אינו כדאי לי. ומי שאינו לוקח את צלבו והולך אחרי אינו כדאי לי."² בדברים אלה הגדיר ישוע את היחס כלפיו.

שנית, ישוע לימד את העם "כבעל סמכות ולא כדרך שלימדו סופריהם."³ אפילו שומרי בית המקדש ששמעו בוודאי הרבה דרשות אמרו על ישוע: "מעולם לא דבר איש כמו שמדבר האיש הזה!"⁴ אנשים השתוממו על הופעתו של ישוע ושאלו לעתים "מי הוא זה?" מי הוא זה שגם סולח חטאים?⁵ גם הורדוס אנטיפס

1. מתי י: לט.

2. מתי י: לדלח.

3. מתי ז: כט.

4. יוחנן ז: מז.

5. לוקס ה: כא; ז: מט; מרקוס ד: מא.

אמר: "את יוחנן הרי אני ערפתי, ומי זה שאני שומע עליו כדברים האלה?"⁶ כאשר רכב ישוע לירושלים לפני מותו, המתה כל העיר והכול שאלו: "מי הוא זה?"⁷ הסמכות המסתורית של הרב הגלילי הצעיר הפתיעה את שומעיו.

הדבר השלישי הוא המסר הפסיכולוגי שמשתקף מכל דבריו של ישוע. "שלום אני משאיר לכם, את שלומי אני נותן לכם; לא כדרך שהעולם נותן אני נותן לכם. אל נא יחת לבבכם ואל יירא!" "בואו אלי כל העמלים והעמוסים ואני אמציא לכם מנוחה. קחו עליכם את עולי ולמדו ממני, כי עניו אני ונמוך רוח ותמצאו מרגוע לנפשותיכם, כי עולי נעים וקל משאי." "אני באתי כדי שיהיו להם חיים ובשפע שיהיו להם". "הן בא בך האדם לבקש ולהושיע את האובד"⁸ במשלו ובהוראתו הוכיח ישוע שאכן הוא "המנחם משיב נפשנו".⁹

הדבר הרביעי שמפתיע בכל תורתו של ישוע מתבטא בכך שהוא דיבר בשמו הוא: "שמעתם... אבל אני אומר לכם!" "בואו אלי!" "לימדו ממני!" "אני הוא אור העולם, לחם החיים, הדרך, האמת והחיים, התחייה והחיים — אני והאב אחד אנחנו. אין איש בא אל האב אלא דרכי, ועוד ועוד! אנו יודעים גם מחזיל שרק למשיח מותר להזדהות עד כדי כך עם אבינו שבשמים. בקשר לשמות ג: יב ולשאלתו של משה, "מי אנוכי כי אלך אל פרעה" משיב המדרש: "סימן הגאולה הראשונה, שבאנוכי ירדו ישראל למצרים שנאמר ובר' מו: דו 'אנוכי ארד עמך מצרימה', ובאנוכי אני מעלה אתכם, וסימן לגאולה האחרונה, שבאנוכי הם מתרפאים והן עתידים להגאל, שנאמר ומלאכי ג: כגו 'הנה אנוכי שולח לכם את אליה, הנביא'".¹⁰ על הגואל האחרון, משה השני, נאמר בספר דברים שהאלהים נותן את דברו "בפיו", "והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי, אנוכי אדרוש מעמו".¹¹

פנייתו המיוחדת של ישוע אל שומעיו בשמו הוא נבעה מן הסמכות שקיבל מאביו והיא משקפת גם את קריאתו בתור המשיח, כי דווקא המלה "אנוכי" מעידה על "סימן הגאולה האחרונה" שבאה דרכו.

6. לוקס ט: ט.

7. מתי כא: י.

8. יוחנן יד: כו; מתי יא: כדל; יוחנן י: י; לוקס יט: י.

9. איכה א: טו.

10. שמות רבה, פרשה ג, סימן ג.

11. דברים יח: יט.

תולדות סבלו של ישוע

כשליש מכל הבשורות מתרכז סביב תולדות סבלו של ישוע. גם בכנסיות המסורתיות מלמדים מדי שנה בשנה במשך כל האביב על נושא זה: תחילה יש מחזור של שבעה שבועות שנקרא גם "מחזור הצום", ואז "עולים" בעקבות ישוע לירושלים וחוזים לבסוף בסבלו ובמותו – את מותו ואת תחייתו שלו וזכרים שוב בדיעבד במשך שבעה שבועות, מסיום חג הפסח ועד חג השבועות אשר מסמל את מתן רוח הקודש לקהילה המשיחית. באופן מקביל משתמשים גם בבית הכנסת בפרשיות השבוע וההפטרות וחוזרים ומוכירים את אותם האירועים שנחשבים לחשובים ביותר בתנ"ך.

לפני סבלו הודיע ישוע מראש שהוא עתיד לעלות לירושלים ולתת את נפשו כופר בעד רבים. הבשורות הסינאופטיות מעידות כולן על שלוש הצהרות נפרדות שהצהיר ישוע על מותו ועל תחייתו. ההצהרה הראשונה נאמרה בסביבות קיסריה פיליפי קרוב להר חרמון.¹ מתי מספר, שישוע שאל את תלמידיו: "מה אומרים האנשים על בן־האדם, מי הוא?" והם השיבו שאחדים אומרים כי הוא יוחנן המטביל, אחדים אומרים כי הוא אליהו ואחרים – ירמיהו. ואז הוא שאל אותם: "ואתם מה אומרים, מי אני?" שמעון כיפא ענה בשם כולם: "אתה המשיח, בן אלהים חיים!" אמר לו ישוע: "אשריך שמעון ברי־יונה, כי לא בשר ודם גילה זאת לך אלא אבי שבשמים ... על הצור הזה אבנה את קהילתי ושערי שאול לא יגברו עליה". אחרי גילוי זה נאמר: "מאותה עת החל ישוע להבהיר לתלמידיו כי עליו ללכת לירושלים ולסבול הרבה מידי הזקנים וראשי הכוהנים והסופרים ולההרג וביום השלישי לקום". בהקשר זה הזכיר ישוע לתלמידיו שמי שרוצה ללכת אחריו, עליו להתכחש לעצמו ולקחת את צלבו וללכת אחריו, "כי החפץ להציל את נפשו יאבד אותה, אבל המאבד את נפשו² למענו, ימצאנה. זוהי הדרך של הישועה.

1. מתי טו: יג'כח; מרקוס ח: כדכט; לוקס ט: יח'כו.

את ההודעה השנייה על מותו ועל תחייתו הציג ישוע בחזרו לגליל.²
 בפעם השלישית העלה ישוע נושא זה כאשר עלה עם תלמידיו לירושלים.³
 ההצהרות על סבלו ועל תחייתו כרוכות זו בזו בבשורות ואין להפריד ביניהן. "בן
 האדם ימסר לראשי הכוהנים ולסופרים. הם יחרצו את דינו למוות ומסרו אותו
 לגויים. הללו יהתלו בו ויירקו בו, ילקו אותו ויהרגוהו, ואחרי שלושה ימים יקום".⁴
 ראינו כבר קודם לכן את הדגשת היום השלישי בקטעי בראשית רבה מן הגניזה:
 "ביום השלישי שלתחיית המתים יחינו מיומים, ביום השלישי יקימו ונהיה
 לפניו".⁵

לפי הכתובים והמסורת ישנם שני תנאים חשובים הנוגעים למותו של
 המשיח. קודם כול היה עליו למות בירושלים. לפי דניאל ט דווקא שם "יכרת
 המשיח" ולשם היה עליו לבוא כדי "לכלא הפשע ולהתם חטאת ולכפר עון
 ולהביא צדק עולמים". לכן אין תימה שישוע שלח "דרישת שלום" להורדוס
 אנטיפס אשר רצה להרגו: "לכו ואמרו לשועל הזה: הנני מגרש שדים ופועל
 רפואות היום ומחר, וביום השלישי אגיע עד תכלית. ואולם עלי להמשיך וללכת
 היום ומחר וביום שלאחר מכן, כי לא יתכן שיספה נביא מחוץ לירושלים".⁶ לו יכול
 היה הורדוס להרגו, זה היה קורה בוודאי במחוו בגליל. לפי לוקס, כשאמר ישוע
 דברים אלה היה עדיין בדרכו לירושלים. והוא הוסיף ואמר: "ירושלים, ירושלים,
 ההורגת את הנביאים וסוקלת את השלוחים אליה, כמה פעמים חפצתי לקבץ את
 בניך כתרנגולת המקבצת את אפרוחיה תחת כנפיה ולא רציתם. הנה ביתכם
 ינטש לכם, ואני אומר לכם: ראה לא תראוני עד כי תבוא העת שתאמרו, ברוך
 הבא בשם ה'!"⁷

כתנאי שני עלינו לזכור שישוע היה לפי עדותו של יוחנן המטביל "שה
 אלהים הנושא חטאת העולם" וכקרבן הפסח הוא צריך היה למות בחודש ניסן.⁸
 סוד זה בא לידי ביטוי גם בדברי חז"ל: "שנו רבותינו, עתידים אבות העולם לעמוד

2. מתי יז: כב-כג; מרקוס ט: ל-לב; לוקס ט: מג-מה.

3. מתי כ: ידט, מרקוס י: לב-לד; לוקס יח: לא-לד.

4. מרקוס י: לג-לד.

5. ראה הערה 94 בפרק "ישוע כאדון החיים והמוות".

6. לוקס יג: לא-לד.

7. ראה ירמיה כו: יח; מיכה ג: יב.

8. יוחנן א: כט, לו.

בניסן (בחדוש הפסח) ואומרים לו: אפרים משיח צדקנו, אף על פי שאנו אבותיך, אתה גדול ממנו, שסבלת עונות בנינו ועברו עליך מדות קשות ורעות ... והיית שחוק ולעג באומות העולם בשביל ישראל, וישבת בחושך ואפלה ... וצפד עורך על עצמך, וגופך יבש היה כעץ ... וכוךך יבש כחרש. כל אלו מפני עונות בנינו..."⁹

סיפור חייו של ישוע מגיע כביכול לשיאו בחדוש ניסן, בימי חג הפסח בשנת שלושים לספירה. ידוע לנו שמאז תחילת המאה החולפת נכתבו למעלה משישים אלף ספרים על חייו של ישוע ורובם דנים גם במותו ובתחייתו שהתרחשו באותו חג מפורסם.

המלך בא אל עירו

להופעתו של ישוע בציבור קשר הדוק לנבואות התנ"ך ולפרושן בספרות חז"ל. על הכניסה החגיגית שלו לירושלים מספרות בפרטות כל הבשורות הסינאופטיות.¹⁰ יוחנן אשר בדרך כלל מסר דברים שהאחרים לא דיברו עליהם, מספר שגם בתחילת פעילותו של ישוע קרה מקרה דומה, וגם אז גורשו מבית המקדש מוכרי בקר ומחללי קודש. לאור מקרה זה אפשר להבין פעולה דומה בסוף תקופת הופעתו של ישוע בציבור. לפי יוחנן גער ישוע ברוכלים אלה שהפכו את בית אביו ל"בית מסחר". הבשורות הסינאופטיות לעומת זאת מדברות בצורה חריפה יותר: "ביתי בית תפילה יקרא, אך אתם הופכים אותו למערת פריצים".¹¹ ההתנגשות בין ישוע לבין מתנגדיו היתה בשלב האחרון הזה כבר חמורה ביותר.

הבשורה לפי מתי מספרת שישוע ביקש בהתקרבו לירושלים, להביא לו אתון ועיר ולהתיר אותם בשבילו. "ואם מיישהו יאמר לכם דבר, תאמרו 'האדון זקוק להם' ומיד ישלח אותם". ומתי מוסיף: "כל זה קרה כדי שיתקיים דבר הנביא: 'אמרו לבת ציון: הנה מלךך יבוא לך, עני ורוכב על חמור ועל עיר בן־אתונות'". התלמידים הלכו ועשו כמצוות ישוע. הם הביאו את האתון ואת העיר ולאחר שפרשו עליהם את בגדיהם הוא ישב עליהם. רבים מן ההמון פרשו את בגדיהם

9. פסיקתא רבתי להלל שם.

10. מתי כא; איא; מרקוס יא; אי ; לוקס יט; כטמד.

11. יוחנן ב; יגכא.

על הדרך ואחרים כרתו ענפים מן העצים ושטחו אותם על הדרך. והמון העם שהלך לפניו ואחריו קרא: "הושע־נא לבן דוד! ברוך הבא בשם ה'! הושע־נא במרומים!" בהיכנסו לירושלים המתה כל העיר והכול שאלו: "מי הוא זה?"

מתי מספר עוד שישוע "נכנס לבית המקדש וגרש את כל המוכרים והקונים בבית המקדש והפך את שולחנות מחליפי הכספים ואת כסאות מוכרי היונים". ומרקוס מוסיף שהוא "לא הניח לאיש להעביר כלי דרך בית המקדש". ובהקשר זה הוא גער בשומעיו ואמר שהם עושים את בית התפילה "למערת פריצים".¹² ואז "נגשו אליו עיוורים ופסחים בבית המקדש והוא ריפא אותם. כראות ראשי הכהנים והסופרים את הנפלאות אשר עשה ואת הילדים הצועקים במקדש, הושע־נא לבן דוד! נתמלאו כעס ואמרו לו: אתה שומע מה שאלה אומרים? כן, השיב להם ישוע, האם מעודכם לא קראתם, מפי עוללים ויונקים יסדת עוזי?"¹³

סיפור זה הולם היטב את המצב בזמן הבית השני. הכהנים הצדוקים השתמשו בבית המקדש כשוק לעסקיהם. שם הם מכרו כבשים, שוורים ויונים לאלה שבאו להקריב קרבנות במקדש. את המטבע הזר הם החליפו לכספי בית המקדש שאין בהם דמויות או כתבים. נוסף לכך יש לזכור שמדרוס למקדש היה איצטדיון למירוצי סוסים וממבנה זה אשר הוקם על ידי המלך הורדוס נשמע לעתים רעש נורא. כל אלה פגמו בקדושת בית המקדש. מעניין מאוד ששומרי בית המקדש לא העזו להתנגד לפעולתו של ישוע כי כולם "פחדו ממנו, שכן כל ההמון התפעל מתורתו".

הופעתו של ישוע כ"עני ורוכב על חמור" מבוססת למעשה על שלוש נבואות חשובות שבתנ"ך. בברכת יעקב נאמר על המשיח ש"לו יקחת עמים", שהוא אוסר "לגפן עירדה". לפי הפרשנות היהודית הדבר מעיד שהמשיח יבוא "לעירור", לירושלים; הוא לא יבוא על סוס מלחמה אלא "עני ורוכב על חמור". זה מסמל ש"הוא יהיה למלך בשלום". "אם מיישהו רואה בחלום חמור, הוא מצפה לישועת המשיח". "והרואה שורקה בחלום, יצפה למשיח". לכן הכריז ישוע בהקשר אחר שהוא "הגפן האמיתית".¹⁴ בתלמוד רואים קשר בלתי נפרד בין ברכת יעקב ובין הנבואה בזכריה ט: ט על המשיח שיבוא לציין כ"עני ורוכב על חמור".

21. ישעיה נז: ג; ירמיה ז: יא.

31. מזמור ח: ג.

41. ראה בחלק הראשון "המשיח בתנ"ך" עמ' 30-31 ויוחנ טו.

גם על הנבואה השלישית במזמור קי"ח יש הערות בנוגע לבואו של המשיח. כל העם ידע את המזמור הזה בעל־פה. שיר זה היה מושר בשלושת הרגלים כאשר התקרב עולי הרגל לירושלים. מעל החומות היה העם מברך את הבאים: "זה השער לה", צדיקים יבואו בו! והעולים השיבו: "אודך כי עניתני, ותהי לי לישועה!" אנשי העיר: "אבן מאסו הבונים, היתה לראש פינה!" העולים: "מאת ה' היתה זאת, היא נפלאת בעינינו!" תושבי העיר: "זה היום עשה ה', נגילה ונשמחה בו!" העולים: "אנא ה' הושיעה־נא, אנא ה' הצליחה־נא!" ושוב: "ברוך הבא בשם ה'!"

קשה מאוד לתאר את ההתלהבות של הקהל. הילדים המשיכו בשירה זו גם בעיר ולא שתקו. רש"י רואה קשר בין "המשיח שיוולד בבית־לחם" ולבן ה"אבן אשר מאסו הבונים". בתלמוד נאמר שהשיר הזה נתקבל על ידי השכינה אחרי שעם ישראל עלה מים סוף.¹⁵ גם בזהר מביאים את המסורת ש"עתידיים ישראל לשבח שירה זו לעתיד לבוא" כשהאלהים "יוסיף שנית ידו לקנות את שאר עמו". וזהו שירת "המטרונותא", של המלכות, ובשירה זו "יש קשרי האמונה ויש בה ימי מלך המשיח".¹⁶

לוקס מספר דבר מוזעזע על התהלוכה החגיגית שלנו. "כאשר התקרב ישוע וראה את העיר, בכה עליה ואמר: לו ידעת היום גם את אשר אלי שלום! אלא שעתה נסתור מעיניך. הנה ימים באים עליך ויקימו אויבך סוללה סביבך ויקיפו ויצורו עליך מכל עברך. וימגרו אותך ואת בניך אשר בקרבך. ולא ישאירו בך אבן על אבן עקב אשר לא ידעת את מועד פקודתך".¹⁷ ישוע חזה ברוחו את חורבן הבית בשנת 70 וכן את שקרה בשנת 135 לספירה כאשר ציווה אדריאנוס קיסר ממש לחרוש את הר הבית ולשטחו. העיר אשר נבנתה על ההריסות נקראה בשם "איליה קאפיטולינה" על שם הקיסר אליוס אדריאנוס, ועל הר הבית הוקם "בית מקדש", לאלילים.¹⁸

על הבכי של המשיח מדובר בתנ"ך בשני מקומות. באיכה א: טז נאמר: "על אלה אני בוכיה, עיני עיני יורדה מים, כי רחק ממני מנחם משיב נפשי".

51. סוטה ג, ב.

61. ראה את כל הדיון בחלק הראשון שלנו עמ' 19-86.

71. לוקס יט: מאדמד.

81. אוסביוס ד: ג, ד.

בתלמוד מקשרים פסוק זה עם המשיח: "ר' יוחנן אמר: העולם נברא למשיח, כיון שדובר במשיח, שואלים: מה שמו ... חנינה שמו, שנאמר 'אשר לא אתן לכם חנינה' (ירמיה טז: יג). ויש אומרים: מנחם בן חזקיה שמו, שנאמר 'כי רחוק ממני מנחם משיב נפשי'".¹⁹ גם בקשר לירמיה יג: טז מדובר בתלמוד על בכי דומה: "תנו לה' אלוהיכם כבוד בטרם יחשיך" ... "ואם לא תשמעוהו, במסתרים תבכה נפשי מפני גוה" ... "מפני מה גוה, אמר רב שמואל בר יצחק, מפני גאוותן של ישראל, שניטלה מהם (התורה) ונתנה לעובדי כוכבים".²⁰

במזרח הרחוק כשמקבלים את פניהם של אנשים מכובדים נהוג לעתים לפרוש לפניהם שטיחים יקרים, ונכבדי העיר יוצאים לקראתם ומברכים את בואם. כמו כן מנקים את כל הדרכים והסמטאות ומכינים את הארמון המפואר ביותר לכבוד האורח. אך כאשר בא המלך המשיח "לעיר" לא ידעו מנהיגי העיר את "מועד פקודתם" – על זאת בכה ישוע. אבל כך צריך היה להיות, כי הוא נהיה ל"אבן אשר מאסו הבונים". בשפה היוונית משתמשים בביטוי "דיי", "צריך", כשמדגישים שהמשיח "צריך היה" לסבול ולמות, זה היה "בלתי נמנע" ו"מן ההכרח" לפי הכתובים. בדומה לכך נאמר ש"תחילה צריך שהבשורה תוכרז לכל הגויים".²¹ במובן זה יש להבין את סירובם של החכמים לקבל את ישוע בתור המשיח.

חג הפסח בזמנו של ישוע

בזמננו אנו קשה לתאר את המנהג של היהודים לעלות בהמונים לירושלים "בשלושת הרגלים", בפסח, בחג השבועות ובחג הסוכות. דבר דומה אפשר לראות רק במרכז הרוחני לאיסלאם, במכה. רבבות אלפי אנשים נהרו לירושלים לפי מצוות התורה.²² גם על משפחתו של ישוע כתוב ש"ידי שנה בשנה עלו הוריו לירושלים בחג הפסח".²³ ההיסטוריון יוספוס מספר שפעם ביקש צסטיוס את

91. סנהדרין צח, ב.

92. חגיגה ה, ב.

101. מרקוס ח: לא; יג: י.

22. שמות כג: יז; לד: כג.

32. לוקס ב: מא.

הכוהן הגדול להעריך כמה כבשים הוקרבו בחג הפסח בירושלים כדי להוכיח לקיסר נירון את חשיבותם של עם ישראל ועיר הקודש. מספר הכבשים הסתכם ב־625,500. אם ניקח בחשבון כבש אחד לכל עשרה אנשים, נגיע לכשניים וחצי מיליון משתתפים בחג. פעם שנייה קבע יוספוס שמספר החוגגים הגיע לשלושה מיליון בקירוב ובפעם אחרת ל־2,700,200.²⁴ אם נזכור שבישראל היו בזמנים ההם כשניים וחצי מיליון תושבים יהודים ואולי כמיליון בני עמים אחרים, ובגולה חיו כחמישה מיליון יהודים, ניווכח שהמספרים של יוספוס נראים מופרזים. בכל זאת ירושלים וכל סביבותיה היו דחוסות אנשים, כפי שקורה בזמננו במכה.

לוקס מספר על ימי החג, שישוע היה מלמד "יום יום בבית המקדש ... וכל העם נצמדו אליו לשמוע אותו".²⁵ בייחוד "אולם שלמה" היה אהוב על ישוע ועל תלמידיו אחריו.²⁶ גם על יוחנן בן זכאי אשר חי בזמנו של ישוע מסופר ש"היה יושב בצלו של היכל ודורש כל היום כולו. והרי כאן שאי אפשר לנהוג אחרת, כי לא היה מקום אחד שיחזיק כה הרבה אנשים, ובודאי היה מכיון ליהנות מצלו של היכל".²⁷ "בדרשות הפרידה" שלו לימד ישוע את העם על שובו שנית "לכרמו" ובכך הטיל על קהילתו את האחריות לשקוד עד שהוא ישוב. המשלים על שני הבנים אשר קיבלו תפקיד לעבוד בכרם; על בעל הכרם והחוכרים; על המלך אשר ערך חתונה; על עשר העלמות; על כיכרי הכסף שהפקיד בעל הבית בידי עבדיו ביוצאו למסע — כל אלה מדברים על נושא אחד בלבד: על השקידה לפני שובו של המשיח. בדרשות הפרידה דיבר ישוע גם על אחרית הימים ועל סימני ימי הקץ, אולם אפילו בהקשר זה הוא הפקיד בידי תלמידיו את האחריות להטיף את הבשורה לכל העולם, אחרי כן יבוא הקץ! בדרשות הפרידה שלו נבחן ישוע גם כן על ידי הסופרים והפרושים אשר ניסו להכשילו בערמה כדי שיואשם כמורד בשלטונות או בבית המקדש. השאלה, האם מותר לתת מס לקיסר או לא, עלולה היתה לעשות אותו למורד במלכות, אבל מעניין מאוד שאין בכל הבשורות אפילו רמז אחד לכך שישוע דיבר נגד הרומאים. בהקשר זה ביקש ישוע שינתן לו מטבע המס והוא שאל: "של מי הדמות הזאת והכתובת?" "של הקיסר", השיבו. "אם כן",

42. יוספוס, מלחמות היהודים ב: יד, ג, ו: ט, ג.

52. לוקס יט: מודמח; מתי כו: נה.

62. יוחנן י: כ, מעשי השליחים ג: יא, ה: יב.

72. פסחים כו, א.

אמר להם, תנו לקיסר את אשר לקיסר ולא־להים את אשר לאלהים". ביוונית משתמשים במונח, "אֶפֹּדִיטָה" "החזירו!" – האלהים העניק לנו את הכול, לכן אנו רק מחזירים לו מה ששייך לו מלכתחילה. את כל הדברים האלה אנו רואים בדרשות הפרידה של ישוע במתי כא: כג"כ: מו. בפעם האחרונה לפני מותו העמיד ישוע במלים אלה אתגר לשומעיו לקבל את תורתו.

אחרי ויכוח פומבי זה נאמר בכל הבשורות הסינאופטיות ש"אף אחד לא היה יכול לענות לו דבר, ומאותו יום גם לא העז איש להוסיף לשאול אותו".²⁸ עובדה זו הולמת את מה שכתוב בספר חנוך על המשיח: "הוא מגלה עמוקות וצפונות ואיש לא יכול להתווכח אתו".²⁹

אבל היום הגדול של חודש ניסן, יום סעודת הסדר, התקרב. במשך חודש תמים תיקנו האנשים את הדרכים ואת הגשרים. שבועיים לפני החג הפרישו האיכרים מעשר מן הכבשים. תיבות האוצר בבית המקדש נפתחו בפומבי, כל הקברות סודו והבתים הפרטיים שופצו. בני אדם רצו להיטהר גם בקרבם. יוחנן מספר בבשורתו: "קרבו ימי הפסח ורבים מתושבי הארץ עלו לירושלים לפני הפסח כדי להטהר".³⁰ לא הכול רצו להישאר בעיר הקודש בדוחק החג והיו שהעדיפו לחזור לבתיהם. אם נוסף גם את אלה למשתתפים בחג, ייתכן שנגיע להערכותיו של ההיסטוריון יוספוס.

ליל הסדר נערך תמיד ב"ד בניסן, אבל "חג המצות" החל למחרת ונמשך עד כ"א בניסן. זוהי הסיבה שיוספוס מכנה את הפסח "חג שמונת הימים". בפסח היו שני קרבנות "חגיגה": הראשון ב"ד בניסן שאחריו אכלו האנשים בבוא הערב את הסדר. קרבן "חגיגה" שני הוקרב בט"ו בניסן אשר נחשב ליום הראשון של חג המצות. על קרבן שני זה מדובר ביוחנן יח: כח כאשר הולכו השומרים בבוקר השכם את ישוע מבית קפא אל ביתו של המושל פילטוס וכאשר נאמר ש"הם לא נכנסו לבית הממשל, פן יטמאו ולא יוכלו לאכול את הפסח". לו היו הכהנים נכנסים לביתו של פילטוס באותו הבוקר, הם היו אז טמאים עד סוף היום ולא היה מתאפשר להם להשתתף בקרבן "חגיגה" שני זה.

82. מתי כב: מו; מרקוס יב: לד; לוקס כ: מ.

92. חנוך מט: א; דניאל ב: כב.

03. יוחנן יא: נה.

אם אין יודעים על קרבנות אלה, מגיעים בנקל למסקנה שיוחנן טעה בתיאורו על אכילת הפסח גם ביום השישי. ד"ר אלפרד אדרסהיים, בספרו על ה"מקדש" מרבה לדון בבעיה זו ומסכם: "מכיוון שהמועד היחיד לאכילת הסדר היה י"ד בניסן, לא ייתכן שאדוננו הקדים לאכול את הפסח, בניגוד למנהג היהודי".³¹ גם בספרו על חייו של ישוע אדרסהיים מציין: "הסברה, שלפיה דחה הסנהדרין באותה השנה את הסדר מיום חמישי ליום שישי כדי שיום החג הרשמי הראשון לא יהיה בשבת – ולכן הם אכלו את הפסח כביכול ביום השישי, אותו היום שבו ישוע נצלב – הנחה זו חסרה כל יסוד במסורת ההיסטורית של היהודים".³² לעומת סברות מלאכותיות אלה יש לראות במנהג של שני קרבנות ה"חגיגה" פתרון שאינו מותיר מקום לסתירה בפסוק הנ"ל ביוחנן.

הסדר דרש הכנות משלו. המארח צריך היה לדאוג מראש לחמישה דברים: תחילה היה עליו להזמין את המקום לסעודה, לאחר מכן היה עליו לבחור עשרה אנשים לפחות שיאכלו עמו, היה עליו ללכת לבית המקדש כדי לשחוט שם את הכבש, משם הביא את הכבש הטבוח למקום המיועד ולבסוף צלה אותו על האש וערך את המאכלים האחרים.

הכוהנים עבדו בקבוצות של שלושים איש לחילופין, מספר זה סימל את האלוהות ואת השלמות, שלוש כפול עשר. ביום רגיל היו 56 כוהנים בתפקיד ובשבת 28 כוהנים נוספים. כל הארץ היתה מחולקת ל-24 מחוזות שכולם הכילו כ-300 כוהנים וכל מחוז היה אחראי על העבודה בבית המקדש למשך שבועיים בשנה. בגלל הקהל הרב התחיל קרבן ה"חגיגה" בי"ד בניסן, שעתיים מוקדם מן הרגיל – בסביבות השעה אחת וחצי אחר הצהריים. התלמידים של ישוע הקדישו כנראה את כל הבוקר ואת מרבית היום להכנות ארוחת הסדר.³³

הנשים החלו בהכנותיהן כבר יום מראש. כשנרות בידיהן גיששו בכל הארונות והפינות פן יישארו שם פירורי לחם. גם השליח פולוס אומר על מנהג זה: "בערו את השאור הישן למען תהיו עסה חדשה. הלא אתם כמצות, שהרי נובח שזה הפסח שלנו, המשיח. לכן נחוגה לא בשאור ישן ולא בשאור הרוע והרשע,

31. Alfred Edersheim, *The Temple, Its Ministry and Services*, p. 389

32. Alfred Edersheim, *The Life and Times of Jesus*, p. 481

33. See Joachim Jeremias, *Jerusalem in the Time of Jesus*, London 1969, p. 203; and Alfred Edersheim, *The Temple*, pp. 220-226

אלא במצות התום והאמת. מצווה זו, "תשביתו שאור מבתיכם" מבוססת על התורה ומזכירה גם את דברי הנביא צפניה: "והיה בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות, ופקדתי על האנשים הקופאים על שמריהם".³⁴

השאור והשמרים מסמלים חטא ומרידות. הבתים נוקו מחומרי הצבע, מהדבק של הלבנים, מחומרי תמרוקים ומכל מה שהיה חשוד כחמץ. והמאכלים כמו מרור, כרפס וחרוסת הוכנו ליום המחרת. הכול היה מוכן לחג הגדול של חודש ניסן.

סעודת האדון — סעודת המשיח

ישוע התחיל את פעילותו הפומבית בחתונה בקנה אשר בגליל ושם הוא הפך את המים לייין.³⁵ בתור המשיח הוא הכריז שהוא "הגפן האמיתית".³⁶ גם בסוף חייו בסעודתו האחרונה הוא קידש את היין כסמל הברית החדשה בינו לבין מאמיניו. עם שקיעת השמש ביום החמישי י"ד בניסן התאספו התלמידים בעלייה סביב הרב הצעיר מן הגליל. בחוץ היה ירח מלא, כמו תמיד בחג זה. אור הלבנה האיר את כל האירועים של הלילה הארוך שלפניהם. המסובים נשענו על המרפק השמאלי ורגליהם פרושות מחוץ למעגל. בראשונה התפלל ישוע בקצרה: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, בורא פרי הגפן; ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה". ולוקס מספר שישוע אמר בפתח דבריו: "נכסוף נכספתי לאכול אתכם את הפסח הזה לפני ענותי; כי אומר אני לכם, לא אוכל אותו עוד עד כי ימלא במלכות האלהים".³⁷

על פי ההגדה, בשלב זה, אחרי הכוס הראשונה, רוחץ בעל הסעודה את ידיו. המבשר יוחנן מספר שישוע "קם מן הסעודה ופשט את בגדיו, לקח מגבת וחגר את עצמו; אחר כך יצק מים בקערה והחל לרחוץ את רגלי התלמידים ולנגבן במגבת שהיה חגור בה".³⁸ ברוסיה נוהגים בכמה עדות של חרדים לתת למשרתת

43. איגרת א לקוריתים ה: רה; שמות יב: טו; צפניה א: יב.

53. יוחנן ב: א"א.

63. יוחנן טו: א"י.

73. לוקס כב: טרטו

83. יוחנן יג: א"א

הצעירה ביותר לבצע רחיצת רגלים דומה. ישוע רצה להשפיל את עצמו לעמדה של עבד פחות ערך. אבל פטרוס לא הסכים להתנהגות כזאת. כאשר ניגש אליו ישוע הוא אמר: "אדוני, אתה תרחץ את רגלי?" השיב לו: "מה שאני עושה אינך יודע כעת, אבל אחרי כן תבין". אמר לו פטרוס: "לעולם לא תרחץ את רגלי!" השיב לו ישוע: "אם לא ארחץ אותך, אין לך חלק אתי". אמר לו: "אדוני, לא רק את רגלי, אלא גם את ידי ואת ראשי!" לאחר מכן הסביר ישוע לתלמידיו שהוא נתן להם מופת כדי שינהגו בוולת לפי דוגמתו.

בשלב זה נוטלים המסובים את הכרפס וטובלים אותו במי מלח לזכר דמעותיהם של בני ישראל במצרים. לאחר הברכה לוקח בעל הבית את המצה האמצעית, בוצע אותה לשניים ואת המחצית האחת, האפיקומן, הוא מטמין. המונח אפיקומן בא מיוונית "אפיקנמיומאי" "להגיע", "לבוא". המשיחיים רואים בזה רמז למשיח שהיה "טמון" באדמה, קם שוב לחיים, וישוב וכולם יראוהו. בזמננו מחפשים הילדים בסוף הסעודה את האפיקומן עד שימצאוהו. בשלב זה מגביהים את הקערה ואומרים: "זהו לחם העוני אשר אבותינו אכלו במדבר. שיבואו כל הרעבים לאכול וכל הנצרכים לחוג את הפסח, השנה כאן, בשנה הבאה בישראל, כעת עבדים, בשנה הבאה בני חורין".

איננו יודעים כיצד התנהל הסדר הפרטי פרטיו לפני אלפיים שנה, אך קרוב לוודאי היה זהה בעיקרו לסדר המתואר בהגדת הפסח כפי שאנו מכירים אותה כיום. ההגדה מביאה לנו גם את הציפייה למשיח בדבריו של רבי אלעזר בן עזריה: עלינו לזכור את יציאת מצרים "כל ימי" חיינו: "ימי חיך, הימים, כל ימי חיך, הלילות, וחכמים אומרים: ימי חיך העולם הזה, כל ימי חיך, להביא לימות המשיח".

בתלמוד מדגישים שאפילו העני צריך היה לשתות את כל ארבע הכוסות בליל הסדר. על יין הפסח נקבע רק שיהא יין אדום שבו חלק אחד יין ושני חלקים מים כמו שקבעו בנוגע ל"כוס הישועה" במזמור קט"ו: יג. לפי מסורת זו השתמשו גם המשיחיים בסעודת האדון בתחילה במזיגה כזו, עד שגדלו הקהילות וכל אחד קיבל רק לגימה קטנה בסעודות המשותפות. בקשר לכוס השלישית, שנקראה גם "כוס הברכה", אמר ישוע דברים הקשורים לתפקידו כמשיח.

והרי התיאור בבשורת מתי: "כאשר אכלו, לקח ישוע את הלחם, ברך ובעצו ונתן לתלמידים באמרו: קחו ואכלו, זה גופי. לקח את הכוס, ברך ונתן להם באמרו: שתו ממנה כלכם, כי זה דמי, דם הברית החדשה הנשפך בעד רבים לסליחת חטאים. ואני אומר לכם, מעתה לא אשתה מפרי הגפן הזה עד אותו היום אשר אשתהו חדש עמכם במלכות אבי".³⁹

השליח פולוס מבאר את הדבר באמרו: "אכן אני קבלתי מאת האדון את אשר גם מסרתי לכם: שהאדון ישוע, בלילה שהוסגר בו, לקח את הלחם, ברך, בצע אותו ואמר: זה גופי הנבצע בעדכם, זאת עשו לזכרוני. כן גם לקח את הכוס לאחר הסעודה ואמר: הכוס הזאת היא הברית החדשה בדמי, זאת עשו לזכרוני בכל עת שתשתו".⁴⁰ על הכוס מפרש פולוס במקום אחר: "כוס הברכה שאנו מברכים עליה, האין היא התחברות לדם המשיח? הלחם שאנו בוצעים, האין הוא התחברות לגוף המשיח?"⁴¹

לעתים, היהודים שואלים מהיכן נובע המנהג של "סעודת האדון". האם מקורו ביהדות ובמנהגיה? המונחים בפסוקים שלעיל משמשים מפתח לבעיה זו. על הלחם אמר ישוע, "זה גופי", על היין "זה דמי, דם הברית החדשה". וזה "כוס הברכה" והיא מסמלת "התחברות לדם המשיח" והלחם לעומת זאת "התחברות לגוף המשיח".

בהקשר אחר נאמר בברית החדשה ש"נזבח שיה הפסח שלנו, המשיח".⁴² חז"ל השתמשו בביטוי "גופו של הפסח" במקום שיה הפסח כאשר מדובר על קרבן ה"חגיגה".⁴³ בעצם המונח גוף מסמל גם את ה"סובסטנס", הישות, גופו של דבר. ישוע הכריז שהוא השה הטבוח, גופו של הפסח, כי הוא היה עתיד לתת את עצמו כקרבן עבור מאמיניו.

היהודים נוהגים לפתוח את הדלת אחרי כוס הברכה כדי שאלהו, הכרוז של המשיח, יוכל להיכנס פנימה. למעשה אין תימה שדווקא ברגע זה של מתח דיבר ישוע על היין כעל דם הברית החדשה. אנו יכולים למצוא את המסר על

93. מתי כ: כרכט.

04. איגרת א לקורינתים יא: כג'כה.

14. איגרת א לקורינתים י: טו.

24. איגרת א לקורינתים ה: ז.

34. משנה פסחים י, ג.

הדם כבר בספר שמות: "ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמר, הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם... ויחוו את האלהים ויאכלו וישתו".⁴⁴ ובזכירה נאמר על ירושלים: "גם את, בדם בריתך שילחתי אסירך".⁴⁵ לפי התנ"ך הדם גם "מדבר" כמו ש"דיבר" דמו של הבל מן האדמה. האיגרת אל העברים מעלה נושא זה באומרה שבאנו "אל ישוע מתווך הברית החדשה ואל דם ההזיה המיטיב לדבר מדם הבל".⁴⁶ רק יהודי יכול להבין את המובן הסמלי הזה. "דמים תרתי משמע" אומרים בארמית כי אנו מוצאים את הדרמשמעות של הדם כבר בתנ"ך: דם כפשוטו, ודם במובן של "תשלום". על סוד זה דיבר פטרוס באיגרתו כאשר הכריז שלא נפדינו בכסף ולא בזהב "כי אם בדם יקר של שדה תמים שאין בו מום, בדמו של המשיח".⁴⁷

בסעודת האדון מדיגישה הקהילה את "ההתחברות לדם המשיח" ואת "ההתחברות לגוף המשיח". כפרתו של המשיח מאחדת את הגויים ואת היהודים. על הגויים הערלים אשר היו מקודם מחוסרי תקווה וללא אלהים בעולם נאמר באיגרת אל האפסים שהם נהיו "קרובים על ידי דם המשיח". הוא איחד את השניים לאחד, הרס בבשרו את מחיצת האיבה והביא את שלומו לקרובים וגם לרחוקים.⁴⁸ בין אלה ש"לבשו" את המשיח "אין יהודי אף לא גוי, אין עבד אף לא בן חורין, לא זכר אף לא נקבה, משום שכלכם אחד במשיח ישוע".⁴⁹

את המובן המהפכני בהתחברות זו אפשר להבין רק אם נביא דוגמא אחת ממעמדתם של הרבנים בתלמוד. רבי אליעזר, תנא מן הדור השני אשר התפרסם בין השנים 80 ל-100 לסה"נ בייחוד בשיחותיו על העולם הבא ועל ימות המשיח, התייחס כלפי הגויים כמו רוב החכמים האחרים. הוא היה דורש למשל ש"כל צדקה וחסד שגוים עושין חטא הוא להם, שאינם עושין אלא להתגדל בו"... ויהאוכל פת גוים כאוכל בשר חזיר".⁵⁰ אין כמובן למחשבות מסוג זה כל ערך כי הן

44. שמות כד: ח, יא.

54. זכריה ט: יא.

64. איגרת אל העברים יב: כב-כד.

74. איגרת א לפטרוס א: יח-ט.

84. איגרת אל האפסים ב: יא-יז.

94. איגרת אל הגלטים ג: כח.

05. משנה שביעית ח, י.

נוגדות את רוח התנ"ך. אבל דווקא בענין אכילת "פת" רצה ישוע ללמד מהי התחברות אמיתית.

כמרכיב רביעי בסעודת האדון יש לראות בדבריו את האופק של חיי הנצח. הלחם סימל את "גוף הפסח" ואת גופו של המשיח; היין סימל את "דם הברית" בתורה; האכילה המשותפת דיברה על ההתחברות – אבל כמרכיב רביעי יש לזכור את דבריו של ישוע שפעם נשתה מפרי הגפן אתו במלכות אביו. לוקס מדגיש זאת שלוש פעמים: "לא אוכל את הפסח עוד עד כי ימלא במלכות האלהים" ... "עד אשר תבוא מלכות האלהים" ... "אתם עמדתם אתי בנסיונותי, ואני מנחיל לכם מלכות כמו שהנחילני אבי, למען תאכלו ותשתו על שולחני במלכותי".⁵¹

סעודת האדון נחשבה בעיני המשיחיים למין "תקדיש", והיא מזכירה את הביטוי העממי לסעודה הרביעית במוצאי שבת שנקראת "מלווה מלכה" או "סעודת המשיח". באשר להבט הנצחי שבסעודה זו יש לזכור לכל הפחות שלושה מקבילות מדברי חז"ל. הראשונה במדרש רות אשר נחשב לאחד המדרשים הקדומים ביותר. שם דנים ארוכות בגואל הראשון ובגואל האחרון אשר גם הוא נותן מן מן השמים. ברות ב: יד אומר בועז לרות בעת האוכל: "גשי הלום ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחומץ". המדרש אומר על כך שהיא אכלה "לימות המשיח". וחמש פעמים מופיע הביטוי בשיחה זו: "ואוכל לימות המשיח, אוכל לעולם הבא". ארבע פעמים נאמר שם על הלחם ש"זו לחמה של מלכות". ובקטע המרכזי ביותר אומרים: "אוכל לימות המשיח, אוכל לעולם הבא, ד"א מדבר במלך המשיח, גשי הלום קרובי למלכות, ואכלת מן הלחם, זו לחמה של מלכות. וטבלת פתך בחומץ, אלו היסורין שנא' ישעיה נגו והוא מחולל מפשעינו".⁵² בדוגמה זו אכל בועז את הפת עם רות המואביה, וכך יהיה גם בסעודת המשיח בעולם הבא, שם אין הבדל בין יהודים ובין גויים.

מקבילה שנייה אפשר למצוא במזמור כב, בפסוקים כז עד ל: "יאכלו עניים וישבעו יהללו ה' דורשיו, יחי לבבכם לעד. יזכרו וישבו אל ה' כל אפסי ארץ,

15. לוקס כב: טז, יח, כחדל.

25. מדרש רות רבה, פרשה ה בסוף.

ישתחוו לפניך כל משפחות גויים... אכלו וישתחוו כל דשני ארץ". רש"י אומר על הפסוק: "אכלו עניים", שהוא רומז "לעת הגאולה, לימות המשיח".

המקבילה השלישית היא, בשמות רבה. גם כאן מוצגת שיחה על היין ועל הלחם שמביאה לפנינו את האופק הנצחי. בקשר למזמור כג המוכר כמעט לכל אחד בעל-פה, נאמר: "תערוך לפני שולחן נגד צוררי, זה המן; דשנת בשמן ראשי, זה השלל; כוסי רייה; זה הבאר; וכן לעתיד לבוא הוא עורך שולחן להם והם מסובין ואוכלין בגן עדן".⁵³

עלינו לזכור שסעודת האדון היתה כעין מסיבת פרדה לפני מותו של ישוע. לכן הוא הבטיח להתראות שוב עם מאמיניו בעולם הבא ובגן עדן השמימי על יד שולחנו במלכותו. בחזון יוחנן מדובר כשלושים פעם על המשיח כעל "שה" האלהים. ובסוף ההתגלות הזאת אנו רואים את הנושעים מסובים בסעודת המשיח ולבושים גלימות לבנות: "כי באה חתונת השה, ואשתו (הקהילה) הכינה עצמה; וניתן לה ללבוש בגן טהור וצח, כי הבגן הוא צדקות הקדושים. אמר אלי: כתוב, אשרי הקרואים אל משתה חתונת השה..." "היכל לא ראיתי בה, כי היכלה הוא ה' אלהים צבאות והשה. והעיר איננה צריכה לשמש ולירח שיאירו בה, כי כבוד אלהים האיר אותה והשה הוא מנורתה..." "שום קללה לא תהיה עוד. כסא אלהים והשה יהיה בה ועבדיו ישרתוהו: הם יראו את פניו ושמו על מצחותם".⁵⁴ בעולם המשיחי שוכחים לעתים את האופי הנצחי שצריך בסעודת האדון כפי שנאמר במדרש רות: "האוכל לימות המשיח, אוכל לעולם הבא".

ליל הפסח היה "ליל שמורים לכל בני ישראל לדורותם",⁵⁵ לכן נמשך ליל הסדר עד חצות. יוחנן מקדיש לחג זה חמישה פרקים החל מפרק יג ועד יז. רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה ומרור. והוא הדגיש גם שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. נהוג היה גם שהילדים ותלמידיהם של הרבנים שאלו שאלות על אודות האירועים במצרים. יוחנן מספר קודם על אכילת הפסח. לאחר מכן ישוע מדבר על מצוות האהבה. הוא מעודד את תלמידיו בדברי פרידה:

35. שמות רבה, פר' כה, ו.

45. התגלות יט: רט; כא: כב; כב: גדה.

55. שמות יב: מב.

"אל יבהל לבבכם, האמינו באלהים ובי האמינו. בבית אבי מעונות רבים. לולא כן, כלום הייתי אומר לכם שאני הולך להכין לכם מקום?" ישוע מבטיח שהוא יתן לתלמידיו את רוח הקודש, את המנחם, ואת שלומו הוא משאיר להם. עליהם רק לעמוד בגפן האמיתית. העולם אמנם שונא אותם כי הם אינם מן העולם הזה. אם ישוע לא ילך, המנחם לא יוכל לבוא אליהם, אולם "כאשר יבוא, יוכיח את העולם על חטא ועל צדק ועל משפט"... על צדק, כי התלמידים לא יוסיפו לראות אותו והאדון הוא צדקתם כ"משיח צדקנו". וישוע מתפלל: "קדש אותם באמת, דברך אמת. כמו ששלחת אותי אל העולם, כן גם אני שלחתי אותם אל העולם". והוא מבקש שיהיו כלם "אחד" כדי "שיאמין העולם" וכדי ש"ידע העולם" את שליחותו הוא. רק יוחנן מביא בפרטות את כל הדברים האלה מדברי ליל השמורים. ובסוף הוא מספר שישוע יצא עם תלמידיו אל מעבר לנחל קדרון ונכנס אל הגן אשר היה שם.⁵⁶

המבשר מתי אומר כי תיכף ומיד לאחר הסעודה "לאחר ששרו מזמורי תהלים, יצאו אל הר הזיתים"... הוא מדגיש יותר את המעשים שעשה ישוע באותו לילה עצוב ולא את הדברים שאמר. ברגעים אלה תם החג והחלו ייסורי המשיח.

משפטו של ישוע והאפשרות לשחזור המשפט

לאחר שקיבלה ישראל את עצמאותה בשנת 1948 הגיעו אל המדינה הצעירה מספר בקשות לשחזר את המשפט של ישוע לפי התחיקה הקדומה ולפי העדויות שנמצאות בברית החדשה. אבל לאור המחקר הביקורתי קשה לעשות שחזור כזה, כי בין התיאולוגים הליברליים מתחילת המאה הנוכחית אין תמימות דעים באשר לאמינותו של אפילו פסוק אחד בברית החדשה – בומננו לעומת זאת נוטים שוב לראות את מהימנותה. שחזור כזה בהתאם לדעותיהם של החוקרים הליברליים היה הופך לדבר מגוחך וקומי התלוש לחלוטין מן המציאות ההיסטורית. הם טוענים שאם בכלל היה משפט כזה, אז האירועים צריכים היו להתפתח בצורה כזו או אחרת. אבל בתקופת הבית השני לא התנהל דבר ממש לפי "פרוטוקול" שנקבע מראש.

65. ראה יוחנן ג': א"ח: א.

המשפטן חיים ה' כהן, לשעבר שופט בית המשפט העליון, עשה שירות טוב לעניין זה בספרו "משפטו ומותו של ישו הנוצרי".⁵⁷ בתור יהודי שחונך בעצמו ביישיבה ועסק כל חייו במשפט הוא מביא בספרו גם אופקים כאלה שאין למצוא אותם בספרות הרחבה על הנושא. הסופר שלום בן-חורין אמנם חושד בו בנטיית אפולוגטיות בלתי מודעות.⁵⁸ וייתכן שספרו של השופט המכובד משמש כעין סגוריה להיסטוריה המכאיבה של אלפיים שנה. את נקודת התורפה בספרו יש לראות בכך שהוא מסתמך על תיאוריות של תיאולוגים ליברליים שכבר אבד עליהם הכלח. את המגמה הכללית של חיים כהן אפשר לקרוא לעתים בן השיטין. למשל כשהוא דן בדבריו המפורסמים של יוסף בן מתתיהו ש"בזמן ההוא חי ישוע, אדם חכם, אם מותר לקרוא לו בשם אדם, שהרי מעשים נפלאים עשה... הוא היה המשיח. ואף על פי שפילטוס שפט אותו, בלחץ אורחינו החשובים ביותר, למוות בצליבה, לא עזבוהו חסידיו הראשונים..." – בקשר למלים אלה אומר חיים כהן: "קטע זה נראה ונשמע כאילו נכתב בידי נוצרי נלהב – ולא ידענו שיוסף בן מתתיהו הוסיף על חטאיו הידועים גם את חטא הצטרפותו לדת הנוצרים".⁵⁹ גם כאשר חיים כהן דן בברייתא, "קודם לארבעים שנה עד שלא חרב הבית, ניטלו דיני נפשות", בהקשר לזה הוא אומר: "מקצת פליאה היא שההמצאה האפולוגטית של פקיעת סמכות השיפוט ארבעים שנה לפני החורבן, לא עשתה כל רושם על רודפינו ומקטרגינו הנוצרים בכל דור ודור, ורק במאת השנים האחרונות נאחזו חוקרים ליברליים דווקא בקש זה כדי לשחרר את הסנהדרין מן האחריות לצליבתו של ישו".⁶⁰ שפה זו מוכיחה שאפילו חוקר טוב כמו חיים כהן לא יכול להשתחרר במחקריו מן הפצע ומן ההלם הפנימי שכל אוהב ישראל מרגיש בנפשו בעניין זה. אם אנחנו מאשימים כל איש, יהודי או גוי, באשמת צליבתו של ישוע, הרי שאין אנו מבינים כלל את הכוונה העיקרית במותו. כתוב שישוע "היה צריך" לסבול ולמות לפי הכתובים: "ואלה ארעו כדי שימלא הכתוב"! אין דנים כאן במשפט היוירידי החוקי אלא במשפט הרוחני: עלינו לזכור שחטאינו הביאו את המשיח לעץ הקלון. במובן זה הכול אשמים והכול צריכים לומר לפי וידוי חטא

75. חיים ה' כהן, משפטו ומותו של ישו הנוצרי, התצאת דביר, ת"א 196.

58. Shalom Ben Chorin, Der Bruder Jesus, S. 192-193.

95. בספרו של חיים כהן עמ' 41.

06. בספרו הנ"ל עמ' 53.

עתיק ימים: "האשמה שלנו, האשמה המרבית שלנו!"⁶¹ כמאמין מירכתי הצפון מעודי לא שמעתי בדברשות בארצי שהיהודים אשמים בצליבה. להפך: בקטנותי היינו ישרים שכל חטא, אשר אהוב עלי ושאני רוצה להשתחרר ממנו, יצמיח קוץ חדש בור הקוצים – ואני צולב אותו מחדש! בני היחיד שהובא לקבורה בירושלים אהב מאוד את השיר המפורסם: "הוי ראש קדוש, פצוע, מוכתר בור קוצים ... הוי, בושתי ונכלמתי, כי בא לך כל זה / כי באלהים פשעתי, ובשלי כל זה! / את חטאי נשאת, מותך הוא לי פדות / כשה תמים נטבחת ולי מדין חרות".⁶² אין ניב בפי לומר כמה שהמאמין המשיחי מתבייש נוכח הסבל של עם ישראל, ואין טעם בהתנצלות בלבד: אין בכך כדי לרפא את החבורות שנחבלו בגופו של עם הסגולה. באשר לי אני יכול לומר שכבר אבי, בתחילת המאה, בהיותו חבר בקבוצת הנוער בכנסייה, קיבל כפרס ספר על ארץ ישראל. וכל שבוע התפללה הקהילה בכל הכנסיות בארצי שהאלהים "יברך את ישראל, העם הנבחר". אולי משום זה קיבלתי גם אני שלא בזכותי את האהבה והאהדה ליהודים. זוהי טעות חמורה אם אנחנו רואים את משפטו של ישוע כדין נגד מישו אחר – המאמין ניצב תמיד לבדו לפני הצלב והוא רואה רק את אשמתו הוא!

פרופסור דוד פלוסר מן האוניברסיטה העברית בירושלים מציין באופן כללי בספרו על ישוע כי המשפט שלו נבע על פי רוב מהסתכסכותו עם הכהנים הצדוקים וכי על הפרושים לא מדובר כלל בהקשר זה. הצדוקים הצטיינו לעתים בקנוניותיהם ומעשי רצח ונבלה לא היו נדירים באותו הזמן. אי אפשר לטעון שהכול התרחש אז לפי התחיקה. ייתכן שהרעיון התלמודי שמופיע בקשר לסקילה, יושם במקרה של ישוע: "לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך".⁶³

מעצרו של ישוע בגן גת-שמני

בלילה לאחר חצות עבר ישוע עם תלמידיו מהר ציון דרך שער האסיים לנחל קדרון ומשם לגן גת-שמני במורד הר הזיתים. התלמידים היו ודאי עייפים מאוד

61. "Nostra culpa, nostra maxima culpa"

26. בשירון "הלל וזמרת-יה", קרן אחוה משיחית, ירושלים 1976, מס' 59.

36. אימרה זו מופיעה פעמיים בסנהדרין מו, א.

אחרי הסעודה הגדולה ואחרי כל השיחות. ישוע אמר להם: "שבו לכם פה עד שאלך לשם ואתפלל". והוא לקח אתו את כיפא ואת שני בני זבדי והחל "מתמלא עצב ומועקה". אמר להם: "נפשי מרה לי עד מוות, השארו פה והיו ערים אתי". אז הלך מעט הלאה, נפל על פניו והתפלל באמרו: "אבי, אם אפשר הדבר, העבר נא ממני את הכוס הזאת, אך לא כרצוני אני כי אם כרצונך אתה".⁴⁴ לוקס הרופא מתאר את הרגעים הקשים האלה: "ובבוא עליו חבלי מוות התפלל ביתר חזקה וזעתו היתה כנטפי דם, יורדים על הארץ".⁴⁵ הרופאים יודעים בזמננו שביגון ובכאבים קשים יכול החולה ממש להזיע "נטפי דם" דרך עורו.

באיגרת אל העברים מדגישים שישוע היה "כוהן לעולם על-דברתי מלכי צדק. ובימי היותו בגוף בשר ודם, הקריב תפילות ותחנונים בצעקה גדולה ובדמעות אל היכול להושיעו ממוות..."⁴⁶ לפי זה ישוע עבר כבר בגת-שמני את "יסורי המלכות" ו"חבלי המשיח". ובתור הכוהן הגדול היה עליו להתפלל בעד העם כמו שעשה הכוהן הגדול לפני יום הכיפורים — ולפי המסורת הוא של את נעליו מעליו בקודש הקודשים כדי שלא יירדם אלא יוכל להתפלל למען העם עד עלות השחר. ליל השימורים היה בשביל ישוע ליל ההפגעה וכבר בגת-שמני האלהים "הפגיע בו את עון כולנו". וכמו היותם שנמעים בגת, כך נמך לבו ביגון עד שהזיע דם.

על מעצרו של ישוע נותן יוחנן את התמונה המדויקת ביותר. הוא מספר שיהודה איש קריות "הכיר את המקום, שכן פעמים רבות נועד שם ישוע עם תלמידיו. "הוא לקח קבוצת חיילים וגם משרתים מאת ראשי הכוהנים והפרושים ובא לשם בלפידים ובמנורות ובכלי נשק". לפי לוקס הוא "התקרב אל ישוע לנשקו", ואז אמר ישוע: "יהודה, בנשיקה אתה מוסר את בן האדם". באותם הימים נהגו תלמידים לברך את פני מוריהם בנשקם את ידיהם. ויוחנן אשר ישן כנראה עד אותו רגע, ממשיך בתיאורו: "ישוע, שידע כל מה שיבוא עליו, יצא ואמר להם: את מי אתם מחפשים? השיבו לו: את ישוע הנוצרי! אני הוא, אמר להם. גם יהודה המסגיר אותו היה אתם. כאשר אמר להם ישוע, אני הוא, נסוגו לאחור ונפלו

44. ראה מתי כו: לרמו.

45. לוקס כב: מד.

46. איגרת אל העברים ה: רז.

ארצה. שוב שאל אותם: את מי אתם מחפשים? את ישוע הנוצרי, השיבו. ענה ישוע: אמרתי לכם, שאני הוא. לכן אם אותי אתם מחפשים הניחו לאלה ללכת".⁶⁷ המשרתים של בית המקדש הכירו בוודאי את כל שנאמר על השם המפורש ובייחוד את האימרה, "אני הוא", ואין פלא שהם נבהלו ונפלו אחורנית במורד התלול של הר הזיתים. כפי שאמרנו לעיל טען הרב הראשי של שוודיה, ד"ר גוטליב קליין שאסור היה לומר את הביטוי, "אנא הו".

לאחר מכן מספר יוחנן ששמעון כיפא שלף את חרבו שהיתה עמדו וקיצץ את אוזנו הימנית של עבד הכוהן הגדול. שם העבד היה מלכוס. אבל ישוע אמר אל כיפא: "השב את החרב אל נדנדה! האם לא אשתה את הכוס שנתן לי האב?" רק יוחנן מכיר את שמו של העבד ושוב רק הרופא לוקס מספר על רפיוו. לוקס מוסיף כי ישוע אמר: "הרפו! עד כאן!" ולאחר מכן "נגע באוזנו וריפא אותו".⁶⁸

יוחנן מספר גם שהמשרתים הוליכו את ישוע לבית הכוהן הגדול והכניסוהו שם. "וכיפא הלך אחריו מרחוק. כאשר הדליקו אש במרכז החצר וישבו יחדיו, ישב גם כיפא ביניהם. ראתה אותו שפחה אחת יושב ליד האש, התבוננה בו ואמרה: גם זה היה אתנו. אך הוא התכחש ואמר: אשה, אינני מכיר אותו. שעה קלה לאחר מכן ראהו איש אחר ואמר: גם אתה מהם. אך כיפא השיב: בן אדם, אינני מהם. כעבור שעה בערך אמר איש אחר בהחלטיות: באמת גם זה היה אתנו, והרי גלילי הוא. בן אדם, השיב כיפא, אינני מבין מה שאתה אומר! ומיד, בעודו מדבר, קרא התרנגול. אז פנה האדון והביט אל כיפא. נזכר כיפא בדבר שהאדון אמר לו: בטרם יקרא היום התרנגול, תתכחש לי שלוש פעמים — יצא החוצה ומרר בבכי".⁶⁹

אנחנו רואים בסיפור מאסרו של ישוע את החולשה האנושית אצל תלמידיו: הם ישנים כאשר ישוע נאבק בתפילה; הם עוזבים אותו ברגע המכריע בשעת הנסיון, והגיבור שביניהם, פטרוס, מכחש באדונו שלוש פעמים. את אותה החולשה אנו רואים גם בעצמנו.

בבשורת יוחנן מסופר רק על עשרים יום בחייו של ישוע ולמעלה משליש מתקופה זו עוסק ביממה האחרונה. גם הבשורות הסинаופטיות מתרכזות באירועים

76. יוחנן יח: א"א.

86. לוקס כב: נא.

96. יוחנן כב: נד"סה.

האחרונים ובייחוד במשפטו של ישוע. אי אפשר לדון בכל הפרטים במשפט זה כי "המוסיף גורע".

השלבים השונים במשפטו של ישוע

החוקרים חלוקים בדעתם אם נדון ישוע על סמך סיבות דתיות או בתוקף האשמות מדיניות. נשאלת גם תמיד השאלה אם היתה לסנהדרין באותה תקופה הזכות לדון בדיני נפשות. לפי בשורת יוחנן ביקש פילטוס שהמנהיגים היהודים ישפטו את ישוע, אבל הם ענו: "אין לנו רשות להמית איש".⁷⁰ חיים כהן כותב שגם לתלמוד הבבלי וגם לתלמוד הירושלמי ניטלו דיני נפשות "ארבעים שנה לפני החורבן" – אבל זה רומז בדיוק לשנת מותו של ישוע. אולי טוב יותר לזכור את דבריו של רבן רחמן כאשר הגולה המלך ארכילאוס: "כאשר ראו חברי סנהדרין שנשללה מהם הזכות של דיני חיים ומוות, הם התפלצו וכיסו את ראשם באפר ואת גופם בשקים וצעקו: הוי לנו, כי יוסר שבט מיהודה והמשיח עדיין לא בא".⁷¹ לפי הערה זו אשר רומזת לברכת יעקב נראה שהרומיים נטלו כבר בשנת 6 לסה"נ כמה זכויות מעם ישראל. חיים כהן בא למסקנה ש"בתי הדין היהודיים הוסיפו גם לאחר הכיבוש הרומי לדון בתוקף סמכותם לפי הדין היהודי ובהתאם להוראותיו, ואילו הנציג הרומי דן בפלילים בארץ ישראל בתוקף סמכותו לפי החוק הרומי" – "אם נתפס העברין בידי חיילים רומיים" על עבירה נגד השלטון, לקחו הם על עצמם את הטרחה של השיפוט. ואם נתפס העברין בידי יהודים, יובא לדין לפני הסנהדרין אפילו בדיני נפשות אף כי אלה לא היו מסמכותם. למשל יעקב אחיו של ישוע נידון על פי הדין היהודי בסקילה. יוספוס מספר שהסנהדרין תפסו ודנו אותו תוך ניצול העובדה שהנציב פסטוס נפטר ולא בא עוד נציב אחר במקומו.⁷²

יש אמנם סימוכין לכך שאכן נתרבו בתקופה ההיא בירושלים פושעים ואנשים אלימים ושהיתה לסנהדרין עבודה שיפוטית רבה כדי לשמור על הסדר, ובכך הם עזרו לרומיים. לכן היה ביניהם כעין הסכם "ג'נטלמני" אף על פי שידו

07. יוחנן יח: לא.

17. ראה פ' ג'ון מלדאו, המשיח בשתי הבריתות, קרן אחוה משיחית, ירושלים 1969, עמ' 93.

27. יוספוס, ההיסטוריה של היהודים כ: ט, א. ראה גם ספרו של חיים כהן, עמ' 43.

של הנציב היתה תמיד על העליונה. את זאת מוכיחה גם כן הבשורה. לעתים הפריז הצדוקים בחומרת השיפוט כפי שכמה חוקרים מדגישים, אולי "לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך", ולא תמיד התנהלו העניינים לפי "הפרוטוקול"! השיפוט של הסנהדרין נערך בלשכת הגזית בבית המקדש. לפעמים העביד הנציב אפילו אורחי רומא כדי שיישפטו על ידי הסנהדרין בעניין חילול בית המקדש.

הסנהדרין היתה כנראה מחולקת לשתי מחלקות. היות שהפרושים לא רצו להתערב בפעולה פוליטית, נוצרה סנהדרין פוליטית על ידי הכוהנים הצדוקים ובראשה ישב הכוהן הגדול. ליד סנהדרין זו היה בית דין גדול: שני מנהיגים רוחניים אשר התמחו בייחוד בתחיקה הדתית ובהלכה ניהלו את ישיבותיו. רוב החברים בבית דין זה היו פרושים וסופרים. ד"ר איסידור אפשטיין אומר שחלוקה זו – אם אמנם היתה כבר בפועל בזמנו של ישוע – מסבירה את העובדה שהפרושים לא נכחו במשפטו.⁷³

בלי עובדות אלה אי אפשר להבין את השלבים השונים במשפטו של ישוע. את הנהלים העיקריים הנוגעים לישיבות הסנהדרין אפשר למצוא במסכת סנהדרין מפרק ד ועד פרק ו. בסנהדרין היו 71 חברים. הם ישבו בשלוש שורות של עשרים ושלושה איש כך שהסנהדרין היתה "כחצי גורן עגולה כדי שיהיו כל הדינים רואים זה את זה ואת העדים. ושני סופרי הדיינים עומדים לפניהם, אחד מימין ואחד משמאל וכותבים דברי מחייבים ודברי מזכים... והשלישי כותב גם דברי המזכים וגם דברי המחייבים, שאם יהא ערעור על דיוק הדברים, שכתב אחד הסופרים, ישוו עם דברי הסופר השלישי".⁷⁴ ועל ההחלטות נקבע: "דיני נפשות בעשרים ושלושה".

בנוגע למספר זה, אומר פרופ' דוד פלוסר כי ייתכן שבשעות הקטנות שלאחר חצות הלילה אספו הצדוקים מיעוט משלהם, כי ידוע לנו שאחדים מן הפרושים אהדו את ישוע. על דיני הנפשות נקבע גם שהם נחקרו פעמיים מראש. המשפט העיקרי צריך היה להתנהל לאור החמה. וברם, כל הבשורות מספרות ש"בבוקר", "עם אור היום" ו"השכם בבוקר" נועצו כל ראשי הכוהנים וזקני העם

Isidore Epstein, Judaism, London 1973, p. 100 73.

47. סנהדרין לו, ב.

על עניינו של ישוע.⁷⁵

יש לשאול האם ההתרחשויות בסיפור הברית החדשה תואמות את המציאות ולא דווקא את המצב האידיאלי שממילא לא שרר באותם הזמנים. כשאנו באים לשחזר את משפטו של ישוע עלינו להכיר לכל הפחות חלק מוערי מקובץ התקנות שהיו אז בתוקף. כיצד אפוא התנהלו האירועים ומה הם השלבים השונים בהם לפי מקורותינו? הבה נתבונן באירועים לפי סדר התרחשותם כדי שיקל עלינו להבחין בעיקר הדברים:

א. יוחנן מספר שישוע הובא "תחילה אל חנן, שהיה חותנו של קיפא הכוהן הגדול באותה שנה". קיפא הוא שיעץ ליהודים כי "מוטב שימות איש אחד בעד העם". יוחנן מסביר ש"לא מלבו אמר זאת, אלא שבהיותו כוהן גדול באותה שנה התנבא כי ישוע עתיד למות בעד האומה".⁷⁶ אולי הוא אמר כך גם היות "שהשעה צריכה לכך!"

על השלב הראשון הזה נאמר: "שאל הכוהן הגדול את ישוע על אודות תלמידיו ותורתו. השיב לו ישוע: אני בגלוי דברתי אל העולם. תמיד לימדתי בבית כנסת ובבית המקדש במקום שנקהלים כל היהודים, ולא דברתי דבר בסתר. מדוע אתה שואל אותי? שאל נא את האנשים ששמעו, מה דברתי אליהם. הנה אלה יודעים מה שאני־אמרתי. לאחר שאמר זאת סטר אחד המשרתים העומדים שם על לחיו של ישוע ואמר: ככה אתה עונה לכוהן הגדול? השיב לו ישוע: אם דברתי רעה, העד על הרעה. אך אם נכונה, מדוע תכניי? אז שלח אותו חנן אסור באויקים אל קיפא הכוהן הגדול".⁷⁷

חנן, אשר שימש כוהן הגדול בין השנים 6 עד 15 לסה"ג, היה כנראה היוזם העיקרי למשפטו של ישוע ולכן הובילוהו אליו. במסורת מסופר שבתיהם של חנן החותן ושל קיפא החתן היו זה מול זה וגינת פאר קישרה ביניהם. כנראה שם כיחש פטרוס באדונו. וכאשר הובא ישוע לצדה השני של החצר, ראה אותו פטרוס, נשבר, ומירר בבכי. איך שהוא אפשר לפרש את החקירה הזאת כהכנה למשפט.

57. מתי כו: א; מרקוס טו: א; לוקס כב: סו; יוחנן יח: כח.

67. יוחנן יא: נא.

77. יוחנן יח: יג-כד.

ב. יוחנן אינו מספר על השלב השני, בביתו של קיפא, כי המבשרים האחרים מסרו כבר את הפרטים על המפגש הזה. ליוחנן היתה כנראה כניסה חופשית אצל כל השליטים, וזאת משום קשריו המסחריים בירושלים. בינתיים הספיקה הסנהדרין להתכנס בביתו של קיפא, בהרכב מינימלי של חברים ואלה חקרו את ישוע חקירת שתי וערב. בשורת מרקוס, הקצרה שבבשורות, אשר אוהבת להרחיב את הדיון בנושא, מוסרת תמונה מדויקת: "אותה שעה חפשו ראשי הכהנים וכל הסנהדרין עדות נגד ישוע כדי להמית אותו ולא מצאו, כי רבים העידו עדות שקר נגדו והעדויות לא היו תואמות."

בהמשך אומר מרקוס: "קמו אחדים והעידו נגדו דבר שקר באמרו: אנחנו שמענו אותו אומר, אני אהרוס את ההיכל הזה שנעשה בידי אדם ובשלוש ימים אבנה אחר שאיננו מעשה ידי אדם. וגם בואת לא תאמו דברי עדותם. קם הכוהן הגדול, עמד באמצע ושאל את ישוע: איך משיב דבר על מה שאלה מעידים נגדך? אך הוא שתק ולא השיב דבר. הוסיף הכוהן הגדול ושאל אותו: האם אתה המשיח בן המבורך? אמר ישוע: אני הוא. ואתם תראו את בן־האדם יושב לימין הגבורה ובא עם ענני השמים. קרע הכוהן הגדול את בגדיו ואמר: מה לנו עוד צורך בעדים? שמעתם את הגדוף. מה דעתכם? הכל הרשיעו אותו ופסקו שהוא בן מוות. אחדים החלו לירוק בו, גם כסו את פניו, הכוהו באגרוף ואמרו לו: התנבא! והמשרתים קדמו אותו במכות."⁷⁸

אנו רואים שהעדים ניסו להרשיע את ישוע על חילול בית המקדש. מעניין מאוד שהבשורות הסינאופטיות מביאות את עניין הריסת בית המקדש רק בהקשר למשפט ישוע ורק יוחנן מוסר את השיחה עצמה.⁷⁹ העדות לא היתה מדויקת. כפי שראינו לעיל מדובר לפי המדרש על "יום השלישי שלתחיית המתים". ידוע לנו ממעשי השליחים שאסטפנוס נאשם ונסקל באשמה דומה. עליו אמרו: "האיש הזה איננו חדל לדבר דברים נגד המקום הקדוש הזה ונגד התורה, כי שמענו אותו אומר שישוע הנצרי הזה יהרוס את המקום הזה וישנה את החוקים שמסר לנו משה"⁸⁰, גם ליד הצלב לעג העם לישוע על ש"הוא הורס את בית המקדש ובונה

87. מתי כ: ג'דסח; מרקוס יד: ג'דסה; לוקס כב: סג'עא.

97. יוחנן ב: יט'כא.

08. מעשי השליחים ו: יג'יד.

אותו בשלושה ימים", ⁸¹ אלא שהעדויות לא תאמו, וישוע לא נשפט כלל על סמך דברי העדים.

נוכח מצב מביך זה ראה הכוהן הגדול לנכון להשביע את ישוע, כך שהכול יוכלו להיות עדים על דבריו. מתי מספר שהוא שאל: "אני משביע אותך באלהים חיים שתאמר לנו אם אתה המשיח בן האלהים?" ישוע השיב: "אני הוא" והוסיף כי יבוא בענני השמים בגבורתו. בפשטות: הוא הכריז שהוא הוא בן האלהים. האין זה גידוף בעיני השומעים?

הכוהן הגדול הסיק מסקנה נכונה: הוא קרע את בגדיו, ולפי התלמוד עשו כן כל הנוכחים. ⁸² ואז הכריז הכוהן הגדול: "מגדף הוא! מה לנו עוד צורך בעדים? הנה כעת שמעתם את הגידוף!" והכל הרשיעו ופסקו שהוא בן מוות.

על תשובתו של ישוע אומר חיים כהן בספרו: "אף אם נניח, על כן, שישו אמנם אמר את כל הדברים המיוחסים לו באבנגליונים הסינאופטיים, הרי לא היה לא במלים שהשתמש בהן ולא ביומרה המשיחית שבאה בהן לביטוי, כל דבר המגלה עבירה לפי הדין היהודי ... ולא (זהו) בביטויים הללו שום דבר אשר יכול היה לזעזע או להדהים את השומעים." ובהערה המצורפת לדבריו הוא אומר שיש אמנם "מן התיאולוגים הנוצרים, וּשְׁטָאוֹפֶר בראשם, הרואים את המלים 'אני הוא' כשם המפורש" שאסור באמירה. ⁸³

אבל כנגד סברתו של חיים כהן נוכל לטעון את הטענות הבאות:

1. ישוע דיבר בשבועה,
2. הוא הכריז באופן חד־משמעי שהוא בן האלהים,
3. גם בהתבטאותו הוא בחר באמירה, שבהקשר זה, היתה בלתי נסבלת לשומעיו החרדים,
4. ואפילו בביטוי "בן־האדם" היתה העזה מופרזת באותו מפגש לילי מלא מתת. אם כן לא הכול הלך לפי התווית. נוסף לכך מי שטען כי ישוע השתמש בדבריו בשם המפורש לא היה איזה תיאולוג נכרי אלא גם הרב הנודע גוטליב קליין.

18. מרקוס טו: כט.

28. משנה סנהדרין ג, ת, ומועד קטן כה, ב.

38. בספרו עמ' 08.

מזור מאוד שדווקא הצדוקים שבעצמם לא האמינו בערכים רוחניים, כמו בתחיית המתים, הרשיעו את ישוע בגדוף השם. כמו כן אסור היה להכות את הנחקרים בעת המשפט ולפני מתן פסק הדין. רק האשמה בגידוף יש בה כדי להסביר את התנהגותם הגסה של חברי הסנהדרין והמשרתים. הם החלו לירות בו, סטרו לו והכוהו.

ביוון היה משחק נפוץ בשם "קולאפיקס". במשחק זה נהגו הילדים לכסות את ראשו של אחד המשחקים וזה היה מנחש מי נגע בו באצבעותיו. דבר דומה קרה לנביא הגלילי: פניו כוסו והוא הוכה באגרוף ונשאל: התנבא מי עשה זאת! בנוגע להתנהגות אכזרית זו אין להאשים את הדתיים דאז. הקנאות מסנוורת את עינינו אם לא נקבל את ההתרככות בחסדו של האלהים. יש גם לזכור את החומרה של גידוף השם לאור התנ"ך.

בספר ויקרא נאמר: "ונקב שם ה' מות יומת, רגום ירגמו בו כל העדה, כגר כאורח בנוקבו שם, יומת." "הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה ורגמו אותו כל העדה."⁸⁴ לפי התלמוד נאשם כזה שלא ביטא מפורשות את השם המפורש, אמנם עובר עבירה אבל אין דינו למוות כי אם למלקות בלבד.⁸⁵ ייתכן שדווקא העובדה שהכוהן הגדול "השביעו באלהים חיים", מצביעה על כך שהוא קשר את תשובתו של ישוע בשם המפורש. ומכאן התגובה החריפה. לכן עונשו היה צריך להיות סקילה.

חיים כהן מביא עוד קטע נודע ממסכת סנהדרין: "בערב הפסח תלאוהו לישו, וכרוז יוצא לפניו ארבעים יום ומכריז: ישו הנוצרי יוצא ליסקל על שבישף והסית והדיח את ישראל, כל מי שיודע לו זכות, יבוא וילמד עליו. ולא מצאו לו זכות ותלאוהו בערב פסח." ואחר מכן אומרים שיישו קרוב למלכות היה.⁸⁶ חיים כהן מזכיר שאין רמז לשהייה כזאת בדברי הברית החדשה מלבד הרמז ביוחנן ש"מאותו יום גמרו אומר להמית אותו."⁸⁶ חיים כהן חושב שבפסוק הזה יש לראות רק "מגמה אפולוגטית" להתאים את משפטו של ישוע לפי המסורת הנ"ל. אבל הוא מדגיש גם כן יפה שיישו מימיו לא הסית או הדיח לעבודה זרה, אלא כל אשר

48. ויקרא כד: יג"ט.

58. משנה מכות ג טו, וכריתות א, א.

68. יוחנן יא: נג, ראה גם ה: יח; ז: לב.

הורה, הורה בשם אלוהי ישראל בלבד.⁸⁷

ג. ההחלטה המכריעה במשפטו של ישוע נעשתה בסנהדרין עם זריחת השמש. הבשורות הסינאופטיות מקדישות להתכנסות זו פסוק אחד בלבד. באספה זו היה מספר המשתתפים גדול יותר, כי מתי אומר ש"כל ראשי הכהנים וזקני העם" נועצו יחד ומרקוס מדגיש ש"הזקנים והסופרים וכל הסנהדרין" התייעצו על העניין.⁸⁸ מתי אומר בקיצור שההתכנסות נועדה "כדי להמית אותו" ולוקס אשר לא מדבר על האירועים הליליים כלל, חוזר במלים ספורות על מה שקרה בביתו של קיפא. ההחלטה כבר הוכרעה על סמך הגידוף. על זאת העידו גם הבגדים הקרועים של הכהן הגדול ושל חלק מחברי הסנהדרין. האספה הזאת התקיימה כנראה בלשכת הגזית בבית המקדש. השלב הזה עבר בשגרתנות. בין הנאספים היו גם כאלה שלא הסכימו למשפט זה. לוקס מספר בייחוד על יוסף, תושב העיר היהודית רמתיים, אשר היה חבר בסנהדרין ו"לא הסכים לתכניתם ולפועלם". ייתכן שגם הפרוש נקדימון וידידו יוחנן בן זכאי היו באותו הבוקר בלשכת הגזית. ללא פלפולים מיותרים בעניין, יש לומר כי לאור הבירית החדשה הוחלט בסנהדרין כבר זמן רב מראש על מאסרו של ישוע. נוסף לזה בלילה הקודם למותו התקיימו שתי אספות מכינות למשפטו. האחת אצל חנן שיוס את המעצר והשנייה אצל קיפא, הכהן הגדול הרשמי. ישוע אמנם לא נשפט לפי העדויות אלא על סמך האשמתו בגידוף, ודבר זה דרש פעולה מיידית. לכן ההחלטה הסופית על גורלו נעשה בשגרתנות השכם בבוקר.

■ ישוע לפני רשויות השלטון הרומי

ד. בשלב הרביעי הובא ישוע לפני הנציב הרומי, פילטוס. תיאור מקיף על מפגש זה נמצא בכל הבשורות.⁸⁹ בית הממשל הרשמי היה אז במבצר אנטוניה, סמוך לבית המקדש. שם נהג הנציב לשחות בחגים החשובים. בבואו מקיסריה לירושלים לקח אתו כ־600 חיילים לתגבורת. פילטוס עצמו חונק ברומא בתקופה ששררה שם רוח אנטישמית עזה. למעשה נפל עכשיו ישוע לידיהם של הכובשים, שונאי ישראל, ובעיניהם לא היה אלא סתם יהודי.

78. בספרו של חיים כהן עמ' 63.

88. מתי כו; מרקוס טז: א.

98. מתי כו; בילא; מרקוס טז: א"כ; לוקס כג: א"כ; יוחנן יח: כח - יט: טו.

על פי הנוהל הרומי בענייני משפט, היו מציגים תחילה לפני הפרוקורטור כתב אישום רשמי, "פוסטולציה", והוא רשאי היה לפסול כתב אישום זה, אם חלק עליו. אבל אם הוא הסכים לבקשה זו, היו המאשימים כותבים בקשה מפורטת יותר, "דלאציה נומיניס", שבה הם הכריזו שכתב האישום לא נבע מאיבה אישית או מקנאה. בקשה זו הוגשה לרשויות בפומבי ולנאשם ניתנה הזדמנות להזמין למשפט את העדים שלו או להגן בעצמו על דבריו. אמנם בענייני דת היו השליטים הרומיים גמישים מאוד בייחוד בירושלים שנחשבה למחוז העיקרי של היהודים.

יוחנן מספר בבשורתו מה שקרה בפנים, בין כותלי מבצרו של הנציב הרומי. המאשימים של ישוע "לא נכנסו לבית המשפט, פן יטמאו ולא יוכלו לאכול את הפסח", את קרבן החגיגה השני. "על כן יצא פילטוס אליהם ושאל: במה אתם מאשימים את האיש הזה? ענו ואמרו: לולא היה זה עושה רעה, לא היינו מוסרים אותו אליך! אמר להם פילטוס: קחו אותו אתם ושפטוהו על פי תורתכם! אמרו לו היהודים: אין לנו רשות להמית איש — זאת למען יתקיים הדבר שאמר ישוע ברמוז איזה מוות היה עתיד למות. פילטוס נכנס שוב לבית המשפט, קרא לישוע ושאל אותו: אתה מלך היהודים? השיב ישוע: האם מלבך אתה אומר זאת או שאחרים אמרו לך על אודותי? ענה פילטוס: וכי יהודי אני? הרי עמך וראשי הכוהנים מסרו אותך אלי. מה עשית? השיב ישוע: מלכותי איננה מן העולם הזה. אילו היתה מלכותי מן העולם הזה, היו משרתי נלחמים שלא אמסר ליהודים, אלא שכעת מלכותי איננה מפה. אמר לו פילטוס: אם כן, אתה מלך? אתה אומר שאני מלך, ענה ישוע. אני לכך נולדתי ולשם כך באתי לעולם, כדי שאעיד על האמת. כל איש הוא מן האמת, שומע לקולי. אמר לו פילטוס: מהי אמת?"

בהמשך מספר יוחנן על ההצעה של פילטוס לשחרר את ישוע לפי המנהג של שחרור אסיר בחג, אבל המאשימים העדיפו לבחור במקומו את בראבא, שודד, אשר נעצר ונדון כמורד נגד הרומיים. "או לקח פילטוס את ישוע והלקה אותו. החיילים שמו על ראשו עטרת ששרגו מקוצים והלבישוהו גלימת ארגמן. שלום לך מלך היהודים! אמרו כשהם נגשים אליו וסוטרים על פניו."

ה. לוקס אשר מדבר למעלה מעשר פעמים על הורדוס אנטיפס, מוסיף לתיאורו על משפטו של ישוע את ההערה, שתוך כדי החקירה התברר לפילטוס,

כי ישוע הוא מן הגליל. הואיל ומחוז זה היה בתחום שלטונו של הורדוס אנטיפס והואיל והוא היה באותו הזמן בירושלים, נשלח אליו ישוע. "הורדוס שמח מאוד כראותו את ישוע, שכן מימים רבים השתוקק לראות אותו מפני ששמע אודותיו וקיווה לראות גם נעשה על ידו. הוא שאל אותו על דברים רבים, אך ישוע לא השיב לו דבר. עמדו ראשי הכהנים והסופרים והאשימוהו נמרצות. התחילו הורדוס וחייליו לבוזתו והתלו בו. הם הלבישוהו גלימה מבהיקה ושלחוהו לפילטוס. אותו יום נעשו פילטוס והורדוס ידידים זה לזה, כי קודם לכן שררה איבה ביניהם".⁹⁰

ו. ייתכן שהגלימה המבהיקה היא אותה "גלימת ארגמן" שיוחנן מדבר עליה, וייתכן שסיפורו הבלעדי של לוקס אירע אחרי חקירה ראשונית קצרה, כפי שההיסטוריון לוקס מתאר. יש לציין רק שגם החיילים של הורדוס החלו לבוזת את ישוע ולהתל בו. ייתכן גם שההלצה על ישוע כמלך היהודים הלבוש בגלימת ארגמן נמשכה אצל חייליו של פילטוס. לוקס מספר בהמשך שפילטוס לא מצא "באיש הזה כל אשמה ... גם הורדוס לא מצא". יוחנן מוסר בתיאורו שלוש פעמים את המלים, "אינני מוצא בו שום אשמה!" אבל כדי לפייס את העם, לקח פילטוס את ישוע והלקה אותו. והם הוציאו אותו על מדרגות המבצר והראוהו לעם. "יצא ישוע לבוש גלימת הארגמן ועל ראשו עטרת הקוצים. הנה האיש! אמר להם פילטוס".

המבשר מתי מוסיף שתי הערות קטנות העולות מקרקע היסטורי. הוא מספר שפילטוס "ידע שמקנאה מסרו אותו". דבר זה מתייחס ל"דלאציה נומיניס", אישום מפורט אשר היה בשימוש על פי הנוהל התקין במשפט הרומי. על צעקתו של ההמון לצלוב את ישוע והישגותה ביתר שאת, הגיב פילטוס בצורה דרמטית. מתי מספר על תגובתו כדלקמן: "כשראה פילטוס כי אינו מועיל דבר ומה גם שמתרגשת מהומה, לקח מים ורחץ את ידיו לפני ההמון באמרו: נקי אנוכי מדמו של זה. זהו ענינכם! דמו עלינו ועל בנינו, ענו ואמרו כל העם."

הערה שנייה זו מתייחסת לדיני נפשות בתלמוד. במסכת סנהדרין מסופר "כיצד מאיימן את העדים" ואומרים: "דיני נפשות – דמו ודם זרעותיו תלוין בו עד סוף העולם". בפירוש נאמר על דמו, שזה הנרצח ודם "זרעותיו", ש"לא זכה

09. לוקס כג: ריב.

להוליד, תלוין בו בגורם למותו עד סוף העולם.¹⁹ ייתכן שאלה שבאו בבגדיהם הקרועים למקום כדי להעיד על גידופו של ישוע, אמרו את הדברים שנמסרו בבשורת מתי.

יוחנן מספר גם שפילטוס הציע לנציגי הסנהדרין: "קחוהו אתם וצלבו אותו!" ובסוף המהומה כאשר ראו המתקהלים שפילטוס נוטה לשחרר את ישוע, הם צעקו: "אם תשחרר את זה, אינך ידיד הקיסר! כל העושה עצמו מלך, מתקומם נגד הקיסר." כנראה דווקא מלים אלה הכריעו את הכף בהחלטתו של פילטוס. על עובדי מדינה מצטיינים נאמר באותם הזמנים ברומית, "אמיקוס קיסריס", "ידיד הקיסר"!

על נושא רגיש ופגיע זה קשה לדבר. במשפטו של ישוע יש לראות מעין שישה שלבים. הוא הובא לחנן, לקיפא, לסנהדרין הגדולה, לפילטוס, להורדוס אנטיפס ולבסוף שוב לפילטוס. הוא נפל קרבן ל"שנאת חינוס" של הדתיים דאן, לאנטישמיות של הרומיים ובייחוד לרוע לבם של כל בני האנושות. איש אינו אשם במותו – והכל אישמים!

במבצר אנטוניה, במקום ששם כפי כל הנראה נשפט ישוע, נשתמר ציור מענין על מרצפת האבן עתיקת הימים. לצד משבצות של משחק קוביות רומי מופיע ציור שדומה למגן דוד. זמן רב לא הובנה משמעותו של ציור זה עד שנתגלה ציור דומה באלכסנדריה. הרומיים שיחקו שם משחק "באסיליקה", על גורל "המלך" – המפסיד במשחק זה קיבל במשך שלושה ימים את כל משאלותיו, לאחר מכן הוצא להורג! אם היה המפסיד מן האצילים היה בוחר בעבד שימות תחתיו מיתת תמורה. ייתכן שמשחק כזה מסביר את התבדחותם של החיילים הרומיים. ישוע נהיה להם "באסיליקה"! לכן הם הלבישוהו מעיל ארגמן ושמו עטרת קוצים על ראשו. גם בדבר זה יש לראות רמז משיחי. כי בקשר לזמזור כא, "תשית לראשו עטרת פז", נאמר בכמה מדרשים: "זה משיח בן דוד ... מלך בשר ודם אין לובשין פורפירא וארגמן שלו, והקב"ה נתנה למלך המשיח ... מלך בשר ודם אין לובשין עטרה שלו והקב"ה עתיד להלביש עטרה שלו למלך המשיח".²⁰ ידידי אשר בהיותו במחנה הריכוז נתקבע במסמרים אל הרצפה מפני שהיה יהודי

19. סנהדרין לו, א.

20. ראה השיחה בחלק הקודם בספרנו עמ' 74 לאור מדרש תהילים, מדרש שמות פרשת וארא ה' ועוד.

ואחיו של ישוע, הבין לאחר מכן את הכלימה ואת ההשפלה של אחיו הוא ונמשך לאמונה המשיחית. ישוע צריך היה לשאת גם את האנטישמיות בבשרו! נאמר שהמשפט של ישוע הוא המשפט הקצר והארוך ביותר בכל תולדות האנושות. אין לפרש אותו הכליך יורדי, משפטי וכהאשמה נגד מישהו, כך "היה צריך" להיות לפי הכתובים. איש אינו אשם בכך והכול אשמים! המשפט נמשך עדיין בקרב האנושות כולה. אם מישהו רואה את עצמו אבוד בגלל חטאיו הוא, יש לו נחמה אמיתית בכך שהמשיח היה מוכן להודות עם הפושעים אף כי "לא חמס עשה ולשון מרמה בפיו" ... והוא "הערה למוות נפשו ואת פושעים נמנה והוא חטא רבים נשא ולפושעים יפגיע."⁹³

■ סבלו ומותו של ישוע

על מותו ועל תחייתו של ישוע מדובר בברית החדשה כעל שתי עובדות שאין להפריד ביניהן. הדבר מתברר מתוך שלוש ההודעות של ישוע כאשר גילה שעתידי הוא לתת את נפשו כופר בעד רבים וכן מדרשותיהם של השליחים. כדי להבין את המציאות של התחייה עלינו להיווכח תחילה שישוע אכן מת. בתלמוד ובתחיקה הרומית היו הוראות מפורטות כיצד לבצע דיני נפשות עד תום.

לפי התקנות בתלמוד הוצא הנאשם להורג בפומבי לאור החמה. בראש התהלוכה למקום ההוצאה לפועל הלך כרוז ובידו שלט הנושא את כתב האשמה. הסנהדרין שלחה שני נציגים רשמיים אשר העידו מצדם הם על השלמת פסק הדין. גם שני תלמידי חכמים ליוו בדרך כלל את הנאשם וניסו להשפיע עליו שיודה באשמתו ויתכונן לגורלו.

לפי התחיקה הרומית ליוו את הנידון למוות ארבעה חיילים לפחות ובמקרים של חשש להפרעות סדר, הצטרף אליהם לפעמים גדוד שלם. המוביל בתהלוכה נקרא בשם "אֶקְזִיטוֹר מוֹרְטִיס", כי היה עליו להעיד "במדויק" לפני הרשויות על ההוצאה להורג.⁹⁴ גם הרומיים דרשו שאשמת הנדון תפורסם ברבים

39. ישעיה נג.

94. "exactor mortis"

על-ידי כרוז נושא שלט. על כך מדבר יוחנן כאשר הוא מספר שפילטוס "כתב שלט וקבע אותו על הצלב, וזה הכתוב: ישוע הנצרי, מלך היהודים." את הכתובת הזאת קראו יהודים רבים, כי מקום צליבתו של ישוע היה קרוב לעיר. הכתובת היתה בעברית, ברומית וביוונית. אמרו ראשי הכהנים אל פילטוס: אל נא תכתוב 'מלך היהודים', אלא 'זה אמר: אני מלך היהודים'. השיב פילטוס: מה שכתבת, כתבתי!⁹⁵

כמה חוקרים חשבו שפילטוס רצה להעליב בידועין את היהודים על ידי כתב אשמה זה. מאידך גיסא חשוב היה לו לצרף את המלים האלה במכתבו לקיסר טיבריוס – כהוכחה שהנידון קיבל את עונשו על פשע שהיה מכון נגד הקיסר. ההיסטוריון טאקיטוס מספר ב"אנאלים" שלו על רגישותו של הקיסר טיבריוס בנוגע לכבודו. כל מי שהשמיע נגדו דברי נאצה, בין ישירות בין בעקיפין – נאסר או הוצא להורג.

לפי הנוהג הרומי היו הנידונים לצליבה נושאים בעצמם את עץ התלייה. כל הבשורות מספרות שבדרך עצרו הרומיים איש אחד, את שמעון מקריניה, והטילו עליו לשאת את הצלב למען ישוע. מרקוס מוסיף שאיש זה היה "אביהם של אלכסנדר ורופוס" ושהוא "בא מן השדה". החיילים אילצו אותו לעשות זאת, כי ישוע היה כנראה במצב אנוש לאחר הענויים של הרומיים. מרקוס מוסיף שישוע הובא "אל מקום גלותא, שפרושו מקום הגלגולת. נתנו לישוע יין מהול במור ולא לקח אותו. אז צלבו אותו וחלקו את בגדיו בהפילם עליהם גורל, לקבוע מה יקח כל אחד. השעה היתה תשע בבוקר כאשר צלבו אותו."⁹⁶

מתולדות הכנסייה אנו למדים שהמשיחיים אשר מתו על קידוש השם, נצלבו לעתים ביחד עם פושעים ידועים כדי שהם יוזהו בעיני העם עם הפושעים. כך עשו גם לישוע. לפי סברה של היסטוריון נודע בקדומנו מתו במשך שלוש מאות השנים הראשונות ברדיפות המושלים הרומיים כעשרה מיליון משיחיים. נשים נצלבו בדרך כלל כשפניהן מופנות אל הצלב וגברים להפך. צריך היה למנוע את מותו של הנאשם לפני התלייה ולכן הוכרח שמעון הקירני לעזור לישוע – ייתכן שאחדים מן הציבור ידעו שבניו אוהדים את הנידון למותו.

59. יוחנן יט: יט-כב.

60. מרקוס טו: כא-לט.

דרכי ההוצאה להורג במקרא היו סקילה, שריפה ותלייה.⁷⁷ לפי התורה תחילה "הומת" הנאשם ואחר כך תלו אותו על עץ קבל עם ועדה, "כי קללת אלהים תלוי". כבר בתקופה קדומה מאוד אימצו הרומיים את שיטת הענישה בצליבה מן הפרסים ומן הפיניקים. במקרה אחד חריג השתמשו גם היהודים בעונש אכזרי זה. ההיסטוריון יוספוס מספר, שהמלך החשמונאי אלכסנדר ינאי אשר שימש גם כוהן גדול (בשנים 103 ועד 76 לפני הסה"נ) הכניע במלחמת האזרחים את מפלגת הפרושים: "כאשר הוא ציווה לצלוב שמונה מאות איש ממתנגדיו במרכז העיר, הוא פקד גם לחתוך את גרונם של נשיהם וטפם לעיניהם."⁷⁸ המעשים האכזריים ביותר בתולדות האנושות נעשו לעתים במלחמות אחים.

חכמי התלמוד היו חלוקים בדעתם בשאלה, אם כל הנסקלים נתלים, או שמא יש לתלות עוברי עבירות מסוימות בלבד, כמו המגדפים את השם או עובדי עבודה זרה.⁷⁹ אבל הנוהג לתלות את הנדון בעודו חי לא רווח בין היהודים. הרומיים לעומת זאת פעלו בשיטה זו במקרה של עבדים, של שודדים ושל מורדים. ישוע היה תלוי על עץ הקלון כשש שעות. לכן היה לו זמן לנחם את האוהדים ואת הקרובים שלו. נוהג זה ידוע לנו גם מן ההיסטוריה של הרדיפות נגד המשיחיים הראשונים. **אנו מוצאים שבעה דברים שאמר ישוע מעל גבי הצלב.** ננסה לשחזר אותם כסדרם ובשם אומרם. כבר בדרכו אל גלגולתא פנה ישוע אל המון העם "וגם נשים שספרו וקוננו עליי" באמרו: "בנות ירושלים, אל תבכינה עלי, אלא על עצמכן בכינה ועל ילדיכן, כי הנה ימים באים ויאמרו אל ההרים, נפלו עלינו ואל הגבעות, כסונו; שהרי אם ככה עושים בעץ הלח, מה יקרה ליבש?" "ובהגיעם אל המקום הנקרא גלגולתא, צלבו אותו שם עם הפושעים, אחד מימינו ואחד משמאלו. אמר ישוע: **אבי, סלח להם, כי אינם יודעים מה שהם עושים.** והם חלקו את בגדיו לאחר שהפילו גורלות".

"אחד הפושעים המוקעים הטיח כלפיו: הלא אתה המשיח! הצל את עצמך ואתנו! השיב השני כשהוא גוער בו: אינך ירא מאלהים? הרי אתה נתן

79. דברים יז: ה, ויקרא כ: יד, דברים כא: כב-כג.

89. יוספוס, מלחמות היהודים א: ד, ו. חיים כהן אומר גם בספרו "המפורסם שבמעשי התלייה המצויים בתלמוד הוא ספור שמונים הנשים באשקלון ששמעון בן שטח תלאן ביום אחד", לפי משנה סנהדרין ו: ד.

99. משנה סנהדרין ו: ד.

באותו גור דין! אנחנו לפי הצדק, כי אנו מקבלים גמול ראוי על מה שעשינו, אבל האיש הזה לא עשה שום רע. ועוד אמר: ישוע, אנא, זכור אותי כאשר תכנס למלכותך. השיב לו ישוע: **אמן, לך אומר אני, היום אתי תהיה בגן עדן.**¹⁰⁰

יוחנן משלים תמונה זו: "על יד צלב ישוע עמדו אמו ואחות אמו, מרים אשת קלופה ומרים המגדלית. כשראה ישוע את אמו ואת התלמיד האהוב עליו יוחנן עומד לידה, אמר לאמו: **אשה, הנה בנך!** לאחר מכן אמר לתלמיד: **הנה אמן!** מאותה שעה אסף אותה התלמיד לביתו."¹⁰¹ ידוע לנו מן המסורת של הכנסייה, שיוחנן לקח את מרים אם ישוע אתו לאפסוס שם שימש בסוף חייו רועה עדה. ועוד כיום מראים באפסוס את מקום קבורתה של מרים.

את דבריו האחרונים אמר ישוע כנראה סמוך מאוד למותו. נציג אותם כפי סדרם המשוער: "ישוע ידע כי עתה כבר נשלם הכל, וכדי שיתמלא הכתוב אמר: **"אני צמא!"**¹⁰² "משעה שתים עשרה בצהריים השתרר חושך על כל הארץ עד השעה שלוש, ובערך בשעה שלוש צעק ישוע בקול גדול: **אלי, אלי למה שבקתני?** כלומר, אלי, אלי, למה עזבתני? כמה מן העומדים שם שמעו זאת ואמרו: לאלוהיו הוא קורא." אבל כידוע לנו, אלו הם המלים הראשונות במזמור כב. "השמש חשכה ופרכת ההיכל נקרעה לשנים. וישוע קרא בקול גדול: **אבי, בידך אפקיד רוחי!**" כלי מלא חומץ היה מונח שם. שמו ספוג רווי חומץ על אוזב, והגישו אותו אל פיו. אחרי שקבל את החומץ אמר ישוע: נשלם! ובהרכינו ראשו מסר את רוחו."¹⁰³

בנוגע למלה האחרונה של ישוע ולחומץ שהוגש לו, יש לזכור שני דברים: כבר לפני צליבתו קיבל ישוע "יין מהול במור", מרקום מספר שהוא "לא לקח אותו", מתי אומר שהוא "טעם, אך לא רצה לשתות". בתלמוד נאמר: "היוצא ליהרג משקין אותו קורט (מעט) לבונה בכוס של יין כדי שתטריף דעתו ותתבלבל מעט ולא יסבול כל כך מאימת המות, שנאמר 'תנו שכר לאובד ויין למרי נפש' ... נשים יקרות (חשובות) שבירושלים היו מתנדבות ומביאות משקה זה."¹⁰⁴ למעשה

010. לוקס בג: כדמג.

110. יוחנן יט: כדכז.

210. יוחנן יט: כח; מזמור כב: טרטו.

310. מתי כז: מהדמו; לוקס בג: מהדמו; יוחנן יט: כטל.

410. סנהדרין מג, א.

זאת היתה מצווה לרחם על הנידון בנושאו את עונשו – ולבסוף לגם ישוע מן החומץ שהיה מונח שם לרשותו.

שנית, הפועל "טָלִיאָו" אשר מופיע מאחורי המלה "נשלם", רומז כנראה לסוף מזמור כב. הקטע, "יאכלו ענוים", אשר מתאר את סעודת המשיח, מכריז בסופו: "יבואו ויגידו צדקתו לעם נולד, **כי עשה!**" גאורג לאמסה, המומחה לארמית, טוען שיש לפרש את הקריאה הזאת לפי הארמית "לכלא", זאת אומרת: "נשלם", "פלה", "הוגשם!" אם מזמור זה רומז לפי רש"י "לעת הגאולה, לימות המשיח", אז הוגשמה על עץ הקלון הכפרה. במובן זה בא ישוע "להשלים את התורה" ואת הכתובים.

אולם מהו המסר העיקרי של הצלב? השליח פולוס מפרש בשני מקומות את הסוד הזה: "את זה אשר לא ידע חטאת עשה לחטאת בעדנו, כדי שאנו נלבש את הצדקה של אלהים בו." המשיח פדה אותנו מקללת התורה בכך שהיה לקללה בעדנו – שכן הכתוב אומר, קללת אלהים תלוי.¹⁰⁵ כמובן אין קללה בתורה אלא אם מפירים אותה, ואז חלות עלינו כל הקללות שנאמרו על הר עיבל בספר דברים כו, רכח. ישוע נשא את הקללה כדי שנקבל אנו את הברכה, הוא כאילו נהיה חטא אף כי לא עשה מירמה, כדי שנזכה אנו לסליחת חטאים בזכותו.

את זאת הבין פעם היטב איש צעיר בלונדון בן למשפחה עשירה. בקבלו את ישוע כמושיעו הזמינה המשפחה את הרב אשר בדק את השקפותיו ואת אמונתו של הבן ולאחר מכן הכריז כי יחולו עליו קללות הר עיבל: "ארור אתה בעיר וארור אתה בשדה... ארור אתה בבואך וארור אתה בצאתך!" כך הוכרו הבן ל"משומד" וגורש מביתו. אין תימה שהוא התהלך בחוצות לונדון בלילה ובכה אבל לפתע צצו בזכרונו המלים: "המשיח פדה אותנו מקללת התורה בכך שהיה לקללה בעדנו!" מיד הוא קיבל שלוה ונשא את עול המשיח בשמחה כמו אלפים לפניו ואחריו.

אחדים מן החוקרים הנוצרים המציאו כל מיני הנחות מוזרות שישוע מת רק למראית עין אבל התאושש ושב לאיתנו. דבר כזה איננו עומד בפני הביקורת כי לפי תקנות התלמוד ולפי התחיקה הרומית היה חשוב דווקא להיווכח כי הנידון

510. איגרת קורינתים ב, ה: כא, איגרת אל הגלטים ג: יג.

אכן מת. שני רבנים דיווחו לסנהדרין על ביצוע העונש והנציב הרומי קיבל גם הוא עדויות רשמיות על כך.

יוחנן אשר עמד על יד הצלב מעיד גם הוא: "מכין שאותו יום היה ערב שבת, בקשו היהודים מפילטוס לצוות לשבור את שוקיהם של הנצלבים ולהסיר את הגופות, כדי שלא תשארנה על הצלב בשבת, כי גדול היה אותו יום שבת. לפיכך באו החיילים ושברו את השוקים של הראשון וגם השני שנצלבו אתו. כשבאו אל ישוע וראו שהוא כבר מת, לא שברו את שוקיו. אולם אחד החיילים דקר את צדו ברומח ומיד יצאו דם ומים. זה שראה העיד; ועדותו נאמנה והוא יודע שהוא מדבר אמת, למען תאמינו גם אתם. הדברים האלה ארעו כדי שימלא הכתוב: 'ועצם לא תשברו בו'. ועוד כתוב אחר אומר: 'והביטו אליו את אשר דקרו'." ¹⁰⁶

העובדה, שהפלסמה, הנוזל חסר הצבע שבדם, כבר נפרדה מהדם מעידה על מותו של ישוע. אסור היה גם לשבור את עצמותיו של קרבן הפסח – לכן נשאר ישוע "כשה תמים שאין בו מום". ¹⁰⁷

מנקודת מבט אנושית יכלה הבשורה להסתיים בתיאור זה. ואמנם אפילו פרופסור דוד פלוסר מסיים את ספרו על ישוע במלים אלה: "אלי, אלי, למה עזבתני! וישו מת!" כך עושה גם הסופר א"א קבק ברומן שלו, "במשעול הצר". ספר זה, אשר יצא לאור כבר בשנת 1938, היה הנסיון הראשון לתאר את חייו של ישוע בפני הקורא העברי. קבק מצייר תחילה ביד רחבה את הרב הגלילי הצעיר כאיש חסיד אשר אינו מעז אפילו להעליב את רגשותיה של מרים המגדלית. לאחר ארבע מאות ושבעים עמודים הוא דוחס לשני עמודים את סעודת הפסח, את משפטו של ישוע, את התכחשותו של פטרוס בחצר הכוהן הגדול ואת הצליבה. יהודה איש קריות בוגד בישוע על פי בקשתו הוא! והספר מסתיים בצעקתו של הצלוב: "אלי, אלי, למה עזבתני!" ישוע כאילו נשאר על צלבו. המוות מנצח. והקורא מצפה להמשך ספרו של קבק – המשך שעדיין לא נכתב לעם ישראל. ¹⁰⁸

610. יוחנן יט: לאדלו.

710. איגרת פטרוס א, א: יט.

810. א"א קבק, במשעול הצר, ת"א, מוסד ביאליק 1938, חלק ראשון 257 עמודים, חלק שני 218 עמודים.

ראינו כבר בפרק "ישוע אדון החיים והמוות" שהמשיח צריך היה "לבלוע את המוות" והו התיקן שיביא המשיח. כן הכריז ישוע שהוא "התחייה והחיים". אפילו המדרש מדבר על אות יונה, שלפיו האלהים מעיר אותנו "ביום השלישי שלתחיית המתים", ודווקא על סימן זה דיבר ישוע כאשר הודיע על תחייתו.

עלינו להבחין שבתורה המשיחית תחייתו של ישוע היא העובדה המבוססת בכתבי הברית החדשה יותר מכל נושא אחר. לכן אפילו מספר חוקרים יהודים כמו למשל פרופסור דוד פלוסר ועמיתו פנחס לפיד אינם יכולים להתכחש לעובדה שההוכחות על תחייתו של ישוע נראות אמינות – ובזאת הם מודים בפומבי, אף שהודאה זו אינה עושה אותם למשיחים מאמיני ישוע.

השליח פולוס מסכם נושא זה: "מסרתי לכם בראש ובראשונה מה שגם קבלתי, שהמשיח מת בעד חטאינו לפי הכתובים: נקבר וקם לתחייה ביום השלישי לפי הכתובים; ונראה אל כיפא ואחר כן אל השנים עשר. אחרי כן נראה אל יותר מחמש מאות אחים בפעם אחת, אשר רובם עודם בחיים ומקצתם ישנים. אחר כך נראה אל יעקב ולאחר מכן אל כל השליחים. אחרי כלם נראה גם אלי, אני אשר בחזקת נפל; שכן אני הפחות בשליחים ואינני ראוי להיקרא שליח משום שרדפתי את קהילת אלהים."¹⁰⁹

בברית החדשה אפשר למצוא עשר התגלויות נפרדות המעידות על תחייתו של ישוע ואלה ההתגלויות על-פי סדרן: א. למרים המגדלית על יד הקבר יוחנן ב: יא יח ומרקוס טז: טו, ב. לנשים שחזרו מן הקבר ומתי כח: טו, ג. לפטרוס ולוקס כד: לד, ואגרת א לקורינתים טו: ה, ד. לשני תלמידים, אשר היו בדרכם אל הכפר הנקרא עמאוס ולוקס כד: יג-לה ומרקוס טז: יב, ה. לעשרה תלמידים בעלייה בהופיעו דרך דלתות סגורות ולוקס כד: לרמב ויוחנן כ: יט-כד, ו. וכעבור שבוע לאחד עשר התלמידים, כולל תומא יוחנן כ: כרכט ומרקוס טז: יד, ז. לחמש מאות אחים כאחד ואגרת א לקורינתים טו: ו, ומתי כח: טז-כ, ח. ליעקב ואגרת א לקורינתים טו: ז, ט. לשבעה תלמידים שהיו יחדיו על יד ים הכנרת יוחנן כא: א-כג, י. ונוסף לזה לקהל רב בבית עניה, קרוב להר הזיתים ולוקס כד: כג ובמעשי השליחים א: ריב. גם השליח פולוס מוזכר שלוש פעמים במעשי

910. אגרת א אל הקורינתים טו: גט.

השליחים זט: איכב, כב: גטו, כו: טיחנו את מפגשו עם ישוע וחזר על כך באיגרתו לקורניתים.

התחייה של ישוע הפתיעה את התלמידים אף על פי שהוא דיבר על כך מראש די הרבה. לוקס מציין שעדות הנשים ודבריהן "נראו בעיניהם כדברי הבל ולא האמינו להן" עד שבעצמם ראו את האדון. מרקוס מספר שהידידים של ישוע היו "מתאבלים ובוכים", וממשיך: "כאשר שמעו שהוא חי ונראה אליה לא האמינו. אחרי כן נראה בדמות אחרת לשנים מהם בעת שהלכו בדרכם לאחד הכפרים. הללו הלכו וספרו לאחרים וגם להם לא האמינו. אחר כך נראה אל האחד עשר בהיותם מסובים לאכול. הוא גער בהם על חוסר אמונתם וקחות לבבם, מפני שלא האמינו לאלה שראו אותו אחרי קומו לתחייה."¹⁰ דווקא אי־אמונה זו מעידה על אמיתות האירועים. לתומא אשר לא האמין עד שישם את אצבעו בצדו של ישוע, אמר האדון: "מפני שראית אותי, האמנת, אשרי אלה שאינם רואים ועם זאת מאמינים."¹¹

השליחים הראשונים בישרו את בשורת התחייה. רק אותם תלמידים שליוו את ישוע בכל שלבי חייו הציבוריים, יכלו להיות עדיו. דבר זה הוברר כאשר התלמידים בחרו בשליח אחר במקום יהודה הבוגד. אז הותנה תנאי ברור לתפקידו של השליח: "על כן צריך שאחד מן האנשים אשר נלוו אלינו בכל העת אשר האדון ישוע בא ויצא בתוכנו, החל מטבילת יוחנן עד יום הנשוא מאתנו, יהיה עד אתנו על תחייתו."¹² גם העובדה שאחיו של ישוע קיבלו אותו כמשיח וכבן האלהים, מעידה על אמינות תחייתו הוא.

בקשר עם מותו ועם תחייתו של ישוע אירעו גם התרחשויות מיסתוריות שאסור להסתירן. מתי מספר על צעקתו של ישוע לפני שנפח את רוחו וממשיך: "יהנה נקרעה פרוכת המקדש לשטים, מלמעלה עד למטה; הארץ רעדה, הסלעים נבקעו, הקברים נפתחו וגופות רבות של קדושים ישני עפר נעורו. הם יצאו מן הקברים אחרי שהוא קם, נכנסו לעיר הקודש ונראו לרבים. שר המאה והאנשים אשר אתו, השומרים את ישוע, כראותם את רעידת האדמה ואת כל

011. מרקוס טו: יא־יד.

111. יוחנן כ: כט.

211. מעשי השליחים א: כא־כב.

הנעשה, נתמלאו פחד רב ואמרו: "באמת בן אלהים היה זה!"¹¹³
 אפשר להבין ששר המאה אמר מה שאמר שהרי בתור "אקזקטור מורטיס",
 היה זה מתפקידו לעקוב אחרי הנעשה. אבל בנוגע למתים אשר נעורו ונראו
 במותו של ישוע ו"אחרי שהוא קם", אין למדע מענה. ידוע שבעת פטירתם של
 אנשים שונים אירעו לפעמים דברים מוזרים – כאילו שערי שאול נפתחו לרגע.
 על אחת כמה וכמה יש להניח שבמותו של האיש אשר בעצמו העיר אחרים מן
 המתים, מתרחשים דברים מיסטוריים. על הנס שקרה לפרוכת, מסופר בכל
 הבשורות הסינאופטיות.¹¹⁴ הדבר נאמר גם שלוש פעמים באיגרת אל העברים.¹¹⁵
 גם ההיסטוריון יוספוס מתאר בפרטות כיצד שער הנחושת המזרחי בבית
 המקדש אשר היה סגור היטב בבריחי ברזל, נפתח "מעצמו באמצע הלילה" בערך
 באותם הימים.¹¹⁶

אפילו בתלמוד יש שלוש הערות על כך ש"ארבעים שנה לפני החרבן",
 בשנת מותו של ישוע, אירע משהו איום בבית המקדש. "נר המערבי לא היה דולק
 ודלתות ההיכל היו נפתחות מאליהן". רבן יוחנן בן זכאי חזה בזה סימן לחרבן הבית
 הקרב. הנר המערבי סימל את נוכחותה של השכינה במקום. בגלל הירידה
 המוסרית הכללית אירעו הדברים האלה.¹¹⁷

כל חייו של ישוע היה בהם מן המסתורי: הולדתו, הופעתו, אישיותו,
 מעשיו וגם מותו – לאור זה תחייתו אינה יוצאת דופן. איגרתו הראשונה של
 פטרוס פותחת בשבח נודע: "ברוך האלהים אבי אדוננו ישוע המשיח אשר ברוב
 רחמיו הוליד אותנו מחדש לתקווה חיה בתחיית ישוע המשיח מן המתים!"
 האיגרת אל העברים מעודדת אותנו "לאחוז בתקווה המונחת לפנינו, תקווה שהיא
 כעוגן בטוח ויציב לנפשנו ומגיעה אל מבית לפרוכת!" בתקווה זו מקבלים אנחנו
 את "אשר עין לא ראתה ואוזן לא שמעה ולא עלה על לב איש, את אשר הכין
 האלהים לאוהביו." זהו המסר של התחייה.¹¹⁸

311. מתי כו: נאניד.

411. מתי כו: נא; מרקוס טו: לח ולוקס כג: מה.

511. שם ו: יט; ט: יב; י: כ.

611. מלחמות היהודים ו, ה, ג.

711. ראה יומא לט: ב, שבת כב: ב ומנחות פו: ב; ראה גם בספרנו הקודם עמ' 64-66.

811. פטרוס א, א; ג, עברים ו: יט; אגרת א אל הקורינתים ב: ט.

ישוע לאור הכרזותיו על אחרית הימים

אין להציג את דיוקנו של ישוע ללא ההבטים האסכולוגיים שבתורתו. כל אימת שדיבר ישוע על עצמו כעל בן־האדם, הוא רמז גם לשיבתו בענני השמים. בהוראתו, במשליו ובייחוד במפגשו האחרון בסעודת הפסח הוא פתח אפקים על־אנושיים לעיני תלמידיו והבטיח שמלכותו תתגשם גם בעולם הבא, וכבר עלי אדמות יכלו המאמינים לשמוח על כי שמותיהם נכתבו בשמים. מלכותו אינה מן העולם הזה.

לפני מותו לימד ישוע הרבה על אחרית הימים ועל ימי הקץ. ולפני עלייתו השמימה הופיע לתלמידיו במשך ארבעים יום ודיבר אתם על מלכות האלהים.¹ הוא ציווה על תלמידיו שלא יעזבו את ירושלים אלא יצפו למתן רוח הקודש. ואז מסופר: "שאלו אותו הנאספים: אדוננו, האם בזמן הזה תשיב את המלכות לישראל? ענה להם: לא לכם לדעת עתים וזמנים שקבע האב בסמכותו שלו. אבל תקבלו כוח בבוא עליכם רוח הקודש ותהיו עדי הן בירושלים והן בכל יהודה ושומרון עד קצה הארץ."²

התורה על אחרית הימים אינה פילוסופיה פרטית שבה כל אחד יכול להגות דמיונות ככל העולה על רוחו. בתנ"ך, בכתבי חז"ל ובברית החדשה אנו מוצאים ציפייה דומה בעניין זה, ויסודותיה מבוססים על קרקע מקראית. על המשחי "לחכות לבוא יום האלהים ולהחיש אותו!"² וגם היהודי החרד חייב "להחיש את הקץ!" לפי המקרא כולו ולפי חז"ל צפויה לאנושות באחרית הימים

1. מעשי השליחים א: ג'ד.

2. איגרת ב לפטרוס ג: יב.

תקופה קשה מאוד. בכל זאת חזון אחרית הימים הוא חזון של תקווה. כאשר דיבר ישוע על ימים אלה, הוא אמר: "התעודדו והרימו ראשיכם, כי קרבה גאולתכם!"³ גם השליח פולוס כתב בקשר לימי הקץ: "על כן עודדו זה את זה בדברים האלה!"⁴ בגרמנית יש משחק מלים בין האסכטולוגיה של "ישועה" ושל "אסון".⁵ אם נראה את תורת אחרית הימים מבחינת הישועה, אז יש גם להיסטוריה תכלית משלה.

בתלמוד אנו מוצאים דיונים של חז"ל בתקופות השונות שבתולדות האנושות. הפתרון הידוע ביותר אומר: "שנה החכם מבית אליהו; ששת אלפים שנה הוא העולם, שני אלפים מהם תהוה, שאין העולם מסודר ומאורגן, שני אלפים תורה מימות האבות עד סוף ימי תקופת המשנה בערך, שני אלפים ימות המשיח. זה צריך היה להיות סדר מהלך ההיסטוריה. ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו ולא בא המשיח בסוף ארבעת אלפים שנה."⁶ בספרנו הקודם בחלק הראשון הבאנו פרק מיוחד, "אימתי היה המשיח צריך להופיע", שדן גם בהערה הזאת. חז"ל ראו בתנ"ך סימנים "לתולדות הישועה" אבל משום מה חל שיבוש בתכנית זו. לפי רש"י המשיח צריך היה לבוא אחרי אלפיים שנה של תורה.

גם בברית החדשה חווים שלבים שונים בתולדות הישועה:

א. לפני בואו של המשיח הכין האלהים את עמו על ידי תורתו ועל ידי הקרבנות שעתידים היו להתגשם במשיח. בתורה יש כעין "צל הדברים העתידיים לבוא".⁷ על הגויים נאמר: "באותה עת הייתם בלי משיח, זרים לעדת ישראל ונכרים לבריתות ההבטחה, מחוסרי תקווה וללא אלהים בעולם. אבל כעת, במשיח ישוע, אתם הרחוקים בעבר, נהייתם קרובים על ידי דם המשיח."⁸ התשועה מיועדת לכל העמים ללא כל הפליה.

ב. עם ביאתו של המשיח החל מועד הפקודה לכל העמים. על עם ישראל אמר ישוע, שהם "יוגלו אל כל הגויים, וירושלים תהיה מרמס לגויים עד אשר

3. לוקס כא: כח.

4. אגרת א אל התסלונים ד: יח.

5. Heils-Eschatologie – Unheils-Eschatologie

6. סנהדרין צו: א עם פירוש רבני.

7. אגרת אל הקולוסים ב: יז; אגרת אל העברים י: איד.

8. אל האפסים ב: יאדיו.

ימלאו עתות הגויים.⁹ ופולוס מוסיף: "הן, אחי, אינני רוצה שיעלם מכם הסוד הזה, פן תהיו חכמים בעיניכם: קהות לב אחזה במדת מה את ישראל, עד אשר יכנס מלוא הגויים. וכך כל ישראל יוושע."¹⁰

ג. כאשר לפי האמונה המשיחית, ישוב ישוע, יקבל אותו עם ישראל כ"אבן אשר מאסו הבונים" והוא יהיה ראש פינה לכל האומה. על כך כותב השליח פולוס, ש"אם מעידתם היא עושר לעולם והפסדם הוא עושר לגויים, שלמותם על אחת כמה וכמה! — אם הדחתם היא ריצוי בשביל העולם, מה תהיה השבתם אם לא תקומה ממוות אלי חיים?"¹¹ אז תהיה תקופת ה"שבתון" כמו שאומרים חז"ל. לפי ההשקפה המשיחית תימשך תקופה זו אלף שנים. כך נאמר שש פעמים בספר ההתגלות.¹²

ד. לאחר מכן תהיה עוד מלחמה קצרה ו"או השמים בשאון יחלפו והיסודות יבערו ויתפרקו, והארץ והמעשים אשר עליה כלום ימצאו?... ואנחנו מחכים, על פי הבטחתו, לשמים חדשים ולארץ חדשה אשר צדק ישכון בהם."¹³ ה. לבסוף יבוא יום הדין ויחלו חיי הנצח, בעניין אחרית הימים אפשר להציג את הדברים הבאים על קצה המזלג בלבד.

כדי שלא נבלבל את היוצרות, נשווה בקיצור נמרץ את תורתם של ישוע ושל השליחים עם ספרות חז"ל, וננסה למצוא את השווה ואת השונה ביניהן. נתמצת את הנושא ככל שאפשר ולאחר מכן ננסה לברר מהי הבשורה המיוחדת לעם ישראל.

א. תורתו של ישוע על אחרית הימים

ישוע דיבר על אחרית הימים במתי כד, במרקוס יג ובלוקס כא, וכן הדגיש בממשלים שונים את החשיבות של שקידה רוחנית. והרי עיקר דבריו לפי בשורת מתי: "זהירו שלא יתעה אתכם איש, כי רבים יבואו בשמי ויאמרו 'אני המשיח' "

9. לוקס כא: כד.

10. אל הרומים יא: כה-כו.

11. אל הרומים יא: יא-טו.

12. התגלות פרק כ.

13. אגרת ב לפטרוס ג: ט"ג.

ויתעו רבים. ואתם עתידים לשמוע מלחמות ושמועות מלחמה. שימו לב, אל תיבהלו, כי צריך להיות הדבר הזה ובכל זאת עוד לא הקץ. גוי יקום על גוי וממלכה על ממלכה ויהיו רעב ורעידות אדמה במקומות רבים, אך כל אלה ראשית הצרות. אז ימסרו אתכם לרודפים ויהרגו אתכם ותהיו שנאים לכל הגוים בגלל שמי ... ומאחר שתרבה ההפקרות, תתקרר אהבת רבים. אבל המחזיק מעמד עד עת קץ הוא יושע. ובשורה זו של המלכות תוכרו בכל העולם לעדות לכל הגוים, ואחרי כן יבוא הקץ."

"כי תהיה אז צרה גדולה אשר לא היתה כמוה מראשית העולם ועד עתה, אף לא תהיה כמוה. ואילולא קוצרו הימים ההם, לא היה ניצל כל בשר, אך למען הבחירים יקוצרו הימים ההם... יקומו משיחי שקר ויתנו אותות גדולים ומופתים כדי להתענות... כברק היוצא ממזרח ומאיר עד מערב כן יהיה בואו של בן־האדם... מיד אחרי צרת הימים ההם תחשך השמש והירח לא יגיה אורו, הכוכבים יפלו מן השמים וכוחות השמים יזדעזעו. או יראה אות בן־האדם בשמים ואז יספדו כל משפחות הארץ ויראו את בן־האדם בא עם ענני השמים בגבורה ובכבוד רב..."

"אבל את היום ההוא והשעה אין איש יודע, גם לא מלאכי השמים וגם לא הבן, אלא האב לבדו. כימי נח, כן יהיה בואו של בן־האדם... לא ידעו עד שבא המבול וסחף את הכל... בשעה שלא תעלה על דעתכם יבוא בן־האדם."

אנו רואים שהבשורה בישרה כבר כמעט בכל העולם, גם ירושלים שאותה שם ישוע לאות, אינה עוד מירמס לגוים, כוחות "השמים" (ביוונית "טו אוקֶנוֹס" עשויים להזדעזע בפצצות המימן; ייתכן שמידת ההפקרות או ה"חמס" עדיין לא הגדישה את הסאה, אבל מה חסר עוד! אמנם אין זה מן הנימוס להפחיד בעובדות אלה, אבל לאור תיאור זה האנושות עומדת על סף משבר.

ב. מה לימדו השליחים על ימי הקץ?

אנו רואים שדבריהם של השליחים משקפים את תורתו של ישוע. נעיין בשלושה קטעים מדבריהם. באיגרת השנייה אל התסלוניקים השליח פולוס כותב: "אשר לביאת אדוננו ישוע המשיח ואסיפתנו אליו, אנו מבקשים מכם, אחי: אל תמהרו לאבד את עשתונותיכם ואל תבהלו לא בגלל איזו התבטאות של רוח, לא בגלל

איזה דבור, ולא בגלל איזו אגרת אשר כביכול נשלחה מאתנו, כאילו הגיע יום ה'... היום לא יגיע עד ש'יגלה איש הרשע, בן האבדון, המתקומם ומרומם עצמו על כל הנקרא אלה או קודש, עד כי ישב בהיכל האלהים... הן סוד הרשע כבר פועל; רק שכעת המעכב נמצא עד שיצא מן התוֹך, ואז יתגלה הַרְשָׁע אשר האדון ימית אותו ברוח פיו.¹⁴

קטע זה מדבר על איש הרשע, על סוד הרשע ועל הַרְשָׁע. בשלושת הפסוקים האלה מופיע ביונית המונח, "אָנוּמִידה", אשר מציין בתרגום השבעים את המלה "חמס". על דורו של נח נאמר פעמיים שהארץ מלאה "חמס". גם בדבריו של ישוע קראנו: "ומאחר שתתרבה ההפקרות (החמס), תתקרה אהבת רבים". לפי הערה זו, יבוא לפני שובו של ישוע "איש חמס", ו"סוד החמס" כבר פועל בנו עד ש"החמס" ממש יתגלה בשיאו. ארבע פעמים השליח יוחנן מכנה את "איש החמס" בשם "צורר המשיח".

לדיוננו חשוב לדעת שהמונח "סוד חמס" בא במגילות ים המלח באותו שימוש.¹⁵ שם מדובר גם על "אנשי חמס".¹⁶ ייתכן שקשה לפעמים להבחין בסוד החמס, כי הסוד הזה טמון בלבנו כאשר אנחנו מאבדים את האהבה נוכח ההפקרות שסביבנו.

במקום אחר אומר פולוס שהערכים הרוחניים יהיו ירודים באחרית הימים: "וזאת דע לך: באחרית הימים יבואו זמנים קשים, כי יהיו האנשים אהבי עצמם, אהבי כסף, גאֹתנים, שחצנים, מגדפים, ממרים בהוריהם, כפויי טובה, חסרי קדושה, קשוחי לב, בלתי מתרצים, מלשינים, הוללים, אכזרים, שונאי טוב, בוגדים, פוחזים, יהירים, אהבים תענוגות יותר משאֹהבים את אלהים, לכאורה בעלי יראת שמים, אך כופרים בתקפה".¹⁷

כדוגמה שלישית נביא קטע מדבריו של פטרוס. גם הוא מדגיש את השקידה הרוחנית לקראת יום ה' הגדול והנורא: "קודם כל דעו זאת, שבאחרית הימים יבואו לצים המתהלכים לפי מאוייהם האישיים ויתלוצצו לאמור: איפה הבטחות בואו? הרי מאז שמתו האבות הכל ממשיך כמו שהיה מראשית הבריאה!

41. אגרת ב לתסלוניםקים ב: אדח.

51. מגילת ההודיות י: ה.

61. פשר משא חבקוק ח: יא.

71. אגרת ב אל טימותיאוס ג: אדח.

... אך אל יעלם מכם הדבר הזה, אהובי: יום אחד כאלף שנים בעיני ה', ואלף שנים כיום אחד. אין ה' מאחר בדבר אשר הבטיח. כמו שיש החושבים זאת לאחור, אלא שהוא מאריך אפו לנו; אין הוא רוצה שיאבד איש, אלא שהכל יבואו לידי תשובה. יום ה' כנגב יבוא. אז השמים בשאון יחלפו והיסודות יבערו ויתפרקו. והארץ והמעשים אשר עליה כלום ימצאו? וכיון שכל אלה יתפרקו, עד כמה עליכם לחיות בקדושה ובחסידות.¹⁸

אנו איננו מתייחסים לאחרית הימים כאילו אינם נראים עדיין באופן. האיגרת אל העברים פותחת בהכרזה שהאלהים "דבר אלינו באחרית הימים האלה ביד הבן".¹⁹ ימי הקץ החלו עם בואו של המשיח. כעת אנו משתתפים בעבודת המלכות ו"מחישים" את שיבתו. אבל עלינו להיזהר פן תחלש אהבתנו ופן נהיה בני חמס. במזמור אנו מתפללים: "אל יבושו בי קוויך, אל יכלמו בי מבקשיך!"²⁰ במתי יא: יב אומר ישוע לפי המקור היווני: "ומימי יוחנן המטביל ועד עתה מלכות השמים נלקחת בחזקה והתוקפים תופסים אותה". משחק מלים בטקסט היווני – "ביאסטאיביאצטאי", רומז לפי פרשן נודע לכוחות "חמס" ו"חבלה". "מלאכי חבלה" תופסים את המנהיגות בקהילה. גם לבית הכנסת אורבת אותה הסכנה של חוסר אהבה והפקרות. בדור שלנו יש כל כך הרבה מהפכות, מעשי חבלה, חטיפות מטוסים, חמס, אי-צדק והפקרות, שלא היו כמותם בעבר. בדור כזה ישוב המשיח לפי תיאורם של השליחים.

ג. מה אומרים חז"ל על ימי הקץ?

ישוע דיבר בקשר לאחרית הימים על "ראשית הצרות" או כפי שתרגם ד"ר פראנץ דעליטש על "ראשית החבלים". פרופ' יוסף קלוזנר מציין שיש קשר ישיר בין "חבלי הלידה" של המשיח ובין צירי לידה של הכלל באחרית הימים כאשר כל האנושות מתכוננת לתקופת הגאולה.

81. איגרת ב לפטרוס ג: ג'א.

91. אל העברים א: ב.

02. מזמור סט: ו.

כאשר חז"ל דנים באחרית הימים, הם משתמשים לפעמים במונח "עקבות המשיח", שמקורו במומור פט: "כרתי ברית לבחירי, נשבעתי לדוד עבדי: עד עולם אכין זרעך, ובניתי לדור ודור כסאך, סלה... הוא יקראני אבי אתה, אלי וצור ישועתי: אף אני בכור אתנהו, עליון למלכי ארץ. לעולם אשמור לו חסדי, ובריתי נאמנה לו, ושמתי לעד זרעו, וכסאו כימי שמים ... זכור אדני חרפת עבדך – אשר חרפו אויביך ה', אשר חרפו עקבות משיחך".²¹

יש לפרש את המומור הן על המשיח והן על עם ישראל. במצודת דוד, שנתחברה בסוף המאה השבע עשרה בידי ר' דוד אלטשולר ובנו, נאמר: "כרתי ברית לבחירי – אכין זרעך: להיות נכונים למלוכה, כסאך סלה, כסא המלכות הנתון לך לרשת לזרעך יהיה עד עולם, כי אף שתבוטל בימי הגולה, הנה תשוב בימי המשיח ולא תופסק עוד".²²

ההשוואה בין דברי ישוע ובין דברי חז"ל בעניין אחרית הימים חשובה מאוד כדי ללמד ולהשכיל. אמנם ידוע לנו שרוב דבריו של ישוע קדמו בכמה מאות שנים למקבילותיהם שבחז"ל – אבל גם לדבריו וגם לדברי חז"ל מקור משותף בתנ"ך. הנביא יואל ובייחוד עמוס²³ מדגישים שיום ה' הוא חושך ולא אור, ולכן ראו חכמי התלמוד את הדור האחרון כדור משבר: "אם ראית מלכויות מתגרות אלו באלו, צפה לרגלו של משיח".²⁴ ובדומה לכך אמר ישוע שאתם "עתידיים לשמוע מלחמות ושמועות מלחמה" ו"גוי יקום על גוי וממלכה על ממלכה", וזאת תהיה רק "ראשית החבלים".

במסכת סנהדרין יש שיחה ארוכה על עקבות המשיח ועל בואו. נביא בזאת את עיקר תוכנה: תחילה שואל ר' נחמן את ר' יצחק: "האם יודע אתה, מתי יבוא בר נפלי? אמר לו: מיהו בר נפלי? אמר לו: המשיח. שאל אותו בתמיהה: למשיח בן נפילים אתה קורא אותה? אמר לו: כן, שהרי נאמר, ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת (עמוס ט: יא) ולכן נקרא המשיח בר נפלי. אמר לו: כך אמר ר' יוחנן: דור שבן דוד בא בו, תלמידי חכמים מתמעטים, והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה, וצרות מתרבות, וגורות קשות מתחדשות". לאחר מכן משווים את

11. מומור פט: דה, כול, נא"ב.

22. מקראות גדולות, שם.

32. עמוס ה: יח"ב.

42. בראשית רבה מב.

הדור ההוא לשמיטה של שבע שנים. "כאשר בן דוד בא, שנה ראשונה מתקיים מקרא זה, 'והמטירי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר' (עמוס ד: ז); בשנה שניה חיצו רעב משתלחים, שבמקומות מסוימים יסבלו מן הרעב; שנה שלישית של שמיטה זו רעב גדול, ומתים אנשים ונשים וטף חסידים ואנשי מעשה, ותורה משתכחת מלומדיה; ברביעית שובע ואינו שובע; בחמישית שובע גדול ואוכלין ושותין... בשישית קולות נשמעים משמים; בשביעית מלחמות כגון מלחמת גוג ומגוג, הבאות על ישראל; במוצאי שביעית בן דוד בא". ועל הנושא, 'חרפו עקבות משיח' אומרים: "בן דוד בא בזמן שבית הועד, שהוא מושב החכמים יהיה לזנות, והגליל יחרב, והגבלן (הבשן) יהא שומם, ואנשי גבול שימלטו מפני הגויים, יסובבו מעיר לעיר ולא ירוחמו, וחכמת הסופרים תתמעט, ויראי חטא ימאסו, ופני הדור כפני כלב, מפני החוצפה וחוסר הבושה, והאמת נעדרת".²⁵

בהמשך לדיון זה על עקבות המשיח נאמר: "דור שבן דוד בא בו, נערים ילבינו פני זקנים, וזקנים יעמדו לפני נערים לכבדם ובת מורדת באמה, וכלה בחמותה, ופני הדור כפני הכלב, ואין הבן מתבייש מאביו... העזות תרבה... ונהפכה כל המלכות למינות, שתתפשט הנצרות בעולם, ואין תוכחה, שלא יקבלו הבריות תוכחה שמוכיחים אותם... אין בן דוד בא עד שתתהפך כל המלכות למינות, זאת אומרת לנצרות". התרגום הזה על פירושו מראה את הקשר הפנימי, שמצוי לעתים בין דברי חז"ל לכתבי הברית החדשה. ולבסוף דנים חז"ל ברעיון המדרשי, שאין תיקון לעולם עד שתגיע ישראל "לתחתית הירידה". והם מוסיפים כי: "אין בן דוד בא, עד שתכלה פרוטה מן הכיס". את הדבר הזה חזוים אנו כבר מבשרינו! המסכת אומרת עוד ש"שלושה דברים באים בהיסח הדעת: משיח, מציאה ועקרב". אחרי זאת באה הערה נוספת בשם המפרש: "לכן, מוטב שלא להתעסק בענייני המשיח ולהסיח את הדעת ממנו".

התלמוד ממשיך לדון בבעיה שכאילו חלפו כבר ימי הקץ. "אמר רב: כלו כל הקיצין, ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים". אם ישראל עושין תשובה, מחזירין אותה למוטב". אבל לאור התנ"ך נראה שהמשיח יבוא "בלא כל תנאי". הלא נאמר כבר, "וישתחו למען ה' אשר נאמן, קדוש ישראל ויבחרך" (יש' מט: ז) "משמע שתבוא הגאולה בין כה וכה, אף בלא תשובה"..." "משמע שיש זמן

52. ראה סנהדרין צג, א.

קבוע לקץ אף בלא תשובה. ושתק ר' אליעזר, שהרי מוכח הדבר מפסוק זה.²⁶ אבל אם אכן "כלו הקצין" ואם הגאולה צריכה היתה לבוא "בין כה וכה" – אולי בא כבר המשיח. אלא שבנגוע לביאתו הראשונה "בעוונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו". ועכשיו אנו מצפים לשובו. כך נראה לפי שיחה זו.

כסיכום לעמדתם של חז"ל יש לומר שגם הם צופים "זמנים קשים". במסכת סוטה נוספת לתיאור על ה"בן שאינו מתבייש מאביו" שאלה: "ועל מי יש לנו להשען? על אבינו שבשמים", כי לא אפשר עוד לסמוך על אנשים כלל.²⁷ לעקבות המשיח אפשר עוד להוסיף מ"אותות המשיח", ש"רבים חללים רעים, ודבר ומגפה", "ויהיה כל העולם דם", ו"השמש יהפך לחושך והירח לדם".²⁸ ברם בנגוע לציפייה זו יסוד משותף לנו ולספרות חז"ל.

ד. המסר על הדור האחרון ועל ישראל

גם כתבי הברית החדשה וגם חז"ל רואים תקופות שונות בתולדות הישועה. ישוע הגדיר את "עתות הגויים" ופולוס דיבר על "מלא הגויים". בסידור התפילות קורא המתפלל לכל הפחות פעמיים על "שני ימות המשיח", אף שאיש אינו יודע מה פשר המושג. קונסטנטין ברונר הידוע ברא את הסיסמה, "החזירו לנו את ישוע שלנו!" אף כי לפי דבריו ישוע של היהודים שונה מישוע של הגויים. קריאתו זו בשנת 1921 עוררה שיחה בין יהודים רבים בדבר "החזרת ישוע".²⁹ יהודים רבים אמרו שאין לדעת אם המשיח אשר יבוא הוא אותו הגואל שהמאמינים המשיחיים מצפים לו.

כבר האיסיים חזו במגילות ים המלח שתי תקופות באחרית הימים. בפשר משא חבקוק מבדילים בין הקץ ובין הקץ האחרון. נביא את הקטע מן המגילות כלשונו: "וידבר אל אל חבקוק לכתוב את הבאות על הדור האחרון, ואת גמר הקץ לוא הודיעו: ואשר אמר 'למען ירוץ הקורא בו' – פשרו על מורה הצדק,

62. סנהדרין צו, ב.

72. סוטה מט, ב.

82. בית מדרש של ילינק, חלק ב', עמ' 36-58.

29. Shalom Ben-Chorin, Im jüdisch-christlichen Gespräch, S. 61 über die Heimholung Jesu

אשר הודיעו אל את כול רוי דברי עבדיו הנביאים: 'כי עוד חזון למועד ויפיח לקץ ולא יכזב'³⁰ — פשרו אשר יאריך הקץ האחרון ויתר על כול אשר דברו הנביאים, כיא רוי אל להפלה.³¹

לפי פתרון זה אין אנו יודעים מתי "גמר הקץ". נוסף לכך הקב"ה "יאריך את הקץ האחרון". האלהים אמנם הודיע "את כול רוי דברי עבדיו" למורה הצדק. הפירוש הזה מתבסס על דברי יואל: "ובני ציון, גילו ושמחו בה' אלהיכם, כי נתן לכם את המורה לצדקה, ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון".³² רש"י מפרש את המונח, "מורה הצדק", כאחד משמותיו של המשיח ואומר שלא נוכל לתרגם כראוי את דברי הנביאים "עד שיבוא מורה הצדק". לכן המשיח, יהא אשר יהא, רק פירושו הוא מוסמך ונכון.

גם הרמב"ם, הבדיל בין ימי המשיח ובין ימי הקץ. לדעתו, ימות המשיח הם בעלי אופי ארצי. בהלכות מלכים הוא אומר: "אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של העולם, או יהיה שם חדוש במעשה בראשית. אלא עולם כמנהגו נוהג".³³

לפי היגיון זה תקופת המשיח תהיה תקופה היסטורית רגילה והמשיח ישלוט על ידי תורתו — ודאי הוא לא חי אלפיים שנה אף כי "ימי המשיח" יימשכו פרק זמן כזה. לפי הרמב"ם, המשיח "הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה וילחם מלחמות ה', הרי זה בחזקת שהוא המשיח".³⁴

לפי הרמב"ם אם יצליח המשיח ב"מלחמת מצוה" וב"מלחמת רשות" ואם יבנה את המקדש, הרי שיוכיח באלה את משיחיותו. אבל בהלכותיו על המשיח מביא הרמב"ם דברים הנוגדים את רוח התנ"ך ואין פלא שלא כל דבריו התקבלו ברחוב היהודי. על הגויים פוסק הרמב"ם: "וכן ציווה משה רבנו מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם לקבל מצוות שנצטוו בני נח. וכל מי שלא יקבל, יהרג". "בן נח שנתגייר ומל וטבל, ואחר כך רצה לחזור מאחרי ה' ולהיות גר תושב בלבד כשהיה

03. חבקוק ב: ב.

13. פשר משא חבקוק י: אדת.

23. יואל ב: כג.

33. הלכות מלכים יב: א.

43. הלכות מלכים יא: ד.

מקודם, אין שומעין לו, אלא יהיה כישראל לכל דבר, או יהרג³⁵. בגלל נתונים מסוג זה, חוקרים רבים חוששים, שהמועמד לתפקידו של משיח ישראל ייהפך למה שנקרא בשפת התיאולוגים "אנטיקריסטוס" צורר המשיח. אין מדברים על אסכטולוגיה משיחית מבלי להעלות את השאלה העדינה הזאת על בואו של "איש חמס", צורר המשיח, קודם שובו של ישוע.

את הישועה האחרונה בדור האחרון מכנים חז"ל לפעמים בשם, "קץ הגאולה". החוקרים לא שמו לב כל כך למונח החז"לי "דור אחרון" עד שנתגלה שמונח זה שכיח במגילות ים המלח. אמנם אין סמכות זולתי למקרא כמואצל מרוח הקודש, אבל מונחים ושיחות שאנו מוצאים בכתבי חז"ל, במגילות ים המלח ובספרים חיצוניים, משקפים את המחשבות שצמחו מקרקע התנ"ך – ולכן שיטת ההשוואה בין מקורות אלה היא השיטה הלגיטימית. מתוך השוואה זו אנו רואים את ההבדל העצום בין חכמים בשר ודם ובין כתבי הקודש. גם חז"ל, גם האיסיים וגם כתבי הברית החדשה מדגישים שבקץ הגאולה, בדור האחרון, תעבור כל האנושות משבר קשה, ועם ישראל יעמוד או במקום המפתח ויהיה ברכה לאומות כולן. חזון זה צמח מתשתית התנ"ך והוא מעודד אותנו להאמין שהקב"ה אינו אדיש להבטחותיו.

ומהי הנחמה לעם ישראל בתוך כל אירועי אחרית הימים? אם נתחמק מן האמת ונימנע מלנגוע בנושאים רגישים לא נועיל לאיש. "מנחמי עמל כלכם", אמר איוב. ומשלי מלמד: "נאמנים פצעי אוהב ונעדרות נשיקות שונא!"³⁶ למה מצפה מאמין משיחי בנוגע לעתידו של עם ישראל?

התשובה הפשוטה ביותר נמצאת במזמור קב, אשר נחשב למזמור משיחי בעיני פרופ' יוסף קלוזנר. התיאור בפסוקים הראשונים מוכיר כאילו את המצב במחנה ריכוז כאשר "כלו כעשן ימי ועצמותי כמוקד נחרו", הלוא הוא מצב העצמות היבשות ביחזקאל לו. לאחר מכן משבחים את האלהים ואומרים: "אתה תקום, תרחם ציון, כי עת לחננה כי בא מועד. כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. וייראו גויים את שם ה', וכל מלכי הארץ את כבודך. כי בנה ה' ציון, נראה בכבודו. פנה אל תפילת הערער, ולא בזה את תפילתם. תכתב זאת לדור אחרון,

53. הלכות מלכים ח, ט ר"ג.

63. משלי כו: ו.

ועם נברא יהלל-יה. כי השקיף ממרום קדשו, ה' משמים אל ארץ הביט. לשמוע אנקת אסיר, לפתח בני תמותה, לספר בציון שם ה' ותהילתו בירושלים. בהקבץ עמים יחדיו וממלכות לעבוד את ה'".

כפי כל הנראה, רמז ישוע למזמור זה כאשר המשיל, לפי הבשורות הסינאופטיות את המשל על התאנה, אשר מסמלת את עם ישראל. כאשר "ענפיה מתרככים והעלים צצים, יודעים אתם שהקיץ קרוב" וממש "בפתח". "אמן אומר אני לכם שלא יעבור הדור הזה עד אשר יהיו כל אלה. השמים והארץ יעברו ודברי לא יעברו".³⁷ הכוונה של ישוע היתה כנראה לומר, שהדור האחרון, דור האלימות, הוא הדור שיראה גם את שובו. ואכן, כמעט אותן מלים אנו קוראים בהמשך מזמורנו: "לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים; המה יאבדו ואתה תעמוד". התעניינותם של מאמינים משיחיים בארץ ישראל נובעת מן העובדה, שאלהים במועד שקבע, מרחם שוב את ציון ובונה אותה ומקבץ אפילו עמים אחרים למולדת הרוחנית של האנושות. העמים "מחזיקים בכנף איש יהודי לאמר, נלכה עמכם כי שמענו, אלהים עמכם".³⁸

במצב החמור שהאנושות נתונה בו אל לנו לתת תנחומי סרק לאלה ששואלים את דרך ה'. זכור לי היטב ביקורי הראשון בישראל בחורף 4195. במסיבת הפרידה אצל הציוני הנלהב, ד"ר מקורי, נשאלתי במפתיע: "מה חושב אתה על עתיד ישראל?" כבר אז הרציתי בפנילנד למעלה מחמש שנים על התנ"ך ועל אהבת ישראל ורחשתי חיבה מיוחדת בייחוד ליהודים החרדים. איך להשיב ליהודי מסורתי זה לפי רצון הקב"ה? ביקשתי ממנו תנ"ך והתפללתי בלבי. הוא לא מצא תנ"ך בשפה הגרמנית (כי שוחחנו בגרמנית). הוא הושיט לי תנ"ך עברי. אז קיבלתי מענה: "קרא מסוף זכריה יג" והוא קרא: "והיה בכל הארץ נאסדה", פי שנים בה יכרתו יגועו, והשלישית יוותר בה. והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב, הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו, אמרתי עמי הוא והוא יאמר, ה' אלוהי".³⁹ הידיד אמר: "הרי זה קרה כבר בגרמניה" — אולם לאחר כמה רגעים הוסיף בשקט: "נכון, מדובר כאן על הארץ, על

73. מתי כד: לב, מרקוס יג: כח, לוקס כא: כט.

83. זכריה ח: כג.

93. זכריה יג: ח-ט.

ישראל". לפני קטע זה נאמר כי הגויים יעלו על ירושלים וכי אלהים ישפך "רוח חן ותחנונים" על יושביה "והביטו אלי את אשר דקרו". וביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלים לחטאת ולנדה". שיחה זו התנהלה לפני שלושים שנה. פי כמה וכמה ברורים ובהירים דברים אלה בימינו אנו.

לפי חזון יוחנן, הספר האחרון בברית החדשה, תעבור כל האנושות בכור המצרף. על ספר התגלות זה אמר רבי אברהם בן עזרא בזמנו, ש"חזון יוחנן נכתב על ידי רוח הקודש וכל יהודי רשאי לקרוא בו". במלאכי ג נאמר ש"פתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים ... וישב מצרף ומטהר כסף וטיהר את בני לווי". רד"ק מציין ש"מלאך הברית" הוא המשיח. כשישוב המשיח יהיה עם ישראל לעם הכהונה ואז יגשים את יעודו.

על נושא זה דיברו גם רבני המדרש. במדרש שיר השירים נאמר: "זה דורו של מלך המשיח". "אימתי אתה גואלנו, אמר להם, כשתרדו לירידה התחתונה, אותה השעה אני גואל אתכם — אותה שעה אביא הגואל". "דבר אחד רחש לבי, בנבואה שנתנבאו לעתיד לבוא (משיחו) וכן אמרה חנה, ה' ממית ומחיה, מוריד שאול ויעל".⁴⁰

במסכת סנהדרין נאמר על תקופת משבר זו, שאין בן דוד בא "עד שיתייאשו מן הגאולה, שנאמר 'אפס עצור ועזוב', כביכול אין סומך ועוזר לישראל". בהקשר לכך רומזים גם ש"תיקון העולם יהיה כשיגיע לתחתית הירידה".⁴¹ בפוליטיקה רואים שוב ושוב ש"אין סומך ועוזר לישראל". אבל בייאושו יפנה העם באמת ובתמים אל הקב"ה, וגאולתו תבוא מידי המשיח.

בדברים החידתיים של חז"ל על אחרית הימים הם קושרים דברים שונים בתנ"ך בצורה כזאת ש"הא בהא תליא". בנוגע לנאמר שישראל יהיה "אפס עצור ועזוב", יש ליכור את הבטחת דניאל על תשועת ישראל. בדניאל יב נאמר: "ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול, העומד על בני עמך, והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא, ובעת ההיא ימלט עמך, כל הנמצא כתוב בספר ... עד מתי קץ הפלאות? ... ככלות נפץ יד עם קודש תכלינה כל אלה!"⁴² במלים

04. מדרש שיר השירים מה: ג.

14. סנהדרין צ: א.

24. דניאל יב: א"ו.

אחרות: עם ישראל יושע מן הצרה הגדולה, וכל הצרות תכלינה "ככלות נפץ יד עם קודש". לפי מסורת חז"ל נבואה זו רומזת לשירת משה בדברים לב: לו. על סמך פסוק זה מדגיש רש"י שהאלהים ירחם על עמו: "ועל עבדיו יתנחם כי אולת יד ואפס עצור ועוזב". מנסיונו האישי אנו יודעים שהקב"ה, לפני שהוא מברך אותנו הוא מרוקן אותנו. "שבירת כלים" זו, בלשון הקבלה, מביאה ברכה. כאשר "נפץ יד עם קודש", כאשר יגיע ישראל למצב שיאול בטחונו בכוח ידו, רק אז יש לו תקווה במשיח.

בירמיה נאמר: "מקוה ישראל מושיעו בעת צרה!"³⁴ במקום אחר מעודד הקב"ה את עמו: "כי אנוכי ידעתי את המחשבות אשר אנוכי חושב אליכם נאם-ה', מחשבות שלום ולא לרעה, לתת לכם אחרית ותקוה". לא מקרה הוא שעם ישראל בחר ב"התקוה" להימנעו הלאומי. חוקר פיני נודע, ידידי המנוח יוסי ארן, מצא במחקריו בבלשנות משווה, שבאוגריתית ובשפות שמיות עתיקות אחרות לא קיים כלל המונח "תקוה" – הֵוִי אומר, שדווקא הייאוש והמצוקה הולידו את התקווה בלב עם הסגולה כאשר הוגלה למצרים, לבבל ולכל תפוצות הגולה. ורק משיחנו ומושיענו נותן לזמננו, נטול התקווה, "אחרית ותקווה" שאינה תלויה בזמן.

34. ירמיה יד: ח. ראה את ספרו של ברס צבי, משיחיות ואסכטולוגיה, קובץ מאמרים, הוצאת מרכז זלמן שזר, י"ם 3198.

מאי קא משמע לן?

הסיכום ההגייוני ביותר למחקר כלשהו נכלל למעשה כבר ב"תוכן העניינים" שבראשית הספר, ולאורו אפשר להיזכר בהבטים ובמימצאים השונים אשר הועלו במשך הדיון. כן יש לשאול את השאלה ששאלו חז"ל, "מאי קא משמע לן?" – "מה הוא בא להשמיענו?" "מה חידוש יש בכך?" שאלה זו נשאלת תכופות גם באיגרותיו של השליח פולוס.¹ בדומה, אנו קוראים בכל הבשורות הסינאופטיות, כי קרוב לסוף תקופת פעילותו הפומבית בהיות ישוע ותלמידיו על הר החרמון שאל את תלמידיו: "מה אומרים האנשים על בן־האדם, מי הוא? – ואתם מה אומרים, מי אני?"² מה הן מסקנותינו אנו?

המחקר שלנו נבע מן הצורך להכיר את השורשים האמיתיים של האמונה המשיחית. אחד הספרים הנפוצים ביותר במאה שלנו הוא ספרו של אלקס הליי, "השורשים".³ בספר זה מחפש המחבר, שחוס העור, את השורשים שלו החל מן הימים שהובאו אבות אבותיו מאפריקה לאמריקה. ללא הכרת שורשינו לא נוכל להבין את עצמנו או אף להזדהות עם עמנו.

כללית יש לומר שישוע היה יהודי לכל דבר: הוא השתמש במונחים תנכ"יים, שיטת ההוראה שלו דמתה לזו של המדרשים הקדומים, הוא הציג ערכים שהם יקרים ליהודים והוא הזדהה עם גורל עמו עד כדי כך שהוא בכה על עתידה של עיר הקודש. הוא הכריז: "לא נשלחתי אלא אל הצאן האובדות אשר לבית ישראל".⁴ השיטה היחידה שנראית לגיטימית במחקר הברית החדשה היא שמשווים את הופעתו ואת דבריו של ישוע למקורות היהדות, עם התנ"ך ועם ספרות חז"ל.

1. למשל רומים ד: א; ו: א; ז: ז; ט: יד, ל.

2. מתי טו: יג"ט; מרקוס ח: כדכ"ט; לוקס ט: יחדכ.

3. Alex Haley, "The Roots" – ספר זה גם הוסרט.

4. מתי ט: כד.

ר' לאו בָּאק, החכם הגדול שחי בתחילת המאה שלנו, כתב פעם שהחוקרים שוכחים לעתים, שאישיות כישוע, יכולה לצמוח אך ורק מקרקע היהדות. "האישיות, המגמות, המעשים, ההתנהגות, רגשותיו, דבריו ואף שתיקתו של ישוע נושאים חותם יהודי, את תחושת הערכים הטובים ביותר ביהדות, אשר היתה ועדיין נמצאת ביהדות אבל שהיתה או אך ורק ביהדות. הוא היה יהודי מבין היהודים; איש כמוהו היה יכול להופיע רק בקרב היהודים ולא בין העמים האחרים; הוא לא היה יכול למצוא שליחים, אשר מאמינים בו, מבין שום עם אחר".⁵ את אותה התודעה היהודית ראינו בתורתו של ישוע.

כמה דברים מפתיעים אותנו כאשר אנו מתבוננים בישוע על רקע תקופתו: א. אף על פי שהרומאים שלטו בארץ, לפי הבשורות, מעולם לא דיבר ישוע נגד רשויות אלה. מסופר אמנם שפעם עשו הפרושים עצה אחת עם "אנשי הורדוס", אשר היו מעוניינים לטפח יחסים טובים עם הרומאים. הם פנו אל ישוע בתור "איש אמת" אשר "מורה על-פי אמת" ואינו "חושש מאיש" כי אינו "נושא פנים לאנשים". לאחר פנייה כל כך יפה הם שאלו אותו: "האם מותר לתת מס לקיסר או לא?" כזכור, ביקש ישוע שיראו לו דינר, ושאל של מי הדמות החקוקה בו? כאשר השיבו כי זוהי דמות הקיסר אמר לפי היוונית: "החזירו לקיסר את אשר לקיסר ולאלהים את אשר לאלהים!"⁶ בפעם אחרת הכריז ישוע: "כל האוחזים בחרב, בחרב יאבדו".⁷ סופרים רומנטיים רבים רצו לתאר את ישוע כגיבור אשר מרד ברומאים, אולם אין תיאור זה הולם את ההיסטוריה.

ב. ישוע אף לא דיבר נגד הכהונה של הצדוקים ונגד בית המקדש. הוא ודאי לא אהב את עמדתם הרוחנית של הצדוקים, כי קבוצה זו לא האמינה בתחייה, בנסים או במלאכים – ישוע ידע היטב שאנשים אפיקורסים אלה אינם יכולים להבין את הלך רוחו. ייתכן שישוע רמז לעמדתם הם כאשר אמר: "אל תתנו את הקודש לכלבים ואל תשליכו פניניכם לפני החזירים".⁸ כאשר במהלך משפטו הובא ישוע לפני הורדוס אנטיפס הוא החריש לגמרי בהתאם לדבריו הנ"ל. ישוע גירש אמנם מוכרי יונים ובקר מבית המקדש, כדי שלא יהפכו את בית אביו

5. מתי טו: כד.

6. מתי כב: טרכא; מרקוס יב: יג'ו.

7. מתי כ: נב.

8. מתי י: ו.

למערות שוודים. אולם מעשה זה העיד דווקא על אהבתו להיכל, לשם הוא בא תכופות. אף על פי שמלאכת המקדש נעשתה בידי הכוהנים הצדוקים לא היו הם הנציגים הרוחניים של העם.

ג. את המסר העיקרי שלו הקדיש ישוע ל"עם הארץ", לאנשים "פשוטים" כביכול בעיני ה"עילית" הדתית הפרושית. ישוע ידע, שלפעמים אדם "חילוני" הוא דתי יותר ברגישותו מאדם אשר מגדיר עצמו כדתי ממוסד. על כן הוא בא "לחפש ולהושיע את האובד". אל לו לאדם דתי כלשהו לחשוב שאלהים נושא פנים ושהוא דואג רק ליחיד סגולה. ישוע פעל ברוח הנביאים ודרש שהכול יעשו תשובה.

לעניי הרוח, לאבלים, לענווים, לרעבים וצמאים לצדקה, לרחמנים, לעושי שלום, לאנשים נידחים ואבודים, לחלשים ולחולים, לפחותי הערך, לנשים חוטאות, למוכסים, למצורעים ולטמאים אחרים, לכל ה"משקע" של החברה בישר ישוע נחמה. ל"שמנה וסולתה" של החברה הוא לא שם לב כל כך כי הם "הסתרדרו" גם בלעדיו. ומה הם הערכים שהוא הציג להם? ישוע הבטיח לשומעיו סליחה על חטאיהם, הוא הבטיח להם את שלומו ושמחתו, מרגוע, נחמה ותקווה. מצע כזה אינו מביא הצלחה בפוליטיקה בעולמנו אנו. אבל כל בר אנוש יודע בתוככי נפשו שרק ערכים אלה מספקים את הלב. כל הבשורות "הסינאופטיות" מציגות את ה"אופטיקה", את נקודת הראות הנכונה של האדם המאמין: "מה תועלת תצמח לאדם אם ירוויח את כל העולם ויפסיד את נפשו?"⁹ תפקיד זה של חנינה ונחמה היה מיועד למשיח גם לאור כתבי חז"ל.

ד. בנוגע לפרושים, אמנם דיבר ישוע דברי תוכחה קשים נגדם, כי בעצמו היה הוא קרוב מאוד אליהם. היו לו ידידים ביניהם, הוא סעד אתם וניהל גם את רוב דיוניו הארוכים יותר אתם. ישוע האמין באותם הערכים הרוחניים כמותם ובהוראתו השתמש באותן הדוגמאות שנקטו עמיתיו הפרושים. הפרושים לא השתתפו במשפטו של ישוע – הפרושים האמיתיים שהיו "דתיים" במובן החיובי של המלה, לא היו מסוגלים להשתמש באמצעים פסולים נגד ישוע – כפי שעשו כנראה הצדוקים. הפרושים רצו להיות מופת לעם כדי לעודד גם אחרים לשמוע בקול הקב"ה, אבל בקנאתם הכנה לתורה הם עברו את גבול יכולתם וקבעו

9. מתי טו: כו, מרקוס ח: לו, לוקס ט: כה.

"מצוות אנשים" שבעצמם לא יכלו לעמוד בהן. ישוע גער בפרושים על שהם רצו "להיראות" כצדיקים ועל שאהבו "כבוד אנשים"; את הצביעות הוא כינה בשם "שאוור הפרושים". לדבריו, הם "סוגרים את מלכות השמים מלפני בני אדם", בעצמם לא נכנסו לתוכה וגם לבאים לא הניחו להיכנס פנימה. יחס "אקסקלוסיבי" זה, שרק יחידי סגולה דתיים או רק עם ישראל יכול לקבל את חסדו של הקב"ה באורח בלעדי, יחס זה אינו משקף את רוח הנביאים. דווקא בהקשר של נבואות על המשיח מדובר בתנ"ך כולו על ישועה אוניברסאלית. ייתכן שבייחוד עניין זה הפריד בין ישוע לבין ידידיו הפרושים.

ה. בדבריו של ישוע היו גם מרכיבים חידתיים ומיסטיים. אין רב אחר ביהדות שהכריז בעקביות כפי שעשה ישוע בדרשותיו ובמשליו, שהוא הוא "אור העולם", "לחם החיים", "הרועה הטוב", "הדרך", האמת והחיים, "התחייה והחיים" ועוד. כנראה שהיתה לישוע סמכות מיוחדת לומר דברים אלה, ובסמכותו הבלעדית הוא חולל גם נסים ונפלאות אף כי לא רצה להתפרסם דרכם. לעתים נאמר בבשורה ש"הכל נתמלאו יראה" או "יראו יראה גדולה" – משהו מיסטי היה בישותו של ישוע. הצד החידתי מתבטא גם בדבריו של ישוע על אחרית הימים ועל שיבתו בענני השמים. הוא חזה את חורבן הבית השני, הוא חזה את הגלות של עם ישראל, הוא חזה שהבשורה תבושר בכל העולם ושירושלים תירמס ברגלי הגויים עד שימלאו עתות הגויים. בדברים אלה הוא לא טעה – אם כן, אין להניח שטעה בעניין שיבתו. החידתיות האופפת את אישיותו של ישוע מתבטאת גם בדבריו על מותו ותקומתו: את המקדש הוא הבטיח לבנות בשלושה ימים, ולא ניתן לעם אות אחר בלתי "אות יונה הנביא" אשר היה שלושה ימים ושלושה לילות במעי הדג – אבל אפילו לדבר מיסטי זה יש מקבילה במדרש בדיון על "יום השלישי שלתחיית המתים".

כל הדברים האלה מפתיעים אותנו כי הם הולמים את הציפיות למשיח לפי התנ"ך ולפי חז"ל. ונראה לנו אפוא, שמבחינה מדעית יש לסמוך על מהימנותם של כתבי הברית החדשה.

ומה בא כל זה להשמיענו? ואלו הן המסקנות הנוגעות לאנושות בכלל ולעם ישראל בפרט? ראשית יש לציין כי רווחת לפעמים מעין אמונה טפלה בין המשיחיים כאילו היינו מאמינים אמיתיים על סמך זה שנטבלנו וחונכנו בעולם

משיחי – אבל כבר ממצב התיאולוגיה בת זמננו ניתן להבחין כמה רחוקה האמת מהנחה זו. רק חלק מן המשיחיים משקפים את הערכים הנעלים שרצה ישוע ללמדנו. אנו חיים בתוך "אלילות מודרנית" ובעולם המשיחי הכופר, מטיפים לנו לעתים מן הדוכן, ובצדק. אותו הדבר אפשר לומר על היהדות. בכל זאת פלא הוא שהתנ"ך היהודי מתורגם ליותר מאלף שפות ושהמשיחיים האמיתיים אוהבים את ישראל בזכות הירושה המשותפת שקיבלנו במקרא.

העוול העיקרי נעשה בהיסטוריה לישוע עצמו. בעולם המשיחי דומה הדבר לפעמים, לציור בחול שצייר אמן נודע: ציור של רחוב מואר ומקושט בחג המולד, כאשר אדון החג עומד בכפור, מנודה ומבודד. כן גם ביהדות – נציגו הגדול ביותר של עם ישראל נשאר מחוץ למחנה – ואתו מאמיניו היהודים המשיחיים. אם אנו מצפים לתיקון שיביא המשיח ואם יתברר שאכן ישוע הוא המשיח המובטח לפי הכתובים, כמה הפסדנו מפני שלא נתקבל בזמנו! אמנם קיבל העולם הזדמנות לשמוע את הבשורה בגלל "הפסדס" ו"הדחתס" של היהודים,¹⁰ ורוב המבשרים הראשונים היו ממוצא יהודי, אך דווקא משום שאנחנו בתור גויים מוגבלים בידיעותינו על שורשי האמונה בתנ"ך וביהדות, חשים אנו בהפסד שהפסדנו משום דחייתו. השליח פולוס אומר ש"השבתס" של היהודים אל המשיח תהיה מעין "תקומה ממוות אלי חיים!" כנראה קבע האלהים בחסדו שהמשיח יהיה ל"אבן אשר מאסו הבונים" – אבל הוא הבטיח שיבוא יום והוא יהיה "לראש פינה". לזאת מצפים המשיחיים המאמינים כיום.

לפני שלושים שנה התרשמתי משלושת ספריו של הרב השוודי, מרקוס עהרנפרייס, שבהם הוא תיאר את היהדות. שם הוא הביא סיפור חסידי על היהודי הנודד אשר "שוטט והולך כמו רוח נטושה משער לשער, מקבוצה אחת לאחרת. לפתע הוא נעצר ואינו יכול להמשיך בדרכו. אז הוא רואה לפניו את עתיק היומין אשר שואל אותו: מדוע נעצרת? הוא עונה: אינני מסוגל להמשיך. משיב עתיק היומין: חבל, אם תישאר עוד במקום זה, אם לא תמשיך, תאבד את רוח החיים, ובסוף תהיה כאבן אילמת."¹¹

01. איגרת אל הרומים יא: יא"ט.

Marcus Ehrenpreis, Israels nutid och framtid, pg. 239. 11.

ייתכן שהפתרון בסיפור זה איננו נכון. ייתכן שהיהודי הנודד צריך דווקא להיעצר על יד "אבן חיה שמאסוה בני אדם, אך נבחרה ויקרה לאלהים" – כי היא גם אבן מחייה.¹² יעקב הפך לישראל כאשר הוא נעצר ליד מעבר היבוק.¹³ הוא צריך היה להיאבק "עם אלהים ועם אנשים". הוא צריך היה להיפגש עם "פניאל", אשר מסמל לפי חז"ל את המשיח, "שר הפנים ומלאך הפנים".¹⁴ הוא נפגש גם עם אחיו עשיו. ולמרבה הפתעתו כתוב על אח זה, שנחשב לעוין: "וירץ לקראתו ויחבקהו ויפול על צוואריו וישקוהו ויבכו". התברר שהמפריד ביניהם היה קטן לעומת המאחד אותם. לזאת מתפלל גם אני – והמשכיל יבין!

21. ראה איגרת א לפטרוס ב: ג'ז והשיחה בספרנו "המשיח בתנ"ך", עמודים 86-09.

31. בראשית לב: כג-לג.

41. ראה צבי נשיא, "הרו דשלושא", קרן אחוה משיחית, ירושלים, עמ' 57.

ביבליוגרפיה

היות שספרות חז"ל משמשת כיסוד לגיטימי לפרשנות התנ"ך, ראינו לנכון בספר זה להשוות את כתבי הברית החדשה עם התנ"ך לאור המדרש, התרגום, התלמוד, הילקוט וסידור התפילה.

המובאות ממקורות אלה ומספרי פרשנות עבריים אחרים מופיעות בהערות. בלועזית יש למצוא מאות מחקרים שנוגעים בנושא הנדון אולם נביא ברשימה שלנו רק אלה שנתנו קו מנחה לעיון זה:

<i>Baras, Zvi</i>	Messianism and Eschatology , A Collection of Essays, Jerusalem 1983.
<i>Bauer, Adolf</i>	Vom Judentum zum Christentum , Leipzig 1917.
<i>Baeck, Leo</i>	Das Evangelium als Urkunde der jüdischen Glaubensgeschichte , Berlin 1938.
<i>Ben-Chorin, Shalom</i>	Die Antwort des Jona , Hamburg 1956.
Im jüdisch-christlichen Gespräch , Berlin 1962.
Jüdischer Glaube , Tübingen 1975.
<i>Bivin, David & Blizzard, Roy B.</i>	Understanding the Difficult Words of Jesus , Arcadia, CA 1983.
<i>Bruce, F. F.</i>	The New Testament Documents: Are They Reliable? , London 1960.
Jesus and Christian Origins Outside of the New Testament , Michigan 1974.
<i>Buber, Martin</i>	Das kommende Königtum Gottes , Berlin, 1936.
Ich und Du , Leipzig 1922.
Zwei Glaubensweisen , Zürich 1950.
<i>Cohen, Hayyim</i>	משפטו ומותו של ישו הנוצרי, Jerusalem 1968.
<i>Edersheim, Alfred</i>	The Life and Times of Jesus , London 1886.
The Temple, Its Ministry and Services , Michigan 1975.

- Ehrenpreis, Marcus* **Talmud, fariseism, urkristendom**, Uppsala 1933.
Judisk religion i var tid, Stockholm 1950.
Israels nutid och framtid, Stockholm 1921.
- Epstein, Isidore* **Judaism**, London 1973.
- Fiebig, Paul* **Altjüdische Gleichnisse und die Gleichnisse Jesu**,
Tübingen 1904.
- Flusser, David* **Die konsequente Philologie und die Worte Jesu**,
Jerusalem 1968.
- Gertner, M.* **Midrashim in the New Testament**, Jew. Sem. Stud. 7,
1962, pp. 267-292.
- Gottlieb, I. B.* **Formula Comparison in Midrash Research**, Jew. Q. Rev.
70, 1979-80.
- Heinemann, Joseph* **The Poem in the Aggadic Midrashim**, Scripta Hieros.,
Vol. XXII.
- Jellinek, Adolf* **Bet Ha-Midrash I-II**, Jerusalem 1967.
- Jeremias, Joachim* **Jerusalem in the Time of Jesus**, London 1969.
- Jocz, Jakob* **The Jewish People and Jesus Christ**, London 1954.
- Klausner, Joseph* **The Messianic Idea in Israel**, London 1956.
Jesus von Nazareth, Jerusalem 1952.
Von Jesus zu Paulus, Jerusalem 1950.
- Klein, Gottlieb* **Bidrag till Israels religionshistoria**, Stockholm 1898.
Är Jesus en historisk personlighet?, Stockholm 1910.
Den första kristna katekesen, Stockholm 1908.
- Kosmala, Hans* **Hebräer – Essener – Christen**, Leiden 1959.
- Lamsa, George M.* **Die Evangelien in aramäischer Sicht**, Lugano 1963.
- Lapide, Pinchas E.* **Jesus in Israeli School Books**, Journal of Ecum. Studies,
Vol. 10, 1973.
- Lindeskog, Gösta* **Die Jesusfrage im neuzeitlichen Judentum**, Uppsala
1938.
- Lindsey, Robert L.* **Hebrew Translation of the Gospel of Mark**, Jerusalem
1973.
- Maier, Johan* **Jesus von Nazareth in der talmudischen Überlieferung**,
Darmstadt 1978.
- Manson, W.* **The EGO EIMI of the Messianic Presence in the New
Testament**, JTS 1947.
- Montefiore, C. G.* **The Synoptic Gospels**, London 1927.
Rabbinic Literature and Gospel Teachings, London
1930.

- Mowinckel, S.* **He That Cometh**, Oxford 1956.
- Neusner, Jacob* **First Century Judaism in Crisis**, New York 1975.
- Parkes, James* **The Conflict of the Church and the Synagogue**, New York 1977.
- Pick, Bernhard* **Jesus in the Talmud, His Personality, His Disciples and His Sayings**, London 1913.
- Robinson, John A. T.* **Redating the New Testament**, SCM Press, London 1976.
- Safrai, S.; Stern, M.* **The Jewish People in the First Century**, Amsterdam 1976.
- Schauss, Hayyim* **The Jewish Festivals, History and Observance**, New York 1978.
- Schürer, Emil* **The Jewish People in the Time of Jesus**, New York 1963.
- Seeligmann, I. L.* **Voraussetzungen der Midraschexegese**, Suppl. Vet. Test. 1, 1953.
- Stauffer* **Messias oder Menschensohn**, NT 1956.
- Strack, L. Hermann* **Introduction to the Talmud and Midrash**, Meridian Books, New York 1959.
- Thieme, Karl* **Judenfeindschaft, Darstellung und Analysen**, Frankfurt am Main 1963.
- Weiss, K.* **Messianismus in Qumran und im Neuen Testament**, Berlin 1963.
- Wilkinson, John* **Jerusalem as Jesus Knew it. Archaeology as Evidence**, London 1978.
- Wright, Addison G.* **The Literary Genre Midrash**, Albe House, N. Y. 1967.
- Zobel, Moritz* **Gottesgesalbter – Der Messias und die messianische Zeit in Talmud und Midrasch**, Berlin 1938.

■ מפתח מובאות מהתלמוד

130	בבא מציעא מט: א	129	ברכות כד: א
136	בבא בתרא ט: ב	143	ברכות כח: ב
143	בבא בתרא טו: ב	7	ברכות לד: ב
185	סנהדרין ו: 4 (משנה)	8	ברכות פרק א הלכה ד וירושלמי
178	סנהדרין ו: 8 (משנה)	166	שביעית ח: 10 (משנה)
175	סנהדרין לו: ב	191	שבת כב: ב
182	סנהדרין לו: א	134	שבת לא: א
144	סנהדרין לח: א	145, 25	שבת קט"ז: א
98	סנהדרין לח: ב	143	שבת קכ"ז: ב
187, 25, 25	סנהדרין מג: א	124, 121	שבת קנ"א: ב
25	סנהדרין מג: א הערה	25	שבת, תוספתא, יג: 5
172	סנהדרין מו: א	166	פסחים י: 3 (משנה)
126	סנהדרין סד: א	161	פסחים כו: א
128	סנהדרין עח: ב - עט: א	58	פסחים קיח: ב
67	סנהדרין צה: ב	138	יומא ח: (משנה)
204, 199, 194, 8	סנהדרין צו: א	128	יומא כט: א
200	סנהדרין צו: ב	29, 191	יומא לט: ב
113	סנהדרין צו: ב - צט: ב	101	יומא סו: ב
50, 159	סנהדרין צח: ב	98	סוכה ה: א
143	סנהדרין ק: א	99	ראש השנה פרק ג, כט, ו וירושלמי
145	סנהדרין ק: ב	98	תענית פרק ב, ה"א סוף וירושלמי
8, 112	סנהדרין קי: א	178	מועד קטן כה: ב
118	סנהדרין קיג: א	136	חגיגה ה: א
106	סנהדרין פרק ו: 5 משנה וירושלמי	160	חגיגה ה: ב
179	מכות ג: 15 משנה	98	חגיגה יד: א
54	מכות כג - כד	94	כתובות סו: ב
131	שבועות, הלכות, ו: א, ב	128	נדרים כב: א
10	שבועות כו: א	30	נדרים סו: ב סוף
61	עדויות, הלכות ק, ט, א	159	סוטה ו: ב
24, 25	עבודה זרה כו: ב	138	סוטה ט: 15
101	אבות א: 5	136	סוטה מב: א
15	אבות ב: 11	200	סוטה מט: ב
53	אבות, פרק ה, ב: 3 וירושלמי	94	גטין נו: א
191	מנחות פו: ב	129	גטין, הלכות, ארבעה טורים א
143	ערכין טו: ב	130	גטין, הלכות, באבן עזר א
179	כריתות א: א	132	בבא קמא צב: ב
74	ידים, תוספתא,	128	בבא קמא צג: א
13	מסכת סופרים פרק א וירושלמי	129	בבא מציעא לח: ב

■ מובאות מספרות רבנית

118	סדור תפילה השלם, שחרית לחול	7	זוהר, נוסח אמסטרדם, שמות, דף צח עמוד ג
118	סדור תפילה השלם, יג עיקרי אמונה	8	רמב"ם, הלכות מלכים יא: 4
121	מתנות הכהונה	40	רד"ק על מיכה ב: 13
168	רש"י לזמור כב: 27	40	רד"ק על מלאכי ג: 1
198	מצודת דוד על זמור פט: 4	40	רש"י על מיכה ב: 13
200	בית המדרש של ילינק, ב, עמ' 58-63	40	מצודת דוד על מיכה ב: 13
201	רמב"ם, הלכות מלכים יב: 1	40	מצודת דוד על מלאכי ג: 1
201	רמב"ם, הלכות מלכים יא: 4	49	זוהר, נוסח אמסטרדם, חלק ג עמוד שז
202	רמב"ם, הלכות מלכים ח: 9, י: 3	51	מחזור רבה ליום כיפור
204	רד"ק למלאכי ג: 1-3	64	רד"ק לשמואל א: ב: 10
		108	מחזור שחרית לשמיני עצרת

■ מובאות ממגילות ים המלח

132	מגילת הסרכים א: 10	46	מגילת הסרכים יא: 10
132	מגילת הסרכים א: 4	46	מגילת הסרכים ג: 15
197	מגילת ההודיות י: 5	46	מגילת ההודיות א: 20
197	פשר משא חבקוק ח: 11	50	מגילת הסרכים ב: 24
201	פשר משא חבקוק ו: 8-1	50	מגילת הסרכים ה: 25
		119	קטעי בראשית רבה מן הגניזה נט: 11

■ מובאות מהמדרשים

204	מדרש שיר השירים מה: 3	54	מדרש רבה לבראשית כג
106	מדרש קהלת רבתי א	198	מדרש רבה לבראשית פר' מב
157	פסיקתא רבתי לך"לך	8,58,121	מדרש רבה לבראשית פר' צה
7,51	פסיקתא רבתי פר' סב: 1	154	מדרש רבה לשמות פר' ג: ג
121	פסיקתא רבתי מט: 6	168	מדרש רבה לשמות פר' כה: ד
129	פסיקתא רבתי קכד: 2	118	מדרש רבה לשמות פר' ל: ג
139	ילקוט שמעוני לך"לך סד	43	מדרש רבה לשמות פר' ל: ד
40	ילקוט שמעוני נב: 14 אלישעיה נב: 7-18	150	מדרש רבה לרות פר' ה בסוף
7,51	ילקוט שמעוני נו	54	מדרש רבה לרות ט ח
121	ילקוט ישעיה כו סימן רצ"ו	50	מדרש רבה לאיכה זא: 116
139	תנחומא פר' לך"לך: 4	41	מדרש תהלים מג: 3
		123	מדרש שיר השירים ז

			יונתן בן עוזיאל	
			בראשית ג: 15	54
46	בראשית א: 27	99	מדבר כא: 8	54
47	שמות כ: 1	63	דברים יח: 18	47
134	ויקרא יט: 18	98	דברים ל: 4	134
47	במדבר י: 35-36	64	שמואל א, ב: 10	47
98	דברים ל: 12	49	ישעיה מזה: 17, 25	98
			אונקלוס	
			בראשית טו: 6	47
			בראשית כח: 20	47
			דברים לג: 27	46

מבצע ללא תשלום ספרים

תלוש הזמנה לרשותך בסוף הספר

קורא יקר,

עליגבי ספח זה אנו מציעים לך ספרות משיחית נוספת. תוכל לבחור עד **ארבעה** ספרים מתוך הרשימה ללא תשלום וללא התחייבות מצידך. אם קריאת הספרים תעורר שאלות או תגובות כלשהן, תמיד נשמח לשמוע ממך ונשתדל להשיב כמיטב יכולתנו. להזמנת הספרים, אנא סמן לפי בחירתך, תלוש את הספח ושלח אותו אלינו.

אנו מאחלים לך קריאה מהנה.

קרן אחוה משיחית

ת.ד. 10382 - ירושלים 91103

ואלה הם הספרים שבמבצע:

1 ספר התנ"ך והברית החדשה

2 ספר הברית החדשה

מהדורה מיוחדת: כל המובאות מן התנ"ך צוינו בצבע שונה, וצורפו אליהם מראי מקום; טבלה עם הקבלות בין הטקסטים של ארבע הבשורות; מבחר נבואות מהתנ"ך והתגשמותן בברית החדשה; מפות של מסעות ישוע, מסעות שאול השליח ומפות של אזורינו בתקופת בית שני (בצבע מלא).

3 המשיח בתנ"ך לאור ספרי חד"ל מאת ריסטו סנטלה

המחבר פונה לספרות הרבנית כדי למצוא את השורשים האמיתיים והאמינים של האמונה המשיחית. הוא בודק באופן שיטתי מספר רב של רמזים לאישיותו ושרתו של המשיח, כפי שהם מופיעים בחומש, בנביאים ובתהילים, ואת פירושם על ידי המקורות היהודיים הקדומים.

4 תורת המוסר של היהדות מאת הרב י. ג. בן־אברהם

אלה הבקיאים בתורת המוסר של היהדות – כפי שהיא נמסרת לנו על ידי המשנה, התלמודים (הבבלי והירושלמי), הרמב"ם, מדרשי רבה ועוד ספרים יקרים, נדהמים לעתים קרובות כאינם מגלים בדפי הברית החדשה תורה נכרית, אלא מוצאים כמעט מלה במלה את אותם עקרונות מרכזיים המקובלים על כלל ישראל בכל הזמנים. כיצד נוצרו הקבלות אלו בין שתי התורות הנתפסות היום בהבנתנו כמנוגדות לחלוטין זו לזו? המחבר מציע פיתרון לסוגיה חשובה זו, תוך שהוא מצביע על המקורות מהם שאבו חכמי המשנה והתלמוד.

5 עין חדש בחי

עדותם של עשרה יהודים משיחיים, בני זמננו, המספרים על מפגשם האישי עם ישוע, משיח ישראל.

6 מלך היהודים מאת פאל טיינה

המחבר, יהודי משיחי ניצול השואה, נותן תשובות ברורות למספר שאלות נפוצות הקשורות לאמונה המשיחית. הוא מלמד על אודות אלוהותו של המשיח, תפקידיו השונים, השילוש, משמעות הסבל האנושי. הדגש המרכזי הוא על עובדה חשובה: ישוע המשיח לא בא לעולם כמייסד של דת חדשה, אלא כמלך היהודים – כפי שבעצמו אמר: "לא נשלחתי אלא אל הצאן האובדות אשר לבית ישראל" (בשורת מתי ט"ו: 24).

7 הרז דשלושא מאת הרב צבי נשיא

מטרתו של ספרו זה היא להוכיח שחכמינו ז"ל, אשר פעלו בתקופה שקדמה לביאת ישוע, גרסו שהאלוהות הופיעה בצורת רבים. למעשה בתורה זו החזיקו עדיין כמאה שנים לאחר חורבן בית שני והיא נכללה והוכרזה בכתבי הקודש וכן הובעה במרבית הכתבים העתיקים, כפי שילמד הקורא מהציטוטים שיובו בספר. לקטעים שנכתבו בארמית במקור נוסף תרגום עברי.

8 כתיב הקודש העתיקים ליהודי בימינו מאת דוד בֶּרוֹן

ספר זה נועד לכל מי שרוצה לחקור ברצינות את טענת היהודים המשיחיים, שכל עיקר ועיקר של האמונה בישוע כמשיח ישראל מבוסס על כתיב התנ"ך. דוד בֶּרוֹן מקפיד לא להאריך בדבריו, אלא להסתמך בכל טענה ובכל אמירה על "הכתוב". וכך מתחיל להתגלות לך בתוך דפי התנ"ך הרבה מעבר להיסטוריה: תכנית אלוהים הנצחית עבור עמו ישראל והעולם, הכוללת את ימינו ואת העתיד. הקורא חש מעט מגדולת הכתבים ושלמותם, מכך שאות אחר אות, מילה אחר מילה – בין אם נלקחה מספר בראשית, מאחרון הנביאים או מדברי הימים – כולם נבנים לתמונה אחת, למעין פסיפס עצום. תקוותינו שספר זה יצליח – מתוך העיון בכתובים עצמם – לתת לקורא מבט על הנושא המרכזי של אותה תמונה נפלאה: **דמותו של המשיח.**

אנו חיים בעולם בו התייחסו, הידע וההשכלה גדלים והולכים. לדעת במה אנו מאמינים כבר אינו די. עלינו לדעת **מדוע** אנו מאמינים. זאת משום שעצם האמונה בדבר זה או אחר אינה הופכת אותו לאמת. ספר זה בוחן שאלות מהותיות כגון: "האם אלהים קיים? האם הנסים אפשריים? האם קיימת סתירה בין המדע לבין המקרא? האם האמונה המשיחית הגיונית? מדוע "מרשה" אלהים את הסבל ואת הרע?", ועוד. הוא מסייע לקורא לברור את העובדות, היצירות קרקע מוצקה לעמדה המשיחית.

10 האגרת אל העברים מאת ד"ר רפאל הירש ביזנטל

10

האגרת אל העברים - אחת האגרות שבספר הברית החדשה - מפורשת בהסתמך על התנ"ך, תרגום יונתן בן עוזיאל, המשנה, התלמודים (הבבלי והירושלמי), הזוהר, מדרשי רבה, הספרים החיצוניים, הרמב"ם, ילקוט ועוד ספרים יקרים.

11 לבסוף שלום מאת בילי גראהם

11

"השלום" הוא נושא נפוץ בימינו, אך למרות הדיונים הרבים אנו רואים מעט מאוד שלום. הוא אינו מאפיין את היחסים במישור המדיני, העסקי, את חיי החברה ואפילו המשפחה. בילי גראהם מבקש להראות את הדרך לשלום אמיתי ויציב הכולל את כל תחומי חיינו.

12 האמונה המשיחית - אמת או שקר? מאת ק. ס. לואיס

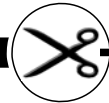
12

מיהו משיח? לא כל אדם אשר נושא כנוי זה או המזדהה עם התנועה המשיחית - אלא האדם שהמליך את המשיח למלך חייו. מהי התנהגות משיחית? לא העמדת פנים והנסיון להצדיק את עצמי עלידי מעשים טובים - אלא ויתור על הרצון וה"אגו" שלי וציות לרצון המשיח. - להבנה כוללת של האמונה המשיחית.

<<<<<<

המשך מעבר לדף

הזמנת ספרים
טופס

סמן את בחירתך
של ארבעת הספרים ב-✓
הזמנה זו היא ללא התחייבות מצדך.

☐ דע מדוע להאמין	☐ ספר התנ"ך והברית החדשה
☐ האגרת אל העברים	☐ ספר הברית החדשה
☐ לבסוף שלום	☐ המשיח בתנ"ך לאור ספרי חז"ל
☐ האמונה המשיחית - אמת או שקר?	☐ תורת המוסר של היהדות
☐ המשיח בשתי הבריתות	☐ עידן חדש בחיי
☐ סכנת הכשפים ותוצאותיהם	☐ מלך היהודים
☐ מותו של גורו	☐ הרז דשלושא
	☐ כתבי הקודש העתיקים ליהודי בימינו

13

המשיח בשתי הבריתות מאת ד"ר פ' ג'ון מלדאו

האם ניסית פעם למצוא בתנ"ך נבואות המתיחסות למשיח? – ספר זה מצביע על עשרות נבואות מן הברורות ביותר ומרכז אותן בצורה מסודרת ושיטתית. לצד כל נבואה העמיד המחבר הסברים והשוואות עם נבואות אחרות הנוגעות לנושא, כולל השוואות בין נבואות התנ"ך והתגשמותן בברית החדשה. – הספר נועד לאלה המגלים התעניינות אמיתית בטענות המשיחיות, קוראים שרוצים לחקור בתוך כתבי הקודש, כדי "... לדעת אם כן הוא הדבר" (מעשי השליחים יז, 11).

14

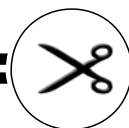
סכנת הכשפים ותוצאותיהם מאת אמיל קרמר

הספר דן בתחבולות השטן אשר מנסה בכל הדרכים להבטיח לעצמו דריסת רגל בחיי האדם. רק מי שמשליך את יתו אל דבר האלוהים בשלמותו ומוצא מיקלט בישוע כמושיע יובל לגאולה כאל מחוז חפצו על דרך האמונה.

15

מותו של גורו מאת רבינדרנת ר. מהרג'

נצר משושלת ארוכה של כהנים ברמינים, וכשהוא מאומן כיוג, רבינדרנת מהרג' עסק במדיטציה שעות רבות מדי יום עוד בילדותו. כבר בהיותו נער בגיל העשרה, הפך למנהיג הינדי נערץ. סיפור חייו, אותו העלה על הכתב, מתאר את החיים והמנהגים ההינדיים בנאמנות ובכנות. דיווח מרתק זה מתאר את החיפוש הקשה אחר משמעות, את התפכחותו ההדרגתית והמכאיבה, ועד להסקת המסקנה הבלתי נמנעת, על כל המשתמע ממנה, שבהעדפת האמונה באל האחד ובמשיחו על פני ההינדואיזם. גילוי יחיד במינו על מאבקיו הפנימיים של איש הינדי והניצחון הסופי על המוות, אשר גילה.

גזור ושלח אל:

קרן אחוה משיחית, ת.ד. 10382, ירושלים 91103

טופס
הזמנת ספרים

שם המזמין:

כתובת:

ישוב:

מיקוד:

טלפון:

משרת ברי"ר 2001

הערות